

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE-AFRİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN AFRİKA
KITASAL SERBEST TİCARET BÖLGESİ ANLAŞMASI (AfCFTA)
AÇISINDAN ANALİZİ**

Vildan DERİNCE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP – 2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL VE ONAY FORMU

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Vildan DERİNCE** tarafından hazırlanan “**Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkilerinin Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA) Açısından Analizi**” başlıklı tez, **09/01/2024** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı	Prof. Dr. M. Hanifi ASLAN	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	
Jüri Başkanı	Prof. Dr. Mehmet ŞENTÜRK	Kilis 7 Aralık Üniversitesi	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Eda DİNERİ	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ufuk AKBAŞ
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Öğrencinin Vildan DERİNCE

Tarih:

HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE-AFRİKA EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN AFRIKA
KITASAL SERBEST TİCARET BÖLGESİ ANLAŞMASI (AfCFTA)
AÇISINDAN ANALİZİ

Vildan DERİNCE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. M. Hanifi ASLAN

ÖZET

Afrika Kıtası, dünyanın en verimli topraklarına ve en ılıman iklimine sahip olmasına rağmen, 500 yıl kadar süren sömürge dönemi nedeniyle hürriyetlerle en geç tanışan ve kendi medeniyetini inşa etme şerefine en geç erişebilen ülkelere ev sahipliği yapmaktadır. Bu ülkeler, bağımsızlığını kazanan her ülkenin yaptığı gibi, kendi aralarında, kıta seviyesinde, bölgesel ve ikili olmak üzere çeşitli anlaşmalar yapmış, teşkilatlar kurmuş ve iş birlikleri geliştirmişlerdir. Bu iş birliklerinden bazıları başarılı olmuş, bazıları bekleneni vermemiş, genel olarak bu girişimlerden bütün Afrikayı ayağa kaldıracak olan bir netice elde edilememiştir. 2018 yılında imzalanan bir anlaşmayla oluşturulan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA) ile Eritre hariç Kıtadaki her ülkenin birbirleri ile devamlılık arz eden ve Kıtanın kaderini etkileyecek olan ekonomik, sosyal ve politik birlikteliğin kurulması ve ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. 2060 vizyonunda önemli bir ekonomik büyüme ve gelişme kaydetmeyi amaçlayan AfCFTA, elbette Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında tarihi, coğrafi, ekonomik ve politik bakımdan bir köprü durumunda olan Türkiye için büyük bir öneme sahiptir. Zira Türkiye'nin zamanında bir kere kaçırdığı Avrupa Birliği treninin aksine Afrika Birliği henüz kalkmamış bir tren olup, biletinin alınabilmesi için yapılması gereken şey, devamlılık arz eden kazan-kazan politikaları ile kalıcı bir barış ve ticaret ortamının tesis edilmesidir. Bu noktada, AfCFTA kapsamında bir ülke olmasa da, Türkiye'nin AfCFTA ile sıkı ticari ilişkiler geliştirebilen önemli bir aktör olması beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, hem Afrika-Türkiye ekonomik ilişkilerinin hem de Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA) sonrasında Kıtanın çeşitli uluslararası aktörler yanında Türkiye ile olan ilişkilerinin nasıl şekilleneceğinin ve ne yönde seyredeceğinin incelenmesidir.

Çalışma, AfCFTA öncesi ve sonrasında Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerini keşif türü bir araştırma yöntemiyle incelemektedir. Bu çerçevede, çalışma, toplanan online kaynaklarla yapılan analizler bir literatür taramasıyla da desteklenerek, zaman zaman da vaka analizleriyle tamamlanarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, ulaşılan yüzlerce çalışma içinden uygun olanlar seçilerek tez çalışması kapsamında değerlendirilmiştir. Daha sonra Türkiye-Afrika ekonomik ilişkileri analiz edilmeye çalışılmış, AfCFTA'nın iki taraf arasındaki ekonomik ilişkilere olan etkisini görmek için, TradeMap veri tabanından elde edilen 2015-2020 dönemindeki toplam ihracat ve ithalat verileri, 2021-2022 dönemindeki toplam ihracat ve ithalat verileri ile karşılaştırılmış ve yorumlanmıştır.

Türkiye'nin sürüncemede bırakılan Avrupa Birliği üyeliği beklentisinin aksine, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA) ile karşılıklı saygı, güven ve kazan-kazan ilkesine dayanan büyük potansiyele sahip bir ortaklık geleceğinin olup olmadığı değerlendirilmiştir. Gerçekleşmesiyle ilgili

olarak taşıdığı riskler ve dezavantajlara rağmen, Türkiye'nin Afrika Kıtası ülkeleri nezdinde hala önemli bir aktör olduğunun ve olmaya devam edeceğinin altı çizilmelidir.

Afrika Kıtası'nın bütün yönleriyle tanıtıldığı, günümüze kadar olan Afrika-Türkiye ilişkilerinin özetlendiği ve bütün bu beklenen gelişmeleri açıklamak üzere hazırlanan bu çalışma, hem AfCFTA'nın arka planı, geçmişteki diğer birliklerle ilgili olan gelişmeleri, hem de AfCFTA sonrasında Kıtanın çeşitli uluslararası aktörler yanında Türkiye ile olan ilişkilerinin nasıl şekilleneceğini incelemektedir. Bu çalışmanın literatüre olan mütevazı katkısı, AfCFTA'nın muhtemel etkilerinin TradeMap veri tabanından elde edilen gerçek verilerle yazılmış olan ilk tez çalışması olmasıdır.

Anahtar kelimeler: Afrika, Afrika Birliği, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması, AfCFTA, Türkiye.

**HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of ECONOMICS**

**ANALYSIS OF TURKEY-AFRICA ECONOMIC RELATIONS IN THE
TERMS OF THE AFRICAN CONTINENTAL FREE TRADE AREA
AGREEMENT (AfCFTA)**

Vildan DERİNCE

MASTER THESIS

Advisor

Prof. Dr. M. Hanifi ASLAN

ABSTRACT

Although the African continent boasts the most fertile lands and mildest climates in the world, it is home to countries that achieved freedom relatively late and had the honor of building their civilizations following the approximately 500-year-long colonial period. Like every country gaining independence, these nations have entered into various agreements, established organizations, and developed cooperation at continental, regional, and bilateral levels. While some of these collaborations have been successful, others have not met expectations, and overall, these initiatives have yet to yield results that would elevate the entirety of Africa.

The African Continental Free Trade Area Agreement (AfCFTA), established with a signed agreement in 2018, aims to establish and develop economic, social, and political unity and relations among every country conciseness, except Eritrea, which will impact the continent's fate. To achieve significant economic growth and development by 2060, the AfCFTA holds great importance for Turkey, acting as a historical, geographical, economic, and political bridge between the continents of Asia, Europe, and Africa. Unlike the European Union, which Turkey missed the opportunity to join in the past, the African Union represents a train that has not yet departed. Obtaining a ticket for this train involves establishing a permanent peace and trade environment with continuous win-win policies. Although Turkey is not currently a member of the AfCFTA, it is expected to play a significant role in developing close trade relations with the agreement.

This study aims to examine how economic relations between Africa and Turkey, as well as the continent's relations with Turkey and various international actors, will be shaped and in what direction after the African Continental Free Trade Area Agreement (AfCFTA).

The study employs an exploratory research method to examine Turkey-Africa economic relations before and after the AfCFTA. In this context, the study is conducted by supporting the analyses made with collected online resources through a literature review and occasionally complementing them with case studies. For this purpose, appropriate studies were selected from hundreds and evaluated within the scope of the thesis. Subsequently, Turkey-Africa economic relations were analyzed, and the total export and import data from the TradeMap database for the 2015-2020 period were compared and interpreted with the complete export and import data for the 2021-2022 period to observe the effect of the AfCFTA on economic relations between the two sides.

Contrary to Turkey's prolonged expectation of European Union membership, the African Continental Free Trade Area Agreement (AfCFTA) is evaluated with the potential for a future partnership based on mutual respect, trust, and the win-win principle. Despite the risks and disadvantages associated with its realization, it should be emphasized that Turkey remains and will continue to be a significant factor in the eyes of countries on the African continent.

This study, introducing the African continent in all its aspects, summarizes Turkish-African relations up to the present day and aims to explain expected developments. It examines the background of the AfCFTA, developments related to other unions in the past, and how the continent's relations with Turkey will be shaped after the AfCFTA, as well as with various international actors. The modest contribution of this study to the literature is that it is the first dissertation to examine the possible effects of the AfCFTA with actual data obtained from the TradeMap database.

Keywords: Africa, African Union, African Continental Free Trade Area Agreement, AfCFTA, Turkey.

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı yürütmemde bana her konuda her türlü şekilde yol gösteren,engin bilgi donanımıyla beni yönlendiren, sorularıyla kendisini bıktırdığım sabrını zorladığım halde sükûnetle bana cevap veren, kendisine ihtiyacım olduğum her an ulaşabildiğim değerli danışman hocam Prof. Dr. M. Hanifi ASLAN'a çok teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca bu araştırmamda bana yardımcı olan değerli arkadaşım Muhammad Salman Latif'e, kültürel anlamda gelişmemi her daim isteyen, tezimi yazabilmem için işyerindeki iş yükümü omuzlayan ve bana zaman yaratan mesai arkadaşım ve aynı zamanda kadim bir dostum olan M. İhsan Ökmen'e ve son olarak da beni her konuda ve tüm yaşamım boyunca her zaman destekleyen, aldığım kararlarda yanımda duran, umutuzluğa düşüğüm anlarda beni motive eden sevgili Annem Muhbet Derince'ye ve kardeşlerime sonsuz şükranlarımı sunuyorum ve teşekkür ediyorum.

Vildan DERİNCE
Gaziantep - 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	2
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
2. DÜNDEN BUGÜNE AFRİKA KITASI	5
2.1. Afrika Kıtasının Ekonomi – Politik Tarihi	6
2.1.1. Başından 20. Yüzyılın Sonuna Kadar	9
2.1.2. Yirmi Birinci Yüzyıl.....	13
2.2. Doğal, Demografik, Ekonomik ve Siyasal-Kurumsal Yapı	16
2.2.1. Doğal Kaynaklar, Nüfus ve Demografi, Altyapı.....	16
2.2.1.1. Doğal Kaynaklar.....	17
2.2.1.2. Nüfus ve Demografi	25
2.2.2. Siyasal ve Kurumsal Yapı	28
2.2.3. Ekonomik Sektörler	30
2.2.3.1. Tarım Sektörü	33
2.2.3.2. Sanayi Sektörü.....	38
2.2.3.3. Hizmet sektörü.....	47
2.2.4. Bilim ve Teknoloji.....	55
3. PARÇALANMIŞ İKTİSADİ VE SİYASİ YAPIDAN AFRİKA KITASAL SERBEST TİCARET BÖLGESİ (AfCFTA) ANLAŞMASINA	58
3.1. Afrika’da Ekonomi Politik Birleşme ve İşbirliği Hareketleri	58
3.1.1. Afrika Birliği Örgütü (AU)	58
3.1.2. Afrika Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD)	62
3.1.3. Arap Mağrip Birliği (AMU/UMA/MAB)	63
3.1.4. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)	64
3.1.5. Doğu Afrika Topluluğu (EAC).....	66
3.1.6. Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD).....	69
3.1.7. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)	71
3.1.8. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA).....	73

3.1.9. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS).....	75
3.1.10. Sahel- Sahra Devletleri Topluluğu (CEN – SAD).....	77
3.2. Yeni Afrika’ya Doğru: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması (AfCFTA) .	78
3.2.1. AfCFTA’nın Mahiyeti, Kapsamı ve Tarihçesi	79
3.2.2. AfCFTA’nın Önemi ve Potansiyeli.....	81
3.2.3. AfCFTA’nın Sınırlılıkları ve Dünya Ticaret Örgütü.....	83
3.2.4. AfCFTA’nın Üye Ekonomilere Potansiyel Etkisi	85
3.3. AfCFTA Öncesinde ve Sonrasında Afrika Kıtasında Hâkimiyet Savaşları	86
3.3.1. AfCFTA Öncesinde Afrika Kıtasında Hâkimiyet Savaşları.....	87
3.3.2. AfCFTA Sonrasında Hâkimiyet Savaşlarında Muhtemel Gelişmeler.....	88
4. AfCFTA ÖNCESİ VE SONRASINDA TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ.....	90
4.1. Araştırma Yöntemi.....	90
4.2. AfCFTA Öncesinde Türkiye-Afrika İlişkileri	91
4.2.1. Afrika ile Türkiye’nin Tarihi ve Siyasi İlişkileri.....	91
4.2.2. Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri.....	94
4.3. AfCFTA Sonrasında Afrika-Türkiye İlişkileri.....	102
4.3.1. AfCFTA Sonrasında Afrika’nın Ticaret Ortaklarıyla İlişkileri.....	109
4.3.2. Bir Ekonomik Birlik Olarak AfCFTA-Türkiye İlişkileri	111
4.3.3. AfCFTA Sonrasında Afrika -Türkiye İlişkileri	114
4.3.3.1. Afrika ile Ekonomik İlişkilerde Potansiyel Rakipler	122
4.3.3.2. AfCFTA Sonrasında Türkiye’nin Yeni Stratejileri	124
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	135
KAYNAKÇA.....	140
ÖZGEÇMİŞ	160

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEC	Afrika Ekonomik Topluluğu
AEC	African Economic Community (Afrika Ekonomik Topluluğu)
AfB	Organization of African Unity (Afrika Birliği Örgütü)
AfCFTA	African Continental Free Trade Area (Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması)
AfDB	African Development Bank (Afrika Kalkınma Bankası)
AGOA	African Growth and Opportunity Act (Afrika Büyüme ve Fırsat Yasası)
AKB	Afrika Kalkınma Bankası
AKF	Afrika Kalkınma Fonu
AMU	Arap Mağrip Birliği
AU	African Union (Afrika Birliği)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
CAADP	The Comprehensive African Agricultural Development Programme (Kapsamlı Afrika Tarım Kalkınma Programı)
CEN-SAD	Community of Sahel Saharan States (SAHEL-SAHRA Devletleri Topluluğu)
CEPGL	Economic Community of the Great Lakes Countries Great Lakes (Eyaletleri Ekonomik Topluluğu)
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa (Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı)
COPAX	Orta Afrika Barış ve Güvenlik Konseyi
CPCM	Conseil Pemanent Cunsultatif du Maghreb'I
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECCAS	The Economic Community of Central African States (Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
ECOSOC	The Economic and Social Council (Ekonomik ve Sosyal Konsey)

ECOWAS	Economic Community of West African States (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu)
GCI	Global Competitiveness Index (Küresel Rekabet Endeksi)
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IDDRSI	IGAD Drought Disaster Resilience and Sustainability Initiative (Afetlere Dayanıklılık ve Sürdürülebilirlik Girişimi)
IGAD	The Intergovernmental Authority on Development (Hükümetler arası Kalkınma Otoritesi)
IGADD	Intergovernmental Authority on Drought and Development (Hükümetler Arası Kuraklık ve Kalkınma Otoritesi)
IMF	The International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ISAP	Institutional Strengthening Action Plan (Kurumsal Güçlendirme Eylem Programı)
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NEPAD	New Partnership for Africa's Development (Afrika Kalkınması için Yeni Ortaklık)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)
PTA	Preferential Trade Arrangements (Tercihli Ticaret Bölgesi)
REC	The Regional Economic Communities (Bölgesel Ekonomik Topluluklar)
SAA	Sahra Altı Afrika
SADC	Southern African Development Community (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu)
SADCC	The Southern African Development Coordination Conference (Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı)
SMART	Specific Measurable Accepted Realistic Timely
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STISA	Science, Technology and Innovation Strategy for Africa (Afrika Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Stratejisi)
STK	Sivil Toplum Kuruluşu

TABEF	Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu
TDE	Tarife Dışı Engel
THY	Türk Hava Yolları
TIFA	Trade and Investmen Framework Agreement (Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması)
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TKA	Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UDEAC	The Central African Customs and Economic Union (Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği)
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Deelopment (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
UNDP	Human Development Statistical Update (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
UNECA	Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu
USA	United States of America
WAEMU	West African Economic and Monetary Union (Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği)
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
WTO	Word Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
YBBO	Yıllık Bileşik Büyüme Oranı

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 2.1. Kıtalardaki çöllerin toplam alandaki payı %.....	6
Tablo 2.2. 21 Yüzyılda Dünya Bölgelerinin GSYH Büyüme Oranları (21. Yüzyıl)	15
Tablo 2.3. Afrika Kıtası İçi Ticaret Kapasitesi (%).....	16
Tablo 2.4. Yenilenebilir Kaynaklardan Üretilen Enerji	20
Tablo 2.5. Afrika'da tahmini teorik karasal yenilenebilir enerji potansiyeli	20
Tablo 2.6. Avrupa Birliği'nin Afrika'daki Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Projeleri	22
Tablo 2.7. Afrika'daki Altyapı Projeleri ve Proje Değerleri (Milyon Dolar)	24
Tablo 2.8. Afrika Ülkelerinin Nüfusları (2020, milyon kişi)	25
Tablo 2.9. Doğrudan Yabancı Yatırım Stoğu (Milyon \$).....	31
Tablo 2.10. Afrika'da Tarım ve İstihdam.....	34
Tablo 2. 11. Afrika'ya Yapılan Yıllık Ortalama Başlıca Gıda İthalatı 2010-2019	39
Tablo 2.12. Afrika Ülkeleri İhracat Kalemleri	41
Tablo 2.13. Afrikada Bölgeler Bazında İnşaat Sektöründeki Projeler	43
Tablo 2.14. Kıtadaki İlk On İmalat Ekonomisi	47
Tablo 2.15. Kamu Harcamalarında Eğitimin Payı	54
Tablo 2.16. Kıtaların GSMH İçinde Ar-Ge İçin Ayırdıkları Bütçeleri Milyar Dolar	56
Tablo 3.1. Afrika Kıtasındaki Bazı Bölgesel Oluşumlar ve Bunların Amaçları	61
Tablo 4.1. Türkiye'nin En Çok Ticaret Yaptığı Afrika Ülkeleri.....	99
Tablo 4.2. AfCFTA ile Türkiye'nin Afrika'da İhracatının Düşmesi Beklenen Ülkeler	103
Tablo 4. 3. AfCFTA ile Türkiye'nin Afrika'da Gerilemesi Beklenen İhracat Sektörleri..	104
Tablo 4.4. Kurumsal Kapasite	107
Tablo 4.5. AfCFTA ile İthalatını En Fazla Artırması Beklenen Ülkeler	110
Tablo 4.6. AfCFTA ile İhracatını En Fazla Artırması Beklenen Ülkeler.....	111
Tablo 4.7. 2015-2022 Yılları Arası Türkiye-Afrika Toplam İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	117
Tablo 4.8. Ülkelerin Afrika Stratejilerine İlişkin Özet Tablo	124
Tablo 4.9. Afrika Ekonomisine AfCFTA'nın Etkisine İlişkin Senaryoların Test Sonuçları.....	127

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 2.1. Afrika Kıtasının Tarımsal Mekanikleri.....	18
Şekil 2.2. Afrika doğal kaynaklar haritası	18
Şekil 2.3. 2023 yılı Afrika'daki genel üretim kapasitesi.....	20
Şekil 2.4. Dünya Demografik Değişimi (Oransal)	27
Şekil 2.5. Afrika Kıtasındaki Özel Ekonomi Bölgeleri.....	32
Şekil 2.6. Bölgelere Göre Afrika'nın GSYH Büyümesi (yüzde).....	32
Şekil 2.7. Afrika'da Bölgeler Bazında Tarımda İstihdamın Payı.....	34
Şekil 2.8. Doğu Afrika'da İstihdamın Tarım Sektründeki Payı, 2020	35
Şekil 2.9. Güney Afrika'da İstihdamın Tarım Sektründeki Payı, 2020	36
Şekil 2.10. Afrika'da Yüzölçümüne Göre Tarım Arazisi ve Ekilebilir Arazi Alanı	37
Şekil 2.11. Afrika'da Pamuk Üretim Havzaları	40
Şekil 2.12. Afrika'da İnşaat Sektöründeki Makine Talebi.....	45
Şekil 2.13. Afrika Kıtası Binek Otomobil Satış Hacmi.....	46
Şekil 2.14. Afrika Kıtasında Hizmet Sektörü Oranları.....	48
Şekil 2.15. Kıtada Sağlık Sektörüne En Çok Yatırım Yapan Ülkeler.....	50
Şekil 2.16. Afrika Kıtasındaki Perakende Sektörünün 2019-2020 Döneminde Büyüme Oranı (%).....	55
Şekil 3.1. Afrika Birliği Üyeleri (Katılım Yılına Göre)	59
Şekil 3.2. Arap Mağrip Birliği (AMU) Üye Ülkeleri	63
Şekil 3.3. Doğu Afrika Topluluğu (EAC) Devletleri	67
Şekil 3.4. Güney Afrika Kalkınma Topluluğuna (SADC) Üye Devletler.....	71
Şekil 3.5. COMESA Üye Ülkeleri	73
Şekil 3.6. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS) Üye Ülkeler Haritası ...	76
Şekil 3.7. Sahel-Sahra Devletleri Topluluğu (CEN-SAD) Üye Ülkeler Haritası.....	77
Şekil 3.8. AfCFTA'nın Kabul Edildiği Ülkeler Haritası.....	79
Şekil 4.1. Türkiye'nin Afrika ile Ticaret Hacmi	98
Şekil 4.2. Türkiye'nin Afrika'daki Yatırımları	100
Şekil 4.3. Türkiye'nin 2015-2022 yılları arasında ürün etiketine göre en çok Afrika'dan ithalatı (Milyar Dolar).	114
Şekil 4.4. 2015-2022 yılları arasında Türkiye'nin ürün etiketine göre Afrika'ya en fazla ihracatı (Milyar Dolar).....	115
Şekil 4.5. 2015-2022 Yılları Arası Türkiye'nin Afrika ile Dış Ticareti (Milyar Dolar)...	118
Şekil 4.6. AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'ya Toplam İhracatı ve İthalatı	119
Şekil 4.7. AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'dan Ürün Etiketlerine Göre İthalatı (Milyar Dolar)	120
Şekil 4.8. AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'dan Ürün Etiketlerine Göre İthalatı Yüzdeleri	120
Şekil 4.9. AfCFTA Öncesi ve Sonrasında Türkiye'nin Afrika'ya Ürün Etiketlerine Göre İhracatı (Milyar Dolar)	121
Şekil 4.10. AfCFTA Öncesi ve Sonrası Türkiye'nin Afrika'dan Ürün Etiketlerine Göre Toplam İhracat İçindeki Yüzdeleri	121
Şekil 4.11. Afrika Kıtası Ticareti, GSYH'si ve Nüfusunun Küresel Toplam İçindeki Payı	125
Şekil 4.12. AfCFTA İçi İhracatın Toplam İhracat İçindeki Payı	126
Şekil 4.13. Ülkelere ve Politika Reformlarına Göre Gerçek Gelir Kazanımları	133

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Bu tez çalışması, Eritre hariç, Afrika Kıtasındaki tüm ülkelerin katılmış olduğu küresel serbest ticaret bölgesi olarak dünyanın en büyük anlaşmasını oluşturan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın (AfCFTA) bölgedeki önemli aktörlerden biri olan Türkiye açısından taşıdığı fırsat ve riskleri objektif bir açıdan ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kıta'nın küresel ekonomiye entegrasyonunu sağlayacak bir motor görevinde olan AfCFTA, bu anlaşmaya taraf olan kıta ülkeleri arasında mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımına imkân vererek üye ülkelerin tüm sektörlerinde üretimi ve ticareti artırabilecek iddialı bir anlaşmadır. Afrika Kıtası'nın kritik ticari konularını kapsayan bu anlaşma, sahip olduğu kaynakların etkin ve adil bir şekilde tahsisini sağlayıp Kıta'nın küresel piyasalarla bütünleştirilmesini ve Afrika halklarının ekonomik ve sosyal refahını maksimize etmeyi amaçlamaktadır. Kıta'nın bu yükselişi küresel ekonomiye büyük fırsatlar sunarken Türkiye'nin de bu fırsattan faydalanması beklenmekte, hatta gerekmektedir. Ancak Dünya Bankası'nın, kısmi denge analizi metodu olan SMART yöntemi ile yapmış olduğu analizler, AfCFTA'nın, orta ve uzun vadede Türkiye'nin Afrika ile olan ekonomik ilişkilerine negatif yönde etki edeceği sonucuna varmıştır. Türkiye için sorun teşkil eden noktalardan biri de AfCFTA'nın anlaşma dışında kalan diğer ülkelere uygulayacağı tarife dışı engellerdir. Kıta ülkelerinin siyasal açıdan entegrasyon sürecini tamamlayıp bunu derinleştirmesi de, Kıta dışındaki ülkeler ve Türkiye açısından olumsuz sonuçlara yol açacak bir diğer bir ihtimaldir. Çünkü Kıta ülkeleri birbirleriyle derin ilişkilere gireceklerinden, Türkiye ve diğer ülkelerle olan işbirlikçi tavırdan uzaklaşma ihtimali mevcuttur (DEİK, 2021b: 51-61).

Bu değerlendirmeler ışığında, çalışmanın temel problemi, AfCFTA'nın Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerini nasıl etkileyeceğidir. Buna bağlı olarak, araştırmanın diğer alt problemleri, AfCFTA'nın ekonomi-politik temellerini araştırmak ve Afrika ekonomilerindeki gelişmeleri analiz etmektir. Son yirmi yılda Afrika-Türkiye ilişkilerindeki gelişmeler Türkiye'nin Afrika ile ilgili yürüttüğü olumlu dış politika sayesinde. 2015'den bu yana ülkemizin izlediği bu stratejik dış politika kapsamında Afrika ülkeleri ile her iki tarafın da kazanmasına dayanan ekonomik işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmalar ile Türk firmalarının kıtada yatırım ve ticaret yapma

imkânlarının önü açılmıştır. Bu bağlamda Afrika, Türkiye'nin sürdürülebilir ekonomi ve ticaret vizyonunu oluşturmada mühim bir piyasa durumundadır. Öte yandan, AfCFTA ile birlikte Afrika ülkelerinin kendi aralarında yapacakları ticaret artarken Afrika dışındaki ülkelerin piyasa paylarında gerilemeler olacağı öngörülmektedir. Bu anlaşmanın etkisiyle Afrika ülkelerinin birbirleriyle olan ticaret hacminin 5,4 milyar dolar artması beklenirken, Afrika dışındaki ülkelerin Afrika'ya yaptıkları ihracat hacminde 1 milyar dolarlık düşüş meydana gelmesi, küresel ticaret hacminin de senelik 4,4 milyar dolar artması beklenmektedir (DEİK, 2021a: 53). Bu anlaşma ile Afrika'nın en çok ithalat yaptığı ülke olan Çin'in ihracatının da 160 milyon dolar gerilemesi beklenirken; BAE, Hindistan ve Fransa'nın 60 milyon dolar, Belçika'nın 54 milyon dolar, Türkiye'nin de 46 milyon dolar ihracat kaybının meydana gelmesi öngörülmektedir (DEİK, 2021a: 22-53).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu tez çalışmasının amacı, AfCFTA'nın kurulmasının ve gelişmesinin Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerini hangi yönde, nasıl ve ne ölçüde etkileyeceğini ve bu etkilerin olumlu yönde ve güçlü bir şekilde ortaya çıkması için nasıl bir strateji izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktır. Zira çalışmanın problem durumu hakkında yurtiçi literatür incelendiğinde doğrudan ve dolaylı kaynakların oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiştir (Kaya, 2014: 4). Bunun nedeni, şüphesiz AfCFTA'nın yeni kurulmuş olmasıdır. Bu nedenle, AfCFTA'nın mahiyetini tam olarak anlamak, gelişme sürecini incelemek, geleceğini tartışmak bu tez çalışmasının diğer amaçlarındandır. Takdir edileceği gibi, Afrika'nın kendi iktisadi potansiyelini ortaya çıkarma kabiliyetine sahip olup olmadığını, küresel iktisadi sisteme dâhil olma çabalarını hangi ülke grupları veya ülkelerle iş birliği yaparak sürdüreceklerini görmek/tahmin etmek Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın mahiyetini anlamaktan ve bunun Afrika ülkeleri açısından olumlu ve olumsuz yönlerini incelemekten ve irdelemekten geçmektedir. Böylece, Afrika Kıtasındaki iktisadi durumu anlamak, Afrika ekonomilerinin yönelimlerini kavramak, Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinin nasıl şekilleneceğini anlamak bakımından önemlidir. Ayrıca bu çalışma, Afrika Kıtasının mevcut olan ekonomik durumunu değiştirecek olan AfCFTA'nın Afrika-Türkiye ekonomik ilişkilerini nasıl etkileyeceği konusundaki analizleri literatüre kazandırmayı da amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu anlaşmayla, gelecekte Afrika Kıtasının ekonomik bakımdan tek bir ülke gibi değerlendirilebileceği bir süreç gelişmektedir. 1.3 milyar insana ev sahipliği yapan bu büyük Kıtada, anlaşmaya taraf olan ülkelerin aralarında gümrük engeline takılmadan ticaret yapacak ve insanların ülkeler arasında vize olmaksızın serbest bir şekilde dolaşabilecek olmaları, AfCTFA'yı Kıta ve küresel ekonomi için çok önemli bir konuma getirecektir (Abrego vd., 2020: 16-18). Kıta'nın uluslararası alanda ekonomik ve siyasi bakımlardan ağırlığı gittikçe artmaktadır. Afrika'nın küresel boyuttaki büyük tarihi dönüşümüne şahitlik etmek, son derece önemli bir katkı olacaktır. Ayrıca 500 yıllık sömürge tarihine sahip olsa da kıtada hala büyük ve çok önemli doğal kaynaklar ve işgücü mevcuttur. Böyle büyük bir potansiyeli olan bir kıtanın gelişme imkânlarının ve AfCFTA'nın Afrika'nın Türkiye gibi önemli bir ortakla olan ekonomik ilişkileri üzerindeki etkilerinin araştırılması son derece önemli olmalıdır. Dünyanın en büyük siyasi ve ekonomik örgütü olan AB ile 2022 yılı sonu itibariyle 196,4 milyar dolarlık ticaret hacmiyle büyük bir başarı elde eden Türkiye'nin gelecekte izlemesi gerekeceği stratejiler için bir yol haritası çizilmesine katkıda bulunmak, çalışmanın en önemli yönünü oluşturmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2023).

Son yıllarda Afrika Kıtasının uluslararası arenada öneminin artmasına paralel olarak akademik çevrelerde de önemi artmış, yüksek lisans ve doktora tezlerinin konusu olmaya başlamıştır. Afrika'nın bu şekilde uluslararası arenada söz sahibi olmaya yakın bir konumda olmasında, bu husustaki gücünün farkına varması, doğal kaynaklarını kontrol etmeye çalışması ve sahip olduğu piyasa potansiyeli büyük ölçüde etkili olmuştur. Büyük güçlerin kıtadaki gelişmeleri yakından takip etmeleri ve kıta ile daha kapsamlı siyasi ekonomik ilişkiler kurmak istemeleri Türkiye'yi de harekete geçirmiş ve Türkiye özellikle 2000'li yıllardan itibaren, bölgesel güç olma stratejisinin de gereği olarak, Afrika ülkeleriyle ekonomik ve siyasi işbirliklerini artırmayı hedefleyip çok yönlü dış politika ve dış ticaret politikası izlemeye başlamıştır (Tepeciklioğlu, 2012: 83-89).

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Afrika kıtasındaki ülkeler bağımsızlıklarını henüz 1950-60'larda elde ettikleri için küresel siyasete ve ekonomiye geç dâhil olmuşlardır. Kıta'da halen devam eden bölgesel anlaşmazlıklar ve çatışmalar, sınır anlaşmazlıkları, yönetimlerde koordinasyon eksiklikleri,

eğitim yetersizlikleri, terörist faaliyetler ve eski sömürgeci ölkelerin hala devam eden doğrudan ve dolaylı müdahaleleri gibi birçok nedenle sosyal, kültürel, kurumsal, siyasi ve ekonomik bakımdan yeterli olgunluğa erişememişlerdir. Ülke sınırlarının suni bir biçimde çizilmiş olması Afrika'nın sınır anlaşmazlıklarının en yoğun yaşandığı kıta olmasına neden olmaktadır. Somali-Etiyopya, Kamerun-Nijerya gibi ölkeler bu anlaşmazlıkların olduğu bölgelere verilecek örneklerdendir (Mızrak, 2022: 59-60). Afrika'da bu durum, Kıta'nın ekonomik birliğinin ve küresel entegrasyon sürecinin tamamlanamamasına ve ölkelerin yeteri düzeyde gelişmesine engel olmaktadır. Henüz çok yeni olmasından dolayı, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın gelecek dönemlerdeki etkilerinin nasıl olacağı bilinmezliğini korumaktadır. Bunlara veri yetersizliği gibi hususlar da eklenince, araştırmanın en önemli sınırlılığının, hem kıta ekonomileri hem de AfCFTA'nın kıta, dünya ve Türkiye ekonomileri açısından neler getireceği konusundaki kaynak ve verinin sınırlı miktarda olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu nedenle, çalışma, adeta iğneyle kuyu kazar gibi bilimsel makale, diğer dergi ve gazete yazıları, konuyla ilgili anlaşmalar, resmi belgeler ve konu hakkında yapılmış/yapılacak olan bilimsel toplantılarda sunulmuş/sunulacak olan bildirimlerden faydalanılarak tamamlanacaktır. Ayrıca AfCFTA'nın henüz tam olarak rayına oturmaması, bu anlaşmanın gelecekte kıta içi ve kıta dışı etkilerinin neler, nasıl ve hangi boyutta olacağını tahmin etmeyi ayrıca zolaştırmaktadır. Yeterince kaynak bulunamaması, çalışmada uygulanacak yöntem konusunda da zorluklara sebep olmaktadır.

2. DÜNDEN BUGÜNE AFRİKA KITASI

Bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri, beklenildiği gibi, kendi aralarında işbirlikleri yapmak üzere kendi aralarında bölgesel bazı ekonomik ve politik anlaşmalar yapmışlardır. Afrika'nın siyasal ve özellikle de ekonomik entegrasyonunun sağlanması için 1970 ve 80'li yıllarda Arap Mağrip Birliği (UMA), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS) gibi kıta ve bölgeler düzeyinde bazı birlikler ve topluluklar kurmuşlardır. Kendi aralarındaki ticareti serbestleştirmek veya kolaylaştırmak için kurulan bu toplulukları ortak bir çatı altında birleştirmek amacıyla 1991 yılında Afrika Ekonomik Topluluğu (AEC) kurulmuştur. Ayrıca, Afrika'nın kalkınması ve ülkelerin sosyo-ekonomik refahlarının artırılması amacıyla uluslararası arenada varolma açısından fırsat sağlayan (NEPAD) oluşturulmuştur. Afrika Birliği (AU) kıtanın en büyük uluslararası ekonomik bölgesi olmuştur. 2014'te ekonomik kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla Afrika Para Fonu Tüzüğü imzalanmıştır. Bu kuruluşlar Afrika'nın dünya ticaretine açılmasında büyük önem arz etmektedirler (Baoua, 2016: 165).

2000'li yıllarda dünya siyaset sahnesindeki değişimler hızlanmış, bölge üzerinde olan ABD, Çin, Rusya ve İran arasındaki rekabet artmıştır. Afrika'nın küresel sahneye yeni bir aktör olarak çıkması diğer ülkeleri harekete geçirmiştir. Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in yanısıra sonradan Güney Afrika'nın da dahil olduğu ülkelerden oluşan BRICS ülkeleri, ABD'nin global hegemonyasına bir alternatif olarak kurulmuştur. Aynı zamanda Batı ülkelerinin kalkınmakta olan ülkelere karşı uyguladıkları korumacı ticaret politikalarını BRICS ülkeleri tenkit etmektedir. Afrika kıtası için önemli imkânlar sunan BRICS ülkeleri, Batılı ülkelerin Afrika'ya yaptığı şartlı kalkınma yardımlarından farklı olarak daha ılımlı bir tavır sergileyen, kalkınma işbirliğine dayalı politikaları benimsemektedirler. Yardımlardan ziyade işbirliğine dayalı olan bu politikalar, Afrika ile daha sıcak ekonomik ilişkileri beraberinde getirip ABD'nin Kıtadaki hareket kabiliyetini daraltmaktadır. BRICS ülkeleri Afrika'nın doğal kaynakları için daha barışçıl bir rekabeti de beraberinde getirmektedir. Brezilya ve Çin'in Afrika'daki rekabeti, kıtasal işbirliği yollarını tıkayacak seviyede keskinleşmemiştir. Güney Afrika, kıtanın gelişmiş ekonomisi ve siyasal öncülerindedir. BRICS üyesi olması diğer Afrika ülkeleri tarafından hor görülmuş, ancak sahip olduğu teknik gücü, insan kaynakları ve kurumsal birikimiyle

Kıtada stratejik bir önem kazanmış ve buraya gelen yabancı yatırımcılara ev sahipliği ve aracılık yapmıştır (Gürcan, 2019: 557-565)

2.1. Afrika Kıtasının Ekonomi – Politik Tarihi

Kuzeyinde Akdeniz, güneyinde ve doğusunda Hint Okyanusu olan Afrika Kıtası'nın Batısında Atlas Okyanusu yer almaktadır. 37 Kuzey ve 34 Güney paralleri, 51 Doğu ve 17 Batı meridyenleri arasında yer alan Kıta, Cebelitarık boğazı ve Sicilya geçidi ile Avrupa Kıtasından, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz ve Bab-ül Mandeb boğazı ile Asya Kıtasından ayrılmaktadır (Ertin, 2020: 7).

Tablo 2.1. Kıtalardeki çöllerin toplam alandaki payı %

Kıta	Çöllerin Oranı
Afrika	61,52
Asya	28.39
Avustralya	7,24
Güney Amerika	1,05
Kuzey Amerika	1.80

Kaynak: (Doğan ve Sarı, 2014: 762)

Tablo 2.1'de görüldüğü üzere, Kıta yüzeyinin yarısından fazlası çöllerle kaplıdır. Bu özelliği ile diğer Kıtalarından ayrılan Afrika'da Sahra çölünün kapladığı yüzey alanı kıta alanının %30'udur. 9 milyon kilometrekare alanı kaplayan Sahra Çölü, tarihsel süreç boyunca Kıtanın Kuzey ve Güneyi arasındaki ekonomik ilişkilerde oldukça etkili olmuştur (Doğan ve Sarı, 2013: 762-763). Afrika kıtası batı ve doğu arasında kalan, adeta kıtalararası bir köprü görevi gören, aynı zamanda yatırım yapmak için gelecek vaat eden bir üs konumundadır. Bu sebeple sahip olduğu jeopolitik konumu küresel boyutta oldukça önemlidir (Ay, 2020). Afrika Kıtası sömürge geçmişine rağmen bugün Hindistan, İsrail, İran, Japonya, Brezilya gibi dünya sahnesinde güçlü yere sahip olan aktörlerin ilgi merkezi konumundadır. Çin, ABD, Rusya ve AB ülkelerinin rekabet içinde olduğu geniş bir kıtadır ve her ülke ekonomik menfaatlerini şekillendirmek üzere bu kıtada nüfuz elde etmeye çalışmaktadır. Afrika sahip olduğu kaynaklarla global ekonomide görünür hale gelmiştir. Sahip olduğu genç ve dinamik nüfusu ile küresel piyasada büyük devletlerin ilgisini çekmeye devam etmektedir (Orakçı, 2011: 93-94).

Günümüzde Afrika denilince bazı zihinlerde halen kölelik, sömürge, yoksulluk ve hastalık gibi kavramlar canlanmaktadır. Bunun nedeni, Afrikalıların kendi hikâyelerini anlatamamış olmalarıdır (Arıkanlı, 2018: 231). Kıtanın ekonomik tarihi ise henüz genç bir

disiplindir, yazılı kaynaklara sahip olamadıklarından dolayı bilim insanları geriye ancak 15. yy'a kadar gidebilmişlerdir. Bununla birlikte, bazı bilim insanları, arkeologlar ve paleontologlar yaptıkları araştırmalarla bizlere Afrika tarihinin erken dönemine ışık tutacak önemli bilgiler sunmuşlardır. Bu erken dönemlerde ticaret faktörünün etkisiyle Afrika'da bazı krallıklar ön plana çıkmıştır (Mlambo, 2018: 3-7). Afrika'daki bu ticaret, sömürge öncesi dönemlerde Mısır ve Aksum'un eski uygarlıkları ve Gana, Mali, Songhai, Mapungubwe, Büyük Zimbabve, Munghumutapa ve Rozvi gibi krallıkların yükselmesinde önemli bir yere sahip olmuştur. MÖ 4000 yılında Nil Nehri etrafında daha sonra devlete dönüşen yerleşim yerleri kurulmuştur. Bu devletler Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır Krallığında toplanmış, daha sonra MÖ 3100 yılına gelindiğinde ise bu iki krallık birleşerek 3000 yıl sürecek Mısır imparatorluğunun başlangıcı olmuştur. Firavunların yönetimi altındaki Mısır'ın ekonomisinin bu dönemde tarım ve ticarete dayalı olduğu bilinmektedir. İhracatı bu dönemde çoğunlukla tahıl oluşturmaktadır. İthalat ise abanoz, fildişi, kereste ve devekuşu tüyleri gibi ürünlerden oluşmaktadır. Köle ticaretinden önce de Afrikadaki Krallıklar, ticaretin yanısıra balıkçılık, tarım, madencilik gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır (Mlambo, 2018: 3-7). Etiyopya'da, bundan 2000 yıl önce kurulan krallıklara ve eski medeniyet kalıntılarına rastlanılmıştır. Güney Afrika'da M.S. 11. yüzyılda Büyük Zimbabve Krallığı, duvarları taştan oluşan bir şehir meydana getirmiştir. Batı Afrika'da ticaret kenti (Mali) Timbuktu M.S. 15. yüzyılda Kıtada İslamiyetin yayılmasında entelektüel yapısıyla öncü bir yaklaşım sergileyerek merkez görevi görmüştür. Doğu Afrika'da ise Mombasa ve Zanzibar bölgeleri ticaret merkezleri olarak büyümüştür. Kıtada kasaba ve şehirler önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim buralar siyasetin, otoritenin, dini ve kültürel törenlerin yapıldığı, önemli konuların görüşüldüğü, çeşitli toplumsal organizasyonların yapıldığı yerler olmuşlardır (Bıçakçı, 2018: 61).

Global boyutta ekonomi-politik güç ilişkilerinde çoğunlukla Afrika kıtası arka planda kalmaktadır. Milattan önceki tarihlerden itibaren metalurji ve tarım alanında diğer kıtalardaki ülkelerle aynı düzeyde gelişme göstermesine rağmen tarih boyunca küresel anlamda ekonomik ve siyasette baskın bir rol oynamamıştır (Gül ve Bayram, 2018: 36).

Afrika Kıtası, her zaman Dünya siyaset sahnesinde güçlü devlet olma iddiasındaki ülkelerin iştahını kabartan, ilgilerini çeken bir kıta olmuştur (Aydın, 2018). Bu güçlü olma iddiasındaki devletlerin yeni kaynak arayışları 15 ve 16. yüzyılda coğrafi keşiflerle başlamış ve keşfedilen yerlerde bağımsızlığı olmayan yerli halka hastalık ve mikrop bulaştırıp nüfusunun azalmasına neden olmuş ve sömürgeleştirmeye başlamışlardır. Bu sömürge bölgelerinden biri de Afrika'dır (Özensoy, 2019: 10-16). Afrika'nın ekonomik

tarihi bir disiplin olarak 1950’li yılların sonlarında Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra ortaya çıkmıştır. (Mlambo, 2018).

Büyük güçlü devletler, Afrika Kıtası’nın küresel iktisadi sistem içindeki yerini değerlendirirken, Kıtayı güçlü bir potansiyele sahip olan ve yükselişe geçen bir aktör olarak tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda yeryüzünün beşte biri kadar alana sahip Afrika Kıtası, aynı zamanda dünya nüfusunun da %15’ine ev sahipliği yapmaktadır (Ertin, 2020: 190- 210; Bush, 2013: 53). Afrika Kıtası ekonomileri 2012 yılında Kıta ortalaması olarak %5,6 büyüme oranı elde ederek dünya üzerinde en hızlı büyüyen kıtası olmuştur. GSYH büyümesinin 2013 ve 2023 yılları arasında ortalama olarak yıllık %6 olması beklenen Kıtanın (Baoua, 2016: 157- 158) 2021 yılında ekonomik büyüme oranı %4,5 olarak gerçekleşmiştir. Kalkınma raporlarının göstergelerinin pozitif mesajlar verdiği Afrika Kıtası, beşinci yaşına basmadan hayatını kaybeden çocukların oranında büyük bir düşüş ve eğitim-öğretime katılım gösteren öğrenci sayısında artış sağlayabilmiştir. Lakin hâlâ kıtanın küresel ekonomik sistem karşısındaki en büyük eksikliği tüm ülkelerinde mevcut olan yoksulluk sorunudur. Yoksulluk sorunu, tüm kıtada olmamakla beraber bölgesel olarak düşüş göstermekte olsa da genel olarak hâlâ Afrika Kıtası’nda oldukça büyük bir sorundur. Ancak bu büyüme sürecinin aynı trendde sürdürülmesi mümkün olabilirse *World Ekonomik Outlook*’a göre 2030 yılına gelindiğinde Afrika Kıtası’nın en dinamik ekonomileri barındırması ihtimali bir hayli yüksek olarak tahmin edilmektedir (DEİK, 2021a:11).

Ekonomi politik tarihi açısından Afrika için ilk akla gelen kavramlar kölelik ve sömürgeciliktir. Ancak Batı sömürgesinden önce de Afrika’nın bazı bölgelerinde kölelik tarih boyunca mevcut olmuş ve çeşitli biçimlerde kendilerine özgü köleleştirme sistemleri uygulanmıştır (Bakers, 2009: 8-13).

Afrika’nın sömürgeleşme tarihini üç farklı döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem, Avrupa ülkelerinin “keşif hareketleri” adıyla başlattıkları deniz seferlerinden oluşan 16. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar süren 300 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Bu ilk dönemde Afrika kıyılarına yerleşen sömürge devletleri kıtanın değerli madenlerini ve beşeri gücünü ülkelere transfer etmişlerdir. İkinci dönem, Berlin Konferansı’yla 1885’de Kıtanın Batılı ülkeler tarafından işgal edilmesiyle başlamıştır. Üçüncü dönem ise “yeni sömürge dönemi” olarak adlandırılacak bir süreçten meydana gelmektedir. Bu dönemde, Kıtadaki çoğu ülke bağımsızlığını ilan etmesine rağmen aslında “dolaylı bir sömürgeciliğin” devam ettiğini gösteren ekonomik bulgular ve istatistikler mevcuttur (Yıldırım, 2019).

Afrika Kıtası, Avrupa devletleri tarafından sömürgeleştirilirken diğer yandan da yine bu sömürgeci devletler tarafından Kıta bölgelerinin yönetimlerinde etkili olmaya çabalamışlardır. Sömürgeciler, yerli halkın kendi coğrafyasının kaderini tayin etmek hakkını kullanmasına müsaade etmeyip yine kendi oluşturdukları bir yönetici sınıfı ile Kıtayı kontrol etmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu ülkeler, kabileler arasındaki kavgaları destekleyerek kendi varlıklarını güçlendirmişlerdir. Afrika Kıtasındaki sömürü XV. yüzyılda başlamasına rağmen XIX. yüzyıla kadar yavaş ilerlemiştir. Elbette bu durum bu bölgeye karşı bir ilgisizlikten kaynaklanmamaktaydı. Bu Afrika halkının kendini savunma becerilerinin gelişmiş olduğunun bir göstergesiydi. Sömürgeci ülkeler Afrika’da hâkimiyet kurmak için ikiyüzyıl boyunca mücadele etmişlerdir. İki asırlık bu çekişmede yaşanan gecikme sebeplerinden biri de sömürgecilerin Afrika’nın iç kesimlerine girme cesaretlerinin olmayışı ve iç bölgelerin kurak ve fakir olduğuna inanılmasıydı. Ancak XIX. yy’da bu inanış yerini büyük bir merakla bırakmış ve bazı gezginler, kâşifler ve misyonerler ülkelerinin de desteğini alarak iç kesimleri keşfetmeye başlamışlardır. Böylece Avrupa devletleri ülke ekonomilerini destekleyecek kaynak arayışlarına yeni bir çıkış noktası bulmuşlardır (Şahin, 2018: 248-249).

2.1.1. Başımdan 20. Yüzyılın Sonuna Kadar

15. yüzyılda denizcilik alanındaki yeni buluşlar coğrafi keşifleri beraberinde getirmiştir. Afrika Kıtası keşifleri Kuzey Afrika’da bulunan ve Akdeniz’e girişin sembolü olan Septe’nin alınmasıyla başlamıştır. Bu keşiflerin temelini din ve ekonomik kaygılar oluşturmaktaydı. Bilinmeyene olan merak, Marko Polo’nun seyahatlerinde bahsettiği gizemli doğu macerası kâşiflerin merakını artırmıştı. Denizcilik alanında üstün konumda olan Portekiz, Papa’nın da desteğini alarak yapacakları seferleri meşrulaştırmış, Afrika ve çevresinde bulunan adalarda kiliseler inşa etmişlerdir. 1441 yılında yapılan keşiflerde ele geçirilen Afrika yerlileri Portekiz’e götürülmüş, böylece Kıta’dan Avrupa’ya yapılacak siyah köle ticaretinin temelleri atılmıştır. Yapılan keşifler bölgede ticareti de beraberinde getirmiş, bölgede bulunan Araplarla ticaret yapılmıştır. Bu durum rekabet yarattığından dolayı ticaret yapma hakkı özel izinle verilmiş ve Hristiyan olan Portekizli tüccarlara tanınmıştır. Daha sonra Afrika’nın Mina bölgesinde keşfedilen altın rezervi Portekiz için dönüm noktası olmuş, dönemin hükümdarı II. Jaolo tarafından Mina’ya kale yaptırılmıştır. Bu kale ile Avrupa’dan gelecek olan diğer devletlere ve İspanyollara karşı bir üs, yerli halkla aralarında çıkabilecek olası bir çatışmaya karşı savunma hattı oluşturulması

istenmiştir. 1495 yılına gelindiğinde Portekiz Afrika'nın büyük bir kısmına ulaşmış, Batı Afrika kıyıları 15. yüzyılın ikinci yarısında sömürgeleştirilmeye başlanmıştır (Önalın, 2021: 208-224).

Sömürgecilik ve kölelik Batı ülkelerinin karanlık yüzüdür. Avrupai medeniyeti Kıta'ya taşıma söylemleriyle insanlık dışı uygulamalarından, talan anlayışlarından taviz vermemiş, Kıta halkı üzerinde derin travmalar meydana getirmişlerdir. Zira sömürge devletleri, menfaatlerine engel teşkil edecek durumlar karşısında yöntemleri değiştirmekten çekinmemişlerdir (Bayram, 2021).

Kolonyalist çalışmalarla, maddi kaynakları ve yeraltı zenginlikleri gibi ekonomik açıdan batılı devletler tarafından sömürülen Afrika Kıtası, maddi kaynaklarının yanı sıra sosyal, kültürel ve tarihsel bir sömürüye de maruz kalmıştır. Kıtanın sömürülmeye başlanmadan önce bir tarihinin olduğunu yok sayarak Afrika Kıtası'nın tarihinin kendileriyle birlikte başladığını varsaymaktadırlar (Karaağaçlı, 2019: 4).

Kuzey Afrika'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinde, bu bölgedeki Zeyyaniler, Meriniler ve Hafsiler adıyla bulunan üç devlet arasındaki anlaşmazlıklar, mücadeleler ve kabileler arası husumetler etkin bir rol oynamıştır. Bu devletlerarasında yaşanan siyasi istikrarsızlıklardan dolayı bir birlik sağlanamamış, bu durumdan bunalan ve İspanya istilası tehdidinden çekinen halk o sıralarda Akdeniz'de bulunan Türk gemicilerinden yardım talep etmiştir. Osmanlı'nın bölgedeki varlığı 1516'da Cezayir sahilleri ile başlamış daha sonra Mısır, Trablusgarp, Tunus ve Habeş eyaletleri kurulmuştur (Özkan, 2011: 1-2).

Böylece Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki idare alanı yayılmış, Osmanlı'nın Kıta'nın doğu ve kuzey kıyılarındaki varlığı ile buraların sömürgeleştirilmesi dört asır gecikmiştir. Bu durum, 1912'de imzalanan Öşi Antlaşması ile Osmanlı'nın Kıtadaki son toprağı olan Trablusgarb'ın kaybedilmesine kadar sürmüştür. Ancak Batı Afrika kıyıları için aynı durum söz konusu değildi ve bu bölgelerde cirit atan Avrupa devletleri, kendi aralarında rekabet ederek ilk defa İngiltere'nin 1836'da yasaklamasına kadar milyonlarca Afrikalıyı Avrupa ve Amerika'ya köle olarak taşımışlardır (Kavas, 2006).

Batılı ülkeler 1600'lerin yarısına gelindiğinde sömürge alanlarını Hindistan'dan başlayarak Gana'ya kadar ilerletmiş kendilerine şehirler inşa etmeye, Gana ve Fas ülkeleri arasında kalan bölgelerde dinlerini misyonerler aracılığıyla yaymaya başlamışlardır (Tahtakıran, 2016). Osmanlı Devleti bu dönemde Afrika halkının din ve mezheplerine hiç bir şekilde karışmamış herhangi bir zorlamada bulunmamıştır. Oysa sömürgeci devletler dinlerini değiştirmeye zorladıkları halkın dillerini de yasaklamış, kendi dillerini öğrenmelerini mecbur kılmışlardır (Kavas, 2006).

Bu dönemde İngilizler, Fransızlar, İspanyollar ve Portekizlilerin, hatta Danimarka ve İsveç de dâhil olmak üzere nerdeyse tüm Avrupalı devletlerin bu bölgelerde ticaret ağları bulunmaktaydı. 1700'lere girildiğinde, sömürgeleşmeye başlayan Afrika kıtasında İngilizler diğer Avrupa devletlerinden daha fazla ve güçlü bir şekilde etkisini artırmış, bu da İngiltere ve Fransa'nın kıta etrafındaki adalarda aralıklı savaşmalarına sebebiyet vermiştir (Tahtakıran, 2016).

Amerika'nın bu sisteme katılması Avrupa ülkelerine göre geç olsa da rakiplerini eleyecek seviyede etkili olmuştur. Köklerinden zorla kopartılarak Amerika'ya getirilen Afrika yerli halkı burada tarım çiftliklerinde ve sanayi tesislerinde çalıştırılmışlardır. Sanayi devriminin oluşum sürecinde alt yapıda yer alan emek faktörünün bir kısmı sömürgecilikten nasibini alan ve köleleştirilen Afrikalılardı (Bayram, 2021). Amerika'da köleliğe eyalet yönetimleri karar veriyordu. Amerika ekonomisinde lokomotif görevini gören kölelik sistemi tarımın daha yaygın olduğu Amerika'nın Güney eyaletinde daha etkili ve sıkı kurallara bağlıydı. Kuzey eyaletlerinde ise köleler çoğunlukla ev işlerinde ve sanayi kesiminde kalifiye işçi olarak çalışmaktaydılar.

15 Kasım 1884'te Almanya, Fransa, Portekiz, İspanya, Belçika, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de katıldığı 14 ülkeden oluşan Berlin Konferansı Alman Başbakanı Otto von Bismarc öncülüğünde toplanmıştır. Bu konferansın temelinde Batılı devletlerin Afrika'yı bölüşme istekleri yatsa da, görünürdeki toplanma amacı Afrika'yı çağdaşlaştırma ve serbest ticarete açma idi. Konferans'ta Kongo'nun akıbeti de tartışılmış, Kongo havzasında "serbest ticaret bölgesi" kurulması düşüncesi de dile getirilmiştir. Burada, kendisinde hak iddia eden Fransa'nın bölgede genişlemesine önlem olarak nispeten daha küçük ve güçsüz görünen Portekiz ve Belçika'nın pay almaları uygun görülerek fiili bir işgal kararı alınmıştır. Buna göre, sömürgeci devletler birbirlerinden habersiz paylaşılan yerlere saldırmayacak, konferansta bölüşülen yerlerin sınırlarına sadık kalınacak ve orada alınan kararlara uyacaktır. Konferansta Afrika'nın Batı kıyısı Almanya, Portekiz ve Fransa'ya pay edilmiş, Orta Afrika'da ise Özgür Kongo Devleti kurulup Belçika Kralı 2. Leopold'ün mülkiyetine bırakılmıştır. Osmanlı Devleti konferansa davet edilmemiş, ancak kendi çabaları ile daha sonra katılmış fakat etkin bir rol oynayamamıştır. Berlin Konferansı Afrika'nın sömürülmesine esasen farklı bir boyut getirmiştir. Afrika Kıtası bir pasta gibi Avrupalı devletlerarasında paylaşılmış, Batılı ülkelerin ekonomik yapılarını, Afrika'nın ise geleneksel kültürel yapısını değiştirecek bir düzenin temelleri atılmıştır. Afrika halklarının bu gelişmeler karşısında tepki gösterip göstermediklerine dair Batı kaynaklarında bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Ancak Kıtada konferans kararlarına

karşı oluşacak bir kamuoyunun basın yayın organları ile mümkün olduğu varsayımından yola çıkarak bunun oluşmadığını söylemek doğru olacaktır. Zira basın yayın organları yeterince gelişmemiş ve basılan gazetelerde Batı dillerinde yayımlanmışlardır. Dolayısıyla yerli halk kitlelerine ve toplumun geniş kısmına bu haber yeterince ulaşamamış ve Afrika'nın bu durumu sessizce kabullendiği algısı Batı Ülkelerince yaratılmıştır (Şahin, 2018: 249-254). 1960'lara girildiğinde birçok Afrika ülkesi bağımsızlığını kazanmış ve küresel ekonomiye emekleyerek dâhil olmaya çalışmıştır.

Ekonomik gelirlerini hammadde ve emtia gelirleri oluşturmakta olan Afrika'nın halen teknolojik ve ekonomik olarak diğer ülkelere bağlı olduğu görülmektedir (Osaretin, 2013). Bu nedenle Afrika'nın küresel ekonomik entegrasyonu dünyanın diğer ekonomik ve siyasal sistemlerinden oldukça uzak konumlanmıştır. Bunu anlayabilmek için elbette Kıtanın sömürgeleşme tarihine bakmak yeterli olacaktır (Şahin, 2018: 3-8).

Uzun sömürge geçmişlerinden kaynaklanan yapısal durumları, bağımsızlıklarına kavuşmalarına rağmen ekonomik sorunlarının çözülmesine elvermemiştir. Ticaret ve kalkınma konuları için Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansında (UNCTAD) az gelişmiş ülkelerin yeni bir küresel ekonomik düzene ilişkin talepleri görüşülmüş ancak destek bulamamıştır (DEİK, 2021a: 12)

1970'lerde yaşanan petrol krizi ile birlikte Afrika ülkelerinin dış borçları ekonomilerini bir hayli zorlamış ve olumsuz yönde etkilemiştir. 1980'lere gelindiğinde küreselleşmenin hâkimiyeti nedeniyle Afrika ülkelerinin tekrarlanan talepleri IMF ve WTO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından kabul görmemiştir.

Tam olarak bu dönemde, Amerika ve Avrupa Birliği ülkelerinin desteğine ihtiyaç hisseden Afrika ülkeleri, tarımsal alan başta olmak üzere, üretimlerinde de birçok engel ile mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Endüstriyel alanda atılım yapmak isteyen Afrika, Amerika-Sovyetler Birliği çekişmesinin etkilerini coğrafyalarında hissetmiş, hedefledikleri endüstriyel dönüşümü gerçekleştirememiştir. 1990'lı yılların başlaması ile daha da sıkılaştıran liberalleşme ve küreselleşme trendlerine karşılık Afrika ülkelerinin dışa açılmamaları ve dışarıdan destek edinememeleri, gelecekte karşılıklarına çıkacak olan büyük yoksulluk sorununun derinleşmesine neden olmuştur. Bu süreçte yapısal olarak uyum sağlamakta güçlük çeken Afrika ülkelerinin küresel pazarda rekabet edebilecek olamamaları, tüm sorunların üstüne eklenerek Afrika kıtasındaki ekonomik durumun yirmi yıl öncesinden daha kötü bir noktaya gelmesine neden olmuştur.

Afrika Kıtasındaki ülkelerin yoksulluğunun sadece sömürgecilik ve dışa bağımlılıkla özetlenmesi imkânsızdır. Kıtada devasa yapısal sorunlar da mevcuttur. Altyapı yetersizliği

ve ulaşım maliyetlerinin yüksek olması ve iç politikadaki istikrarsızlık bu sorunlardan bazılarıdır. Bununla birlikte, yabancı sermaye için taşıdığı bazı risklerin yanısıra büyük yatırım fırsatları ile oluşturduğu ekonomik atmosferi olumlu yönde seyretmektedir (Orakçı, 2011: 75-79). Zira UNDP 2019 *Human Development Statistical Update Raporu*'nda belirtildiği üzere, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden bazıları Ruanda, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gana, Tanzanya ve Senegal'dir. Öte yandan Afrika Kıtası, gelişim endeksleri ve araştırmaları göz önünde bulundurulduğu vakit son on yıl içinde oldukça önemli seviyede olmak üzere, kıtasal bir yükselişe geçmiştir. Öyle ki, 2011 yılında en hızlı büyüyen yedi ülke ekonomisi Afrika Kıtası'ndadır (DEİK, 2021a: 11) Kısa bir zamana kadar dünya gündemine adı kıtlık, yoksulluk ve çatışma gibi sorunlarla gelen bu kıta, en az gelişmiş 48 ülkeden 33'nü barındırmaktadır. Bununla birlikte, dünyadaki en hızlı gelişen ülkelere de bu kıta ev sahipliği yapmaktadır (Arslan, 2018: 2).

2.1.2. Yirmi Birinci Yüzyıl

Günümüzde Afrika Kıtasının gelişmesinin önündeki en büyük engeller siyasette yaşanan yolsuzluklar, sınır anlaşmazlıkları, iç savaşlar, eğitim, sağlık vb. sorunlardır. Sömürge tarihi boyunca 16. yy'dan 19. yy'ın sonlarına kadar Avrupalı devletlerin ekonomik yükünü taşımış ve ekonomilerini gerek insan ve ucuz iş gücü, gerekse zengin doğal kaynaklarıyla desteklemiştir. Son 600 yıl boyunca "Beyaz Adam"ın yükünü taşımakta olan Afrika bugün bile bakir toprakları ve keşfedilmeyi bekleyen doğal kaynaklarıyla büyük devletlerin ilgisini çekmektedir (İstikbal, 2022: 9-13).

Kıta, son yıllarda kaydettiği ilerlemenin yanı sıra genç nüfusuyla, zengin doğal kaynaklarıyla küresel ekonomik sistemde varolma çabasını açıkça göstermiş, güçlü uluslararası aktörlerin kendisine olan ilgilerini artırmıştır. Kuruluşundan bu yana Türkiye için Afrika Kıtasının önemi ancak bu yüzyılın başında anlaşılmıştır. Kıta ülkelerinin 1960'lı yıllardan itibaren başlayan bağımsızlık süreçlerinde Türkiye'nin yeterince destek göstermeyip ilgisiz kalması zaman içinde ticari ilişkilerin de ihmal edilip gelişmemesini beraberinde getirmiştir. 1990'lı yılların sonlarına doğru başlayan ve 2000'li yıllarda hız kazanan Kıtayla yakınlaşma sürecinde Türkiye Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiş ve büyükelçilik sayısını artırmıştır. 1998'de Afrika Açılım Eylem Planıyla Kıta ülkelerine çeşitli insani yardımlar yapılmış, üst düzey ziyaretlerde bulunulmuş, büyükelçilik sayısı artılmış, Afrika Kalkınma Bankasına bağışçı üye olunarak ticari ilişkilerin zemini oluşturulmuştur. Soğuk savaş sonrası güçlenen Türkiye, Afrika yaklaşımında bir eksen

genişlemesi yaparak geçmişteki hatalarını telafi etmeye başlamış, 2000'lere gelindiğinde vizyonunu genişletip ekonomik açılımlar yapmaya başlamıştır. Bu açılımlar Türk girişimcilere genç ve dinamik yeni bir pazar alanı oluşturmuştur (Aydın, 2014: 7- 11).

21. yüzyıla girildiğinde Afrika ve Türkiye ilişkileri diplomasi ve siyaset yönünden işlerlik kazanmış, 2005 yılı Türkiye'de "Afrika Yılı" ilan edilmiştir (Daban, 2021: 925). Ardından, "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından hazırlanmıştır (Kaya, 2014: 1-2). Buna karşılık olarak da 2008'de Türkiye, Afrika Kıtasının "Stratejik Ortağı" seçilmiştir (Daban, 2021: 925).

Bu yüzyılda Afrika güçlü küresel aktörlerin adeta kapışma alanı haline gelmiş ve buna Türkiye de dâhil olmuştur. Türkiye, Brezilya, Çin ve Güney Kore gibi devlet merkezli ekonomik kalkınma modelleri olan ülkeler buradaki ekonomik ilişkilerle Kıtanın ve diğer ülke ekonomilerinin gelişmesini sağlamaya çalışmışlardır. Uluslararası finansal ve siyasi kuruluşlar kıta ülkelerine çeşitli finansman sağlamalarına rağmen Afrika'nın yapısal sorunlarından olan yolsuzluk, yoksulluk, iç problemler ve siyasi istikrarsızlıklar gibi nedenlerden dolayı Kıta, bir türlü kalkınmasını sağlayacak ivmeyi yakalayamamıştır. Türkiye ve Çin Kıta yatırımlarında yardım, hibe ve kredi yöntemlerini tecih etmektedirler (Deniz, 2020: 12-13).

Afrika'nın dünya ticaret hacmindeki yeri gittikçe artmaktayken Avrupa ülkeleri, Amerika, Rusya ve Çin'in ilgisini önemli ölçüde çekmektedir. Afrika, dünya ticaret hacmi içinde payını artırırken enerji ve hammadde ihtiyacı giderek büyüyen Çin, Amerika, Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya ve hatta İsrail Kara Kıtaya daha büyük ilgi göstermektedir. Yakın coğrafyasında yer alması ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan tarihi bağları gereği Afrika Türkiye'nin görmezden gelemeyeceği bir coğrafyadır. 1998 yılında Afrika Açılım Eylem Planı'nı ortaya koyan Türkiye Kıta ülkeleri ile hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerini güçlendirmek amacındadır. Bu nedenle, Afrika'daki küresel rekabet büyük güçler arasında kızıdırken Türkiye'nin doğru adımlar atması gerekmektedir (Orakçı, 2011: 75-77).

21. yüzyıl, aynı zamanda Afrika Kıtasının en yüksek iktisadi büyüme oranı sağladığı yirmi yılı içermektedir. Tablo 2.2'de de gösterildiği üzere yeni milenyumun başlamasının ardından hızlı bir büyüme süreci baş göstermiştir (DEİK, 2021a: 15).

Tablo 2.2. 21 Yüzyılda Dünya Bölgelerinin GSYH Büyüme Oranları (21. Yüzyıl)

Bölge	2000	2005	2010	2015	2019
Dünya	4.8	4.9	5.4	3.5	3.4
Afrika	4.3	6	5.9	3.3	3.8
Asya Pasifik	5.6	7.3	8.4	5.6	4.9
Avrupa	4.6	3	2.5	1.5	1.7
Ortadoğu	6.4	5.2	5.2	1.9	2.2
Kuzey Amerika	4.3	3.3	2.8	2.8	2
Güney Amerika	3.2	5.1	6.7	-1.1	1.8
Güney Asya	4.2	8.9	9.1	7.4	6.6

Kaynak: (DEİK, 2021a)

Büyüme Kıta ülkelerinde büyüme oranlı farklılık göstermiştir. Tüm dünya finansal bir kriz yaşıyor olmasına rağmen, küresel iktisadi sistemden bir hayli uzakta konumlanmış olan Afrika Kıtası bu krizden neredeyse hiç etkilenmemiştir. Zira Afrika'daki ekonomi, daha çok bölgesel bir ticarete dayanmaktadır ve bu da büyük ölçüde hammadde satışları ile ilişkilidir. DTÖ tarafından 2009 yılında hazırlanan istatistiki raporlara göre, 51 Afrika ülkesinin altısı hariç hepsinin 2008 krizi boyunca büyüme kaydettikleri görülmüştür. Son otuz yılının en yüksek büyümesini gerçekleştiren Kıta, 2001'den bu yana yıllık yüzde 5 civarında reel GSYH büyüme oranıyla dünyanın en hızlı büyüyen kıtası olmuştur (Devarajan & Kasekande, 2011).

Yani başka bir bakış açısı ile bakıldığında, 2008 Ekonomik Krizinin olumlu yanlarından biri, Afrika Kıtasındaki ülkelerin bölgesel olarak ticari faaliyetlere daha çok önem vermeleri gerektiğini anlamalarını sağlamasıdır. Bu gerçeğe rağmen, Afrika ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin hala oldukça küçük boyutlarda seyrettiği gözlemlenmektedir.

Afrika ülkeleri arasındaki kopuk ilişkiler bir açıdan geçmişlerindeki sömürgecilik dönemi ile ilişkilendirilmektedir. Zira Afrika ülkelerinin sömürge oldukları dönemlerden beri elde ettikleri tüm hammadde ve kaynakları sömürgelerine göndermeleri, bir nevi ekonomik bir alışkanlık olarak süregelmiştir. Öte yandan Afrika ülkelerinin sömürge oldukları dönemlerde aralarında asla ticaret yapmıyor olmaları da bu ekonomik alışkanlığın başka bir yansıması olarak günümüze kadar gelmiştir. 2010'lu yıllara gelindiğinde hala kıta içi ticaret hacminin %10 kadar olması, Afrika ülkelerinin öncelikli olarak kıta dışındaki ülkelerle yapılan ticarete bağımlı olduklarının kanıtı olarak değerlendirilmektedir (DEİK, 2021a: 13). Zira düşük olan kıta içi ticaret hacmi artış göstermeye başlayarak 2017'de %12'ye ulaşmıştır. Kıta içi ticaretin artmasında bölgesel kuruluşlardan olan Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) ve EAC (Doğu Afrika

Topluluğu) önemli rol oynamıştır. AfCFTA'nın da bölge içi ticareti olumlu bir yönde etkileyeceği bilinmektedir (Abrego, Gürsoy vd., 2020: 7). UNECA, AfCFTA'nın Kıta içi ticaretini 2040 yılına kadar %15 ile %25 oranında artarak 50 milyar dolardan 70 milyar dolara yükselteceğini öngörmektedir (Signé, 2022).

Ayrıca Kıtadaki ticareti canlandıracak olan AfCFTA, ticari malların %90'nın hiç bir gümrük engeline takılmadan kıta içerisinde serbestçe dolaşımını sağlayacak ve ticari ürünler iç pazarlara rahatça girebilecektir (DEİK, 2021a: 5).

Tablo 2.3. Afrika Kıtası İçi Ticaret Kapasitesi (%)

	SADC (15)	EAC (5)	COMESA (19)	ECOWAS	IGAD (8)	ECCAS (11)	CEN- SAD (28)	AMU (5)
Bölge İçi Ticaret	21	11.5	7	10.7	7.3	2.8	7.5	3.3
Afrika'nın Geri Kalanı İle Ticaret	2.7	10.1	9.3	5.6	8	9.5	4.1	2.5
Toplam Afrika İçi Ticaret	23.7	21.6	16.3	16.3	15.3	12.3	11.6	5.8

Kaynak: (DEİK, 2021a: 14).

2.2. Doğal, Demografik, Ekonomik ve Siyasal-Kurumsal Yapı

Kıta 30,37 milyon km²'lik yüz ölçümü ile Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Devletlerinden daha büyüktür. Dünyadaki tarım arazilerinin %90'ına sahip olup tarımsal ürünlerin büyük bir üreticisi ve ihracatçısı konumundadır. Sahip olduğu yeraltı kaynakları oldukça zengindir. Kıta, dünyadaki altın rezervlerinin %40'ına, elmas rezervinin %33'üne ve hammadde rezervlerinin %90'ına sahiptir. Kongo Demokratik Cumhuriyeti elektronik cihazların vazgeçilmezi olarak kullanılan ve içeriğinde tantal elementini barındıran koltan rezervlerinin %80'ine, gaz tribünlerinin motorlarında, elektronik eşyalarda ve petrokimya endüstrisinde yoğun olarak kullanılan dünya kobalt rezervlerinin ise %60'ına sahiptir. Kültürel açıdan bir çok çeşitliliği barındıran Kıta, müzik, dans heykel ve mimari alanda da farklılık yaratmaktadır. 1.3 milyar nüfusa sahip olan Kıtada 2050 yılına gelindiğinde genç bir dünya nüfusu olacağı öngörülmektedir (Güner ve Ertürk, 2020).

2.2.1. Doğal Kaynaklar, Nüfus ve Demografi, Altyapı

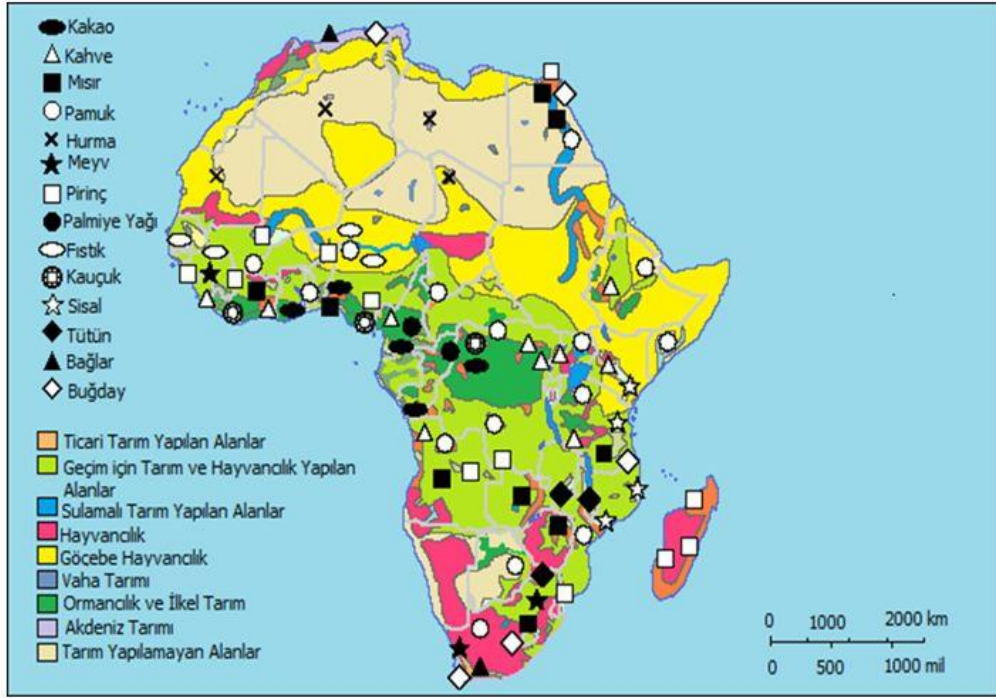
Afrika Kıtası, kaynakları ve toprak zenginliği ile dünya ülkeleri ve gelecek nesil için kritik bir öneme sahiptir. Yaşamın idame ettirilmesi için gerekli olan bu kaynakların

bolca bulunduğu Afrika stratejik olarak kilit bir noktadadır. Güçlü devletlerin bu kaynaklar için rekabet halinde olduğu Kıtada birçok yatırımlar yapılmaktadır (Bakırcı, 2016). Kıta, doğal kaynakların yanı sıra sahip olduğu genç nüfus ile “demografik bir güç” olma yolunda ilerlemektedir. Hızlı nüfus artışı yaşanan Kıtada 0-14 yaş grubu nüfusun %41’ini oluşturmakta iken 15-24 yaş grubu ise nüfusun %19 luk bir oranını kaplamaktadır. Yani 0-24 yaş grubu Kıta nüfusunun %60’ını oluşturmaktadır. Afrika Kıtası sahip olduğu bu genç nüfus avantajını istihdam imkânları ile desteklemek için bazı çalışmalar sürdürmektedir. Eğitim imkânlarının yetersiz olması nitelikli insan kaynağının oluşturulmasında engel teşkil etmektedir. Kıta’nın eğitime ve genç nüfusa yapacağı yatırım ile sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarması ve dünyadaki birçok dengeyi değiştirmesi beklenmektedir (Orakçı, 2017). Kıtada artan nüfus ile birlikte gelişen şehirleşme, kaynakların işlenerek ihtiyaç duyulan pazarlara ulaştırılmasını, bunun için gerekli olan enerji ve altyapı imkânlarının olmasını gerekli kılmaktadır. Zira doğal kaynak cenneti olan Afrika henüz bunları işleyecek, işledikten sonra sevkiyatını yapacak bir teknolojiye sahip değildir (DEİK, 2021a: 29). Bu bölümde genel olarak Afrika ekonomilerinde sektörlerin durumu ve gelişim süreçleri açıklanacaktır.

2.2.1.1. Doğal Kaynaklar

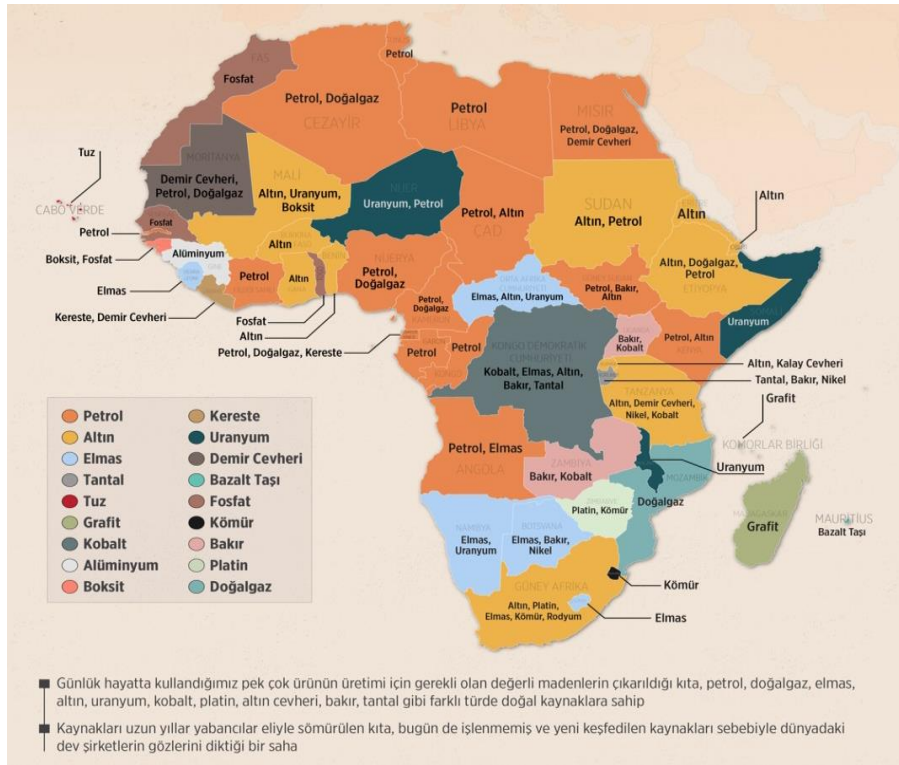
Afrika kıtası, ilk telaffuz edildiğinde insanların zihinlerinde yoksulluk, çaresizlik, açlık ve susuzluk gibi olumsuzlukları çağrıştırırsa da, Dünyadaki toplam doğal kaynakların %30’undan fazlasını bünyesinde barındırmakta olan oldukça zengin bir bölgedir (Moussa, 2016). Bu zengin doğal kaynaklarının yanısıra genç nüfusu, gölleri, akarsuları ve iklim yapısıyla tarım açısından oldukça verimli olup, dünya genelinde ekilebilir arazilerin %65’ine sahiptir (Doutoum, 2018).

Afrika’nın bu doğal kaynakları tarih boyunca büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Bağımsızlık yıllarından sonra hammadde ve emtia varlıklarının ihraç edilmesine dayanan bir ekonomik büyüme meydana gelmiş olup, Kıtadaki insanlar geçimlerini genel olarak tarımla sağlamışlardır. Kakao, kahve, mısır, pamuk, hurma, palm yağı, pirinç, fıstık, kaju fıstığı, kauçuk, sisal, tütün ve buğday mahsulleri kıtadan en çok alınan mahsullerdir (Joof, 2018: 32).

Şekil 2.1. Afrika Kıtasının Tarımsal Mekanikleri (Ertin, 2020).

Afrika kıtasının zenginliği tarım ile sınırlı olmayıp, dünyanın değerli maden cevherlerine de ev sahipliği yapmaktadır. Kıta, dünya petrolünün %15'ini tek başına karşılamaktadır (Karagül ve Arslan, 2014: 44-45).

Şekil 2.2. Afrika doğal kaynaklar haritası

Kaynak: (Anadolu Ajansı, "Afrika Doğal Kaynaklar Haritası", 2017)

Çin'e ihraç edilen petrol ve maden cevheri ihracatı 2002 yılına kadar Kıtada iktisadi büyümenin temelini sağlamış olup, bu ürünlerin ihracatı son on yılda Afrika ekonomisine yeni bir soluk getirmiştir. Çinli firmalar Kıta'ya yaptıkları ihracat için takas stratejisi olarak Kıta'nın altyapı projelerine destek sunmuşlardır (Habiyaremye, 2012: 40-12). Ayrıca 2007-2020 yılları arasında Çin kalkınma bankası Sahraaltı Afrika bölgesine altyapı projeleri için 23 milyar dolarlık finansman sağlamıştır ("Çin Afrika'da Batı'yı ikiye katladı", 2022). Çin'in kendi tarihinden yola çıkarak Japonya ile olan ilişkilerinden deneyimlediği bir altyapı finansman stratejisi olan "Angola Modeli" ile Afrika'nın doğal kaynaklarından olan gaz, petrol, orman, maden gibi kaynaklar Çin'e transfer edilirken Çin de bunun karşılığında Afrika'ya gerekli altyapı yatırımlarını sağlamayı taahhüt etmiştir (Yıldırım, 2021).

Kıta içerisinde gelişmiş bir ticaretin ön koşullarından biri altyapı çalışmalarının tamamlanmasıdır. Kıtada demiryolları, karayolları, iletişim gibi lojistik faaliyetlerin iyileştirilmesi öncelikli faaliyetleri oluşturmaktadır.

Dünya genelinde keşfedilen gazın %40'ı Afrika'dadır. Tanzanya, Mozambik, Mısır ve Senegaldeki doğal kaynak keşiflerine ek olarak son yıllarda Güney Afrika kıyılarındaki gaz kaynakları da eklenmiştir. Bu keşifler, ihracata dayalı sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) projesine zemin hazırlamıştır. Bunun için 2010 yılı sonlarında yatırım kararları alınmış olup, ardından 2010 yılı sonlarında Kıtaya Mozambik LNG ve Nijerya Tren 7 gibi bir çok ek projeler önerilmiştir. Batı ülkelerinin, Rus gazına olan bağımlılığını sonlandırmak için Afrika'daki gaz yatakları önemli bir alternatif oluşturmaktadır. Ancak Afrika'nın gaz kaynaklarını işlevsel bir hale getirmek üzere burada yatırım yapmak amacıyla güçlü finansman kaynakları bulmak, bölgenin güvenlik riskleri yüzünden kolay olamamaktadır.

Gaz projelerinin uygulanabilirliği konusunda da Kıta'nın geçmişi pek cesaret verici değildir. Güvenli bir şekilde sürdürülebilir temiz enerji kaynaklarına olan talebi karşılamak amacıyla oluşturulan Mozambik LNG projesinde meydana gelen saldırılar büyük risk oluşturmuştur. Örnek olarak, Fransız Total Grubu personelini bölgeden çekerek Mozambik LNG projesi için mücbir sebep ilan etmiş, 2021 yılından beri proje durdurulmuştur. Ayrıca pandeminin neden olduğu küresel çaptaki durgunluk ve çevresel endişeler nedeni ile GTA LNG projesi de yeniden gözden geçirilmek üzere 2023 yılı sonlarına ertelenmiştir (Senyagwa, 2022).

Kuzey Afrika'da yaşanan iç çatışmalara sebebiyet veren enerji savaşları günümüzde halen devam etmektedir (Kakışım, 2021: 193). Elektrik kesintilerinin yoğun olduğu kıtada 600 milyona yakın kişi halen elektrige ulaşmakta güçlük çekmektedir. Enerji

kaynakları bakımından zengin olan Kıta altyapı sorunları ve yetersiz ekonomik politikalar yüzünden Güney Afrika ülkesi haricinde dışa bağımlı bir konumda olup enerji ihtiyacını Fransa, Çin, ABD, Hindistan, Brezilya, Japonya, Kanada gibi ülkelere temin etmektedir (TASAM, Afrika enerji sorununa çözüm arıyor”, t.y.). Kıta’da, 2030’da bile hala yaklaşık 530 milyon insanın elektrik erişiminin olmayacağı ön görülmektedir (IEA, 2019).

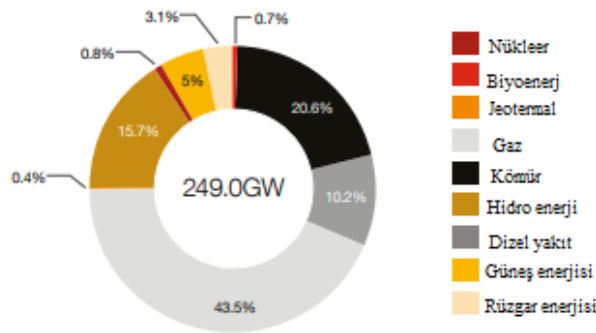
Tablo 2.4, Afrika’da yenilenebilir enerji kaynaklarını ve bunlardan üretilen enerji çeşitlerini göstermektedir.

Tablo 2.4. Yenilenebilir Kaynaklardan Üretilen Enerji

Yenilenebilir Enerji Kaynakları	Üretilen Enerji	Toplam Üretim İçindeki Yüzdesi
Güneş Enerjisi	Isı ve Elektrik	%5
Rüzgar Enerjisi	Elektrik ve Manyetik	%3.1
Hidroenerji	Elektrik	%15.7
Jeotermal Enerji	Isı ve Elektrik	%0.4
Biyokütle Enerjisi	Isı, Elektrik ve Akaryakıt	%0.7

Kaynak: (Karacan, 2007: 246; Akt: Sabuncu, 2020: 20; PwC, 2023)

Tablo 2.4’te görüldüğü üzere, genel üretim kapasitesi içinde en fazla payı olan yenilenebilir enerji kaynağı hidro enerjidir. Ardından güneş enerjisinden, genel üretimin %5’i karşılanmaktadır. Rüzgâr enerjisinden ise genel üretimin %3.1’i karşılanmaktadır. Diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının genel üretim içerisindeki payı düşüktür.

Şekil 2.3. 2023 yılı Afrika'daki genel üretim kapasitesi (PwC, 2023)

Tablo 2.5. Afrika'da tahmini teorik karasal yenilenebilir enerji potansiyeli

Enerji Türü	Enerji Birimi (TWh/yıl)
Rüzgar enerjisi	978,066
Hidroelektrik	1,478
Güneş enerjisi/Fotovoltaik	1,449,742
Jeotermal	105,000
Biyokütle	2,374

Kaynak: (IRENA, 2021)

2023 yılında güneş/fotovoltaik yenilenebilir enerji potansiyeli 1,449,742 terawatt saat/yıldır. Afrika'daki güneş enerjisi potansiyeli neredeyse sınırsızdır; radyasyon seviyeleri Almanya'nın iki katıdır. Rüzgâr ve hidroelektrik enerjisinin aksine, güneş enerjisi potansiyeli oldukça düzgün bir şekilde dağılmıştır. Afrika topraklarının %80'inden fazlası metrekare başına 2 MWh/yıl'dan fazla enerji almaktadır. Güneş enerjisiyle, pahalı şebeke altyapısı olmadan kırsal alanlara elektrik sağlanabilir (IRENA, 2021).

2023 yılında rüzgar gücünden elde edilebilecek yenilenebilir enerji potansiyeli 978,066 terawatt saat/yıldır. Afrika, özellikle Kuzey Afrika, Doğu Afrika ve Güney Afrika gibi kıyı bölgelerinde önemli bir Rüzgâr enerjisi potansiyeline sahiptir; çünkü bu bölgeler genellikle daha iyi rüzgâr kaynaklarına sahiptir.

2023 yılında biyokütle gücünden yenilenebilir enerji potansiyeli 2,374 terawatt saat/yıldır. Biyokütle enerjisi projelerinin mevcut elektrik üretimi Afrika'da ihmal edilebilir düzeyde olsa da, özellikle Orta Afrika'da önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Biyokütle, elektrik üretmek için kullanılabilir. Ayrıca, proses ısısı üretmek için kullanılabilirliğinden, ağır imalat için yenilenebilir enerji sağlayacak bir fırsatı temsil etmektedir.

2023 yılında hidroelektrik gücünden yenilenebilir enerji potansiyeli 1,478 terawatt saat/yıldır. Afrika'nın çok küçük bir kısmı değerlendirilen hidroelektrik potansiyeli oldukça fazladır. Hidroelektrik potansiyelinin en büyük payı yaklaşık %40 ile Orta Afrika'da bulunmakta ve onu yaklaşık %28 ile Doğu Afrika takip etmektedir. Toplam teorik potansiyelin yılda yaklaşık 1.500 TWh olduğu tahmin edilmekte ve bunun %90'ından fazlası şu anda kullanılmamış durumdadır.

2023 yılında jeotermal kaynaklardan yenilenebilir enerji potansiyeli 105 terawatt saat/yıldır. Jeotermal enerji, Doğu Afrika'da Mozambik'ten Cibuti'ye kadar uzanan Rift Vadisi'nde toplam yaklaşık 15 GW kurulu güç potansiyeli ile oldukça önemli bir kaynaktır. Jeotermal ısı, imalat endüstrisinin gerektirdiği şekilde düşük sıcaklıktaki ısı için de kullanılabilir. Bu özellik, onu fosil yakıtların yerine uygun bir alternatif haline getirmektedir (IRENA, 2021).

Dünyadaki toplam enerji üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı 2021 yılı itibarıyla %38'dir (IRENA, 2022). Bu kaynakların Afrikadaki dağılımı ise, %6 oranında hidroelektrik enerjisi, %1 oranında rüzgâr enerjisi, %06 ile güneş enerjisi, %0,4 ile biyoenerjiden oluşmaktadır. Jeotermal enerji kıtada oldukça sınırlı olup Doğu Afrika'da Kenya ve Etiyopya'da bulunmaktadır (Örnek ve Dallı, 2022: 67).

Hidrojenle ise üretmek için zengin yenilenebilir kaynaklara sahip olan Kıtanın Namibya, Güney Afrika, Mısır ve Moritanya gibi ülkelerinde düşük karbonlu hidrojen projeleri tartışılmaktadır (Senyagwa, 2022)

Avrupa ülkelerinin Kıtaya yönelik bazı projeleri bulunmaktadır. 2007 yılında yapılan Lizbon zirvesinde, Avrupa Birliği ile Afrika arasında her üç yılda bir devletler düzeyinde AB-Afrika zirvesi düzenlenmesi karara bağlanmıştır. Bu kararla ilişkili yenilenebilir enerji projeleri aşağıda yer almaktadır (Örnek ve Dallı, 2022: 88).

Tablo 2.6. Avrupa Birliği'nin Afrika'daki Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Projeleri

Ülke/Bölge	Yenilenebilir Enerji Türü	Yenilenebilir Enerji Projesi
Kuzey Afrika	Güneş enerjisi	Desertec projesi
Sahra Altı Afrika	Tüm yenilenebilir enerji kaynakları	FMO Girişim Programları
Sahra Altı Afrika	Rüzgar, güneş ve jeotermal enerji	Sahra Altı Afrika'da Yerel Para Birimiyle Borç Verme
Sahra Altı Afrika	Tüm yenilenebilir enerji kaynakları	7 th Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi (SDG7)
Kuzey Afrika	Güneş enerjisi	Medgrid (TransGreen)&Desertec (DII) Projeleri
Afrika	Tüm yenilenebilir enerji kaynakları	Afrika yenileme Projesi
Afrika	Tüm yenilenebilir enerji kaynakları	InnowFin Enerji Demo Projeleri (EDP)

Kaynak: (Ayhan vd., 2016; European Commission, 2018)

Rüzgâr, güneş ve hidro enerji gibi yenilenebilir doğal enerji kaynaklarının Kıta'da bol miktarlarda mevcut olması, potansiyel yatırımlar için bulunmaz bir fırsattır. Ancak hidro enerji potansiyelinin henüz %10'una dahi ulaşamamıştır. Afrika kıtasındaki bu enerji sorunu ekonomilerde üretimde birtakım aksaklıklar meydana getirmektedir. Gabon ve Nijerya'daki imalat sanayii, enerji maliyetlerinin yüksek olmasından dolayı önemli bir şekilde etkilenmektedir. Kıta'nın Enerji sorunu, ülkelerin ekonomik büyümesini olumsuz bir şekilde etkileyerek sanayinin yeterli bir şekilde gelişmesine engel oluşturmaktadır (IEA, 2019).

Afrika'nın en önemli yatırımcılarından olan Çin'in Kıtaya yaptığı yatırımlar sadece yer altı rezervlerinin çıkarılması ve bunların ticareti ile sınırlı olmayıp, altyapı ve baraj inşaatları da dikkate değer büyük yatırımlardır (Deniz, 2014: 207). Önemli altyapı çalışmalarından olan barajların inşasında Çin'in büyük bir atılım göstererek yatırımları finanse etmesi dikkat çekicidir. Zira Çin, Amerika Birleşik Devletleri'nin aksine, askeri olarak değil ekonomik olarak Afrika kıtasında varlığını göstermiş, Kıtada olumlu bir etki yaratmıştır. (Kılıç, 2013: 88-89). Kıta ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra enerji

ve su kaynaklarının önemi anlaşılmış ve baraj inşaatlarının yapımı hızlanmıştır. Hızla artan kıta nüfusu, sanayileşme çabaları ve ekonomik kalkınma gibi faktörler enerji talebini artırmakta ve bu da barajların kıtada önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Kıtadaki faal barajların elektrik kapasitesi toplamda 147.000 megavat olup, bu, Kıta için oldukça düşük bir rakamdır. Afrika Kıtasının hidro enerji ihtiyacı çoğunlukla Nil Nehri, Kongo, Turuncu Nehir (Nijer Orange) ve Senegal havzalarından karşılanmaktadır. Mısır'da 1970 yılında inşaa edilen Büyük Asvan Barajı ülke nüfusunun elektrik ihtiyacının yarısını karşılamaktadır (Yücel, 2021). Öte yandan Etiyopyada elektrik ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamak ve elektrik ihracında 1 milyar dolar kâr elde etmeyi amaçlamak üzere inşaa edilen Hedasi (Rönesans) barajı bulunmaktadır (Yiğit, 2022). Hedasi barajı 155 metre yükseklikte, 1800 metre uzunlukta olup 6450 megavat enerji üretim kapasitesine sahiptir. Ancak Hedasi Barajı Mısır, Etiyopya ve Sudan arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Barajın su ile doldurulma süresi bu anlaşmazlık konusunun başında gelmektedir. Etiyopya, barajı 3 yıl içerisinde doldurup tamamlamayı hedeflerken, Mısır bunun 7 yıl sürmesini istemektedir. Etiyopya'nın 3 yıl içerisinde barajı doldurup elektrik üretmeye başlamasını, Mısır hükümeti olumsuz karşılayarak, bunun, Nil Nehrinde kuraklığa sebep olabileceğini iddia etmekte ve bu durumu ulusal bir tehdit olarak algılamaktadır. Diğer anlaşmazlık konularından biri ise, elde edilecek elektriğin, ülkelerin ekonomilerinde bazı olumsuzluklara yol açabileceği ihtimalidir. Mısır, barajın kendi ülkesinde elektrik sektöründe 1 milyona yakın kişinin işini kaybetmesine neden olacağını öne sürerken, Etiyopya vatandaşlarının yüzde 60'nın elektrik imkânından yoksun olduğunu, o yüzden Hedasi barajının ülkeleri için hayati önemi olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu baraj ile birlikte Etiyopya Kıta'nın en büyük elektrik ihracatçısı olabilecektir. Bu durum da Mısır'ı rahatsız etmektedir. Türkiye Etiyopya'yı desteklemektedir. Genç nüfusu ve yatırım açısından ucuz imkânları ile Etiyopya Türkiye'nin son yıllarda varlığını sıkça gösterdiği bir ülkedir. Kıtaya yapılan yatırımların yarısını Etiyopya'ya yapılanlar oluşturmaktadır. Bu ülkede inşaat, tarım, kimya ve üretim sektörleri alanlarında 150'den fazla Türk Şirketi bulunmaktadır. Türkiye'nin Afrikaya ilgisi büyüktür öyle ki yurt dışı yatırımlarının %15'ini Afrika Kıtasına yapmaktadır (Güngör, 2020).

Kıtada mevcudiyetini bulundurmak isteyen ülkeler ve uluslararası kuruluşlar Afrika'nın altyapısının inşaaında maddi desteklerini sunmakta olup, bunlardan biri de Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası, Afrika Birliği ve Kıtada bulunan diğer bölgesel topluluklarla ortak çalışmalar yapmakta, belirledikleri plan ve stratejilerle Afrika'nın altyapı yatırımlarının gelişmesine ışık tutmaktadır. Dünya Bankası'nın hazırladığı 2008 yılı

raporunda Afrikada yatırım yapılacak en önemli kaynaklardan birinin Hidro enerji olduğunu açıklamıştır. Kıtadaki altyapı finansörlerinden biri olan Çin, Kıtaya 2001-2007 yılları arasında baraj ve hidro enerji yatırımları için 3 milyar dolar kaynak sağlamıştır. Ayrıca Brezilya inşaat firmaları da Mozambik, Angola ve Gana da baraj yapımını üstlenmiş, Hindistan ise Zambiyada Itzhi Tezhi Barajı, Etiyopyada Tenhado Barajı ve Ruanda da Nyabarongo barajlarına toplamda 110 milyon dolarlık ödenek sağlamıştır (Yücel, 2021).

Tablo 2.7. Afrika'daki Altyapı Projeleri ve Proje Değerleri (Milyon Dolar)

Sektör	Proje	Proje Değeri
Enerji ve Elektrik	66	114.6
Altyapı	186	107.0
Emlak	110	123.0
Su	26	6.3
Madencilik	32	29.4
Petrol ve Gaz	8	39.0
Nakliye ve Limanlar	36	49.0
Sosyal Gelişme	3	0.3
Sağlık	13	1.7
Eğitim	2	0.5

Kaynak: *Africa Construction Trends Report 2018*.

Yukardaki tablo 2.7’de bulunan projelerin çoğu 50 ila 500 milyon dolar arasında bir maliyete sahiptir. Ticaretin yapılması için mal ve hizmet sevkiyatı, ulaşım vs. önem arzettiği için ulaştırma sektöründe altyapılara ağırlık verilmiştir. Ancak, son yıllarda emlak sektörü de büyük bir ivme kazanmıştır. Kıta’da düşük gelirliler için yapılan konutlar emlak sektöründeki altyapıyı geliştirmiştir. Ancak Kıta ülkelerinde büyük altyapı projelerinin bazıları 100 milyon doların üzerindedir. Zira, Kıta ülkeleri bu projeleri gerçekleştirecek büyüklükte bir ekonomiye sahip değillerdir. Ancak Afrika ülkelerinin Afrika Birliğiyle sürdürdüğü senkronize ilişkiler bu projelerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bakımdan sektörün yatırım fırsatları gün geçtikçe büyümeye devam etmektedir (DEİK, 2021a: 43).

AfCFTA kapsamında, Kıtada altyapı’nın gelişimi sanayileşme çabalarının tam ortasındadır. Yatırım ihtiyacı, Alt yapı sektöründe yıllık 130-170 milyar dolardır. 68-108 milyar dolar civarında ise finansman açığı mevcuttur (AfDB, 2019).

Sahip oldukları enerji ve hammadde kaynakları ile Sahraaltı Afrika ülkeleri, ekonomilerinde hızlı büyüme gerçekleştirmişlerdir. Bu ülkeler, ticaret alanında büyüme

ivmesinin hızlanmasıyla da bunu ispatlamışlardır. Ancak ticaretteki bu başarı henüz istenilen düzeyde değildir (Erata, 2018: 49). Sahraaltı Afrika ekonomilerinin ekonomik krizlere ve küresel şoklara karşı hassas olmaları, dünyada ticarete çok fazla bağımlı olmaları ile açıklanabilmektedir (Pişkin, 2013: 19).

2.2.1.2. Nüfus ve Demografi

Kıtanın dünya nüfusu içindeki payı 1750 yılında 13,4 (Orakçı, 2017) iken 1950’de %9 olmuş, 2015 yılına gelindiğinde ise %15’e ulaşmıştır (Yüceşahin, 2013: 33). 12 Ocak 2023 itibariyle Birleşmiş Milletler tahminine göre Afrika nüfusu 1,4 milyara ulaşmış, dünya nüfusu içindeki payı ise %16,7 olmuştur (“Africa population”, t.y.).

Afrika’da yarım asır önce kadınların %90 oranından fazlası okuma yazma bilmemekten 1995’te Sahra Altı Afrikada bu oran %48 olmuştur (Sender,1999:93). 2020 verilerine göre ise Kıta’da ortalama okuryazarlık oranı %67’ye ulaşmıştır (Galal, 2023).

Gelişmekte olan ülkelere göre kadınların doğurganlık oranları daha yüksek olup nüfus yapısı diğer kıtalara göre oldukça genç sayılmaktadır (Yüceşahin, 2013: 44).

Tablo 2.8. Afrika Ülkelerinin Nüfusları (2020, milyon kişi)

Ülkeler	Nüfus	Ülkeler	Nüfus
Libya	6.6	Güney afrika	59.6
Moritanya	4.1	Zambiya	18.9
Morokko	36.0	Botswana	2.3
Mali	19.7	Kenya	48.7
Orta Afrika Cumhuriyeti	4.8	Etiyopya	97.2
Burkina Faso	20.9	Mısır	100.9
Gabon	2.1	Angola	31.0
Cezayir	44.2	Namibya	2.5
Nijerya	206.1	Zimbabve	15.2
Kamerun	26.5	Fildişi Sahili	27.0
Çad	16.4	Mozambik	32.0
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	90.8	Tanzanya	58.0
Sudan	44.3	Madagaskar	27.6

Kaynak: (DEİK, 2021b)

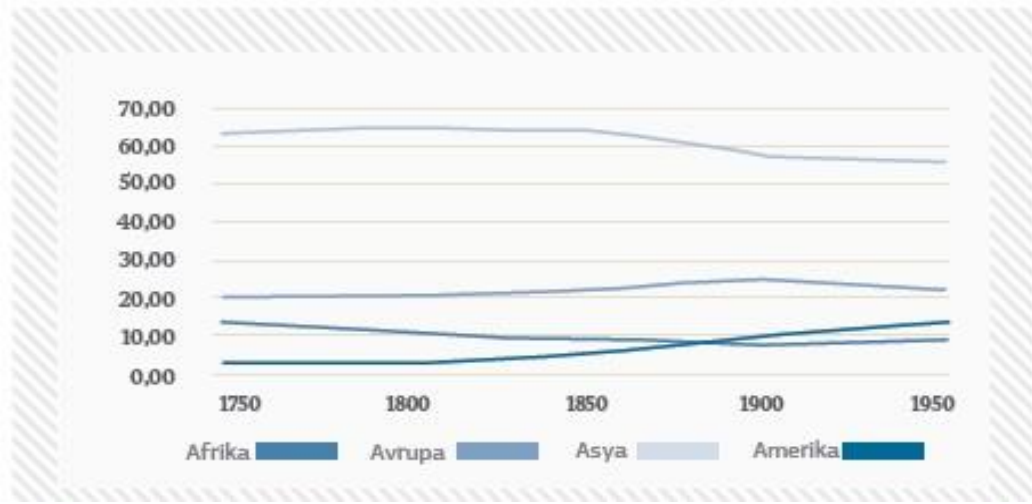
Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %18’inin yaşadığı Kıtada 206 milyonluk yüksek nüfusu ile ilk ülke Nijerya olup, onun ardından 100,9 milyon nüfusu ile Mısır, 97,2 milyon nüfus ile Etiyopya, 90,8 milyon nüfus ile Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve 59,6 milyonluk nüfusu ile Güney Afrika takip etmektedir.

Kıtanın Doğusunda bulunan Etiyopya, Uganda, Kenya, Mozambik, Madagaskar ve Tanzanya'da nüfusun 37,5 milyon kişi artacağı öngörülürken, Batı Afrika ülkelerinde ise nüfusun 30 milyon kişi artacağı tahmin edilmektedir. IMF verilerine göre, nüfus artışlarının en fazla olacağı ülkelerden biri Nijeryadır. Yaklaşık 27,2 milyon kişiye yakın nüfus artışı olacağı tahmin edilen Nijerya'yı, Demokratik Kongo Cumhuriyeti 15.8 milyon kişi ile takip etmektedir. Ardından ise 10,5 milyonluk nüfus artışı olacağı tahmin edilen Mısır gelmektedir. 5 yıl içerisinde ise kıta nüfusunun neredeyse 162 milyon kişi artacağı tahmin edilmektedir (DEİK, 2021b).

Ülkelerin ekonomilerinde belirleyici rolü olan fiziki yatırımlar dışında bir diğer önemli faktör ise beşeri sermaye yatırımlarıdır. İnsan gücüne yapılacak her türlü eğitim yatırımı ile nitelikli bir beşeri sermaye oluşturulacak, bu da ülkelerin iktisadi kalkınmasını sağlayarak yüksek bir refah seviyesine ulaşmasında öncü bir rol oynayacaktır. Bu bağlamda fiziki sermayelerin tek başına yeterli olmadığı, teknolojik gelişmeler ve dijitalleşen dünyada bilgi çağına geçiş ile birlikte yaşanan gelişmeler doğrultusunda beşeri sermaye kavramı oldukça önem kazanmaktadır (Yüceşahin, 2016: 23-24).

Kıta nüfusunun oldukça genç olduğu görülmektedir. Bu durum nüfus artış hızının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Nijer'e bakıldığında kadın başına düşen çocuk sayısı 7,48 olup doğurganlığın en yüksek olduğu ülkenin başında gelmektedir. Ardından Nijerya, Mali, Somali diğer ülkeler gelmektedir (Eshnazarova, 2018: 49).

Dünya'da en fazla nüfus artışının yaşandığı dokuz ülkeden 5'inin bulunduğu Afrika'daki bu ülkeler Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Tanzanya, Etiyopya, Uganda ve Endonezya'dır. Sömürgeciliğin sona ermesi ve sağlık sisteminde yaşanan olumlu gelişmeler ile Kıta neredeyse demografik bir güç haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü'nün yaptığı çalışmalarda gelecek yıllarda Asya Kıtası ile Afrika'nın dünyadaki toplam nüfusun yaklaşık %80'ine ev sahipliği yapacağı öngörülmektedir (Orakçı, 2017).

Şekil 2.4. Dünya Demografik Değişimi (Oransal)

Kaynak: (Orakçı, 2017)

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere Avrupa, Asya ve Amerika'da nüfus oran olarak düşme eğilimindeyken Afrika'nın nüfusu artış göstermektedir. Yaşlanan bir dünyada, Afrika Kıtası sahip olduğu genç nüfusuyla oldukça dikkat çekmektedir. 2030 yılına gelindiğinde dünyadaki 5 kişiden 1'inin Afrikalı olacağı tahmin edilirken, 2050 yılında 4 kişiden 1'inin, 2100 yılında ise her 5 kişiden 2'sinin Afrikalı olacağı görülmektedir (Orakçı, 2017).

Asya'dan sonra en kalabalık Kıta olan Afrika'da nüfus düzensiz bir şekilde dağılmıştır. Nüfusun toplandığı yerler daha çok tarım alanlarının verimli ve iklim şartlarının uygun olduğu Akdeniz kıyılarında, Nil nehri kenarlarında, Afrika kıyıları ve Victoria kıyıları çevresindedir. Kıtada çok çeşitli topluluklar yaşamakta olup bunlar farklı etnik gruplara mensuptur. Kongo'da 300 etnik grup bulunmaktadır. Ardından Nijerya'da 200, Fildişi Sahili'nde ise 60'a yakın etnik grup yaşamaktadır. Kıta nüfusu'nun tamamında yerli halk çoğunlukta iken Güney Afrika Cumhuriyeti, Namibya, Zimbabve, Kenya ve Mozambik gibi ülkelerde ise Avrupalı sömürgeci yerleşimciler ve Güney Asyalılar yaşamaktadır. Kıtada genel olarak Kuzeyde İslam dini, Orta bölümde Animist, Güneyde ise Hristiyan inancına mensup çoğunluk mevcuttur. Kıtada bulunan çeşitli etnik gruplar zengin bir dil mozaiğini meydana getirmektedir. Yaklaşık 2000'e yakın farklı dilin bulunduğu düşünülen Kıtada bu sayı Dünya dillerinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Svaihili, Haoussa, Peul, Lingala dilleri en çok konuşulan diller arasındadır. Bu diller arasında da farklı lehçeler bulunmaktadır. Sömürge kalıntılarında olan Fransızca, Portelizce, İngilizce ve İspanyolca konuşulan yaygın diller arasındadır. Oldukça zengin bir dil kültürüne sahip

olan Kıtada, halk birçok dili birlikte konuşabilme özelliğine sahiptir (Eshnazarova, 2018: 49).

Kıtanın eğitim özellikleri incelendiğinde her beş kişiden bir kişinin temel eğitim imkânından mahrum olduğu, erkek çocuklarının %39'unun, kız çocuklarının ise %3'ünün ilkokula gitmediği görülmektedir. Eğitimi devam edenlerin ise ancak %20'lik bir kesiminin okulunu tamamladıkları gözlenmektedir (Çakan, 2012:14).

2.2.2. Siyasal ve Kurumsal Yapı

Bağımsızlık sonrası Afrika siyasal hayatı kapsamlı bir biçimde siyaset bilimciler tarafından incelenmiştir. İç savaş ve darbelerin eksik olmadığı kıtanın birçok ülkesinde uzun süreler yönetimlerde dikta rejimleri hâkim olmuştur. “Neo-patrimonyalizm” denilen geleneksel yönetim şekli kıtada “yeni rejim” olarak tanımlanmış ve siyaset literatüründe yerini almıştır. Bu yeni rejimin gücü ve dayanağını, kolonyalizmin bıraktığı etkilerden kurtulma çabası söylemi oluşturmaktadır.

1950'lerde bağımsızlık süreçlerinden 1990'lara gelindiğinde bu rejimler biraz sarsılmıştır (Balci, 2022: 223). Afrika siyasal sisteminde 1980'in sonlarında çok partili demokratik sisteme geçişler artış göstermektedir (Gül ve Bayram, 2018: 53).

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile Hindistan, Çin, Singapur, İran, Güney Kore, Malezya, Endonezya ve Türkiye gibi ülkeler 2000 yılı başlarında Afrika ile ilişkilerini pekiştirmişlerdir. Bu durum Kıta'nın siyasi askeri ve ekonomik güç dengelerinin pozitif bir yönde yükselmesine etki etmiştir. Asya devletlerinin Kıtaya gösterdikleri ilgi ve iş birliği fırsatları Afrika ülkelerinin dünya siyaset sahnesine daha kolay entegre olmalarına imkân vermiştir. Bu durum, kıta ülkelerine geniş bir siyasi manevra alanı ve dış ilişkilerini yapılandırma imkânı sağlamıştır (Gül ve Bayram, 2018: 56).

Soğuk savaş denilen dönemin sona ermesiyle Afrika'da iç çatışmalar şiddetlenmiş ve birçok insan hayatını kaybetmiş ve bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. 1960'larda kurulan Afrika Birliği Örgütü iç işlere müdahale etmeme prensibiyle kurulmuş olup yoksullukla, kıtlıkla mücadele gibi çalışmaların yanı sıra barış ve güvenliğin sağlanması için de çaba sarf etmiştir (Sındani, 2022: 111).

Afrika kıtasındaki sorunların birçoğunun kıta içindeki ülkelerin iç sorunlarından ve birbirleri ile olan anlaşmazlıklarından kaynaklandığı görülmektedir (Karagül ve Arslan, 2014). Bu anlaşmazlıkların bir diğer nedeni de Kıtadaki toplumsal yapının yoksullaşmanın acımasız gerçeğiyle harap edilmesidir. Yapısal uyum politikalarının da iç savaşa bir zemin

hazırladığı görüşü mevcuttur (Federici, 2002: 257). Bu durum kıta genelinde bir istikrarsızlık meydana getirmektedir. Kıtanın zayıf ve başarısız kabul edilebilecek birçok devlete ev sahipliği yapıyor olması da, işlevsel olarak durma noktasında olan bir siyasal yapıyı, işlemeyen bir ekonomik sistemi ve keyfi siyasal uygulamaları meydana getirmektedir. Öte yandan siyasi yapıların etnik kökenlere dayandırılmasının yaygınlığı, stratejik kaynaklardaki kısıtlılık, sıkça meydana gelen çatışmaları ve askeri darbeleri ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda, Afrika Kıtasındaki güvensizliğin kaynağının yalnızca geçmişteki sömürge düzeni olmadığını altı çizilmektedir.

Afrika Kıtasında, Afrika Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası Deklarasyonu ile belirli bölgelerin ve ülkelerin herhangi birisinde ya da tamamında meydana gelebilecek ülke bütünlüğünü, sınırları ya da kıtanın savunma mekanizmasını kırabilecek, güvenliği ihlal edebilecek boyutta çıkarlara aykırı durumlar ve tehditler tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar doğrultusunda Kıtanın genel istikrarını, barış ve güvenliğini tehdit edecek olası iç çatışmaların, ya da Kıtanın genel güvenliğinin tehdit edilme potansiyelinin mevcut olabileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu Deklarasyonda, Afrika Kıtasının iç tehditleri, olası ülkeler içi ve arası çatışmalar, salgınlar, insani durumlar ve diğer benzeri olasılıklar olarak sıralanmıştır. Afrika Kıtasının dış tehditleri ise ülke bütünlüğünü ve Afrika Birliği bütünlüğünü tehdit edecek bir olası dış tehdit olarak tabir edilmiştir (Karagül ve Arslan, 2014).

Açıklanan durumlar neticesinde Afrika Kıtasının tüm potansiyel enerji kaynakları ve hızlanan ekonomik büyümelerine karşın düzgün bir şekilde işlemeyen kurumsal bir altyapısının söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bürokratik süreçlerdeki donanımsızlık, Afrika Kıtasındaki ülkelerin en önemli problemlerinden biri olarak telaffuz edilmektedir. Bu konuda önemli bir örnek olarak Sudan'dan bahsedilebilmektedir. Sudan 1956'da bağımsızlığını kazanmasından bu yana birçok kez periyodik şekilde askeri darbelerle maruz kalmış, siyasal hayatın demokratik bir gereği olan çok partili sistemi hezimete uğramıştır. 1989-2019 yılları arasında iktidarı darbeye ele geçirip yine bir darbe ile iktidarı kaybeden Ömer el-Beşr döneminde de istikrar bir türlü sağlanamamış, iç politikadaki gerilim tırmanarak iç karışıklıklar, isyanlar, göç ve ölümlerin ortaya çıktığı çok sıkıntılı süreçlere yol açmıştır. Siyasetteki bu ikircikli durum, darbeler, siyasi istikrarsızlıklar, açlık ve ölümler nihayetinde ülkenin 2011 yılında ikiye bölünmesine yol açmıştır (Yamak, 2020: 500).

Afrika ülkelerinin siyasal ve kurumsal yapısını birleştiren en önemli kurum Afrika Birliği'dir. Kurucu sözleşmesinde de belirttiği üzere Afrika Kıtasındaki insanları koruyarak

birlik, dayanışma, bütünlük ve huzuru sağlamak adına toplumun refahı için gerekli siyasi entegrasyonu hızlandırmak gibi misyonları üstlenerek mukim bölgelerin güvenliğini ve menfaatlarını korumayı amaçlamıştır.

Afrika kıtası ülkelerinin dünya ile bağlantılarının sağlanması, işbirliklerinin genişletilmesi hususunda önemli bir pozisyonda olan Afrika Birliği, bölgesel anlaşmazlıkların giderilmesi ve siyasi ve kurumsal yapıların işlerlik kazanması konusunda da uluslararası alanda önemli bir vizyonu sahiplenmiştir (İpek, 2012: 112-114).

2.2.3. Ekonomik Sektörler

Sahip olduğu doğal kaynakları uzun yıllar boyunca sömürülen Afrika, teknolojinin gelişmesi ile birlikte yeni keşfedilen, işlenmemiş kaynaklarıyla küresel çaptaki şirketlerin gıpta ile bakıp konuyla ilgili projeler yapmak veya projelere katılmak için birbirleri ile yarıştıkları bir kıta haline gelmiştir (Aktaş, 2017).

1960'larda Kıtada yaşanan bağımsızlık ve demokratikleşme süreçleri ile ilerleme kaydeden Afrika, diğer dünya ülkelerinin dış politika hamlelerinde önemli bir yer edinmiştir. Bunda Kıta'nın sahip olduğu genç nüfusu ve dünyanın kaynak ihtiyacına cevap verecek zengin yer altı kaynakları büyük rol oynamaktadır. Dinamik genç nüfusu ile büyük bir iş gücü potansiyeline sahip olması, Kıtanın birçok ülke ekonomisinin gerisinde kalmasını engellememiştir. Kıta'nın ilerleyememesinin altında, devlet politikalarının akıllıca kullanılamaması, siyasi ve ekonomik kararların sektörler bazında yeterli ve etkili kullanılamaması gibi nedenler yatmaktadır (Koz, 2022: 1-15).

Ancak Kıtada yakın bir zamanda bir endüstri devrimi beklenmektedir. Gıda sektöründen otomobil sektörüne kadar birçok sektörde üretimin artması beklenmektedir. Bu da Kıta imalatında, 2030 yılına kadar yaklaşık 1 trilyon dolarlık bir kapasite artışı gerçekleşeceği, Kıtanın kendi ihtiyacını karşılayarak ithalata olan bağımlılığını azaltacağı anlamına gelmektedir. Kıta ekonomisinde çeşitli ürünlerin üretimine imkân veren faaliyetler mevcuttur. Bu ürünlerden bazıları gıda ve terapötik yiyecekler, kaju fıstığı, kaolin gibi bitkiler, elektronik, elektrik, bilgisayar yazılımı, kaldırım taşları, çatı, kiremit, fayans, briket ve tuğlalar, güneş enerjisi, çerçeveler, toner kartuşları ve mürekkepin geri dönüşümü şeklinde sıralanabilir. Hizmet sektörüne baktığımızda bankacılık ve finans danışmanlıkları, telekom, eğitim, insan kaynakları, ithalat ve ihracat, hukuki ve teknik danışmanlık gibi endüstriler bulunmaktadır (DEİK, 2021a: 39).

Kıtaya yapılan yabancı yatırımlar da ekonomik sektörlerin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Tablo 2.9. Doğrudan Yabancı Yatırım Stoğu (Milyon \$)

	1980	1990	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Dünya	701	2.196	7.377	11.423	19.922	26.313	28.243	32.624	32.272	36.470
Gelişenler	295	509	1.546	2.656	6.087	8.541	9.087	10.304	10.679	11.312
Afrika	41,1	60,0	153,1	281,6	613,6	760,4	813,8	891,2	894,7	954,0
Kuzey Af.	11,3	24,0	45,6	83,6	201,1	244,8	257,8	276,2	284,1	301,6
Sahra Altı	29,8	36,0	107,5	198,0	412,5	515,6	556,0	615,0	610,5	652,4
Doğu A	3,4	4,9	7,2	22,9	52,8	119,2	136,4	149,1	162,0	169,3
Orta A	2,1	4,1	5,0	31,3	71,2	98,7	100,4	109,5	112,2	120,7
Güney A	19,3	13,0	47,4	101,8	188,4	138,0	148,1	170,2	141,8	145,1
Batı A	5,0	14,0	33,0	41,9	100,0	159,7	171,1	186,2	194,6	203,7

Kaynak: UNCTAD Veri tabanı (2019 verileri 2020 *World Investment Report*, s. 242-243)

Dünya sermayesinden %2,6'lık pay alan Kıtada, Güney Afrika 1980'de %47,1'lik yabancı yatırım payı ile kıtanın en gelişmiş ekonomisine sahiptir. Yıllar içinde, Dünya sermayesinde yabancı yatırım payları değişimler göstermiştir. 2019'da %15,5 oranına düşmüştür. Batı Afrika'da 1980'de %12,1 iken 2019'da %21,8'e yükselmiş, Doğu Afrika'da 1980-2010 arası %8,5'lik pay 2019'da %18,1 olmuştur. Orta Afrika 1980'de %5,1'lik oranını 2019'da %12,9'a yükseltmiştir. Sahra altında Güney Afrika'nın payı %24 den son on yılda %9,4'e gerilemiştir. Afrika'da yabancı sermaye stoku 2019 sonunda yaklaşık 954 milyar \$'a yaklaşmıştır (Arslan ve Palacioğlu,2020: 3819-3821).

Küresel güçlerin kıtaya olan ilgisi “özel ekonomik bölgelerin.” Kıta genelinde sayıca artmasına neden olmuştur. Bu bölgeler çeşitli alanlarda alt kategorilerden oluşmakta olup havaalanları, serbest ticaret bölgeleri, ihracat bölgeleri, özel teşvik ve özel vergilendirme bölgeleri ve teknolojilerin üretimi ve gelişimine yönelik bölgeler olarak sıralanmaktadır. Günümüzde Kıtada, özel ekonomik bölgelere ilave olarak 200'e yakın tek girişimden oluşan serbest bölge mevcut bulunmaktadır. Ayrıca 38 ülkede 237'ye yakın özel ekonomik bölge bulunmakta ve bu bağlamda Kıtada böyle özel ekonomi bölgelerinin sayıca çoğalmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir (Orakçı, 2020: 2).

2019 yılında ekonomik büyümenin %44'ünü Kuzey Afrika gerçekleştirmiştir. Doğu Afrika'nın ise 2018 yılında ekonomik büyümesi %20'nin altında seyrederken, 2019 yılında bu oran %32 seviyesine yükselmiştir. Ancak Batı Afrika, Kıtadaki en büyük sıçramayı gerçekleştirerek ekonomik büyüme oranını %7'den %28'e çıkarmıştır.

Son yıllarda Afrika ekonomilerinde büyüme gerçekleşmiş, ancak bu eşit bir şekilde olmamıştır. Afrika Kalkınma Bankası'nın verilerine dayanarak hazırlanan *Africa Economic Outlook Raporuna* göre, Kıtanın 2019 yılı ekonomik büyümesi %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyüme Mısır, Cezayir, Fas, Güney Afrika ve Nijerya'da etkisini göstermiş diğer bölgelerde büyüme yeterince olmamıştır. Eşit olmayan bu ekonomik büyümenin AfCFTA sayesinde önümüzdeki yıllarda daha eşit bir şekilde olacağı öngörülmektedir (Kanos ve Heitzig, 2020).

Kıtanın ekonomilerine yön veren sektörler aşağıda ele alınacaktır.

2.2.3.1. Tarım Sektörü

Ekonomik refah seviyesini yükseltmeye çalışan ve gelişmekte olan ülkeler için tarım sektörü her geçen gün önem kazanmaktadır. Gelişmiş olan sanayi ülkeleri için bile sosyal ve ekonomik kalkınma açısından tarım sektörü büyük bir öneme sahiptir (Bashimov, 2016: 67). Afrika'da halkın %70'lik kısmı geçimini tarım ile sağlamaktadır. Tarım faaliyetleri, kıtadaki istihdamın temel dayanaklarından biri niteliğindedir (Aybar, 2006: 162).

Afrika kıtasındaki tarımsal üretime bakıldığında, üretilen tarımsal ürünlerin Kıtadaki bölgesel dağılımını aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

- Güney Afrika: Üzüm, tütün, buğday, pirinç, meyve, pamuk;
- Doğu Afrika: Mısır, pirinç, kahve, buğday, sisal;
- Batı Afrika: Kakao, kauçuk, kahve, fıstık, kakao, meyve, pirinç, mısır;
- Orta Afrika: Pamuk, palm yağı, kauçuk, kahve, kakao;
- Kuzey Afrika: Hurma, pamuk, Mısır, üzüm, buğday, pirinç.

Kıtada çok geniş bir tarımsal ürün yelpazesinden bahsetmek mümkündür. Öte yandan, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık da oldukça yaygındır. Bu noktada ürün çeşitliliği bağlamında büyük zenginlik söz konusu olsa da, tarım politikalarındaki aksaklıkların, modern tarım yöntemlerinden uzak ve ilkel yöntemlerin tercih edilmesinin ve kuraklığın, büyük oranda Afrika'daki verimliliği ortadan kaldırmakta olduğu belirtilmektedir. Öte yandan erozyonun da tarımsal arazilerin %65'inin işlenebilirliğini

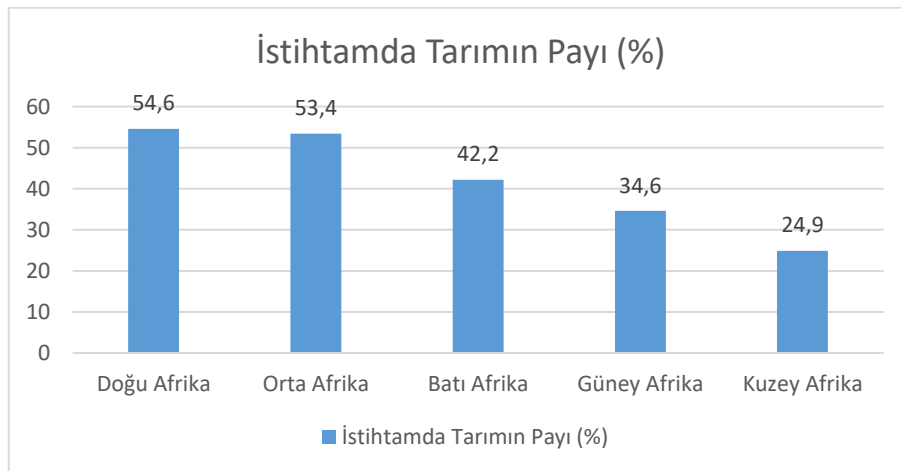
ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir (T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB], “Afrika ve Tarım,” 2022).

Tablo 2.10. Afrika’da Tarım ve İstihdam

Ülke	Üretilen tarım ve hayvancılık ürünleri	Tarım, ormancılık ve balıkçılık, katma değer (GSYH'nın yüzdesi olarak)	Tarım'da istihdamın payı (toplam istihdamın yüzdesi olarak)
Nijer	Pamuk, yer fıstığı, fasulye, pirinç, sorgum, manyok ve darı	37,8	75
Çad	Pamuk, darı, pirinç, patates, manyok, yer fıstığı	42,6	76
Güney Sudan	Hindistan cevizi, kaju fıstığı, ağaç, dondurulmuş balık, yağlı tohumlar ve meyveler	10,4	56
Burundi	Kahve, pamuk, çay, mısır, patates, muz, süt, manyok, darı, sığır eti	28,9	92
Mali	Pamuk, tahıl, pirinç, yer fıstığı, şeker kamışı, meyve ve sebzeler	37,3	62
Mozambik	Pamuk, şeker kamışı, kaju, manyok, mısır, Hindistan cevizi, çay, sisal, tropik meyveler ve ayçiçeği	26	70
Burkina Faso	Fıstık, susam, pamuk, mısır, pirinç, çiftlik hayvanları	20,2	25
<i>Orta Afrika Cumhuriyet</i>	<i>Pamuk ve kahve</i>	<i>32,4</i>	<i>77</i>

Kaynak: (İnsamer, 2023)

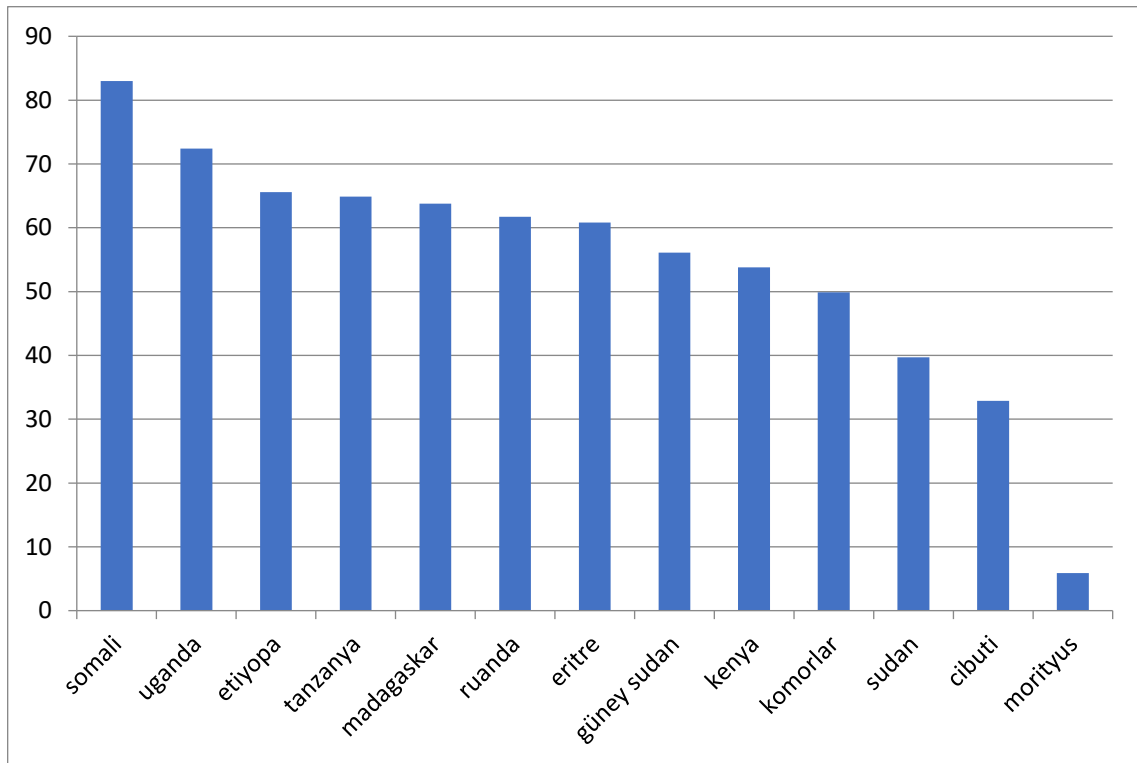
Tarımsal ürünlerin GSYH içindeki paylarına bakıldığında en düşük oran Güney Sudan’ın iken, en yüksek payın Çad ve Nijer’e ait olduğu görülmektedir. Ayrıca tarımdaki istihdam oranının toplam istihdamdaki payı, bize Afrika için tarım sektörünün ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Çamuka vd., 2021: 22-23).

Şekil 2.7. Afrika’da Bölgeler Bazında Tarımda İstihdamın Payı
Kaynak: (Galal, 2023)

Kıtadaki tarım sektöründeki istihdam paylarına bölgesel olarak bakıldığında %54.6 oranı ile Doğu Afrika'nın en yüksek paya sahip olduğu görülmektedir. Bu oran Orta Afrika da %53.4, Kuzey Afrika da %24.9, Batı Afrika'da %42.2 ve Güney Afrika Bölgesinde %32.6'dır.

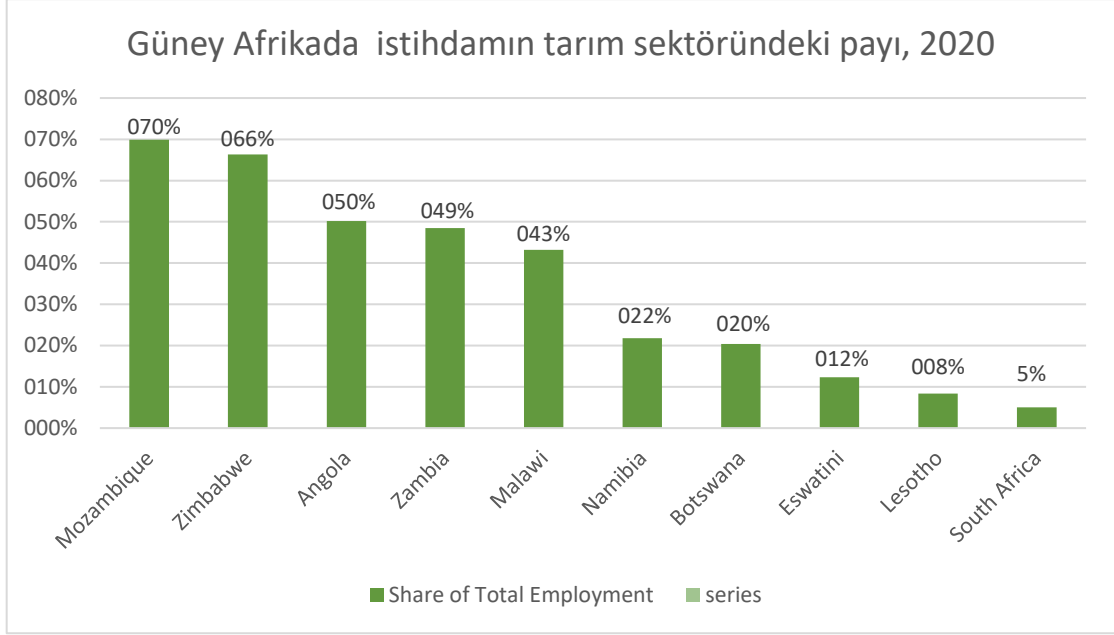
Kıtada tarım sektöründeki istihdamda en yüksek paya sahip olan Doğu Afrika'yı ülkeler bazında incelediğimizde 2020 yılı için tarımdaki istihdamı en yüksek olan ülkenin %83 ile Somali olduğu görülmektedir. Ardından %72.4 ile ikinci sırada Uganda gelmektedir. Üçüncü sırada ise %65.66 ile Etiyopya yer almaktadır (Kamer, 2022).

Şekil 2.8. Doğu Afrika'da İstihdamın Tarım Sektöründeki Payı, 2020

Kaynak: (Kamer, 2022)

Kıtanın en düşük tarımsal istihdam payına sahip bölgesi olan Güney Afrikadaki ülkeler incelendiğinde Mozambik'in %69.90 oran ile Kıtada en yüksek paya sahip olan ülke olduğunu görmekteyiz. En az pay ise %5 ile Güney Afrika ülkesindedir.

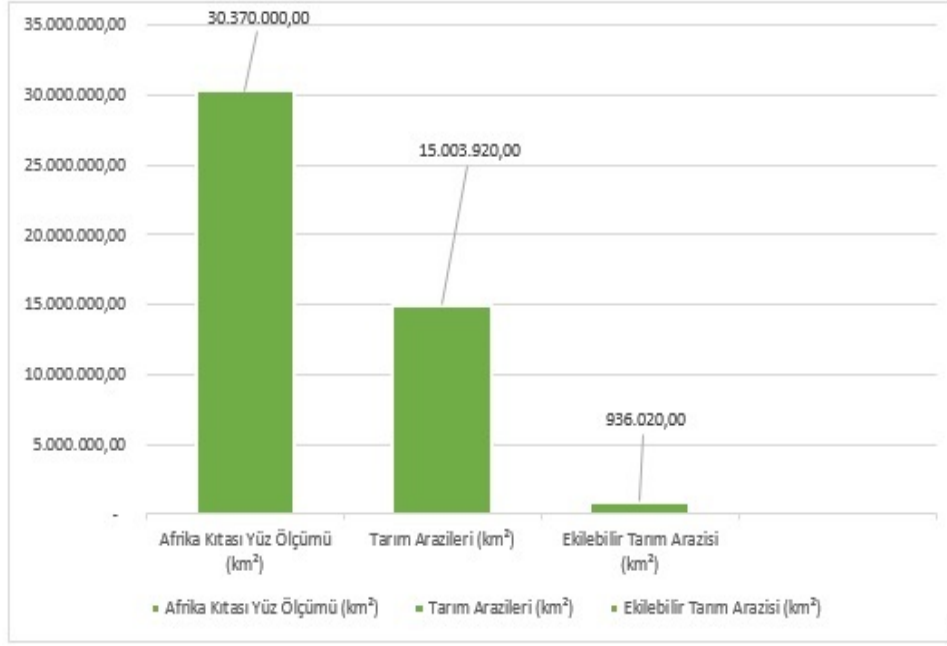
Şekil 2.9. Güney Afrika'da İstihdamın Tarım Sektöründeki Payı, 2020

Kaynak: (Galal, 2023)

Orta ve Kuzey Afrika'daki çöllerin geniş yer kaplaması buralarda tarım faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Doğu Afrika'da yapılan safari parklarından dolayı tarım buralarda da gelişmemiştir. Bu yüzden, Güney ve Batı Afrika bölgeleri tarımsal üretim için sahip oldukları iklim ve sulama şartları açısından daha elverişlidir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB], "Afrika ve Tarım," 2022).

İklim, kıta tarımında büyük ölçüde etkili olmuştur. Yağış azlığından dolayı topraktan yeterli verimin sağlanamaması, topraktaki madensel tuzların dengeli olmaması gibi nedenlerden ötürü ekonomik olarak tarım faaliyetleri ve tarıma dayalı sanayi dalları pek gelişmemiştir (Doğan ve Sarı, 2013: 765-767).

Afrika, topraklarıyla ve iklimiyle genel olarak tarıma pek elverişli değildir. Kıtanın büyük bir bölümüne çok az yağış düşer. Tropik yağmur alanlarının olduğu yerlerde ise topraklar daha güçsüz durumdadır; buralarda bazı madensel tuzlar yıkandığı için toprak verimsizleşmiştir. Diğer bir olumsuz özellik de, yetiştirilen ürünlerin yeteri kadar kaliteli olmamasıdır.

Şekil 2.10. Afrika’da Yüzölçümüne Göre Tarım Arazisi ve Ekilebilir Arazi Alanı

Kaynak: (Çoban vd., 2021:23)

Kıtanın ekilebilir arazilerinin toplam araziler içindeki payı düşük seviyelerde seyretmektedir. Bu alanların verimli hale getirilmesi için Afrika ülkelerinin etkili tarım politikaları üretmeleri gerekmektedir (Çamuka vd., 2021: 23-24).

Ayrıca, tarımsal faaliyetlerdeki performansı ve kaliteyi yükseltmek için de insan kaynaklarına yatırım yapılması son derece önem arz etmektedir. Tarım alanlarında teknolojileri kullanmak, bundan verimli bir şekilde yararlanmak, çiftçilerin eğitimi gibi konuların ele alınması, piyasa ihtiyacına ve iklim değişikliklerine cevap verebilecektir. Daha çok yaşlı nüfus tarafından yapılan tarım faaliyetlerinin gençler arasında da rağbet görmesi için makul devlet politikalarıyla rekabetçi, kârlı ve dinamik bir ekosistem oluşturulması gerekmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı [TOB], “Afrika ve Tarım,” 2022).

Dünya Bankası Raporu’na göre, küresel boyutta gıdaya olan talep 2050 yılına kadar %70 oranında artış gösterecektir. Bu da tarım sektörüne yapılacak yatırımların yaklaşık 80 milyar dolar’a ihtiyaç olacağını göstermektedir. Afrika’da artacağı öngörülen gıda talebinin 2030 yılına kadar toplam piyasa büyüklüğünü yaklaşık 1 trilyon dolara ulaştıracağı tahmin edilmektedir. 1980’li yılların başına kadar gıda ürünleri ihracatçısı olan Kıta da 2000’lere gelindiğinde ekonomi büyümeye başlayıp hızlı nüfus artışı yaşanmıştır. Bu da Kıtanın gıda talebini artırmıştır. Ancak altyapının gelişmemesi ve tarımsal kalkınma

için yapılan yatırımların yetersiz olması sebebiyle hem emtia fiyatları düşmüş hem de tarımsal ihracat azalmıştır. Tarımsal ticaret dengesi 2019 yılında -18,4 milyar dolar olmuştur. Yıllık gıda ithalatı ise 2014-2019 yılları arasında 68,5 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.

Tarım ürünlerinden bölge içi ticaretinin çok düşük bir seviyede olduğu Afrika Kıtasında 1 Ocak 2021’de yürürlüğe giren Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi anlaşması (AfCFTA) ile kıta içi ticaret büyük bir ölçüde artacak, bundan tarımsal ticaret de payını alacaktır. 2020 yılında IMF’nin yaptığı bir analizde, Afrika’daki tarım sektöründe yaşanacak kalkınmayla birlikte refah seviyesinin de artması öngörülmektedir. AfCFTA’nın en önemli faydasının tarımsal ticarete yönelik olacağı tahmin edilmektedir. IMF tarafından 2020’de yapılan bir analiz, AfCFTA’nın Kıtadaki tarım sektöründe %16 seviyesinde bir refah artışı oluşturacağını ve bundan Kıtadaki küçük ülkelerin olumlu bir şekilde etkileneceğini ortaya koymuştur (OBG, 2021).

2.2.3.2. Sanayi Sektörü

Afrika’nın diğer kıtalardan geri kalması, teknolojinin yetersizliği ve sanayinin gelişmemesi ekonomik dönüşümünün sağlanamamasına sebep olmaktadır. Halen bazı bölgelerde sanayi alanında ilkel yöntemlerin kullanılması nihai ürünlerin üretimini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Sahip olduğu doğal kaynaklar Kıtanın uluslararası ticarete sunacağı yegâne üründür. Doğal kaynakların işleneceği bir sanayiden mahrum olmaları, bu kaynakları işlemeden hammadde olarak ihraç etmelerine neden olmakta ve bu durum diğer ülkeleri Kıtadaki kaynakları işlemeye, buralara yatırım yapmaya teşvik etmektedir. Kıtadaki sanayi sektörünün alt sektörleri aşağıda incelenmektedir.

a) Gıda sanayii

Gelir ve istihdam açısından önemli fırsatlar yaratan gıda endüstrisi aynı zamanda Afrika’da Dünya’nın en büyük ve en eski endüstrilerinden biridir. AfDB raporuna göre istihdam yaratarak Afrika GSYH’nin büyümesine katkıda bulunacak olan gıda sektörü özellikle genç nüfus ve kadın nüfusu için önemli fırsatlar sunmaktadır. Sektörün 2016 ve 2025 yılları arasında 25 milyonluk iş yaratması ve 32 milyon gence eğitim vererek gelecek on yılda 50 milyon Afrikalıyı etkilemesi hedeflenmektedir (“Putting Africa’s food industry on the map”, 2017).

Ancak Afrika nüfusuna istihdam ve yiyecek sağlamak için özel sektör yatırımları gerekmektedir. Afrika’da artacak olan gıda talebinin, Kıtada gıda piyasasını üç kat

büyüterek 2030 yılına kadar 1 trilyon ABD dolarına yükseltmesi beklenmektedir. Buradan, artacak olan talebi karşılamak için gıda sektörüne yapılacak yatırımların ne denli önemli olduğu görülmektedir. Mesela, sadece Sahra Altı Afrika için yatırımların 45 milyar dolarının gıda ve tarım sektörüne yapılması gerekmektedir (Husmann ve Kubik; 2019: 1-5).

Tablo 2.11. Afrika'ya Yapılan Yıllık Ortalama Başlıca Gıda İthalatı 2010-2019 (Milyar Dolar)

Gıda Türleri	İthalat oranları
Hububat	22.8
Şeker	6.4
Sebze yağları	8.5
Süt ürünleri	5.0
Hububat ve un müstahzarları	3.4
Balık ve Kabuklular	4.3
Et ve yenilebilir et yağı	4.6
Diğer gıda maddeleri	19.1

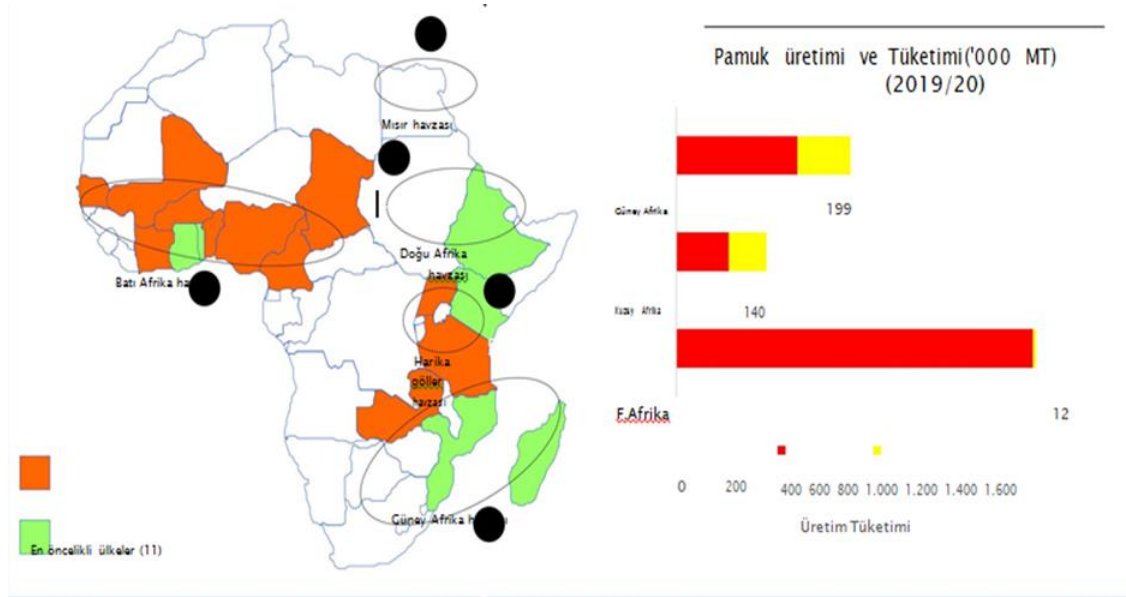
Kaynak: (OGB, 2021)

AfDB raporunda Kıtadaki gıda ithalatının 2015 yılında 35 milyar dolar, 2022’de ise iki kat yükselerek 70 milyar dolara ulaştığı yazılıdır. Bu da zengin kaynak ve genç iş gücüne rağmen gıda sektörünün halen dışarıya bağımlı olduğunu göstermektedir. 2025 yılında ise 110 milyar doların üzerinde bir gıda ithalatı beklenmektedir. İthal gıda ürünlerini sıvı yağ, şeker, et ve süt ürünleri oluşturmaktadır. Çay, kakao, kahve ve baharat gibi ürünler ise ihraç edilmektedir (Arslan, 2023).

Kıtanın Batı ve Doğu kıyılarında balıkçılık sektörü de ayrıca gelişmiştir. Bu sektör, Dünya balıkçılık üretimine %8,1 oranında bir katkı sağlamaktadır. Kıta GSYH’sine ise %24 oranında katkıda bulunmaktadır. 12 milyon kadın işçi bu sektörde istihdam edilmektedir. Görüldüğü gibi, balıkçılık endüstrisi Kıtada önemli bir yere sahiptir (ARISE, 2022).

Kıtada gıda sektörünün gelişmesi için özel sektör yatırımları önemli bir yer tuttuğundan, Afrika’nın tarımsal gıda sistemlerindeki potansiyelini ortaya çıkarmak için gerekli olan bu yatırımları sağlamak adına Senegal Hükümeti ve Afrika Kalkınma Bankası bir zirve düzenlemişlerdir. “Gıda Egemenliği Zirvesi” de öncelikle gıda güvenliği yatırımlarına 40 milyon dolarlık bir finansman tedarikinin planlanması üzerine konuşulmuştur.

AfCFTA’nın kıtadaki gıda ticaretini güçlendirerek ikiye katlaması beklenmektedir (Nwafor, 2023).

Şekil 2.11. Afrika'da Pamuk Üretim Havzaları

Kaynak: (Sodhi, 2020).

b) Dokuma tekstil ve deri sanayii

Kıtanın tekstil sanayii incelendiğinde bu sektörün sömürge öncesi dönemlerde de var olduğu anlaşılmaktadır. Alman bir Afrika kâşifi olan Heinrich Barth, seyahatnamesinde, Kıtadaki tekstil işlerinin hasattan sonra yapıldığını söylemiş yapılan tekstil işçiliğinin kalitesini överek bu tekstil ürünlerinin Senegal'den Avrupa ülkelerine satıldığını açıklamıştır.

Güney Afrika'da hayvancılık alanında kullanılan kenevir ürünü, işlenerek tekstil alanında kullanılmıştır. Kıta, dünyadaki pamuk üretiminin %10'unu sağlamaktadır (ARISE, 2022).

ABD'ye yapılan hazır giyim ihracatının %80'ine, Lesotho, Kenya, Etiyopya ve Madagaskar hakimdir. AB'ye yapılan hazır giyim ihracatının %80'ini ise Fas ve Tunus gerçekleştirmektedir. Afrika Kıtası Pamuğuna 2030 yılına kadar yapılacak 25 milyar dolarlık yatırım ile Kıta'nın tekstil sektörünün gelişmesi sağlanarak 2030 yılında 45 milyar dolar ihracat yapılması ve dünya tekstil ticaretinin %5'ine hâkim olunması öngörülmektedir. Ayrıca bunun 5 milyon ilave istihdam sağlayarak özellikle kadın işgücünü geliştirmesi beklenmektedir (Sodhi, 2020).

Dünyada gelişen deri sanayiinde talep edilen deri için Afrika Kıtası parlayan bir piyasa konumundadır. Deri, dünyada en sık kullanılan emtialardan biridir. Uluslararası ticarete deri ve deri ürünleri ticareti yıllık 50 milyar ABD dolarının üzerindedir. Bu sektör, geleceğin kazançlı sektörleri arasında gösterilmektedir. Et endüstrisinin yan ürünü olan

deri, Afrika'daki hayvancılık sektörünün de bir göstergesidir. Dünyada bulunan sığır hayvanlarının %15'i Afrika'dadır. Ancak bu oran son on yılda dörtte bir oranında artış göstermiştir. Dünyadaki keçi ve koyun nüfusun %25'i bu Kıtadadır. Bu oranlar, Kıtayı, dünya deri talebi için önemli bir hammadde tedarikçisi haline getirmektedir (“Leather from Africa in Demand”, t.y.).

c) Maden sanayii

Dünyanın en büyük maden endüstrisi Afrika'dadır. Bol maden rezervlerinin olduğu Kıtada boksit, kobalt, fosfat kayası, endüstriyel elmas, platin grubu metallere, zirkonyum ve vermikülit rezervleri bulunmaktadır. Kıta ekonomisinin önemli bölümünü ve ekonomik büyümesinin kilit unsurlarından birini maden arama ve üretim sektörü oluşturmaktadır. Yabancı yatırımcılar uzun vadede kâr amaçlı yatırımlarını çoğunlukla bu alanda yapmak istemektedirler. Ancak Kıtadaki siyasi çatışmalar ve bölgesel anlaşmazlıklar yatırımcılar için bir güvensizlik oluşturmaktadır (“Mining in Africa”, t.y.).

Günümüz dünyasında hayati öneme sahip yeraltı kaynaklarından olan petrolün %7,2'si Afrika'da doğalgazın %5'i Kuzey Afrika'dadır. Cezayir, Angola, Nijerya, Libya Kıtanın büyük üreticilerinden olup, ardından Kongo ve Sudan gelmektedir. Dünyada değerli madenler piyasası gözden geçirildiğinde, Kıtanın payı altın üretiminde %22,5, platinyum ve rodyum üretiminde %79,9, elmas üretiminde ise %37,5 oranlarındadır.

Afrika'daki 2020 yılı ihracatının en önemli kalemini ham petrol oluşturmakta, ardından 30,9 milyar dolar ile altın ve 16,2 milyar dolar ile doğalgaz gelmektedir. Güney Afrika'nın 85,7 milyar dolar ile platin, altın, demir ve kömür gibi maden ihracatında başı çektiği görülmektedir. Ardından 33,4 milyar dolar ile Nijerya ve onu da 27,7 milyar dolar ile Fas takip etmektedir (DEİK, 2021b).

Tablo 2.12. Afrika Ülkeleri İhracat Kalemleri

Ürünler	2020 (Milyar USD)	Değişim (%- 20/19)
Ham Petrol	75.4	-46
Altın	30.9	-4
Doğalgaz	16.2	-32
Yakıtlar ve Petrol Yağları	12.0	-42
Bakır	10.9	20
Platin	10.8	30
Otomobil	7.7	-26
Demir Cevheri	7.5	8
Kakao	7.2	9
Elmas	6.9	-27
<i>İlk 10 Ürün Toplamı</i>	<i>185.5</i>	<i>-31</i>
<i>Genel Toplam</i>	<i>375.0</i>	<i>-21</i>

Kaynak: (DEİK, 2021a: 6)

Platin, Uranyum, boksit, nikel, ve kobalt Kıta'dan ihraç edilmekte olup altın ve elmas ihracatı Afrika'nın kârı en yüksek olan değerli madenlerindedir. Kıta, dünya elmas rezervlerinin yarısını üretme kapasitesine sahip olup, son yıllarda %75 oranına ulaşmıştır. Ayrıca Kıtanın yıllık 500 ton altın üretme potansiyeline sahip olduğu da bilinmektedir (DEİK, 2021a).

Kıtada önemli bazı madencilik projeleri aşağıda sıralanmaktadır. Bunlardan biri Kinsevere Madeni (DRC) olup, sermaye değeri yaklaşık 30 milyar Afrika Randı olan bu bakır madeninin 2024 yılına kadar işlenmesi beklenmektedir.

Bir başka proje Liganga Demir Cevheri Projesidir (Tanzanya). 2016 senesinde faaliyete başlayan Liganga Demir Cevheri Projesi, Njonbe şehri civarında bulunmaktadır. 17 milyar R+ değerine sahip olan ve Tanzanya, Mchuchuma kömür madenciliğini kapsayan bu proje demir cevheri üretiminde Afrika'nın en büyük üçüncü projesidir.

Ruighoek Madeni (Güney Afrika), Güney Afrika'da Rustenburg'un kuzeyinde bulunmakta olup sermaye değeri yaklaşık 40 milyar Afrika Randı'dır. Bu madende, yıllık 150.000 ile 200.000 ton arasında krom üretmesi öngörülmektedir.

Glenover Projesi (Güney Afrika) projesi, fosfat içeren madencilik çalışmaları sırasında ortaya çıkan ocak malzemesi ve yüzey stoklarındaki toprak mineralleri potansiyelini araştırmaktadır ("Mining in Africa", t.y.).

d) İnşaat sektörü

Afrika Kıtası'nın en hızlı büyüyen sektörlerinden biri inşaat sektörüdür. Bu alanda birçok insan istihdam edilmektedir. Kıta devletleri bu sektöre finans desteği sunmakta, ayrıca özel sektör yatırımcıları da bu alana her sene milyarlarca dolar yatırım yapmaktadır. 2020 yılının inşaat piyasasının değeri 5,4 milyar ABD doları civarındayken sektörün büyüme oranına bakıldığında son on yılda yıllık %2 olarak büyüdüğü görülmektedir. Kıtanın artan inşaat talebini karşılayan hafriyat teçhizatı üreten Caterpillar şirketi burada önemli bir konumdadır ("The Dynamics of the African construction market", 2022).

Dünya devi olan inşaat firmaları inşaat ve mühendislik sektörünün yeni alanı olan Afrika için projeler üretmektedir. Ciroları yıllık 5 milyar dolar olan şirketlerin 2/5'i bu Kıtaya ilgi duymaktadır. Ayrıca çoğunlukla Avrupa ile Orta Doğu merkezli olan firmaların 1/5'i de Kıtaya yatırım yapmayı düşünmektedir.

Kıtadaki inşaat sektörü incelendiğinde son yıldaki yatırımların %3'ü emlak, %5'i su, %5'i madencilik, %5'i petrol ve gaz alt yapısı, %39'u enerji yatırımları ve %40'ı da yol, köprü ve taşımacılık sektörü alanında gerçekleşmiştir (Abidin, 2017).

Afrika Kıtası'nın inşaat sektöründe, hükümetler, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere altyapı inşaat projelerine odaklanmıştır. Kıtada 570'in üzerinde 450 milyar dolarlık inşaat projeleri vardır. Ardından 370 milyar dolarlık bazı projelere sahip enerji sektörü ve 280 milyar doların üzerinde demiryolu, havaalanı ve karayolu gibi ulaştırma sektörü alanında bulunan projeler mevcuttur.

Ülkeler bazında incelendiğinde Mısır en fazla projeye sahiptir. Bu ülkede 300'ün üzerinde ve toplam 338 milyar dolar değerinde aktif projeler mevcuttur. İkinci sırada Güney Afrika gelmekte olup, bu ülkedeki aktif olan projelerin değeri 207 milyar dolardır. Üçüncü sırada ise 200 milyar dolarlık projesi bulunan Nijerya gelmektedir ("Africa Construction Market Size", 2022).

Bölgeler bazında incelendiğinde Kıtadaki en iyi inşaat projeleri ve bütçeleri aşağıdaki gibidir:

Tablo 2.13. Afrikada Bölgeler Bazında İnşaat Sektöründeki Projeler

Bölge	Ülke	Proje Adı	Proje Tipi	Bütçe (Milyar Dolar)	Başlama-Bitiş Tarihi
Kuzey Afrika	Mısır	Mısır'ın yeni başkenti	Emlak	58 milyar	2017-2022
	Cezayir	Hauts-plateaux otoyolu	Ulaşım	8,94 milyar	2014-2025
Doğu Afrika	Kenya	Nairobi-Naivasha demiryolu projesi	Ulaşım	1,5 milyar	2019-2021
	Kenya	Konza teknoloji şehri	Emlak	14,5 milyar	2016-2023
Batı Afrika	Nijerya	Mambila hidroelektrik enerji projesi	Enerji ve güç	5,8 milyar	2020-2030
	Gana	Ada haliç gelgit santrali	Enerji ve güç	2 milyar	2014-2016
Güney Afrika	Angola	Lauca hidroelektrik santrali	Enerji ve güç	4,3 milyar	2012-2020
	Mozambik	Coral south yüzer lng tesisi	Petrol ve gaz	4,6 milyar	2022-2024
Orta Afrika	Kamerun	Lom pangar barajı ve hidroelektrik projesi	Enerji-güç	0,5 milyar	2012-2017

Kaynak: (Istanbul Africa Trade Company, 2021).

e) Petro kimya sanayii

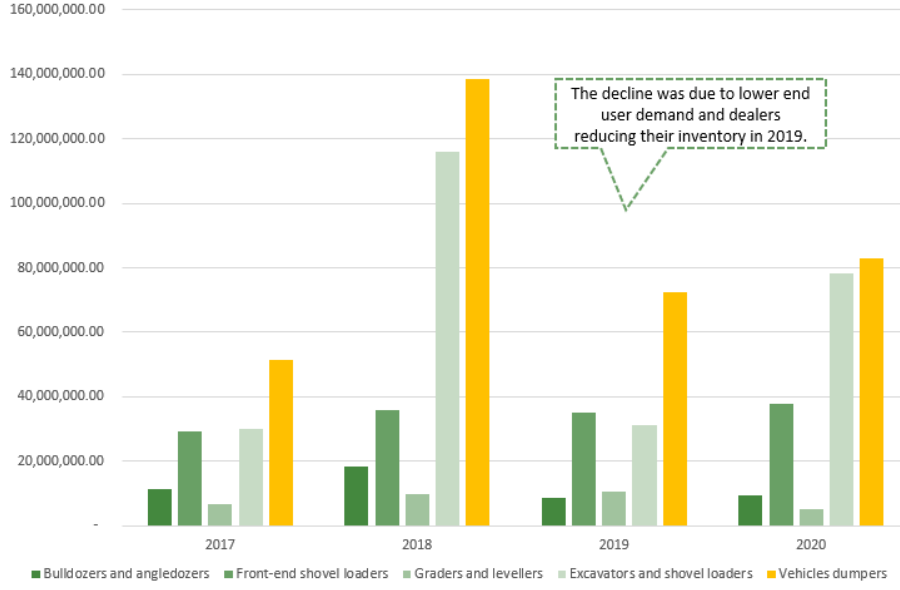
Nijerya ve Güney Afrika, Kıta'nın kimya sektörünün ağırlık merkezidir. Bu sektörde 2040 yılına kadar kimyasal ürünlerin alt ürünlerine ve enerji girdilerine yönelik bir talep artışı öngörülmektedir

Kimya endüstrisinin varlığı, petrokimyasal hammaddelere, petrol ve gaz altyapısının olmasına bağlıdır. Kimya endüstrilerinin öncüsü olan ve bu endüstrinin birçok alanında hammadde olarak kullanılan metanolün çoğu Nijerya ve Tanzanya'dan tedarik edilmektedir ("African Economic Outlook", 2019).

Dünya ham petrolünün günlük 83,163 milyon varilinin 7,693 milyon varili Afrika Kıtasındadır. Bu rakam dünya ham petrol üretiminin %3'üne denk gelmektedir. Ancak üretilen bu petrolün yarısı Kıta dışına ihraç edilmektedir. Bu nedenle kimya sanayiinde bunun ancak 1/3'ü işlenmektedir. Günlük tüketilen petrol ürünleri 3,959 milyon varil civarındadır ve bu petrolün %27,7'sini hafif distilatlar oluşturmaktadır. Bu petrol ürünlerinin %48,6'sı orta distilatlar, %8,1 oranındaki kısmı akaryakıt, %15,7 oranı ise diğer ürünlerdir. Afrika'nın enerji sektöründeki altyapı yetersizlikleri Kıtadaki pazar taleplerine yeterince cevap verememektedir. Bu nedenle Kıtadaki rafineriler günde sadece 3,343 milyon varil petrolü işleyebilme kapasitesine sahipken teknoloji yetersizlikleri ve yönetim sorunları sebebiyle günlük işlenen petrol miktarı 2,035 milyon varile düşmektedir. Rafineri tesisleri mevcut kapasitelerinin %60'nı kullanabilmektedirler. Kıtadaki en büyük petrol rafinerisi Cezayir'de bulunmaktadır. 2018 yılı verileri ülkede günlük 598 bin varil petrol işleme kapasitesi olduğunu göstermektedir. Ardından 519 bin varil ile Mısır, 455 bin varil ile Güney Afrika ve 44 bin varil ile Nijerya gelmektedir. Kıtada kimya alanında bu dört büyük ülke önde gelmekte olup, bunlar toplam üretimin yarısını oluşturmaktadırlar (Doutoum, 2019).

f) Makine, otomotiv ve imalat sanayii

Afrika'nın gelişen inşaat sektörü makine ve otomotiv sektörünün de gelişimini beraberinde getirmiştir. İnşaat için gerekli olan makinalar ve teçhizat önceleri düşük hacimli ve yoğun kullanımlı iken inşaat sektöründe yaşanan gelişmelerle birlikte yüksek hacimli ve özel kullanımlı bir ekiman yapısına dönüşmüştür. Önümüzdeki yıllarda bu alanda dozerler, yükleyiciler, vinçler, damperler ve ekskavatörler gibi ürünlere yönelik talebin daha yoğun olacağı tahmin edilmektedir ("The Market in Africa for Construction Equipment & Heavy Machinery", t.y.).

Şekil 2.12. Afrika'da İnşaat Sektöründeki Makine Talebi

Kaynak: (Wandimi, 2022).

Yukarıdaki şekle bakıldığında Kıta'da inşaat sektöründe kullanılan inşaat teçhizatı ve iş makinelerinde önemli artış olduğu görülmektedir. Kıta nüfusunun artışı ile birlikte kentleşmenin yaygınlaşması, konut, ticaret ve altyapının gelişmesini gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik aynı zamanda makine endüstrisinin de gelişmesini beraberinde getirmektedir (Wandimi, 2022).

Kıtada olması beklenen Afrika endüstri devriminin tüm sektörlerde ilerlemesi ve otomobil sektöründe de üretimi artırması tahmin edilmektedir (DEİK, 2021a: 38).

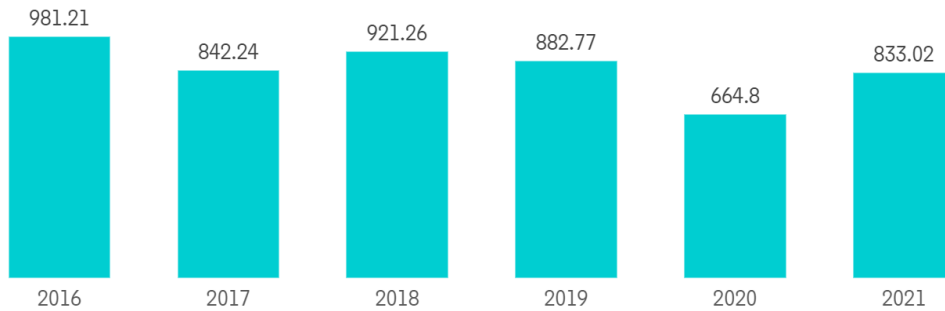
Kıtanın otomotiv pazar değerine bakıldığında 30,44 milyar ABD dolarına ulaştığı ve gelecek bir kaç yıl içerisinde bu oranın %5,55 oranında yıllık bileşik büyüme oranı ile (YBBO) 42,6 milyar ABD dolarına yükseleceği tahmin edilmektedir. Otomotiv sektörü COVID-19 pandemisinden olumsuz etkilenmiştir. Kıtada altyapı çalışmalarını destekleyen büyük ülkelerin hükümetleri, otomotiv sektöründe destekleyici teşviklerle ve artan kentleşme nedeni ile orta vadede bu sektörün büyümesine katkıda bulunmaktadır. Kenya ve Nijerya gibi büyük ülkeler otomotiv sektöründe yerli üretimlerini geliştirmeye çalışmaktadır. Mesela Kenya, 2018 yılında Doğu Afrika bölgesine %5 olan otomotiv ihracatını 2022 yılında %15 oranına çıkarmak için monte edilen yerli araçlarda teşvik planları uygulayarak ithal araçları yine ithal olan araçlarla değiştirmeye başlamışlardır. Bu, Kenya'nın otomotiv pazarını canlandırmayı amaçlamıştır.

Kenya, Nijerya ve Güney Afrika ülkelerinde hükümetlerin yerel üretimleri teşvik etmesi ve ithalattan caydırması nedeniyle bu sektörde pozitif büyümenin gerçekleşmesi beklenmektedir

Otomotiv endüstrisi, her türlü motorlu taşıtın üretimi, geliştirilmesi, pazarlanması ve satışının yapılması için çalışan tüm kuruluşları kapsamaktadır. Bölgenin yabancı yatırımcıların ilgisini çekmesi ile farklı otomobil ve markaların Kıtada varlığı artmıştır. Bu da Kıta insanının binek otomobiline olan ilgisini artırmış, farklı ihtiyaçları için birden fazla araç almaya yönlendirmiştir. 2021 yılında Afrika halkı 833.020 adet otomobil satın almıştır (Africa Automotive Market Size & Share Analysis - Growth Trends & Forecasts (2023 - 2028)).

Yılda yarım milyondan fazla otomobil üreten Güney Afrika, Kıtanın otomotiv sektöründe lider konumundadır. Türkiye'nin 2019 yılında bu ülkeye yaptığı ihracatta otomotiv sektörü ön sırada olup yaklaşık 103 milyon otomotiv ihracatı mevcuttur (Uludağ İhracatçılar Birliği, 2020).

Passenger Car Sales in Africa - Sales Volume in thousand units, 2016 to 2021

Şekil 2.13. Afrika Kıtası Binek Otomobil Satış Hacmi

Kaynak: "Africa Automotive Market Size & Share Analysis - Growth Trends & Forecasts (2023 - 2028)".

Kıtanın imalat sektöründe son on yılda pozitif büyüme gerçekleşmiştir. Liman, yol, havayolu, demiryolu ve uçuş pistlerinin inşa edilmesiyle Afrika imalat sektörü ciddi bir şekilde etkilenmiştir. 2030 yılına gelindiğinde üretim işletmeleri arasında 666,3 milyar dolar harcama olacağı tahmin edilmektedir. Bu tutar 2015 yılında gerçekleşen harcamadan 201,28 milyar dolar daha yüksektir (DEİK, 2021a: 39).

Tablo 2.14. Kıtadaki İlk On İmalat Ekonomisi

Ülkeler	Rekabet Güçleri
Mısır	Büyük pazar yüksek rekabet gücü
Güney Afrika	Büyük pazar, pazarda rekabet gücü
Fas	Büyük pazar, yüksek rekabet gücü. Yerleşmiş otomobil parçası imalatı sektörü. Serbest bölgelerde hükümet tarafından daha fazla vergi teşviki
Nijerya	Büyük pazar, düşük rekabet gücü. Hızla büyüyen otomotiv sektörü, otomotiv sektöründe düşük rekabet
Tunus	Yüksek pazar, yüksek rekabet gücü
Kenya	Küçük piyasa, yüksek rekabet gücü, diğer emsal ülkelerle karşılaştırıldığında güçlü imalat sektörü. Süt ürünleri, kimyasallar ve yarı mamül ürünler odak noktası
Fildişi Sahili	Küçük pazar, rekabet gücü yüksek
Gana	Küçük pazar, rekabet gücü yüksek
Zambiya	Küçük pazar, rekabet gücü düşük, imalatın neredeyse %66'sı tarım işleme ve tüketim mallarına odaklı
Kongo	Küçük pazar, rekabet gücü düşük.

Kaynak: (DEİK, 2021a)

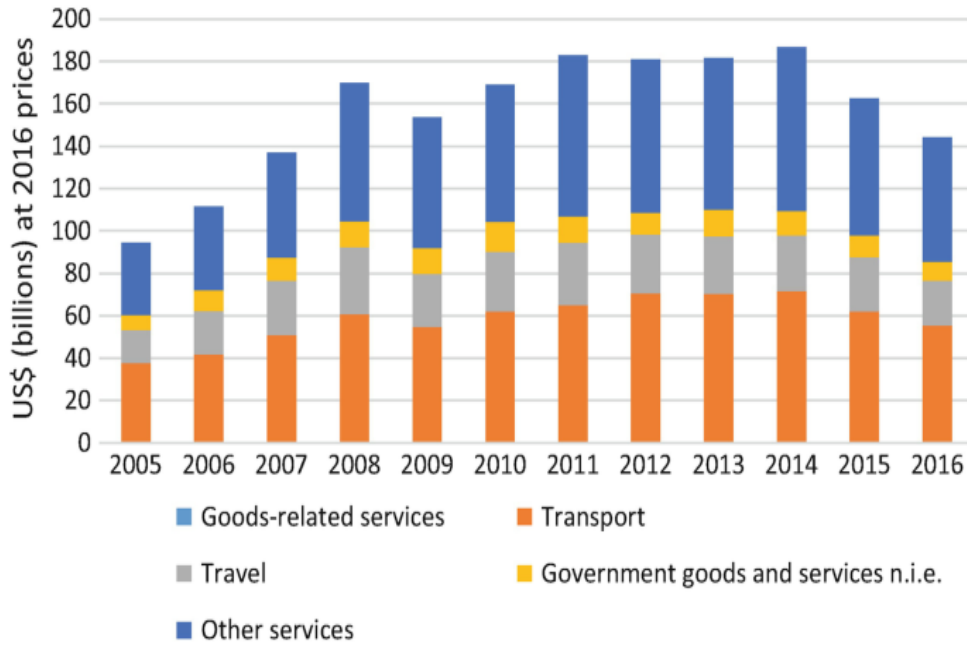
Gelecek yıllarda gıda işleme sektörü, giyim ve ayakkabı sektörü ve çimento üretiminde yatırımların yoğunlaşması beklenmektedir. İmalat sektörünün Kıtada yükselmeye devam etmesi ile 2025 yılına kadar 142 milyar dolarlık gelir gerçekleşmesi beklenmektedir (DEİK, 2021a: 41).

2.2.3.3. Hizmet sektörü

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyinde, o ülkelerin hizmet sektörünün ne derece başarılı olduğu, ekonomilerinde hizmet sektörünün sahip olduğu pay etkili olmaktadır (Zengin ve Erdal, 2000, 43-44). Bu, elle tutulan somut ürünler haricinde fayda sağlayan çalışmaların ve etkinliklerin yer aldığı bir sektördür (Belgin, 2010: 113-114).

Afrika Kıtası'nın ekonomisinde önemli yer kaplayan hizmet sektörü, bölgede ticaret imkânı ve istihdam yaratmaktadır. Bu sektörde çalışanlar diğer sektör çalışanlarına göre daha iyi eğitime sahiptir. Çalışanların %40'ı kadınlardan oluşmaktadır. Bu oran, imalat sektörününkinden iki kat fazladır. Sektörde istihdam edilenlerin %8,9'u lisans mezunlarından, %27,6'sı ise lise mezunlarından oluşmaktadır. UNCTAD'ın Afrika ve özel programlardan sorumlu olan bölüm başkanı Paul Akiwumi Afrika Kıtası ekonomilerinde hizmetlerin önemine vurgu yaparak ulaşım, bilgi, bankacılık ve iletişim gibi hizmet alanlarının ticarete olan katkılarından ve sınır ötesi iş yapmaya sunduğu avantajlardan bahsetmiştir. Aynı zamanda hizmet sektörünün kadın istihdamında yaratacağı artışla

toplumsal cinsiyet etkilerinin ortaya çıkabileceğini ve Afrika işgücü sektörüne yeni bir soluk getireceğini belirtmiştir (“The servis sector in Africa”, 2023)

Şekil 2.14. Afrika Kıtasında Hizmet Sektörü Oranları

Kaynak: (“The servis sector in Africa”, 2023)

2016 yılı UNCTAD raporuna göre, hizmet sektörü Kıta GSYH’sinin %55’ni kaplamaktadır. Kıta genelinde ticarete hizmetlerin payı 2016 için %22 olmuştur. Küresel boyutta bakıldığında Afrika Kıtası, hizmet ihracatının %2’sine hizmet ithalatının ise %3’üne katkı sağlamıştır. AfCFTA ile birlikte Kıtada birleşik bir pazar alanı yaratılacaktır. Tarifedeki engellerin kaldırılması ile kıta içi ticarete %50 artış sağlayacak olan bu anlaşma ile 2020 yılında Afrikadaki toplam iş gücünün %41,6’sı hizmet sektöründe istihdam edilmiştir (“Mission to unlock Africa's services sector”, 2019).

a) Turizm sektörü

Hizmet sektörünün önemli bir endüstrisi olan turizm endüstrisi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle, ikinci dünya savaşından sonra en çabuk gelişen sektörlerden biri haline gelmiştir. Uluslararası ticaret ağında turizm sektörü çok önemli bir yer kaplamaktadır. 2016 yılında dünya genelinde bir buçuk milyara yakın insan turistik gezilerde bulunmuş, Afrika’yı ise yaklaşık altmış milyon insan turist olarak ziyaret etmiştir. Turistik gezilerin %26’sı Kuzey Afrika’ya yapılırken, Güney Afrika, Tanzanya ve Fas gibi ülkeler kıta genelinde turist çeken diğer bölgelerdir (UNWTO, 2017).

Turizm sektörü, Afrika ülkelerinde yaklaşık 10 milyon insana istihdam yaratarak, Kıtaya sağladığı makroekonomik fayda ile birlikte ve aynı zamanda sosyokültürel bir fayda da sağlayarak insani ilişkilerin gelişimine ve kültür alışverişine büyük bir katkı sağlamaktadır (Sarı, 2019: 6).

Yapılan istatistiklere göre, 1995-2020 yılları arasında Afrika'nın yabancı turist miktarı, ortalama %5.5 büyüme ile 2020'de 75 milyona ulaşacak olup, Afrika Kıtasına gelen turistlerin %40'ını (30 milyonun üzerinde) Güney Afrika'nın alacağı, Kuzey Afrika Ülkesi olan Fas ve Tunus'un yaklaşık 9 milyon dolaylarında turist çekeceği öngörülmektedir (Kantarıcı, 2007: 908).

Hesaplamalara göre, Afrika için dış turist miktarı, 1995-2020 arasında, ortalama %5.5 büyüme ile 2020'de 75 milyona ulaşacaktır. Afrika'da Güney Afrika, bütün Afrika'ya gelen turistlerin %40'ını (30 milyonun üzerinde) alacağı; diğer iki Kuzey Afrika Ülkesi olan Tunus ve Fas'ın ikinci en önemli olarak her birisinin 9 milyon civarında turist çekeceği tahmin edilmektedir. Aynı zamanda, Afrika'ya bölgeler arası seyahatler uzun mesafeli seyahatlerden daha fazla artacaktır

b) Sağlık Sektörü

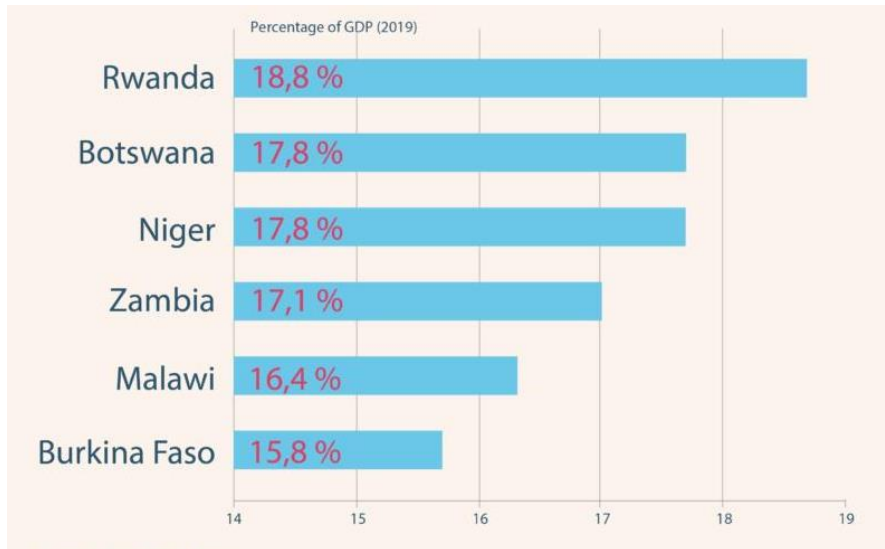
Sağlık sektörü 1990'lı yıllarda Güney Afrika'da sağlık bakanlığının kontrolünde olup beyazların olduğu bölgelerde daha kaliteli bir şekilde sunulmaktayken, diğer insanlara daha kalitesiz ve yetersiz bir hizmet verilmekteydi. Bu sorunlar günümüzde bir nebze iyileştirilmiş olsa da, bu durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır (Öztürk ve Küsmez, 2019: 36-37).

Orta Afrika'da ise kötüleşen sağlık sisteminde 1980'lerden beri süregelen ekonomik-askeri-siyasi krizler etkin rol oynamış, düzeltilmeye çalışılan sağlık sistemi daha da kötüye gitmiştir.

Modern tıbbın maliyetlerinin de yüksek olması Orta Afrika'da halen alternatif tıbbın kapısının çalınmasına neden olmaktadır. Afrikada bir çok girişim, alternatif tıbbın modern tıbb ile harmanlanması için girişimlerde bulunmuş 2002 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti ulusal sağlık sistemlerine geleneksel tıbbın ve sağlık için faydalı olan bitkilerin de eklenmesi ve kullanılması için çalışmalar yapmış, geleneksel tıbbın kurumsal alanda yaygınlaşmasını amaç edinmiştir (Motema, 2007: 388-389).

2015 Dünya Bankası Raporu her yıl Kıta dışına sağlık amaçlı yapılan seyahatlerin bir milyar doların üzerinde olduğunu açıklamıştır. Sağlık sektörüne duyulan güvensizlik, altyapı yetersizliği ve sağlık mevzuatındaki eksiklikler bu durumun temel nedenleri arasındadır. Sadece 2015 yılı rakamlarına bakıldığında 40 bin kişinin sağlık hizmeti almak

için Nijerya'dan Hindistan'a seyahat ettiği görülmektedir. Hindistan, Kıtanın sağlık sektörüne yön veren bir lider konumundadır. Hastane işletme başarıları, Uluslararası Sağlık Örgütü'nün onayını alan teçhizat ile Kıta halkına güven vermektedir. Uluslararası STK'nın 2017 yılında Honest Account 2017 adlı bir raporunda Kıtadaki 5 ülkede sağlık çalışanlarının yarısının OECD ülkelerine göç ettiği ve bunun da Kıtaya yaklaşık olarak 2 milyar dolara mal olduğu açıklanmıştır. Ülkeler bu sağlık göçünün boş bıraktığı yeri doldurmak için Avrupa ülkelerinden, kendi alanlarında uzman olan sağlık personellerini, ülkelerinde istihdam etmek üzere getirterek yıllık 4 milyar dolarlık bir maliyeti gözden çıkarmaktadırlar. Beyin göçü kıtaya yıllık 6 milyar dolara mal olmaktadır. Kıtada sağlık sektöründe 2 farklı model vardır. Birincisi Hindistan'ın kendi hastane işletme sistemlerini Kıtada yaygınlaştırması, hastane zincirlerini Kıta içlerinde genişletmesidir. Diğeri ise teknik ortaklık ve işbirliğidir. Bu modelde yatırımcılar ve özel girişimcilerin Kıtadaki ülke hükümetleriyle koordineli bir şekilde ülkedeki sağlık sektörü alt yapısını inşa etme, hastane yapma ve işletme amacıyla çalışmalar yaparak Avrupa, Hindistan ve Kuzey Amerika'dan sağlık uzmanları getirtip sağlık sektöründe iş birliği ve ortaklık tesis etmektedirler (Demirtaş, 2019).

Şekil 2.15. Kıtada Sağlık Sektörüne En Çok Yatırım Yapan Ülkeler

Kaynak: (Africa Kitoko, 2020)

Kıtada, yukardaki şekilde bulunan altı Afrika ülkesi, bütçelerinin %15'ini sağlık harcamalarına ayırmaktadır (Africa Kitoko, 2020).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yalnızca Ruanda ve Güney Afrika'nın bütçeden sağlığa ayırdığı payın %15'e ulaştığını açıklarken, Afrika Birliği Komisyonu yalnızca altı

Afrika Birliği Üyesi Devletin %15'in üzerinde olduğunu bildirdi – Ruanda (%18,8), Botswana (%17,8), Nijer (%17,8), Malavi (%17,1), Zambiya (%16,4) ve Burkina Faso (%15,8).

Kıtada sağlık sektöründe yatırımcılardan biride Türkiye'dir. Kıta'nın 8 ülkesinde 600 kişilik bir istihdam yaratacak sağlık yatırımlarının AfCFTA kapsamında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu yatırımlara Kıtada DEİK öncülük etmektedir ("Türkiye'nin Afrika açılımı Lesotho'ya yapılacak sağlık yatırımı ile genişliyor", 2022).

c) Finans, Ulaşım ve Altyapı Sektörü

Finans sektörünün yakın geçmişine bakıldığında 1990'larda faiz oranları serbestleştirilerek bu sektöre giriş çıkışlardaki zorlukların kaldırıldığı, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkesinin uygulanmasıyla denetimlerin güçlendirildiği ve böylece finansal sektörde büyük bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir ("Making Finance Work for Africa", t.y.).

Kıtanın finans sektöründe, 20. yüzyıl sonlarına kadar batı şirketlerinin varlığı görülmektedir. Kıtada petrol üretiminin ve yatırımların artmasıyla 2000'li yılların başında ekonomilerin çeşitlenmesi büyümeyi beraberinde getirmiş ve bundan finans sektörü, bilhassa bankacılık piyasası olumlu etkilenmiştir. Afrika merkezli olan bankalar Kıta piyasasında artarak söz sahibi olmuşlardır. Yabancı bankaların hâkimiyeti Kıtada azalarak yerini yerel bankacılık gruplarına bırakmıştır. Özellikle Fas, Nijerya, Kenya ve Güney Afrika merkezli bankalar ortak dil ve hükümet destekleriyle Kıtanın daha geniş pazarlarına ulaşabilmişlerdir (Doutoum, 2018).

Kıtada bankacılık sektörü, ekonomide önemli bir yer kaplamaktadır. McKinsey&Company'nin 2021 yılı Mart ayı araştırmasına göre, Covid-19 salgınının yarattığı sağlık krizinin finans sektörü üzerindeki etkisi "gelişmiş pazarlardaki" bankacılık sektörüne göre daha hafif bir şekilde kendini göstermiş, bu sektörde özkaynak oranlarının 2021 yılı için %1,5'in altına düşeceği tahmin edilmiş, 2024 yılı için ise %9 oranı öngörülmüştür. Yapılan analizlerde pandemi sonrasında banka sektörünün hızlıca toparlanma sürecine girmiş olduğu ancak buna rağmen bazı riskleri hala taşımakta olduğu vurgulanmıştır. Yüksek olan kamu borçlarından dolayı faiz oranlarının düşük ve uzun vadeli olması, taleplerin zayıf olması gibi risklerin yanında Kıta ülkelerinin ekonomik yapılarından ve bankacılık sistemlerinden kaynaklanan risklerle de karşılaşma ihtimallerinin olduğu belirtilmiştir. Yine bu araştırmaya göre, bu risklerin bertaraf edilememesi neticesinde, 2024 yılına kadar Kıtadaki bankacılık sektörünün risk sonrası birikimli gelirlerinde yaklaşık 48 milyar dolarlık bir kayıp olacağı açıklanmıştır. Kıtanın

finans sektöründe bankacılık kilit endüstri olarak görülse de, reel ekonominin finansında yetersiz bulunmaktadır. Pandemi süreci, Afrika'nın finansman ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Bireyler ve özel sektörde faaliyet gösteren şirketlerin kredilere olan erişiminin sağlanması ve kolaylaşması için bu sektörde yapısal bir dönüşümün yapılması beklenmektedir. Bu dönüşümün uzun bir vadeye yayılacağını belirten McKinsey araştırması, kredi süreçlerinin dijitalleşmesi, kredi onay sürecinin kolaylaştırılması ve kısa sürede cevaplanması, bankaların yüksek miktardaki kredileri yönetmelerini sağlayan hizmet maliyetlerinin azaltılması için "dijital kredi" uygulamasının hayata geçirilmesini vurgulamıştır. Ayrıca, yapay zekanın bu sektörde kullanılarak kredi puanlaması, kredi, tasarruf vb. dijital finansal hizmetlerin daha kolay bir şekilde uygulanması gerektiğini belirtmiştir ("Le secteur bancaire en Afrique: entre relance économique et nouvelles stratégies", t.y.).

Kıtadaki altyapı çalışmaları, AfCFTA ile birlikte gelişim göstermiştir. Bu sektöre yapılan yatırım yıllık 130/170 milyar dolar civarında seyrederken ihtiyaç duyulan finansman açığı ise 60-110 milyar dolar arasındadır. Kıtanın en çok kullanılan ulaşımı karayollarıdır. Karayollarının %53'ü asfaltsızdır. Kıtanın en uzun trenyolları ise Kuzey ve Güney Afrikada bulunup 84.000 km uzunluğundadır. Bu uzunluk 30 milyon km²'ye yayılmaktadır. 64 limanı bulunan Kıtanın Havayolları ise GSYH'ye 67,8 milyar dolar civarında katkı sunup 6,7 milyon kişiye iş imkânı sağlamaktadır. Demiryolu, limanlar ve karayollarının birbirlerine olan bağlantısının yetersiz olması ulaşım alanında büyük bir sorun oluşturmaktadır.

Kıtanın bölgelerine bakıldığında Doğu Afrika'nın altyapı geliştirme projelerinde öncü olduğu görülmektedir. 2018 yılında 139'a yakın altyapı projesi mevcuttur. Kıta'nın projelerinin toplam değerlerine bakıldığında 148,3 milyar dolar, yani %31,5'lik pay ile proje değeri bakımından Kuzey Afrika başı çekmektedir (DEİK, 2021a: 42).

d) Eğitim sektörü

Afrika'nın eğitim hizmetlerinin incelenmesinde Kıta'nın öncelikle nüfus sayısının, nüfus içindeki gençlerin, okul çağındaki çocukların araştırılması ve bilinmesi gerekmektedir. İstatistikler, 2020 yılında Kıtadaki her 5 kişiden 3'ünün 25 yaş altı gençlerden oluştuğunu ve 2020 yılına gelindiğinde her iki kişiden birinin 25 yaşında olduğunu ortaya koymaktadır. Böyle büyük bir beşeri sermayeye sahip olan Afrika'nın geleceği için eğitim en önemli kaldıraçlardan birini oluşturmaktadır. 2000 yılında okula gitmeyen ilkökul çağına gelen çocukların oranı %25 iken bu oran 2019'da yarıya düşmüştür. Ortaokul çağındaki çocukların %43'ü okula gitmezken bu oran son yirmi yılda %33'e düşmüştür. Lise için ise bu oran %63 iken %53 olmuştur. Okula giden 10 yaş

civarındaki çocukların öğrenme çıktıları düşük seviyede olup basit metinleri okumada güçlük çektikleri görülmektedir. Kıtada öğretmen açığının 17 milyon olması yetersiz eğitime sebep olmaktadır. Öğretmene duyulan ivedi ihtiyaç, Kıta insanının, donanımsız ve vasıfsız öğretmenlere umut bağlamalarına neden olmaktadır. Orta vasıflı öğretmen yüzdesi, 2019 yılı için ortaöğretimde %80, ilköğretimde %89 ve okul öncesi eğitimde %78 olup, bu durum öğrenme kalitesini düşürmektedir. Ayrıca Kıtadaki yoksulluk eğitim sisteminde de kendini göstermektedir. İlköğretim seviyesindeki çocuklar için en zengin olanın en fakir olandan okulunu bitirme derecesi 8 kat fazladır. Yoksul semtlerde yeterli ve yakın eğitim merkezlerinin olmaması da bir etkidir. Kıtadaki huzursuzluk ve çatışma ortamı eğitimin önündeki bir diğer engeldir. Orta Afrika'da ve Batı Afrika'da öğrenci ve öğretmenlere yapılan saldırılar korku ortamı oluşturmakta olup 2020 yılı için 9.600 okul kapatılarak 2 milyona yakın öğrencinin eğitimi kesintiye uğramıştır. Yaşanan bu çatışmaların oluşturduğu korku ortamının kaldırılması ve Kıtaya barış ve huzurun gelmesi için hükümetlerin sahip olduğu kamu fonları eğitim sektörü yerine daha çok güvenlik harcamalarına aktarılmaktadır. Pandemi döneminde de sekteye uğrayan eğitimde bazı kıta ülkeleri uzaktan eğitim uygulamalarını denemişlerdir. Ancak bu uygulamalar için yeterli altyapı hazırlığı olmadığından eğitimin sürekliliği sağlanamamıştır. Örneğin Sahra Altı Afrika'da 120 milyona yakın öğrenci pandemi döneminde yeterli donanıma ve altyapıya sahip olamadığından uzaktan eğitimden yararlanamamıştır.

Pandemi dolayısıyla eğitim harcamalarında yaşanan durgunluk, kamu harcamalarının da azalmasıyla eğitim sektöründe negatif bir etki yaratmıştır. Eğitim sektöründe yapılan harcamaların daha şeffaf olması ve denetimden geçmesi, hükümet yatırımlarının dengeli bir şekilde tahsis edilmesi, politika yapıcıların maliye politikalarını tekrar gözden geçirmesi, bu sektörde atılacak stratejik adımlardan bir kaçını oluşturmaktadır (UNICEF Transformer L'éducation En Afrique, t.y.).

Kıta ülkelerinin çoğu bütçelerinin %20'sinden daha azını eğitim sektörüne ayırmaktadır.

Tablo 2.15. Kamu Harcamalarında Eğitimin Payı

	%15'ten Az Ayıranlar	%15-20 Ayıranlar	%20'den Fazla Ayıranlar
%20'den az	Gine, Komorlar, Uganda, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti	Fildişi Sahili, Madagaskar, Gine-Bissau, Benin, Çad, Kamerun	Tanzanya, Togo, Etiyopya
%20-30	Ruanda, Cibuti, Gambiya, Gabon	Gana, Nijer, Mauritius, Maalvi, Burundi, Zambiya, Mali, Kongo, Kenya	Esvatini, Sao Tome ve Principe, Tunus, Burkina Faso, Sierra Leone
%30'dan fazla	Liberya, Lesoto, Güney Sudan, Seyşeller, Zimbabve	Cabo Verde, Mozambik, Güney Afrika	

Kaynak: (UNICEF Transformer L'éducation En Afrique, t.y.).

e) Perakende Sektörü

Perakende sektöründe tüketim mallarının pazar büyüklüğü ülkenin nüfus artışına ve harcanabilir gelirdeki artışına bağlıdır. 1.3 milyar insanın yaşadığı dünyanın büyük ikinci kıtası olan Afrika da 2030 yılına kadar nüfusun yaklaşık 1,6 milyara ulaşması beklenmektedir. Bu durum da artacak olan tüketici talepleri, daha büyük bir pazarı oluşturacaktır.

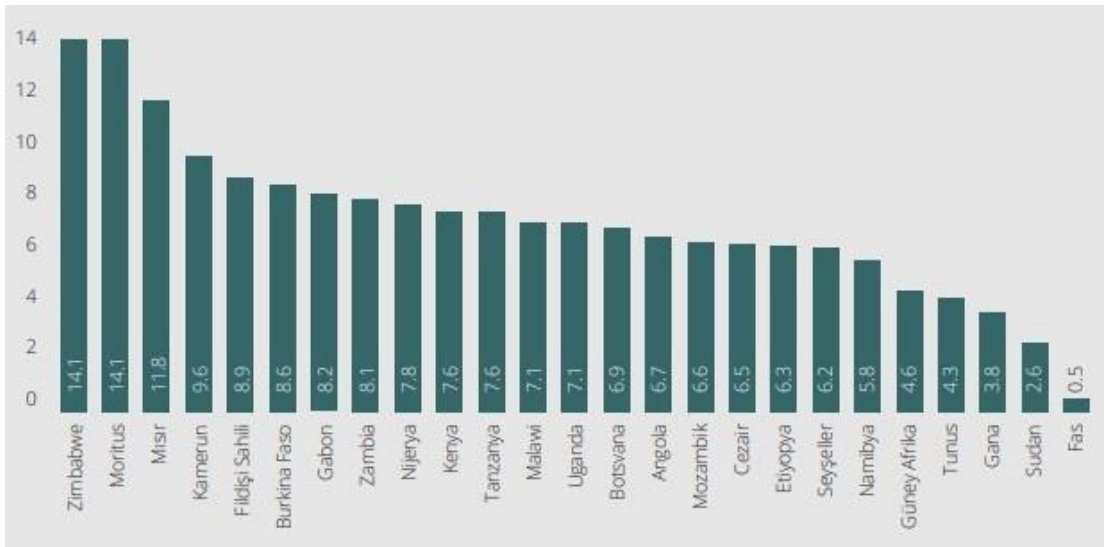
Sahra Altı Afrika ülkelerinde GSYH büyümesi kişi başına %1.1'dir. Kıtadaki ülkelerin demografik nitelikleri ve makroekonomik büyüme rakamları dolayısıyla paketlenmiş gıdaların ve diğer sektörlerin pazara girmesi açısından uygunluk teşkil etmektedir. Ulaşımın gelişmesi ile Afrika'nın altyapı ağı ve dağıtım hizmetleri gelişmekte olup ülke hükümetlerinin de bilinçli yatırımları ile demiryolları ve otobanlar hızla gelişmektedir. Yılda 31 milyon ton yük taşıma kapasitesine ulaşan Durban Limanı aynı zamanda Sahra Altı Afrika'daki en gelişmiş nakliye terminalidir. Afrika'nın en büyük limanı olacağı öngörülen Bagamayo bölgesinde Tanzanya hükümeti yaklaşık 10 milyar dolar yatırım yapmaktadır ve Türk inşaat devi olan Yapı Merkezi 2018 yılında Tanzanya hükümeti ile hızlı demiryolu inşası için anlaşarak 1,9 milyar dolarında sözleşme imzalamıştır.

Gayriresmi perakende sektörü sayılabilecek sokak satıcılığı ve açık hava pazarları halen yaygın olmakla birlikte, harcanabilir gelirin artması ile kaliteli ürünlere olan talep ve marka bilicinin oluşması Afrikadaki orta sınıfın da yükselişe geçmesini sağlamış perakendeciliği modernleştirerek birçok alışveriş merkezlerinin açılmasına neden olmuştur (IATC, 2021).

Alım gücünün iyileşmesi ile tüketicilerin artması Kıtanın sahip olduğu tüketici pazarını dünyanın en hızlı büyüyen pazarı haline getirmiştir. Yükselen orta sınıfın

dayanıklı tüketim mallarına olan taleplerini artırmış, beyaz eşya sektöründe de üreticilere ve perakendecilere geniş fırsatlar sunmuştur. 2010 yılında %3,9 olan tüketim harcamaları 2015 yılında 1,4 trilyon dolara ulaşarak 2025 yılı tahminini 2,1 trilyon dolar olarak öngörmüş, 2030 yılında ise tahminler 2,5 trilyon dolar olarak açıklanmıştır. Bilhassa AfCFTA'nın kabul edilmesi ve kıtanın dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi olması üzerine bu sayılardaki artışın önemli derecede yükseleceği ön görüşü hâkimdir.

Afrika kıtasında artış gösteren perakende sektörlerinden biri de mobil iletişim ve internet hizmetleridir. Zira tüketici harcamalarının büyümesindeki en önemli sebeplerden biri de internetin gelişmesi olmuştur. Afrika Kıtasında 2025 yılında 75 milyar dolar değerinde olması tahmin edilen internet alışverişlerinin oranını tüketicilerin tercihlerinin internet alışverişlerinden yana kullanmasından kaynaklanmaktadır (Afrika Kalkınma Bankası [AfDB], 2018). Kıtada, henüz rekabet gücünün gelişmemesinden dolayı kısa vadede düşük getiriye sahip olan perakende sektörünün uzun vadede yüksek bir getiri potansiyelinin olduğu açıkça görülmektedir (DEİK, 2021a:38).

Şekil 2.16. Afrika Kıtasındaki Perakende Sektörünün 2019-2020 Döneminde Büyüme Oranı (%)

Kaynak: (RMB Global Markets, Fitch Solutions)

2.2.4. Bilim ve Teknoloji

Afrika ülkeleri, ekonomilerini sağlam bir yapıya oturtmak ve dünya ekonomik sistemine hızlı bir şekilde entegre olabilmek için Bilim, Teknoloji ve İnovasyon Stratejisini (STISA-2024) kabul etmiştir. Yeni vizyonun başlangıcı olarak kabul ettikleri bu proje ile dünya ile uyumlu, kendi içinde refaha ermiş olan, barışçıl ve uluslararası

arenada enerjisi yüksek, daha dinamik bir Afrika hedefine ulaşmayı amaç edinmektedirler. Kıtanın altyapı çalışmalarının güçlendirilmesi, madencilik, sağlık, tarım, çevre, enerji, su ihtiyacı ve güvenlik gibi önemli sektörlerde gelişiminin sağlanabilmesi için öncelikle bilime, teknolojiye ve inovasyon çalışmalarına ağırlık verilmesi öngörülmektedir.

Afrika Birliği, amaçlanan stratejinin uygulanmasının ön koşulunu, Kıta'nın altyapılarının tamamlanmasına, kalifiye insan gücünün yeterliliğine, yenilikçi bir müteşebbisçilik hareketinin başlatılmasına bağlı kılarak, bunları Afrikadaki Bilim ve Teknolojinin, gelişiminin şartlarından kabul etmiştir. Ancak Afrika Birliği'nin 2063 vizyonu doğrultusunda araştırma altyapısı, AR-GE harcamaları, Afrika Kıtasının inovasyon alanlarındaki gelişim hedefleri, Afrika ülkelerinin bilim ve teknoloji altyapılarına ayırdıkları bütçe ve stratejik plan çerçevesinden bir hayli uzaktadır. Girişim ve inovasyonun teşvik edilmesi adına Afrika Kıtası'nın Bilim, Teknoloji ve İnovasyon (BTI) indeksinde üst sıralara çıkabilecek bir planlama gerçekleştirilmesi ve gerçekçi olması beklenmektedir. Fakat beklenen gelişimin yaşanması henüz öngörülebilir değildir. Bölgeler düzeyinde, ülkeler özelinde ve kıta genelinde henüz yeterli ve senkronize olmuş bir bilim teknoloji programının mevcut olmaması, Kıtada buluşlar gerçekleştirilmeyi, yenilikçi fikirleri hayata geçirmeyi, rekabetçi ortamın oluşmasını yavaşlatarak, bu girişimciliği gerçekleştirmek noktasında Afrika ülkelerinin zayıf kalmasına neden olmaktadır (Kertiou, 2019: 81-82).

Aşağıdaki tabloda kıtaların gayrisafı milli hasılları içindeki Ar-Ge yatırımları payı gösterilmiştir.

Tablo 2.16. Kıtaların GSMH İçinde Ar-Ge İçin Ayırdıkları Bütçeleri Milyar Dolar

Bölge	2007	2009	2011	2013
Dünya	1 132.3	1 225.5	1 340.2	1 477.7
Amerika	419.8	438.3	451.6	478.8
Avrupa	297.1	311.6	327.5	335.7
Afrika	12.9	15.5	17.1	19.9
Asya	384.9	440.7	524.8	622.9
Okyanusya	17.6	19.4	19.1	20.3

Kaynak: (Kertiou, 2019).

Küreselleşen dünyada bilim ve teknoloji ile gelişen haberleşme ve iletişim ağının hızlı bir şekilde gelişmesi günümüzde farklı coğrafyalar arasında fikri ve fiziki sınırların keskin çizgilerini büyük bir ölçüde yumuşatmıştır (Arslan ve Palacıoğlu, 2020: 3819).

Buna Afrika Kıtası da dâhil olmuştur. Sosyal medya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da çok güçlü bir iletişim haline gelmiş, kitlesel hareketlerde güçlü bir rol oynamıştır

(Bahar, 2018: 21). Mısır ve Tunus'ta yaşanan protestolarda kitleler haberleşerek organize olmayı sosyal medyadan öğrenmiş, binlerce kişi eylemlerini internet aracılığıyla örgütlemiştir (Telli, 2012: 66).

Günümüz dünyasında sürdürülebilir kalkınmanın devamını insan yaşamını idame ettirecek teknolojiler sağlamaktadır. İnsan hayatının vazgeçilmezi olan teknoloji ve bilimden ne yazık ki dünya ülkeleri eşit bir biçimde yararlanamamaktadır. Kıtada, Güney Afrika dışında çoğu bölge teknoloji açısından gelişmiş dünya ülkelerinin oldukça gerisindedir.

Doğal kaynak cenneti olan Afrika, bu kaynakları işleyip nihai ürünlere dönüştürecek teknolojiye sahip olmadığı için Batı ülkeleri tarafından sömürülmüş, bilimin gelişmesi sağlanamamıştır (Engwa, 2014: 17-24). Sahra Altı Afrika'da ise bilim ve teknolojiye yapılan yatırımlar oldukça zayıf kalmıştır (Cooper, 1994: 23).

3. PARÇALANMIŞ İKTİSADİ VE SİYASİ YAPIDAN AFRİKA KITASAL SERBEST TİCARET BÖLGESİ (AfCFTA) ANLAŞMASINA

3.1. Afrika'da Ekonomi Politik Birleşme ve İşbirliği Hareketleri

Afrika kıtası çok çeşitli kültürel özelliklere sahip toplumlardan oluşmuştur. Birçok değişik kültürü barındırması kendi içinde etnik aidiyet duygusu geliştirmiş, bu da ekonomik ve siyasi birlik önünde engeller oluşturmuştur. Günümüzde halen yaşanan sınır sorunları etnik ve dinsel çatışmalar, bir de az gelişmişlik Afrika'nın siyasi olgunluğunun geç tamamlanmasına neden olmaktadır. 1950 ve 1960'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazanmalarından günümüze dek Kıtada birlik düşüncesi şekillenmeye başlamış ve farklı teşkilat isimleriyle Kıtasal birlik düşüncesi hayata geçirilmeye başlanmıştır (İpek, 2012: 111).

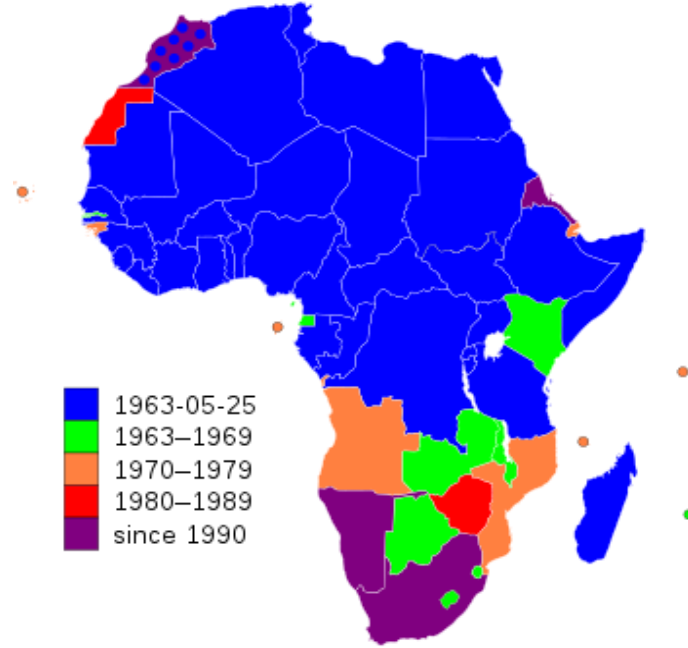
3.1.1. Afrika Birliği Örgütü (AU)

Afrikanlı liderler ve kanaat önderleri Kıtadaki bağımsızlık hareketlerinin ardından Afrika ülkelerinin bir çatı altında toplanması için çeşitli çalışmalar yaparak "Afrika Birliği Örgütü" (Organization of African Unity) kurmuşlardır (İpek, 2012: 112). Örgütün kurucu anlaşması 25 Mayıs 1963 günü Habeşistan Kralı Selassie'nin çabalarıyla Etiyopya'nın Başkenti Addis Ababa'da imzalanmıştır. Kıtadaki 30 bağımsız ülkenin imzaladığı bu anlaşmanın amacı Kıtadaki dayanışma ruhunu canlandırma, birliği güçlendirme, Kıta ülkelerinin bağımsızlıklarının korunması, sınırlarını koruma, sömürgeciliğe karşı kendilerini savunma, ırkçılığa karşı mücadele vermek gibi sıralanabilmektedir. Aynı zamanda Kıta halkının ekonomik refah seviyesini yükseltmek ve milletler arası işbirliğini güçlendirmek de bu amaçlar arasında yer almaktadır (Dursun, 1988).

Afrika ülkeleri sömürgeci kurtuluşunu kutlamak ve ırkçılığı protesto etmek amacıyla her 25 Mayıs'da Afrika günü olarak kutlamalar yapılmaktadır. Afrika Günü'nde yapılan bu kutlamalarla dünyadaki herkesin, her ülkenin eşit olduğu vurgulanmakta ve bir farkındalık yaratılmaya çalışılmaktadır. Kıtanın kültürel çeşitliliği bu etkinlikte diğer dünya ülkelerine gösterilip aynı zamanda Kıtaya yatırımcılar çekilmeye çalışılmaktadır. 25 Mayıs günü kutlanmasının sebebi Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluş yılı dönümü olmasıdır.

Türkiyenin de dâhil olduğu 8 ülke Afrika Birliğinde gözlemci olup, 55 asil üye ve 2 üye talebi bulunmaktadır (“25 Mayıs Afrika Günü”, 2020).

Aşağıdaki haritada ülkelerin Afrika Birliğine üyelik tarihleri renkler halinde gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Afrika Birliği Üyeleri (Katılım Yılına Göre)

Kaynak: (“25 Mayıs Afrika Günü”, 2020).

Afrika Birliği ülkelerinden 1963 yılının 25 Mayıs gününde üyelik sağlamış olanlar haritada mavi renkle gösterilmiştir. Yeşil renkle gösterilen güney ve Sahra Altı ülkeler 1963 ila 1969 yılları arasında, krem rengi gösterilen ülkeler 1970 ila 1979 arasında, kırmızı renkli gösterilen ülkeler 1980 ila 1989 arasında, mor renkli gösterilen ülkeler de 1990’dan itibaren üyelik sağlamış olan ülkelerdir.

Afrika Birliği Örgütü soğuk savaş döneminde Doğu ve Batı blokları arasındaki gerilimden uzak durarak Bağılantısızlar Grubunda yer almıştır. Soğuk savaşın ardından Kıta da süren istikrarsızlıklar, salgın hastalıklar, çatışmalar ve ekonomik sorunlar gibi olumsuz durumlar örgütü daha aktif hale getirmiştir. 2002 yılında adını AfB olarak değiştiren örgüt hedeflerini yeniden belirleyerek dahada genişletmiştir.

“Afrika sorunlarına Afrika çözümleri” prensibiyle hareket eden Afrika Birliği Kıta ülkelerini ortak bir alanda buluşturarak kendi sorunlarını tartışıp çözümler bulmayı hedeflemektedir.

Türkiye Afrika'ya Açılım stratejimizin işlerlik kazandığı dönemde, 2002 yılında Afrika Birliği toplantılarına misafir olarak katılmış, 2005 yılında Gözlemci Ülke olmuş, 2008 yılında ise Stratejik Ortak seçilmiştir.

Türkiye'nin Örgüt ile ilişkileri ve düzenlediği toplantılar aşağıdaki gibidir:

- 18-21 Ağustos 2008: Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi, İstanbul
- 14-15 Aralık 2010: Türkiye-Afrika İşbirliği Ortak Görev Gücü Toplantısı ve Yüksek Düzeyli Memurlar Toplantısı, İstanbul
- 16 Aralık 2011: Türkiye-Afrika Ortaklığı I. Bakan Düzeyinde Gözden Geçirme Konferansı, İstanbul
- 19-21 Kasım 2014: II. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi, Malabo, Ekvator Ginesi
- 2-3 Kasım 2016: Türkiye-Afrika I. Ekonomi ve İş Forumu, İstanbul
- 27-28 Nisan 2017: Türkiye-Afrika Tarım Bakanları I. Toplantısı ve Tarım İş Forumu, Antalya
- 20-21 Temmuz 2017: Afrika Sağlık Kongresi, İstanbul
- 19-21 Ekim 2017: Türkiye-Afrika Eğitim Bakanları Konferansı, İstanbul
- 11-12 Şubat 2018: Türkiye-Afrika II. Bakanlar Gözden Geçirme Konferansı, İstanbul
- 10-11 Ekim 2018: Türkiye-Afrika II. Ekonomi ve İş Forumu, İstanbul
- 21-22 Ekim 2021: Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu, İstanbul
- 12-13 Ekim 2023: Türkiye-Afrika IV. Ekonomi ve İş Formu, İstanbul (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Afrika Birliği (AfB)" t.y.).

AfB'nin temel organları şunlardır: Birlik Konferansı, Yürütme Konseyi, Panafrikan Parlamento, Adalet Divanı, Komisyon, Daimi Temsilciler Komitesi, Uzmanlaşmış Teknik Komiteler, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey, Finans Kuruluşları (İpek, 2012: 115).

Afrika Birliği Örgütü Kıtada barışı ve güvenliği sağlamaya çalışarak Birleşmiş Milletlerin (BM) tamamlayıcısı olmuştur. Örgüt, Kıtadaki sorunların barışçıl bir şekilde çözülmesi üzerine kurulmuş, ancak 1990'larda Kıtadaki çatışmaların şiddetlenmesi üzerine etkisiz kalmıştır. Daha etkin politikalar üretmek üzere 2002 yılında yerini Afrika Birliğine bırakmıştır. Böylece ülkelelerin içişlerine karışmama prensibine sahip olan Afrika Birliği Örgütünün aksine, katliam ve soykırım gibi olağanüstü durumlarda Afrika Birliği koruma sorumluluğu ilkesine dayanarak üyesi bulunan devletlere askeri müdahalelerle iç işlerine karışma yetkisini kendisinde haiz görmüştür.

Afrika Birliği Örgütü, 1963 yılında Cezayir ve Fas arasında sınır sorunu üzerine arabuluculuk faaliyetlerine başlamıştır. Süren müzakereler neticesinde 1973 yılında yürürlüğe giren sınır anlaşması ile sorun çözüme kavuşmuştur. Bu süre zarfında Afrika Birliği Örgütü sorunlar üzerinde müzakere etme yeteneğini ortaya koymuş, bu konuda önemli bir tecrübe kazanmıştır. Örgüt 1964 yılında sömürgecilikten miras kalan etnik

sorunları da çözmek için ülkeler arasında uzlaştırma girişimlerinde bulunmuştur. Bunlardan biri Somali, Etiyopya ve Kenya arasında Soğuk Savaş döneminin etkileriyle hareketlenen sınır uyuşmazlığı olmuştur. Etiyopya ve Somali arasında 1964 yılında etnik konular üzerine çıkan anlaşmazlıklarda ABÖ taraflar arasında arabuluculuk yaparak bir ateşkes sağlayabilmiştir. Kenya da Somali ile olan sınır uyuşmazlığı nedeniyle soruna müdahil olmuş, Afrika Birliği Örgütü de geçici ve özel amaçlı bir komisyon kurarak sorun haline gelen bu bölgesel anlaşmazlık için çözüm yolları bulmaya çalışmıştır. Fakat ABD ve SSCB'nin anlaşmazlık yaşayan tarafları desteklemeye başlaması, bu bölgesel anlaşmazlığı Soğuk Savaş meselesi haline getirmiş ve bu sorun, Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle etkisini yitirene dek çözülememiştir. Bölge devletleri arasında bir uzlaşmaya, ancak Soğuk Savaş'ın bitmesiyle varılabilmıştır (Çolak, 2022: 175-176).

Afrika Birliği'nin en önemli stratejik çerçevesi Gündem 2063'tür. Kıtanın elli yıllık sürecindeki hedeflerine ne ölçüde ulaştığının somut göstergesi olan Gündem 2063, Afrika'yı gelecekte küresel bir aktör olarak güç merkezine dönüştürmeyi amaçlayan bir yol haritasıdır. 2063 Ajandası Afrika Birliğinin en kapsamlı projelerinden biridir ve bu projenin inisiyatifi de Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi'dir (AfCFTA) (DEİK, 2021a: 6).

Afrika Birliği ile alakalı olan Bazı bölgesel oluşumlar şunlardır:

Tablo 3.1. Afrika Kıtasındaki Bazı Bölgesel Oluşumlar ve Bunların Amaçları

Oluşumlar	Üye olunan Devletler	Amaçlar
Arap Mağrip Birliği (UMA)	Cezayir, Libya, Moritanya, Fas	Sosyo-Ekonomik ve Kültürel İşbirliği
Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)	Benin, Burkina Faso, CI, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Sierra Leone, Togo.	Ekonomik Topluluk ve Ortak Pazar
Orta Afrika Ekonomik Topluluğu (ECCAS)	Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Gine, Ekvator, Gabon.	Ortak Pazar
Doğu ve Güney Afrika Ekonomik Topluluğu (COMESA)	Angola, Botsvana, Lesotho, Malawi, Mauritius, Mozambik, Ruanda, Somali, Svaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Zimbabwe.	Ekonomik Topluluk ve Ortak Pazar
Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)	Angola, Botsawana, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Lesotho, Malawi, Mozambik, Namibya, Seyşeller, Güney Afrika, Svaziland, Tanzanya, Zambiya, Zimbabwe.	Ekonomik Topluluk
Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD)	Cibuti, Etiyopya, Eritre, Kenya, Somali, Sudan, Uganda.	Ekonomik Topluluk

Kaynak: (Afrika Birliği, t.y.)

3.1.2. Afrika Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD)

Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD), 2001 yılında Zambiya'nın Lusaka şehrinde Afrika Devlet ve Hükümet Başkanlarının toplanarak Afrika'nın kalkınma sorunlarını çözmek üzere kabul edilmiştir. 2002 yılında da Afrika Birliği (AU) tarafından onaylanmıştır (United Nations, "Nepad", t.y.)

Afrika'nın geleceği açısından önemli bir stratejik yapı olan NEPAD, Kıtanın yenilenmesi ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Adeoye, 2020).

Kıta bünyesindeki bölgeselleşme çalışmaları doğrultusunda attığı adımların ilk göstergesi olan NEPAD, Kıtanın kalkınmasında da çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim NEPAD'ı Afrika Birliği Örgütü'nün seçtiği Mısır, Senegal, Cezayir ve Güney Afrika Nijerya'da kurmuştur. NEPAD, ülkeler arasında daha rahat ticaret yapılması ve bu ticaretin kolaylaştırılması, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikalar üretilmesi ve ekonomik refah seviyesinin yükseltilmesi suretiyle yoksulluğun azaltılması amaçlarıyla çalışmalar yapmaktadır (DEİK, 2021a: 17-18).

Aynı zamanda NEPAD, Afrika Kıtasının rekabet gücünü artırmayı, Kıta içindeki ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaret hacmini yükseltmeyi ve bu ticareti yaparken olabilecek maliyetleri minimum seviyeye indirmeyi hedeflemektedir (Walaza, 2014: 2).

Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD), kıtanın ana sorunlarından olan yoksulluğu, ekonomik kalkınmayı, küresel entegrasyon sürecinde karşılaşılan zorlukları ele alırken bunlarla birlikte bazı programları ve projeleri de yönetmektedir. Bu projelerin ana konuları şunlardır:

- Tarım ve gıda sektörünün güvenliği
- Doğal kaynakların iktisadi dağılımı ve iklim değişikliği
- Altyapı ve bölgesel entegrasyon
- Kurumsal ve ekonomik yönetim
- Cinsiyet, kapasite geliştirme konuları
- İnsani gelişme. (United Nations, t.y.)

Kapsamlı Afrika Tarım Kalkınma Programı (CAADP) çerçevesinde NEPAD'ın tarım programı yürütülmektedir. CAADP tarımsal büyümeyi ve büyümenin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere Afrika liderlerini, bilim insanlarını, çiftçiler ve tarım konusunda uzman kişileri bir arada toplayarak bazı hedefler koymaktadır. Bu hedef doğrultusunda Afrika'nın tarım alanındaki verimliliğinin yıllık minimum %6 oranında artırılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu hedefe, Angola, Etiyopya, Kongo Cumhuriyeti,

Senegal, Nijerya, Gine-Bissau, Burkina Faso, Gambiya ve Tanzanya gibi dokuz Afrika ülkesi ulaşmıştır (“Afrika’nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD)” t.y.).

3.1.3. Arap Mağrip Birliği (AMU/UMA/MAB)

Bölgeler arası ticareti kolaylaştırmak, diğer ülkelerle ticari ilişkileri güçlendirmek amacıyla 1964 yılında Tunus'ta Mağrip Ekonomi Bakanları Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans Libya, Cezayir, Fas ve Tunus ülkeleri arasında Conseil Pemanent Cunsultatif du Maghreb'I (CPCM) oluşturmuştur. Ancak bu oluşum beklenen etkiyi gösterememiştir. 1980'lerin sonlarına doğru ilk Mağrip Zirvesi beş Devlet Başkanının bir araya gelmesiyle Cezayir'de toplanmış, burada Mağrip Yüksek Komisyonu oluşturulması, buna bağlı bir çok ihtisas komisyonları kurulması kararlaştırılmıştır (African Union, t.y.).

Şekil 3.2. Arap Mağrip Birliği (AMU) Üye Ülkeleri

Kaynak: (Leroueil, 2012).

Şubat 1989'da Marakeş'te Arap Mağrip Birliği (UMA) kurulmuştur (Karabul, 1996: 111). Arap Mağrip ülkelerini oluşturan Libya, Fas, Tunus, Moritanya ve Cezayir dil, etnik, dini ve coğrafi bakımdan birbirine çok benzemektedirler. Bu benzerlik ülkeleri bölgesel bir bütünlük oluşturma konusunda bir ihtiyaca sevk etmiştir (Saidi, 2021).

Ancak Tunus, Libya, Fas, Cezayir ve Moritanya'nın öncülüğünde kurulan Arap Mağrip Birliği üye ülkelerin arasındaki siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle beklenen seviyede bir etkinliğe kavuşamamıştır (Dursun, 2020).

Arap Mağrip Birliğinin amaçlarından bazıları aşağıdaki gibidir:

- Birliğe üye ülkelerin arasında ortak bir ekonomi, etkin bir tarım ve ticaret programı ile güçlü bir sanayi politikasının oluşturulması;
- Üye olan ülkeler arasında sermayenin serbest dolaşımının sağlanması;
- Üye ülkeler arasında kişilerin ve malların serbestçe hareket etmesini sağlayacak çalışmaların oluşturulması, Mağrip ülkelerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi ve bu ülkeler arasındaki diyalogun sağlamlaştırılması.

Bu birlik, kendi bünyesindeki ülkelerin amaçları için faaliyet göstermekte olup, birliğe üye olmayan diğer ülkelerle bir ilişkisi bulunmaktadır. Bölgesel bir birlik olduğundan dolayı Mağrip bölgesi dışında olan Türkiye'nin bu oluşuma üyeliği bulunmamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Mağrip Arap Birliği (MAB)", (t.y.).

Birliğin etkin olmasını engelleyen nedenlerden biri de kendi örgütsel yapısıdır. Karar alma organı olan Liderler Zirvesi, birliğe üye olan beş ülkenin devlet başkanlarından oluşmaktadır. Birliğin kaderini bu beş devletin alacağı kararlar belirlemektedir. Ancak her ülkenin devlet başkanlarının alacakları karara kendi kişisel değer yargılarını yansıtması kaçınılmaz olmakta ve bu durum birliğin etkin bir şekilde bölgesel kuruluş olmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Libya Krizinde Liderler Zirvesi ortak bir tavır sergileyememiştir. 1995 yılında kendisine ambargolar uygulanan Libya, bu duruma sessiz bir şekilde seyirci kalan Mağrip ülkelerine tepki göstererek, protesto mahiyetinde, Arap Mağrip Birliği dönem başkanlığını kabul etmemiştir (Dursun, 2020).

Birliğin başarısını engelleyen sorunlardan biri de Fas ve Cezayir arasında süren Batı Sahra meselesidir. Nitekim iki ülkenin siyasi rejimleri arasındaki farklılıklar birliğin etkili bir şekilde çalışmasının önünü tıkayarak işlevsiz kalmasına neden olmaktadır (Saidi, 2021).

3.1.4. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

28 Mayıs 1975 yılında Gana, Gine, Gine Bissau, Togo, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Gambiya, Senegal, Sierra Leone, Liberya, Mali, Fildişi Sahili, Nijer, Nijerya, Moritanya, Benin ve Burkina Faso gibi ülkelerin bir araya gelerek üye devletlerin refah

seviyesini artırmak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, sermayenin, insanların ve ticari malların serbest dolaşımına imkân vermek amacıyla kurdukları ekonomik bir topluluktur.

Mayıs 2005'ten bu yana Türkiye gözlemci ülke olarak akreditedir. Nijerya'da kurulan bu topluluktan Moritanya 2000 yılında ayrılmıştır. ECOWAS'ın sekreteryası Abujada bulunan Parlamentosuna Nijerya ev sahipliği yapmaktadır. Batı ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan örgütün kapsadığı coğrafi alan 6,1 milyon km² olup, 300 milyon civarında nüfusu barındırmaktadır. Başkan, Başkan yardımcısı ve 7 üyeli komiserden oluşan örgüt 9 üyeli bir komisyona dönüşmüş, 2013 yılında ise Komiser sayısı 15'e ulaşmıştır. Dönem başkanlığını Gana yürütmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu", t.y.).

Tüm alanlarda ekonomik bir entegrasyonu teşvik etmeye çalışan ECOWAS, ulaşım, sanayi, tarım, ticaret, mali ve parasal problemler, iletişim-telekomünikasyon, doğal kaynaklar gibi birçok ekonomik faaliyetleri misyon edinmekle birlikte sosyal ve kültürel konularla da ilgili davranmaktadır. Bu oluşumun kurumları şunlardır:

- Komisyon
- Topluluk
- Topluluk Adalet Divanı
- ECOWAS Yatırım ve Kalkınma Bankası (EBID).

Örgüte üye olan devletlerin tarım, enerji, yol yapımı, telekomünikasyon gibi kalkınma projelerinin yürütülmesinde ve bu devletlerde uygulanacak bazı ekonomik politika ve programların oluşturulmasında ECOWAS Komisyonu ve ECOWAS Yatırım ve Kalkınma Bankası oluşturulmuş iki temel kurumdur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu", t.y.).

ECOWAS ülkelerine bakıldığında bunların ağır bir mücadelenin ardından 1960'larda bağımsızlığa kavuştukları görülmektedir. Sömürge düzeninden bağımsızlığa adım atan bu ülkelerde henüz bir ekonomik düzen oturtulamamış, etnik çatışmalar ve sınır sorunları devam etmiştir. Günümüzde devam eden bu sorunlar Kıta ekonomisinin gelişmesine engel olmuştur. Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar işgücünün %80'ini oluşturmaktadır. Üye ülkelerin ekonomilerini dış yardımlara bağlı olarak sürdürmekte oldukları gözlenmektedir. (Ouedraogo, 2013: 51).

ECOWAS, Kıtadaki diğer bölgesel bütünleşmelerden farklı olarak üyesi bulunan ülkelerin iç işlerine müdahalede bulunmuştur. ECOMOG, ECOWAS'ın, bölgedeki iç çatışmalarda barış kuvvetlerini Fildişi Sahili, Liberya, Burkina Faso, Mali, Sierra Leone ve Gambiya'da konuşlandıran askeri kanadını oluşturmaktadır. ECOWAS'ın bölgedeki siyasi

istikrarsızlıklarda ekonomik misyonunun ötesinde bölgesel güvenlik ve siyasi meselelerde arabuluculuk etmeye çalışması, bu oluşumun hedeflerinin gerisinde kalmasına neden olmuştur. ECOWAS'ın bölgedeki iç çatışmalara, darbe ve iç politikaya müdahil olması Batılı Müttefikleri tarafından olumlu karşılanırsa da, bünyesindeki üye devletlerin sahip oldukları ekonomi, askeri güç ve teçhizat gözden geçirildiğinde bu müdahale kararlarının Gana, Senegal ve Nijerya gibi kuruluşun güçlü ülkelerinin insiyatifinde olduğu görülmektedir (Yücel, 2018).

3.1.5. Doğu Afrika Topluluğu (EAC)

1999 yılı Ocak ayında Uganda, Kenya, Burundi, Tanzanya ve Ruanda ülkeleri bir araya gelerek Doğu Afrika Topluluğu (EAC) kurucu antlaşmasını imzalamışlardır (Kıraso, 2008). Güney Sudan Cumhuriyeti 2016'da, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ise 2022 yılında bu topluluğa katılmıştır. Şuan da yedi devletin bir araya gelerek oluşturduğu bölgesel bir kuruluş olan EAC, %30'u kentsel nüfusu oluşturan 283,7 milyon kişiye ev sahipliği yapmaktadır. EAC ortak devlet arasındaki işbirliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu işbirliği ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkileri kapsamaktadır. Dünyanın hızla büyümekte olan bölgesel ekonomik oluşumlarından biri olan EAC bölgesel bütünleşme sürecini hızla tamamlamaktadır.

EAC'ın temel organları şunlardır:

- Zirve
- Bakanlar Konseyi
- Koordinasyon Komitesi
- Sektörel Komiteler
- Doğu Afrika Adalet Divanı
- Doğu Afrika Yasama Meclisi ve
- Sekreterlik ("Overview of EAC", t.y.).

Şekil 3.3. Doğu Afrika Topluluğu (EAC) Devletleri

Kaynak: (“Overview of EAC”, t.y.).

EAC, Afrika’daki önemli bölgesel ekonomik kuruluşlardandır ve bünyesinde barındırdığı üye ülkelerin ekonomilerini geliştirme konusunda bazı çalışmalarda bulunmuştur. Bu çalışmalardan bazıları gümrük birliğinin kurulması ve Serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasıdır (“East African Community”, t.y.).

2005 yılında Gümrük Birliğine, 2010 yılında ortak pazar’a geçen EAC, 2011 yılında Doğu Afrika Parasal Birliğini kurmak için çalışmalara başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Doğu Afrika Topluluğu (EAC)”, t.y.). Böylece, Kıtadaki bu Birliğe üye devletler arasında ekonomik işbirliğini güçlendirmek ve koordinasyonu sağlamak amacı güdülmüştür. Hedef ise, ortak para uygulamasına geçiş sürecinin 2024 yılına kadar tamamlanmasıdır. Böylece 2024 yılı sonrası için Doğu Afrika Merkez Bankası’nın faal olması istenmektedir (Baydemir, 2018).

EAC, bölgede, güvenlik, barış, demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet, şeffaflık ve istikrarı sağlamak amacıyla temel hedefler belirlemiştir. Kadın istihdamını artırmak ve toplumdaki öneminin altını çizmeye çalışmak, özel sektörü desteklemek, sivil toplum kuruluşlarını güçlendirmek bu topluluğun diğer hedefleri arasında yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Doğu Afrika Topluluğu (EAC)”, t.y.).

AfCFTA'nın kurumsallaşması; Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu ile Doğu Afrika Topluluğu'ndan meydana gelen üç taraflı serbest ticaret bölgesine ait daha evvel yapılan müzakerelerin devamı niteliğindedir. Bu bölgesel oluşumların AfCFTA'nın yapısına katkı sunması beklenmektedir (Gülmez, 2021).

Ancak anlaşmanın yapısına katkı sunması beklenen bu bölgesel oluşumlar AfCFTA'nın işlerliği önünde engel olarak da durmaktadırlar. Zira Kıtada on altı farklı oluşum bulunmaktadır. Bunlardan sekizini (CEN-SAD, EAC, ECCAS, ECOWAS, COMESA, IGAD, UMA, SADC) Afrika Birliği resmi olarak tanımaktadır. Kıta ülkelerinin dörtte üçünün bu oluşumlardan ikisine aynı anda üyeliği, sekiz ülkenin ise en az üç farklı bölgesel oluşuma üyeliği bulunmaktadır. Bu nedenle bu oluşumların hedeflerine ulaşması güç gözükmemektedir ve gümrük uygulamaları konusunda da firmaların önüne karışık prosedürler çıkmaktadır. AfCFTA, ülkelerin, bölgesel oluşumlara çoklu üyeliklerinden kaynaklanan sorunları çözmeyi hedeflerine eklemektedir. Ancak bu hedefinin önünde bölgesel ekonomik toplulukların uyguladığı ticaret rejimini kabul etmesi bir engel olarak durmaktadır. Çünkü AfCFTA'nın yapacağı tarife düzenlemeleri ancak aralarında herhangi bir anlaşma, düzenleme olmayan ülkeler için geçerli olacaktır; bu da AfCFTA'nın Kıta düzeyinde istenilen hedefe kolay ulaşmayacağını göstermektedir (Küçük, 2019).

Kıta ülkelerinin bölgesel oluşumlara olan üyeliklerinden kaynaklanan çatışmaları çözmeyi vaad eden AfCFTA, Anlaşmanın 19. maddesinde yer alan "AfCFTA'dan sonraki dönem zarfında 'daha yüksek düzeydeki bölgesel entegrasyonun tarifelerle sınırlı olmamasıdır'" ifadesiyle, bölgesel ekonomik oluşumlar yoluyla yapılan ticareti ve elde edilen kazanımları onaylayacağını ortaya koymuştur. Bölgesel oluşumlar yoluyla elde edilen kazanımları hiç bir suretle reddetmeyeceğini vurgulayan AfCFTA, bu oluşumların kendisinden bir süre sonra daha etkin olmaya devam edeceği sinyalini vermektedir. Zira AfCFTA'nın 19. Maddesi, Bölgesel Ekonomik Toplulukların (REC) geleceği ile ilgili bir hüküm içermektedir: "*Kendi aralarında bu Anlaşma kapsamında olduğundan daha yüksek seviyede bölgesel entegrasyona ulaşmış olan diğer bölgesel ekonomik toplulukların, bölgesel ticaret düzenlemelerinin ve gümrük birliklerinin üyesi olan Taraf Devletler, kendi aralarında bu yüksek seviyeleri koruyacaklardır.*" Bölgesel ekonomik topluluklar (REC) uluslararası tüzel yapı konumundadır. Bu oluşumların taraflarının, hak ve görevleri, kurulurken düzenlenen anlaşmalarında yer almaktadır. AfCFTA bu oluşumların sahip olduğu hakları, çıkarları hiçbir suretle askıya alamayacaktır; buna karar verecek olan söz konusu üye ülkelerin kendileridir. AfCFTA Anlaşmasının 19. Maddesinde bu durum

dolaylı olarak vurgulanmaktadır. REC Üye ülkeleri karşılıklı olarak entegrasyonlarını derinleştirmek ve daha derin entegrasyon arayışlarını sürdürmek de dahil olmak üzere, yasal olan tüm eylemleri, REC yasal belgeleri dahilinde gerçekleştirme hakkına sahip bulunmaktadır (Erasmus, 2019).

2008 yılında Washington’da Amerika Birleşik Devletleri ve Doğu Afrika Topluluğu (EAC) , (TIFA) Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşmasını imzalayarak, EAC ülkeleri ve ABD arasında ticareti güçlendirme ve yatırım ilişkileri kurma amacını gütmüşlerdir. Böylece Doğu Afrika şirketleri ve ABD firmaları arasındaki ticari ilişkileri iyileştirerek ikili ticareti genişletmeyi hedeflemektedirler (“East African Community,” t.y.).

EAC yetkilileri 2012 yılından itibaren Türkiye’nin Darüsselam (Tanzanya) Büyükelçiliğine farklı zamanlarda ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyaretlerinde Türkiye’nin tecrübelerinden istifade etmek, ekonomi ve kalkınma alanlarında bir rol-model olarak gördükleri Türkiye’nin EAC Ortaklık Fonu’na iştirak etmesini arzu ettiklerini belirterek ülkemiz ile işbirliğine önem verdiklerini belirtmişlerdir. Darüsselam Büyükelçiliği akredite olan Türkiye, EAC Ortaklık Fonu’na gözlemci ülke statüsünde katılmaya karar vermiştir. Doğu Afrika ile gelişen ekonomik, siyasi ve sosyal ilişkiler neticesinde Türkiye, EAC Ortaklık Fonu’nun Arusha’da düzenlenen 22. Yönetim Kurulu toplantısında gözlemci ülke statüsünde katılım sağlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Doğu Afrika Topluluğu (EAC),” t.y.).

3.1.6. Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD)

Hükümet ve devlet başkanları, Hükümetler Arası Kuraklık ve Kalkınma Otoritesi (IGADD) sözleşmesini yenileyerek, 1996’da Doğu Afrika’da Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi’ni (IGAD) kurmuşlardır. Somali, Uganda, Kenya, Eritre, Etiyopya ve Sudan ülkelerinden oluşan IGAD, toplumsal sorunların çözümü konusunda önemli çabalar göstermiştir. 1974-1984 yıllarında yaşanan kuraklık ve doğal afet gibi olumsuzluklar Doğu Afrika bölgesinde ekolojik dengeyi tehdit etmiş, açlık, kuraklık ve ekonomik sıkıntıların başlamasına neden olmuştur (Omar, 2008). IGAD, bu sorunları çözmek ve 1986’da oluşturulan Hükümetler Arası Kuraklık ve Kalkınma Otoritesi’ni (IGADD) geçersiz kılmak amacıyla kurulmuştur. Üye ülkelerin Devlet Başkanları Asamblesi Addis Ababa kentinde yayınladıkları deklarasyonla üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirme amacıyla IGADD’ı

canlandırmak istemişlerdir. Nairobi'de imzalanan IGAD 1996 yılında Cibuti Cumhuriyeti'nde faaliyete geçmiştir (IGAD, 2016).

IGAD'ın üstlendiği misyonlar arasında gıda güvencesi, ekolojik dengenin sağlanması amacıyla çevreyi koruma, insancıl ilişkilerin geliştirilerek barış ve güvenlik ortamı sağlama, ekonomik iş birliği ve bütünleşmeyi gerçekleştirme gibi faaliyetler bulunmaktadır. Kendi bölgesinde barış, güvenlik, refah, ekonomik iş birliği ve bütünleşmeyi sağlayacak ilk bölgesel oluşum olması IGAD'ın vizyonları arasındadır.

Örgütün amaçları ise şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Üye ülkelerin bir araya gelerek ortak stratejiler oluşturmak, bunları geliştirmek, bilim ve teknik alanlarında atılımlar yapmayı sağlayacak makro-ekonomik politika ve programlar belirlemek;

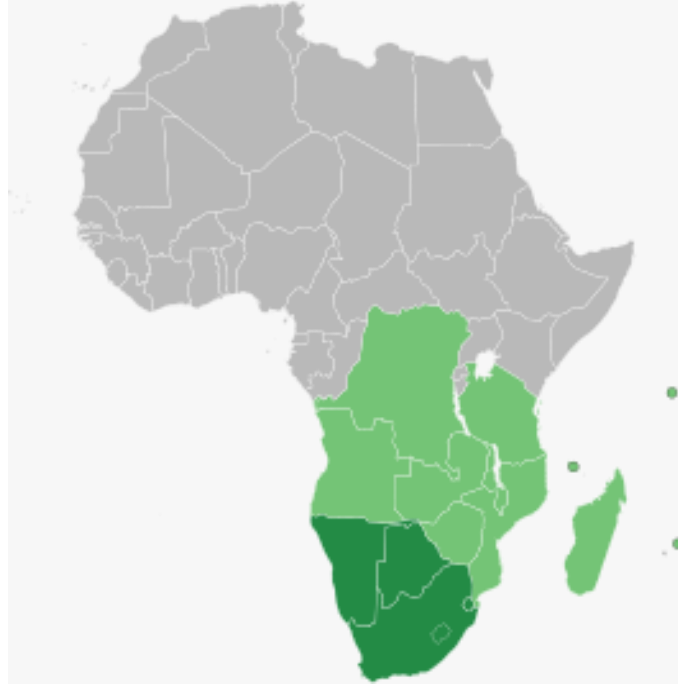
- Ekonomik politikalara entegre amacıyla gümrük, ticaret, nakliye, iletişim, doğal kaynaklar ve tarım alanında bölge içerisinde kişilerin, mal ve hizmetlerin serbestçe dolaşımını sağlamak;

- Yabancı ve sınır ötesi yatırımlar ile iç ticaret yatırımlarının teşviki için gerekli olan iş çevresini oluşturmak;

- Bölgesel bir gıda güvencesi sağlamak ve üye ülkelerde oluşabilecek kuraklık tehdidine ve doğal afetlere karşı birlikte bir mücadele programı oluşturmaktır (Omar, 2008).

IGAD Vizyon 2050'nin uygulanması amacıyla IGAD 2021-2025 stratejisi belirlenmiştir. Dayanıklı ve sürdürülebilir ekosistem ile ekonomik büyümeyi sağlamak üzere oluşturulan bu stratejik çerçeve bazı programlara dayandırılmaktadır. Bu programlar, Kurumsal Güçlendirme Eylem Programı (ISAP), Afetlere Dayanıklılık ve Sürdürülebilirlik Girişimi (IDDRSI), Tarım, Hayvancılık, Balıkçılık ve Gıda Güvenliği, bölgesel CAADP Sözleşmesi, Kaynaklar ve Çevre Koruma, Sosyal Kalkınma, Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Entegrasyon, Barış ve Güvenlik, Cinsiyet İşleri ve IGAD bölgesel programlar ve bunların temelini oluşturan stratejiler ve politikalardan oluşmaktadır (IGAD, 2016).

3.1.7. Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC)

Şekil 3.4. Güney Afrika Kalkınma Topluluğuna (SADC) Üye Devletler

Güney Afrika'da 9 ülke Başkanının katılımı ile 1 Nisan 1980 yılında, Lusaka'da (Zambiya) ekonomik kalkınmaya ilişkin bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Angola, Zambiya, Tanzanya, Zimbabve, Swaziland, Lesoto, Mozambik, Malawi, Botswana ülkelerinin imzaladıkları "Tanzanya Güney Afrika: Ekonomik Kurtuluşa Doğru" başlıklı Lusaka Deklarasyonu'nun temel hedefleri arasında apartheid Güney Afrika'ya olan bağımlılığını azaltmak ve Güney Afrika ülkelerini kapsayacak programlar oluşturmaktır (Union of International Associations [UIA], t.y.).

1980'de Lusaka Deklarasyonu ile doğan SADC, 20 Temmuz 1981 yılında Güney Afrika Kalkınma Konferansı kurumlarına ait Mutabakat Zaptı ile resmileşmiştir ("History and Treaty," t.y.). SADC, bağımsız olan devletlerin ekonomilerini geliştirip altyapı projelerini finanse etmek, kalkınma için ülkelerin sahip olduğu potansiyelleri değerlendirmek ve kaynakları kullanmak gibi sorumlulukları üstlenmiştir (Nagar ve Paterson, 2012: 1).

Ayrıca SADC'ın dört temel hedefi bulunmaktadır:

- Apartheid Güney Afrika'ya olan bağımlılığı azaltmak;
- Ülkelerin sahip oldukları kaynakları etkin bir şekilde değerlendirmek ve bölgede bir bütünleşme yaratmak;

- Bölgesel ve ulusal bazda alınan politika kararlarını uygulamak;
- Bölgesel bütünleşme ile ekonomik bir strateji belirleyip uluslararası arenada bir işbirliği oluşturmak ve bunu güvence altına almak için politikalar üretmek.

1992 yılında Namibya’da SADCC üye ülkelerinin Devlet Başkanları bir araya gelerek Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı'nı (SADCC) daha etkin bir ekonomik entegrasyona dönüştürmek ve bunu Güney Afrikada ki diğer ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletmeyi amaçlayan Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) Anlaşmasını imzalamışlardır (“History and Treaty”, t.y.).

SADC, Güney Afrika Koordinasyon Konferansının bir devamı ve halefi niteliğindedir. Güney Afrika’da yoksulluğu azaltmak, barış ve güvenliği sağlayarak huzur ortamı oluşturmak, sosyal haklarda dezavantajlı durumda olanların durumunu iyileştirerek yaşam standartlarını yükseltmek bu topluluğun amaçları arasında yer almaktadır (Ouedraogo, 2013: 73).

SADC’ın kurumsal yapısı şu şekildedir:

- Devlet ya da Hükümet Başkanları Zirvesi
- Bakanlar Kurulu
- Daimi Yetkililer Komitesi
- Sekreterlik
- Mahkeme Heyeti

Ancak 2001 yılında Namibya’da toplanan Olağanüstü Zirve’de SADC Antlaşmasında değişiklikler yapılarak kurumsal yapısına bazı organlar daha eklenmiştir:

- Siyaset, Savunma ve Güvenlik İşbirliği Organı
- Troyka
- SADC Ulusal Komiteleri kurulmuştur. (“History and Treaty”, t.y.).

3.1.8. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

Şekil 3.5. COMESA Üye Ülkeleri

Kaynak: “Common Market of Eastern and Southern Africa, COMESA” (t.y.).

COMESA'nın kurulmadan önceki tarihine bakıldığında 1960'lı yıllara kadar uzandığı görülmektedir. Henüz bu yıllarda bağımsızlıklarına kavuşan Kıtada, ekonomik atılımlar yapmak ve bölgesel ekonomik entegrasyonu sağlamak için teşvik edici bir ortam bulunmaktadır. Kıtada esen bu olumlu havada, bölgesel düzeyde bir ticaret ağının oluşturulması ve bölgesel bir ekonomik birliğin kurulması için Lusaka'da 1978 senesinde Ticaret, Finans ve Planlama Bakanları toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda kabul edilen Lusaka Deklerasyonu ile Doğu ve Güney Afrika'da Tercihli Serbest Ticaret Alanı kurulmuştur.

Bu deklarasyonda belli süreler içinde antlaşmanın yenilenmesi öngörülmüştür. Bu hüküm gereğince, bölgede ortak bir ticaret bölgesi ve bütünleyici bir ekonomik topluluk kurulana dek her on yılda güncellenecek olan antlaşma Doğu ve Güney Afrika Devletleri için Tercihli Ticaret Bölgesi'ni (PTA) kabul etmiştir (DEİK, 2021a: 16).

Dokuz ülke tarafından imzalanan PTA, bölgesel entegrasyonun 21. yy'daki anahtarı olarak görülen COMESA'ya dönüştürülmüştür. 8 Aralık 1994'te yürürlüğe giren COMESA Anlaşması, günümüze dek süren zaman zarfında, gümrük ve ticaret, mali uyum, parasal uyum, endüstriyel ve tarım alanında gelişmeler ve iletişimde birçok gelişme kaydetmiştir (Gondwe, 1998).

21 üye devleti bulunan COMESA, coğrafi bakımdan 12 milyon km² yüzölçümüne sahiptir ve Afrika Kıtası'nın yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. 580 milyondan fazla bir nüfusu barındıran COMESA, 805 milyar Dolarlık Gayri Safi Yurtiçi Hasılası ile 324 milyar ABD Doları bazında ithalat ve ihracat hacmine sahiptir. COMESA'nın en büyük amacı güçlü bir ekonomik birlik oluşturmak, ekonomik alanda yaşanacak sorunların üstesinden ülke ülke olarak değil birlik olarak gelmektir (COMESA Objectives and Priorities", t.y.).

Vizyonu; uluslararası arenaya entegre olan, bu alanda rekabet edebilecek bölgesel bir topluluk olmak, mal ve hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin sınırlar içerisinde engele takılmadan hareket kabiliyetine sahip olması, ekonomik refah seviyesine ulaşmış, siyasi bir olgunluğa erişmiş, barış ve güvenlik içinde kaliteli bir yaşam standardına ulaşmış ve sosyal haklarda iyileşmeler yapmaktır. Misyonu ise topluluğa üye olan ülkelerin ekonomilerini sürdürülür hale getirip bazı alanların gelişmesini sağlamaktır. Finansal ilişkilerin geliştirilmesi, gümrük, ticaret, iletişim, ulaşım ve enerji, sanayi, bilgi ve teknoloji, çevre, tarım, doğal kaynaklar gibi alanlarda kalkınmanın sağlanması işbirliği ve bütünleşmenin gerçekleşmesi misyonları arasında yer almaktadır (Ramafintsalama, 2008).

COMESA'nın resmi işlemlerini yapma ve karar alma yetkisine sahip organları Devlet ve Hükümet Otoritesi, Bakanlar Konseyi, Adalet Divanı, Merkez Bankaları Başkanları Komitesi, Hükümetlerarası Komite, Teknik Komiteler ve Sekretarya'dan meydana gelmektedir.

Hükümetlerarası Komite, Teknik Komiteler, Sekretarya ve Danışma Komitesi Bakanlar Kurulu'na bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bakanlar Konseyi de Otoriteye tavsiyelerde bulunabilmektedir.

COMESA'nın ilkeleri arasında kendisine üye olan devletlerin eşitler olarak karşılıklı bağımsızlığını tanıma, bu Devletle rarasında kolektif bir özgüven ve dayanışma

ruhu, işbirliği, saldırmazlık, Afrika İnsan ve Halk Hakları Şartı maddeleri gereğince insan haklarına saygı ve halkların haklarının korunması gibi maddeler bulunmaktadır.

Ayrıca üye ülkelerde, hesap verilebilirlik ilkesinin geliştirilmesi hukukun üstünlüğü, adalet ve kalkınmanın sağlanması, demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesi diğer ilkelerdir. Geniş bir yelpazeye sahip olan COMESA tüm sosyal sektörlerde ve ekonomik kurumlarda işbirliğinin önemini vurgulayan herşeyi kapsayan bir topluluktur.

COMESA, hedefleri doğrultusunda ticaret, kalkınma finansmanı, ulaşım ve teknik işbirliği konusunda ilerleme kaydetmiştir. Tarım ve sanayide birçok şey başarmıştır. PTA'nın selefi olarak kurulan COMESA'nın ticareti serbestleştirme konusunda yaptığı çalışmalar başarıya ulaşmıştır. Trafiği kolaylaştırmada yaptığı çalışmalar sonucu nakliye giderlerini %25 azaltmıştır ve bu konuda halen de çaba göstermektedir. İletişim alanında maliyetleri azaltacak önlemler alarak telekomünikasyon bağlantılarını güçlendirip ağ geliştirme çalışmalarına önem vermiştir. Aynı zamanda COMESA Takas Odası, COMESA Reasürans Şirketi, PTA Ticaret ve Kalkınma Bankası ve COMESA Deri ve Deri Enstitüsü gibi kurumları kurmuştur ("COMESA", t.y.).

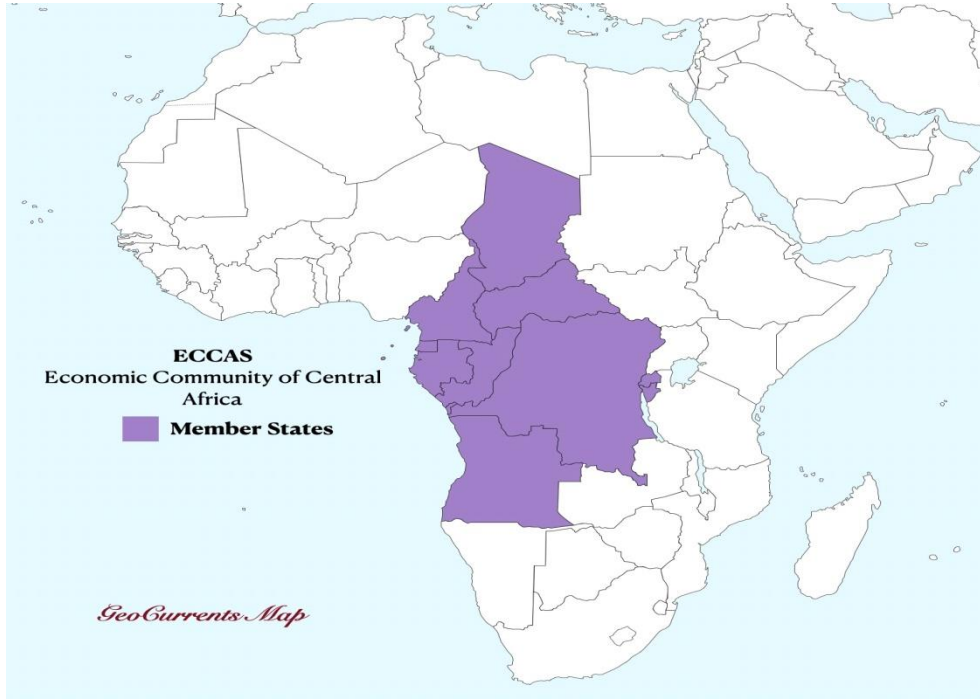
3.1.9. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS)

Orta Afrika Devletleri Topluluğu (ECCAS, CEEAC), ülke vatandaşlarının serbestçe hareket ettiği, barış ve güvenliği sağlayan, refah seviyesini yükseltmeyi hedefleyen ve dayanışma ruhuna sahip bir ekonomik topluluktur. (Ceeac-Eccas, "Presentation", 2023)

Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği'nin (UDEAC) başkanları, 1981'de toplanarak yeni ve daha aktif bir ekonomik oluşum kurmak üzere mutabakata varmışlardır. Great Lakes Eyaletleri Ekonomik Topluluğu (CEPGL) ve UDEAC ülkeleri bir araya gelerek 18 Ekim 1983 yılında ECCAS'ı kurmuşlardır. Faaliyetine 1985 yılında başlayan ECCAS bölgede yaşanan istikrarsızlık nedeniyle etkinlik gösterememiş, bunda kuruluşun aidatlarının ödenmesinde yaşanan mali sıkıntılar etkili olmuştur.

Afrika Ekonomik Topluluğu'nu (AEC) oluşturan sacayaklardan biri kabul edilen ECCAS ve bu topluluk arasındaki resmi temasları uzun bir süre gecikmiştir. Bu gecikme, 1992 yılından 1999'a kadar ECCAS'ın aktif olmamasından kaynaklanmıştır. Orta Afrika'daki en büyük ekonomik topluluklardan olan ECCAS'ın önemi, Ekonomik ve

Sosyal Konseyin (ECOSOC) 1999 yılı Haziran ayındaki oturumunda AEC tarafından teyit edilmiştir (“Economic Community of Central African States (ECCAS)”, t.y.).

Şekil 3.6. Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS) Üye Ülkeler Haritası

Kaynak: (Lewis, t.y.).

ECCAS ulaşım, sanayi, iletişim, doğal kaynaklar, tarım, mali konular, parasal konular, ticaret, gümrük gibi alanlarda ekonomik kalkınmayı sağlamak adına işbirliğini teşvik ve güçlendirmeyi amaçlayan bir yapıdır (Pacci, “Economic Community of Central African States -ECCAS”, t.y.).

ECCAS’a üye devletler, 2007 yılında stratejik bir entegrasyon planı ile, bölgede barış, dengeli kalkınma, dayanışma, insanların ve malların serbest dolaşımına imkân sağlayarak entegrasyonun zorluklarını yenmek amacıyla 2025 vizyonunu benimsemiştir.

Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı bu vizyona ulaşmak için Topluluk faaliyetlerinin aşağıdaki üç ana noktaya odaklanmasına karar vermiştir:

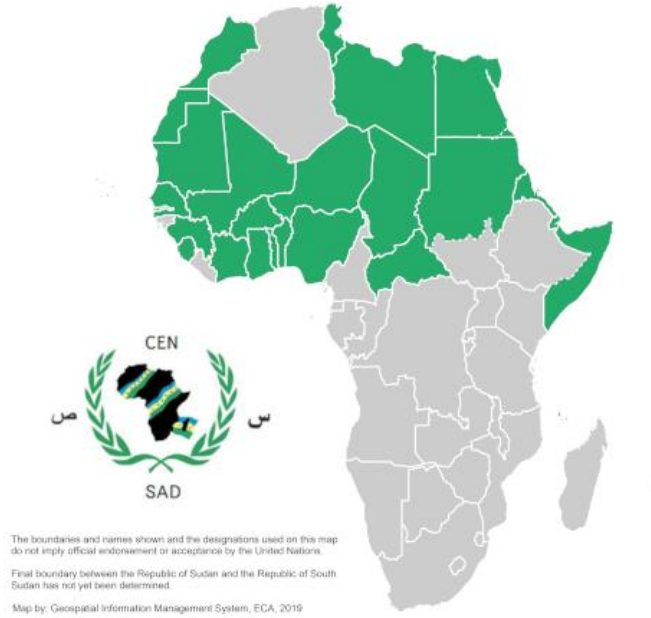
- Orta Afrika Barış ve Güvenlik Konseyi'nin (COPAX) faaliyetleri ve işleyişi dâhil olmak üzere, bölgede güvenliğin sağlanması, istikrarın oluşturulması ve barış ortamının inşaa edilmesi;
- Su, enerji, bilgi ve iletişim teknolojileri, ulaşım gibi alanlarda altyapının oluşturulması;
- Çevre politikasının oluşturulması.

ECCAS'ın organları şunlardır:

- Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı
- Adalet Divanı
- Bakanlar Kurulu
- Genel Sekreterlik
- Uzmanlaşmış Teknik Komiteler
- Danışma Komitesi

(Devex, “Economic Community of Central African States (ECCAS)”, t.y.).

3.1.10. Sahel- Sahra Devletleri Topluluğu (CEN – SAD)

Şekil 3.7. Sahel-Sahra Devletleri Topluluğu (CEN-SAD) Üye Ülkeler Haritası

Sahel-Sahra Devletleri Topluluğu (CEN-SAD), 4 Şubat 1998 yılında altı ülkenin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Orta Afrika Cumhuriyeti, Fildişi sahili, Komorlar, Gambiya, Eritre, Cibuti, Mısır, Çad, Gana, Libya, Gine-Bissau, Mali, Fas, Moritanya, Nijerya, Nijer, Sierra Leone, Senegal, Sudan, Somali, Tunus, Togo, Benin ve Burkina Faso'dur. CEN-SAD'ın bölgesel bir ekonomik topluluğa dönüşmesi 4-12 Temmuz 2000 tarihinde gerçekleşmiş olup, birçok alanda çalışmalar düzenlemiştir (UNECA, 2016).

CEN-SAD'ın hedefleri şunlardır:

- Üye devletlerin ulusal kalkınma politikalarına uygun bir kalkınma planı oluşturmak amacıyla endüstriyel, tarımsal, sosyal, kültürel ve enerji alanlarında yatırımları teşvik etmek amacıyla kapsamlı bir ekonomik birliğin kurulması.

- Üye devletlerin vatandaşlarının menfaatlerinin korunması, çalışma, oturma, mülkiyet özgürlüğü, ekonomik özgürlük, ticari malların ve hizmetlerin serbestçe dolaşımı ve dış ticaretin teşvik edilmesi.

- Üye devletlerin vatandaşlarının serbest dolaşımına imkân verilmesi

- Üye devletlerin ulaşım alanlarının, kara hava ve deniz taşımacılığının geliştirilmesi, telekomünikasyonun geliştirilmesi, üye devletlerin kendi vatandaşlarına her üye devletin anayasasında sahip olduğu anayasal hakları kullanmalarına izin vermesi.

- Bilimsel, teknik, kültürel ve eğitim alanlarında eğitim sistemlerinin koordine edilmesi (Pacci, “The Community of Sahel-Saharan States- CEN-SAD”, t.y.).

CEN-SAD’ın organizasyonel yapısı aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

- Devlet-Hükümet Başkanları Komitesi

- Daimi Barış ve Güvenlik Konseyi

- Büyükelçiler ve Daimi Temsilciler Komitesi

- Yürütme Konseyi

- Genel Sekreterlik

- Sürdürülebilir Kalkınmadan Sorumlu Daimi Konsey

- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Konsey (ESCC)

- Sahel-Saharan Yatırım ve Ticaret Bankası (ND, “Community of Sahel-Saharan”,

t.y.)

3.2. Yeni Afrika’ya Doğru: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması (AfCFTA)

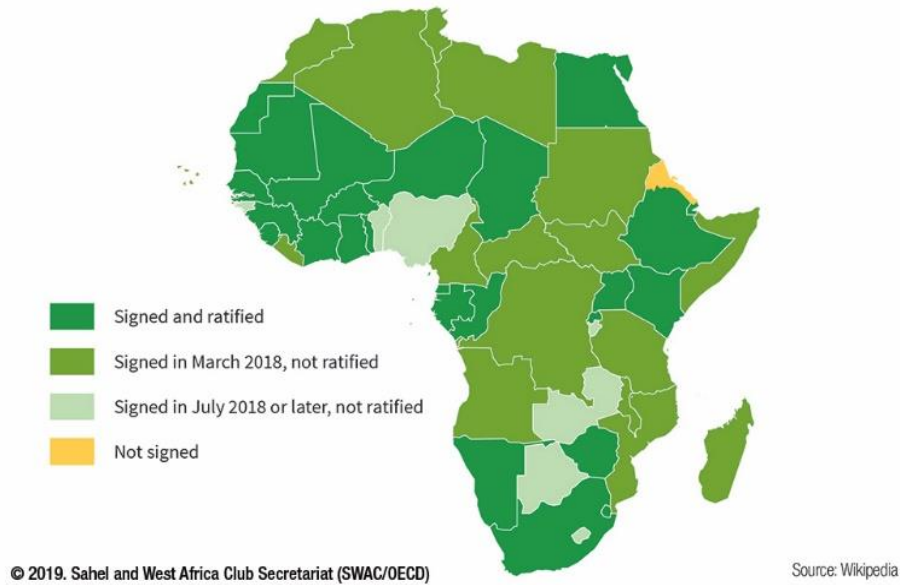
1 Ocak 2021 tarihinde yürürlüğe giren Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) Anlaşması, Afrika’daki yoksulluğu azaltmak amacıyla ticareti kıta içinde geniş bir alana serbestçe yayma ve Kıta’nın kalkınmasını sağlamanın yanı sıra küresel ekonomiye entegre olma fikriyle de hem Afrika hem de Dünya için önemli bir anlaşmadır. Bu bakımdan, bu bölümde, Afrika ülkelerinin, Afrika Birliği öncülüğünde bir araya gelebildikleri Afrika Kıtasal Serbest Bölge Anlaşması’nın detaylarına yer verilmiştir.

3.2.1. AfCFTA'nın Mahiyeti, Kapsamı ve Tarihçesi

AfCFTA, 21 Mart 2018 yılında Afrika Birliği'nin öncülüğünde Ruanda'da imzalanmıştır. Ancak Kıta için serbest ticarete büyük bir adım atılmasında 01 Ocak 2021 tarihi bir dönüm noktasıdır (Tepebaş, 2021).

Afrikalı liderlerin 1963 yılında öncelikle kurdukları Afrika Birliği Teşkilatı ve daha sonrasında çeşitli bölgelerde kurulan ekonomik topluluklar Kıtanın ekonomik entegrasyonuna zemin hazırlamıştır. Ruanda'nın başkenti Kigali'de 17-21 Mart 2018 tarihinde Afrika Birliği'nin öncülüğünde toplanan zirvede Kıtada serbest ticaret bölgesi kurma fikri üzerinde uzlaşmıştır. Afrika Birliğine üye olan 44 ülke, üzerinde uzlaştıkları bu anlaşmayı imzalamışlardır. Afrika kamuoyunda geniş yankılar uyandıran anlaşma 25 ülkenin yerel meclislerinde onaylanarak 17 Temmuz 2019'da yürürlüğe girmiştir. Ancak COVID-19 küresel salgını nedeniyle bu anlaşma 1 Ocak 2021 tarihinde gerçekleşebilmiştir (Moussa, 2021).

THE AFRICAN CONTINENTAL FREE TRADE AREA (AfCFTA)

Şekil 3.8. AfCFTA'nın Kabul Edildiği Ülkeler Haritası

Kaynak: ("Opinion: The African Continental Free Trade Agreement & Why You Should Care", t.y.).

Yukarıdaki şekilde, koyu yeşil renkte belirtilen ülkeler, AfCFTA anlaşmasının yürürlüğe girmek üzere meclislerinden geçirildiği ülkelerdir. Açık ton yeşil renk ile belirtilen ülkeler ise, 2018 Mart'ında Ruanda'nın Kigali şehrinde AfCFTA'yı imzalamış

fakat parlamentolarından geçirmemiş olan ülkelerdir. Gri renkle belirtilen ülkeler ise AfCFTA'yı 2018 Temmuz'unda, Nijer'de imzalamış olan fakat henüz parlamentolarından geçirmemiş olan ülkeler olarak belirtilmektedir. İmzalamayan tek ülke ise Batıdaki küçük ülkelerden olan Eritre'dir ("Opinion: The African Continental Free Trade Agreement & Why You Should Care", t.y.).

Afrika Birliği üyesi olan 55 ülke arasında ticaret ağını geliştirmek ve sömürge döneminden kalan sömürgeye bağımlı ticari ve bağımlı ilişkiler gibi yapısal sorunlar, ülke içinde diğer ülkeler arasında ulaşım ve altyapı eksiklikleri, Kıta ülkelerinin ekonomilerinin birbirlerini bütünleştiren yönlerinin zayıf olması ve güvenlik problemi gibi nedenler ile Kıta içi ticaret çok düşük bir oranda gerçekleşmektedir. Kıta içi ticaretin toplam ticaret hacminin %15'i olarak gerçekleştiği göz önüne alındığında düşük bir seviyede kaldığı görülmektedir. Avrupa, Asya ve Amerika gibi kıtalarla mukayese edilemeyecek derecede düşük bir seviyede olan Afrika'nın kıta içi ticaret hacmi artırılmak istenmektedir. Bu anlaşma ile gümrük tarifelerinin aşamalı olarak %90 oranında düşürülmesi ile gelecek 10 yıl içinde, kıta içi ticaret hacminin iki katına ulaşması amaçlanmaktadır (Küçük, 2019).

Ayrıca AfCFTA'nın 2019 yılı Mayıs ayında işleme konulması ile büyük bir küresel serbest ticaret bölgesi kurulmuş ve 1.3 milyar tüketicinin oluşturduğu alanda 3.4 trilyon dolar civarında GSYH meydana gelmiştir. Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Doğu Afrika Topluluğu (EAC) ve Güney Afrika Kalkınma Topluluğu'ndan (SADC) oluşan Üç Taraflı Serbest Ticaret Bölgesine ilişkin uzlaşma süreçlerinin devamı niteliğinde olması AfCFTA'nın kurumsallaşmasını sağlamakta ve diğer Bölgesel Ekonomik Topluluklar (REC) AfCFTA'nın kurumsal yapısına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu anlaşma insanların, malların, ticari ilişkilerin ve yatırımların serbestçe dolaşımına imkân vererek kıtasal bir Pazar alanı yaratması bakımından önemli bir ticaret bölgesini oluşturmaktadır (DEİK, 2021a).

Kıta için büyük bir fırsat olarak değerlendirilen AfCFTA'nın, Afrika Birliği tarafından dünyanın en büyük serbest ticaret alanı olarak iddia edilmektedir. Afrika Birliği Ticaret ve Sanayi Departmanı Komiseri Büyükelçi Albert M. Muchanga, bu anlaşma ile %90 oranında ticaretin serbest olacağını kıta ülkeleri arasındaki ticaretin yüksek seviyelere ulaşacağını ifade etmektedir. Öte yandan sosyolojik açıdan bakıldığında insanların kıtalar arasında serbestçe dolaşımına tek bir Afrika pasaportu ile imkân vererek insanların istedikleri ülkeleri kolayca ziyaret edeceklerini, ikamet etme konusunda kolaylıklar sağlanacağını, bu nedenle AfCFTA ile eski yardıma muhtaç bir Afrika yerine, umut dolu, büyüyen gelişen yeni bir Afrika meydana geleceğini rahatça iddia edebiliriz. Öte yandan

Güney Afrika Cumhuriyeti lideri Cyril Ramaphosa AfCFTA'nın önemini vurgulayarak Bölge'nin Kıtada ticaret hacmini artıracığını, istihdam alanında gelişmeler sağlanacağını ve bu anlaşma ile Kıta'nın küresel ekonomiyle daha kolay bir şekilde bütünleşeceğini öngörmüştür. Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu da (UNECA) Kıta içi ticaretin AfCFTA sayesinde artacağını tahmin etmektedir (Tepebaş, 2021).

3.2.2. AfCFTA'nın Önemi ve Potansiyeli

Yüzyılın projesi niteliğinde olan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması, dünyanın en büyük ikinci kıtası olan Afrika'nın tamamını bir ticaret serbest bölgesi haline getirerek bir dünya gücü olması noktasında önemli bir fırsat sunmaktadır. Devasa bir kıta alanı içerisinde insanların mülkiyetlerini serbest biçimde taşıyabildikleri, yatırımlarını yönlendirebildikleri ve işini yapabildikleri durumda, fırsatlar kaçınılmaz olarak sınırsız nitelikte olacaktır.

İnsanların Kıta içerisinde serbestçe dolaşmasına izin veren bu protokol ile Afrikalı eğitilmiş gençlerin önündeki vize uygulamaları, gümrük ve vergi prosedürleri, giriş kontrolündeki zorluklar gibi engellerin kalkması ve çözüme ulaşması beklenmektedir (Moussa,2021).

AfCFTA ile Kıtanın sahip olduğu kaynaklarının etkin bir şekilde tahsisi, seri üretime geçilerek endüstri ve işletmelerin rekabet gücünün artırılması ve böylece kıtasal pazara erişimlerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Zira bu anlaşma, mal ve hizmetlerin üretimi ve satışı adına devasa bir kıta alanını Pazar alanı olarak öne çıkarmaktadır. Öte yandan kıtanın dört bir yanındaki ülkelerin farklı biçimlerde sanayileşmek üzere teşvik edilecek olması, ülkelerdeki yoksulluğu ortadan kaldıracak nitelikte yüksek bir refah seviyesine ulaşmasını mümkün kılacaktır (DEİK, 2021a: 23).

Dünya Bankası, AfCFTA'nın 30 milyon insanı aşırı yoksulluktan kurtaracağını ve yoksulluk sınırının biraz üzerinde olan 68 milyon insanın gelirini önemli ölçüde artıracığını tahmin etmektedir. Aynı zamanda 2035 yılına kadar AfCFTA'nın Kıta içi ticareti %81 oranında artırabileceğini ve ücretleri ise %10 oranında artırabilecek bir potansiyeli barındırdığını iddia etmektedir (Munyati, 2022).

Dünya ticaretindeki rolünü güçlendirmek isteyen ve barındırdığı potansiyelini daha etkin bir şekilde kullanmak isteyen Afrika için AfCFTA büyük bir fırsat olarak kabul edilmektedir (Tepebaş, 2021).

Kıta içinde yapılacak olan ticarete geniş bir çerçeve sunacak olan AfCFTA, Afrika pazarına girmek isteyen küresel girişimcilere mükemmel fırsat kapılarını aralamaktadır. Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) ardından, dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesini oluşturan AfCFTA'nın kıta ülkelerinin ekonomik sektörlerinde geniş çaplı etkiler yaratması beklenmektedir. 2019 yılında Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) hazırladığı raporda, AfCFTA ile ilgili olumlu görüşler yer almıştır. Raporda, sözleşme ile birlikte kurulan zeminin, işgücü piyasalarına erişim imkânı sağlayacağı ve mal talebinin artması ile kıtadaki Küresel Rekabet Endeksini (GCI) harekete geçirip yükselteceği değerlendirilmektedir. Zira bu durum Kıtanın sahip olduğu ölçek ekonomisi üzerinde olumlu etkiler yaratarak ürünün değer zinciri kapasitesini artıracaktır. Ulusal ve uluslararası altyapı gelişecek, teknoloji ve bilgi transferi hızlanarak Kıtayı daha rekabetçi bir konuma getirecektir. Kıtada, son 20 yıl içinde tüketici pazarının, hızlı bir şekilde büyümesiyle birlikte 2030 yılına gelindiğinde Kıta nüfusunun 6,7 milyara ulaşacağı ve 6,7 trilyon dolarlık tüketim harcaması gerçekleşeceği öngörülmektedir (DEİK, 2021a: 24).

COVID-19 salgınının etkileri nedeniyle geciken AfCFTA'nın uygulanması ve tam bir işlerlik kazanması için halen bazı noktalarında müzakereler ve görüşmeler gerçekleştirilmektedir. Mal ve hizmet ticareti üzerindeki tarifeler, rekabet politikası, yatırım teşvikleri ve politikaları, fikri mülkiyet hakları ve e-ticaret üzerindeki müzakereler halen devam etmektedir (Thomas, 2022).

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması uygulandığında ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı serbestleştirme protokolleri izlenerek tarifelerin tamamen ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır (Birleşmiş Milletler, "Afrika'da Ekonomik Gelişme Raporu", 2021).

En az gelişmiş ülkelerle yapılan ticarete ürün kategorilerinde malların %90'ı üzerinde uygulanan gümrük tarifelerinin ve vergilerin kaldırılması için görüşmeler sürmektedir (Thomas, 2022).

Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesindeki ülkeler için ticaretin %7'sini oluşturan hassas mallar üzerinde uygulanan gümrük tarifeleri ise 10 yıl, az gelişmiş ülkeler için ise 13 yıl olmak üzere kaldırılması planlanmaktadır (Birleşmiş Milletler, 2021: 172-73). Kıta üzerinde AfCFTA'nın yaratabileceği en önemli etkilerden biri Kıta'nın sahip olduğu zengin doğal kaynaklardan daha fazla değer elde edilmesinin sağlanmasıdır (Polen, 2021).

Bölgedeki piyasanın etkinliğini artırıp iş yapma maliyetlerini de azaltacak olan anlaşmanın Kıtaya yabancı yatırımcıları çekeceği açıktır. AfCFTA sayesinde, Kıta içi ticaretin üzerinde küresel şokların yaratabileceği olumsuz etkiler azaltacak, Bölge, küresel

pazarda meydana gelecek kayganlıkların, taleplerdeki oynaklıkların meydana getirdiği düzensizlikleri bertaraf edecek bir sigorta görevi görecektir. (Doğru, 2019).

Bilindiği üzere Serbest ticaret bölgesi, kıtanın gelişmesine, ekonomik sektörlerinin hızla büyümesine katkıda bulunarak büyük başarılar elde etmesine yardımcı olmaktadır. Bölgenin sahip olduğu bilgi ve teknoloji sistemlerinin gelişmesini ve geniş alanlara yayılmasını sağlayarak hayatı kolaylaştıracak yeni ürünlerin de keşfedilmesinin ve tasarlanmasının önünü açmaktadır. Ülkeler, ürettikleri ürünlerde uzmanlaşarak üretkenliklerini artırmaktadırlar. Nitekim Afrika'nın ekonomik dönüşümünü sağlayacak olan AfCFTA'nın önemi, küresel ekonomik sistemde her geçen gün daha fazla anlaşılmaktadır. Bu süreç içerisinde, Kıta ekonomik bütünleşmeye doğru yol alırken, bu anlaşma önemli bir adım oluşturmuştur. Bölgesel ekonomik toplulukların kurulmasında rol alan ve 1994 yılında uygulamaya konan Abuja Antlaşması ile Kıta'nın ekonomik bütünleşme süreci başlamış olup, Kıta düzeyinde devasa bir pazar oluşturması beklenen AfCFTA ile bu bütünleşmenin pekiştirilmesi beklenmektedir. Anlaşmanın Kıta ülkelerinin ekonomilerine olumlu ve büyük etkilerde bulunacağı öngörülmektedir (Moussa, 2020: 40-43).

3.2.3. AfCFTA'nın Sınırlılıkları ve Dünya Ticaret Örgütü

Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşması 1.3 milyar nüfusa hitap eden, Eritre hariç 54 ülkeden oluşan bir alan üzerinde etkinliğini sürdürerek çoğunluğunu küçük ve orta boyutlu ekonomilerin oluşturduğu Kıta ülkelerinde ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek üzere imzalanmıştır. Bununla birlikte, birincil hedefleri arasında Kıtadaki ülkeler arasında ticareti artırarak küresel ekonomik sisteme dâhil edip, dünya ticaretinden alacağı payı yükseltmek yer almaktadır. Kıtadaki ülkeler birbirleri ile %12 oranında ticaret yapmakta olup, diğer kıtalara nazaran bu oran çok yetersiz kalmaktadır. Ayrıca kıtanın dünya ticaretindeki payı %2.5 civarındadır. AfCFTA ile Kıtanın küresel ekonomiye entegrasyon süreci tamamlandığında dış ticaretteki partnerlerinin sayısı da artacaktır. Çünkü Kıta ekonomileri dış kaynak girişleriyle çeşitlenip büyüyecek bir yapıya sahiptir. Yabancı yatırımların yeterli seviyede olmaması şüphesiz ki AfCFTA'ya bir sınır oluşturacaktır.

Bu anlaşma ile Kıta ticaretinin gelişmesi öngörülmektedir. Ancak ticaretin yapılması için altyapı ve ulaşım ağlarının tamamlanması gerekmektedir. Afrika Kalkınma Bankası 1.8 trilyon dolar tutarında bir kaynak ihtiyacının varlığından ve bu ihtiyacın büyük

bölümünün altyapı yatırımlarından kaynaklandığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Kaynak ihtiyaçlarının belirlenmesinde bürokrasi çevresi ve yaşanan yolsuzluklar önemli birer sorundur. Kıtadaki ülkelerin bu sorunları birlikte çözmesi, bunlara uygun ortak politikalar üreterek süreci başından sonuna kadar takip etmesi Kıta ekonomisinin şeffaflaşmasına katkıda bulunacaktır (Tepebaş, 2021).

AfCFTA'nın başarılı bir şekilde uygulanmasında bölgesel ekonomik topluluklara da ciddi bir görev düşmektedir. Bu oluşumların çokluğu ve bir Afrika ülkesinin birden fazla bölgesel topluluğa aynı anda üye olması kıtasal bir bütünleşme önünde engel oluşturmaktadır (Tandoğan, 2018).

Kıtada hali hazırda 16 bölgesel ekonomik topluluk bulunmaktadır. Bu topluluklardan 8'i resmi olarak kabul edilmiştir. COMESA, EAC, ECCAS, CEN-SAD, IGAD, SADC, ECOWAS ve UMA'dan oluşan bu ekonomik kuruluşların en az ikisine, Kıtadaki ülkelerin dörtte üçü üye bulunmaktadır ve Kıtadaki sekiz ülkenin ise üç farklı bölgesel ekonomik topluluğa üyeliği bulunmaktadır. Kafa karıştıran bu çoklu üyelik durumları gümrük tarifelerinin uygulamalarını da engellemektedir (Küçük, 2019).

Kıta ülkelerinin gelişmişlik düzeyleride, bu ülkelerin kıta dışındaki diğer ülkelerde geçmiş dönemde yaptığı ticari ilişkilerin dayanağını oluşturan ticari düzenlemeler, küresel ekonomiye entegre olma seviyeleri gibi unsurlar AfCFTA'nın önündeki kısıtlamalardan bazılarıdır. Örnek olarak Güney Afrika, Kenya ve Mısır'ın sanayi üretimi belli bir seviyede olduğu için, AfCFTA'dan daha fazla yararlanacağı, Burundi, Gine ve Güney Sudan gibi az gelişen ülkelerin ise bu anlaşmadan daha az yararlanacağı tahmin edilmektedir ("7 serbest ticaret anlaşması", 2021).

Bölgedeki ticaret anlaşmalarının başarısının sınırlı olmasının kısmi nedenlerinden bazıları ticaret yönetiminin başarısızlığı ve düzenleyici rejimlerin eksiklikleridir. Afrika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi'nin daha kapsayıcı olması için tamamlayıcı ekonomik politikalar uygulanarak tarifelerin kaldırılması, tarife dışı önlemlerin daha uygun bir maliyete indirgenmesi gerekmektedir. Bunun için ticaret kurallarının koordineli bir biçimde uygulanmasının önünü açmak gereklidir ve bu da güçlü bir kurumsal yapı gerektirmektedir. Anlaşmaya üye olan ülkeler Kıta içi ticareti sınırlayacak davranışlardan kaçınmalıdırlar. Ticari anlaşmazlıkların önünü tıkayacak olan sınır kapatmalar ve ticari sürtüşmeler bölgesel entegrasyonu etkileyeceğinden kıtasal bütünleşmeyi gerçekleştirecek olan AfCFTA'dan yeteri kazanımların elde edilmesinin önüne geçecektir (Birleşmiş Milletler, 2021: 245-246).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) küresel ticaret ağının resmi ve kurumsal bir yapısı olarak 1 Ocak 1995 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. 165 devletin üye olduğu bu örgüt üye ülkelerin ticarete yaşadıkları problemleri çözmeyi amaçlayan ve gelişmekte olan ülkelerin küresel ticarete entegre olmasına yardım ve aracılık eden aktif bir yapıdır. Misyonları arasında uluslararası ticaret işlemlerini daha kolay hale getirmek, bu ticaretin önündeki kısıtlamaları kaldırmak küresel ticaret hacmini artırmak ve ticaretin daha şeffaf olmasını sağlamak gibi maddeler vardır. Türkiye 1995 yılında bu örgüte kurucu üye olmuştur. DTÖ’de kararlar düşünce birliği içerisinde alınmakta ve alınan bu kararlar üye olan tüm ülkeleri bağlamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, “Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)”, t.y.).

165 üyesi bulunan örgüte Afrikadaki 55 ülkeden 44’ü üyedir (Zhang, 2022).

Kıta’da ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın kilit noktası olan AfCFTA, DTÖ tarafından güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Aynı zamanda Dünya Ticaret Örgütü’nün dokuz gözlemci devleti AfCFTA’nın imzacısıdır (Wolf, 2021).

DTÖ tarafından düzenlenen Barış için Ticaret Haftası’na katılan Afrika Birliği Ticaret ve Sanayi Komiseri Büyükelçi Albert Muchanga, AfCFTA ile birlikte Kıtaya barış geleceğini ve silahların susmasına yardımcı olunacağını belirtmiştir. AfCFTA aynı zamanda DTÖ’ye katılım sürecinde olup, buna katkı sağlayacak ülkelerde yaşanacak iç reformlar bu süreçte etkili olacaktır. DTÖ ve AfCFTA vasıtasıyla kurulacak çok taraflı ticaret ilişkileri ekonomik gelişmeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı beraberinde getirerek barışın oluşmasında fayda sağlayacaktır. AfCFTA ve DTÖ, Kıta ülkelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinde yaşanan kopukluğu onararak Kıtada birliğin sağlanmasına ve uluslararası arenada Kıtanın sesi olarak yükselmesine, sürdürülebilir barış ve ekonomik kalkınma amacına ulaşmasında aktif bir rolü üstlenmektedir (Wolf, 2021).

3.2.4. AfCFTA’nın Üye Ekonomilere Potansiyel Etkisi

AfCFTA, dünya yüzeyinin neredeyse %15’ini kaplayan bir Kıtada kurulmuş devletlerin birlikteliği ile dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip serbest ticaret bölgesi olmuştur. Bu geniş topraklar, yenilenebilir enerji kaynaklarını, yeraltı zenginliklerini ve dünyanın en verimli arazilerini barındırmaktadır. Söz konusu toprakların potansiyelinden ziyade önemli bir insan gücünün varlığından da söz edilmektedir. Bu insan gücünün kısa sürede yeni nesil eğitime tabi tutulması, eğitim program ve imkânlarının geliştirilmesi, bu süreçte kıtasal işbirliğinin de sağlanması, kıta üzerinde ihtiyaç duyulan nitelikli insan

gücünün de kısa sürede temin edilebileceği anlamına gelmektedir. AfCFTA'nın geliştirilmesi ile anlaşmaya üye ülkelerin ticaret hacminin yıllar içerisinde artışa geçmesi beklentisi ortaya çıkmaktadır. Yapılan kıtasal serbest ticaret anlaşması, Kıta ülkelerindeki 1,3 milyar insanı birleştirecek ve 3,4 trilyon ABD doları tutarında bir ekonomik blok oluşturacak bir anlaşmadır (DEİK, 2021a; 23).

2050 yılına kadar AfCFTA sayesinde Afrika içi ticaretin yaklaşık 29 trilyon dolar tutarında bir Pazar oluşturması ve gümrük vergilerinin kaldırılması ile birlikte üye ülkelerin bundan pay alması beklenmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021). Ayrıca 2035 yılına gelindiğinde kıta gelirlerinin %9 artarak yaklaşık 50 milyon nüfusu yoksulluktan kurtaracağı öngörülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar %111-%159 oranında artacak, ülkelerdeki firmaların bölgesel ve küresel değer zincirlerine katılması sağlanacaktır. 2035 yılına kadar işçi ücretleri artacak, bu artış kadınların ücretlerinde %11,2, erkek çalışanların ücretlerinde ise %9,8 oranında olacaktır ("Free Trade Deal Boosts Africa's Economic Development", 2022).

AfCFTA büyük ve tek bir Afrika pazarı oluşturup küresel sermaye üzerinde etki edebilecek bir potansiyele sahip olacaktır. Kıtada tekelleşen yabancı firmaların hâkimiyeti azalacak, Kıta ülkelerinde adaletli bir ticari paylaşımın önü açılacaktır. 1.2 milyar nüfusu ve 2.5 trilyon dolar gayri safi yurt içi hasılası bulunan üye ülkelerde AfCFTA ile birlikte büyük bir istihdam yaratılacak ve ticaret büyük bir yükselişe geçecektir. Bu durumun 500 milyon dolarlık bir GSYH'yi beraberinde getirmesi beklenmektedir. Yaşanan bu olumlu gelişmeler, küresel boyuttaki büyük firmaların hammadde ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çıkararak pazar hacimlerinin daralmasını beraberinde getirecektir. Çünkü Afrika küresel boyutta rekabet edebilecek güce eriştiği için küresel firmaların kurduğu oyunları yönetebilecek ve "bu sahnede artık ben de varım" diyebilecektir (Tandoğan, 2018).

Küresel ticarettten beklediği faydayı bir türlü sağlayamayan Afrika için bu anlaşma bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Nitekim Ruanda Devlet Başkanı Paul Kagame, "Serbest ticaret ve serbest dolaşım vaadi, tüm Afrikalılar için refahtır" diyerek Afrika'nın makûs talihini değiştirmeye kararlı olduklarını belirtmektedir (Gonzalez, 2019).

3.3. AfCFTA Öncesinde ve Sonrasında Afrika Kıtasında Hâkimiyet Savaşları

Burada AfCFTA kurulmadan önce ve kurulduktan sonra Afrika kıtasında devam eden hâkimiyet savaşları incelenecektir. Afrika kıtasında yaşanan 500 yıllık sömürge

dönemi hatırlandığında bu hâkimiyet savaşlarının hala devam edip etmediği, devam ediyorsa nasıl bir mahiyet kazandığının bilinmesinin önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

3.3.1. AfCFTA Öncesinde Afrika Kıtasında Hâkimiyet Savaşları

AfCFTA ülkeleri içinden Cezayir, Mısır, Etiyopya, Güney Afrika ve Nijerya'nın güç dengelerindeki kilit ülkeler olduğu belirtilmektedir. Büyük Beşli olarak da anılan bu ülkeler gelecekteki yirmi beş yıl içinde yapacakları hamleler ile güç kapasitelerinde artış kazanması beklenen ülkelerdir. Fakat yine de bu ülkeler içinden Cezayir, Mısır ve Güney Afrika güncel olarak durgunlaşarak güç kaybetme potansiyeli en yüksek üç aday olarak sıralanmaktadır. Diğer ikisi olan Etiyopya ve Nijerya ise gelecekteki süpergüç rolleri adına bazı sorunlar ile uğraşmaktadırlar. Sıralanan ülkelerin hem nüfus güçlerinin, hem askeri güçlerinin hem de ekonomik güçlerinin yükseliş trendinde olması, bu trendin aşağı yönlü kırılması gerçekleşmediği sürece kıtanın geleceğini yakından ilgilendiren bir başlık olarak ifade edilmektedir. Uluslararası ilişkilerin inşasının her aşamasında güç faktörü etkin bir şekilde yer almaktadır. Nitekim büyük ve güçlü devletler, zayıf ve küçük devletlerin iç ve dış siyasetini şekillendirerek uluslararası kamuoyunda bu zayıf devletlerin gündemini belirleyebilmektedir (Cilliers, 2015: 2-3).

1970'te, Afrika'nın toplam ticaretinin yaklaşık %70'inin Avrupa ile gerçekleştiği görülmektedir. Kıta'nın diğer gelişmekte olan pazarlar ile ilişkileri geliştikçe 2014'te bu oran %45'lere düşmüştür. Kuzey Amerika ile olan ticareti ise 1970'lerde toplam ticaretin %70'ini oluştururken 2014'lerde %7'ye düşmüştür. AB-28'in Kıta ihracatındaki payı 2018 itibarıyla %36, ithalattaki payı ise %33 civarındadır. ABD ile olan ticareti ise 2002'de yaklaşık dört kat artış göstermiş olup, 2008 yılına gelindiğinde 100 milyar ABD dolarına ulaşmış, 2017'de 39 milyara gerilemiştir. 2018 yılında Kıtanın ihracatının %72'si ithalatının ise %5'i ABD ile yapılmaktaydı. Ancak Kıtanın ticaret ilişkileri Çin ile istikrarlı bir şekilde artış göstermektedir. Çin bugün itibarıyla Kıtanın ticaret ortağı konumunda olup, Kıta ile olan ithalatı %13, ihracatı ise %9 oranında gerçekleşmektedir (Cilliers, 2021: 256).

Amerika ve Avrupa, Kıta ile olan ticari ilişkilerini geliştirmek için çabalar sarfederken Çin şaşırtıcı bir hızla Kıtanın tek ikili ticari ortağı haline gelmiştir. 2017 yılından 2018 yılına kadar Çin ile Kıta arasındaki ticaret 170 milyar dolardan 205 milyar dolara yükselerek %20 artış göstermiştir. Bu iki ticaret ortağının önümüzdeki yıllardaki ticaretinin 300 milyar doları aşacağı tahmin edilmektedir. Çin ile Kıta arasındaki ticaret

hacminin en büyük kısmı Güney Afrika ile yapılırken ardından Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Zambiya, Mozambik gelmektedir (Cilliers, 2021: 257).

3.3.2. AfCFTA Sonrasında Hâkimiyet Savaşlarında Muhtemel Gelişmeler

AfCFTA ile birlikte, Çin ve Afrika enerji, madencilik, imalat, tarım ve hizmetler gibi çeşitli sektörlerde önemli yatırımlara yol açan güçlü bir ekonomik iş birliği geliştirmiştir. Çin ayrıca Afrika'da otoyollar, demiryolları, limanlar, havaalanları ve telekomünikasyon ağları da dâhil olmak üzere altyapı projelerinin finansmanında ve inşasında önemli bir rol oynamıştır. Bu da bölgesel bağlantıları, ticaretin kolaylaştırılmasını ve ekonomik entegrasyonu geliştirmiştir. Çin, Afrika'nın en büyük ticaret ortağı haline gelmekte ve ikili ticaret istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Çin tarafından Afrika ülkelerinde kurulan özel ekonomik bölgeler, sınai kalkınmayı, iş fırsatlarını ve teknoloji transferini teşvik etmiştir. Çin ayrıca Afrika ülkeleriyle tarım alanında da aktif bir şekilde işbirliği yapmış, finansal taahhütler, sulama sistemleri ve bilgi alışverişi sağlamıştır. Çin tarafından Afrika ile ticareti teşvik etmek, sanayileşmeye ve altyapı gelişimine yardımcı olmak için çeşitli finansman araçları sunulmuştur. Bu ekonomik işbirliği, sürdürülebilir kalkınma ve refahı hedefleyerek hem Çin'in hem de Afrika'nın sosyoekonomik durumunu şekillendirmektedir (Akmal, H. ve Akmal, S.A., 2023: 372).

Çin, Afrika'da çeşitli sektörlerde önemli yatırımlar yapmıştır. Ancak buradaki değerlendirmede ulaşım, teknoloji ve altyapı yatırımlarının yanı sıra ticaret hacmindeki büyümeye odaklanılacaktır. Çin'in Afrika'daki başlıca yatırım alanları altyapı geliştirme, doğal kaynaklar, imalat, ekonomik ilerleme, ticaret ve hizmetler ile teknolojik araştırmaları kapsamaktadır (SETA, 2023). Bu bağlamda Çin, başlangıçta Afrika genelinde ulaşım alanında önemli yatırımlara öncelik vermiştir. Bugün, Çin tarafından inşa edilen yollar Etiyopya, Tanzanya, Kenya, Sudan ve Uganda dâhil olmak üzere çok sayıda ülke arasında bağlantıyı sağlamaktadır. Sonuç olarak, bu girişimler ülkeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesini ve tarafların ekonomilerinin canlanmasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Çin, limanların inşası ve yeniden inşası konusunda da kayda değer adımlar atmıştır. Özellikle 2020 yılında Çin, Afrika genelinde on limanın kuruluşunu tamamlamış ve on iki ek proje üzerinde anlaşmaya varmıştır (DW, 2023). Bunun yanında, teknoloji alanında Çin, 2016'da Afrika'daki 314 olan Tech Hub teknoloji merkezi sayısını 2019'da 618'e çıkarmıştır ve Afrika'ya olan yatırımında artışa gitmiştir (The Diplomat, 2022).

2000-2022 yılları arasında, Çin ve Afrika arasındaki ticaret hacmi istikrarlı bir şekilde artmıştır. 2022 itibariyle 284 milyar doları aşan toplam ticaret hacmi, Çin-Afrika ekonomik ilişkilerinin önemini göstermektedir (Investing, 2023). Bu ticari bağların tek taraflı güven yerine karşılıklı bağımlılık ilkesi üzerine kurulmuş olması dikkat çekicidir.

Daha yakından incelendiğinde, Çin'in Afrika'daki yatırım ve iş birliğinin tek taraflı olmadığı, aksine çok sayıda tarafı kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Bu çok taraflı yaklaşım, önümüzdeki yıllarda Çin'i bölgede baskın bir oyuncu olarak konumlandırabilir.

Rusya ve Afrika ülkeleri arasındaki diplomatik bağlar ilerledikçe, ekonomik iş birliğini daha sorunsuz bir şekilde geliştirme fırsatı doğmaktadır. Özellikle enerji, madencilik, savunma, inşaat, altyapı, tarım, gıda ve ulaştırma gibi çeşitli sektörlerde iş birliği ve yatırımların arttığı görülmektedir (Mustafalı, 2023: 31). Ayrıca, Rusya ve Afrika ülkeleri arasındaki ticareti genişletme çabaları petrol, doğal gaz, madencilik teçhizatı tedarik etmeyi ve enerji projelerine katılmayı içermektedir. Bu durum, Rusya'nın Afrika ülkeleriyle ekonomik ilişkilerinin tek bir ticari kalemin ötesine uzanan çeşitlilikte olduğunu göstermektedir.

2022 verilerine göre, Rusya'nın Afrika ülkeleriyle dış ticaret hacmi yaklaşık 18 milyar dolardır. Buğday, Rusya'nın Afrika pazarlarına ihracatının yaklaşık %25'ini oluştururken, petrol ve petrol ürünleri %22'den fazlasını oluşturmaktadır (Kalmychek, 2023). Rusya ile en yüksek ticaret hacmine sahip Afrika ülkeleri Mısır, Güney Afrika, Cezayir, Angola, Nijerya, Libya, Moritanya, Fas, Tanzanya ve Zimbabve'dir.

Rusya Kıtada silah ticareti yaparak söz sahibi olmak isterken, Kıtanın bağımsızlık sürecinde verdiği destekler ile Hindistan'ın da Afrika pastasından büyük pay almaya hazır, kuvvetli bir büyük güç olarak yükseldiği görülmektedir. Kıtadaki mücadeleye katılan büyük güçlerden Hindistan, bir yandan nüfusunun hızla artmasıyla yoksulluk gibi sorunlarla uğraşırken aynı zamanda Kıta ekonomisinde parlayan bir güç olma yolunda diğer büyük güçlere karşı avantaj elde etmek için çaba sarfetmektedir (Taştan, 2022: 125-126).

4. AfCFTA ÖNCESİ VE SONRASINDA TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ

Bu bölümde AfCFTA öncesinde ve sonrasında Türkiye-Afrika ilişkileri incelenecektir. Bu anlaşma yeni sayılabilecek bir tarihte imzalandığından, burada keşif (exploratory) türünden bir araştırma yöntemi kullanılarak Türkiye-Afrika ilişkilerinin Anlaşmanın imzalanmasına kadar nasıl geliştiği ana hatlarıyla özetlendikten sonra, bu ilişkilerin AfCFTA sonrasında ne şekil alacağı analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.1. Araştırma Yöntemi

Bu bölümde Türkiye ile Afrika ekonomik ilişkilerinde AfCFTA'nın muhtemel etkileri keşif (exploratory) türünden bir yöntemle incelenmektedir. Keşif yönteminin ikincil araştırma alt yöntemi kullanılarak konuyla ilgili online kaynaklar ve literatür incelemesi yanında vaka çalışmaları nevinden analizler yapılmaya çalışılacaktır. Online kaynaklardan faydalanma ve literatür taraması, akademik çalışmalarda kullanılan yöntemlerden biridir. Literatür tarama süreci, belirli bir konuda daha önce yapılmış araştırmaların ve yayınların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve varılan sonuçların tespit edilmesidir (Gash, 1999). Literatür taraması, genelde belirli bir konuda, belirli bir zaman diliminde farklı yayınları (makale, gazete, kitap, rapor, önemli web siteleri, vb.) araştıran ve bir araya getiren akademik bir çalışma türüdür. Böyle bir tarama, tez konusunu önceden yapılmış araştırmalarla ve bu araştırmalardaki güvenilir sonuçlarla desteklenmesi bakımından faydalı olacaktır. Ayrıca, böyle bir yöntem, araştırmalarda kullanılan yöntem, elde edilen sonuçlar, çalışma grupları ve hala araştırmaya açık boşlukları ortaya koymak açısından da önemlidir (Gall vd., 1996).

Bu amaçla, arama motorlarında “Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri” ve “AfCFTA” ifadeleri için arama yapılmış, ulaşılan yüzlerce çalışma içinden uygun olanlar seçilerek tez çalışması kapsamında değerlendirilmiştir. Bunun ardından, seçilen makaleler, raporlar, gazete haberleri, raporlar ve web kaynaklı belgedeki bilgiler ve veriler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, önce Türkiye ile Afrika arasındaki tarihi ve siyasi ilişkiler incelenmiş, daha sonra da Türkiye-Afrika ekonomik ilişkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. AfCFTA'nın iki taraf arasındaki ekonomik ilişkilere olan etkisini görmek için 2015-2020 dönemindeki toplam ihracat ve ithalat verileri, 2021-2022 dönemindeki toplam ihracat ve ithalat verileri ile karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma, bahsi geçen dönemlerde ilgili veri için

her yılın ortalaması alınarak yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, AfCFTA öncesi dönemde ortalama yıllık ihracat veya ithalat ile AfCFTA sonrası dönemde ortalama yıllık ihracat veya ithalat verileri karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmaya konu olan ikinci dönem oldukça kısa olmakla beraber, bunun en azından başlangıç etkisini gösterebileceği düşünülmüş, buradan hareketle geleceğe dair yorumlar yapabilme imkânı düşünülmüştür. Veriler TradeMap sitesinden elde edilmiş ve grafik yoluyla veya tablolarla gösterilmiş ve yorumlanmıştır.

4.2. AfCFTA Öncesinde Türkiye-Afrika İlişkileri

4.2.1. Afrika ile Türkiye'nin Tarihi ve Siyasi İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Afrika'ya gelişi, Memlük yönetimini devirerek Mısır, Libya, Tunus, Fas, Cezayir, Etiyopya ve Sudan gibi çeşitli bölgelerde hâkimiyet kurmasıyla başlamıştır (Daban, 2021: 927). Modern devletlerin aksine, merkezden uzaklaştıkça Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolü azalmış, yerel yöneticilere güvenmiş ve uzak bölgelerde sembolik bir rol üstlenmiştir. İmparatorluk, Portekiz ve İspanya gibi sömürgeci güçlere karşı direnmiş ve onların Afrika'daki nüfuzlarına karşı mücadele etmiştir. Bu politika üç ana amaca hizmet etmiştir. Bunlar; misyonerlik faaliyetlerini engellemek, Şii güçlerin yayılmasına karşı koymak ve kutsal şehirler Mekke ve Medine'yi korumaktır (Orhun, 2019: 2501). Ancak imparatorluk askeri açıdan zayıfladıkça, savunma pozisyonu zaman zaman isyanlara ve emperyal güçlerle iş birliğine yol açmıştır. İngilizler sonunda Mısır'ın kontrolünü ele geçirmiş ve I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu tüm Afrika topraklarından resmen çekilmiştir. İmparatorluğun halefi olan Türkiye Cumhuriyeti, Afrika'daki haklarını İngiliz kontrolündeki Mısır'a bırakmıştır (Daban, 2021: 928).

Türkiye Cumhuriyeti başlangıçta müdahaleci olmayan bir dış politika izlemiş ve bu da Afrika ülkeleriyle ilişkilerin sınırlı kalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin statükocu ve Batı yanlısı tutumu, Batı emperyalizmine karşı tarihsel mücadelesi ile çelişmiş ve Afrika ülkelerinde sempatiye yol açmıştır. Ancak Bandung Konferansı ve Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi sırasında olduğu gibi Türkiye'nin Batı çıkarlarını desteklemesi Afrika'daki itibarını olumsuz etkilemiştir. Soğuk Savaş gerginliklerinin azalması ve Afrika'nın Yunanistan'a verdiği destek Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ilişkilerini daha da germiştir (Orhun, 2019: 2505).

Türkiye'nin 1960'lardaki Afrika politikası, Kıbrıs'la ilgili BM müzakerelerinde yeni bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerinin desteğini kazanmaya odaklanmıştır. Ancak Afrika ile ilişkiler 1990'lara kadar asgari düzeyde kalmıştır. Doğu Bloku ve SSCB'nin çöküşünden sonra Türkiye yeni küresel düzende kendine bir yer edinmeye çalışmıştır (Orhun, 2019:2506). Türkiye, 1980'lerden bu yana, Afrika da dâhil olmak üzere, ticari ilişkilere dayalı bir dış politika izlemiştir. İsmail Cem'in 1998'deki "Afrika Açılımı," önemli bir politika değişikliğine işaret etmekteydi (Dahir, 2021: 29).

Ekonomik, ticari ve teknik iş birliğine odaklanan Afrika Eylem Planı 1998 yılında hazırlanmış, ancak iç siyasi gelişmeler nedeniyle uygulanamamıştır. 2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle Afrika'ya olan ilgi artmıştır (Dahir, 2021: 29). Afrika Ülkeleri ile Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi 2003 yılında hazırlanmıştır. Türkiye 2005 yılını "Afrika Yılı" ilan etmiş ve diplomatik ziyaretler gerçekleştirmiştir. AK Parti Hükümetinin Afrika politikası 2008'de kapatma davasının lehine sonuçlanmasının ardından daha da güçlenmiştir (Hazar, 2011: 35-36).

Anlaşmalar yoluyla kurulan iş birliğinin uluslararası ticaret üzerinde önemli bir etkisi olduğuna inanılmaktadır. Türkiye'nin yeni dış politikası ve bunun tezahürü olarak 2008'den bu yana Afrika ile düzenlenen zirveler yoluyla Afrika ve Türkiye arasındaki işbirlikleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu ilişkilerin odak noktası giderek siyasi, sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye doğru kaymıştır.

Her iki tarafın bu anlaşmalara yansıyan iç ve dış gündemleri hem doğrudan hem de dolaylı olarak siyasetten etkilenmiştir. Ticaretin arka planı, en son haberlere ve bölgede mevcut potansiyel kaynaklara dayalı olarak stratejik bir şekilde planlanmıştır. Çin, Japonya, Hindistan ve Rusya'nın yanı sıra Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan, İran ve İsrail gibi bölgesel güçler de dâhil olmak üzere çeşitli ülkeler artık Afrika'nın kaynakları, pazarları veya stratejik konumları üzerinde nüfuz sahibi olmak için yarışmaktadır. Bu güçler, hedeflerini, Kıta ülkelerine düşük maliyetli krediler, finansal yatırımlar ya da nihai ürünler sunarak gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar (Orakçı, 2022: 2).

Türkiye, Güney Afrika ve Nijerya gibi hem ekonomik olarak gelişmiş hem de doğal kaynakları bol olan büyük Afrika ülkeleriyle güçlü ekonomik bağlantılar kurmuştur. Bu ülkeler, doğal kaynakları itibarıyla Türkiye ile ticaret için büyük bir potansiyellere sahiptir (Rudincová, 2014: 205). Afrika ülkeleri Türkiye'den ağırlıklı olarak mobilya, hazır giyim, ev ürünleri, tekstil, gıda, paketleme malzemeleri, demir, çelik, elektrikli cihazlar ve inşaat malzemeleri talep etmektedir. Buna karşılık Türkiye de Afrika'dan ağırlıklı olarak petrol, hammadde, altın ve maden satın almaktadır (Özkan, 2012: 124).

Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri 2005 yılında Afrika Birliği'ne gözlemci üye olmasıyla yeni bir vecheye kazanmıştır. Başbakan Erdoğan'ın Sudan ziyareti, Türkiye'nin Darfur sorununa ilişkin tutumunu şekillendirmiş ve bölgede insani yardım çabalarına öncülük etmiştir. 2008 yılına kadar Türkiye'nin Afrika ile ilişkileri hızla gelişerek 2009-2010 Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliğine adaylığını koymasına yol açmıştır. Türkiye destek için Afrika ülkelerine ulaşmış ve aidat borcu olanların oy kullanmasını sağlamıştır. Afrika'nın desteğiyle Türkiye 47 yıl sonra Geçici Üye olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi Adaylığı" 2023).

Türkiye-Afrika İş birliği Zirvesi'nin ilki 50 Afrika ülkesinin katılımıyla 18-21 Ağustos 2008 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Türkiye 2008 yılında Afrika Birliği tarafından Stratejik Ortak ilan edilmiş ve Afrika'da 15 büyükelçilik açma kararı alınmıştır. Türkiye'nin ekonomik kapasitesine rağmen, büyükelçiliklerin açılmasındaki gecikme, daha önceleri Afrika'nın potansiyelinin farkına varılmadığını göstermektedir.

Türkiye 2009 yılında Aden Körfezi'nde korsanlık ve kaçakçılıkla mücadele çalışmalarına katılarak Afrika'da güvenliğe katkıda bulunmuştur. Mısır'ın başkenti Kahirede, 2010 yılında düzenlenen Darfur Donörler Konferansı Türkiye ve Mısır'ın eşbaşkanlığında gerçekleşmiştir. Türkiye, daha sonra Afrika'ya ziyaretlerini artırarak kıtada etkili bir aktör haline gelmiştir. Fransa, Çin'e karşı Türkiye'nin Afrika'daki potansiyel ortaklığını kabul etmiştir (SETA, 2011: 525).

2011 ve 2012 yılları Türkiye'nin bölgeyle ilişkileri açısından kritik öneme sahiptir. Bu sürede Türkiye, çeşitli ziyaretler ve anlaşmalar gibi faaliyetlerini sürdürürken, yeni dış politika programıyla yumuşak bir güç haline gelmiştir. Türkiye, kaynaklarını seferber ederek, STK'ları ve halkı da dâhil ederek Somali'ye önemli yardımlarda bulunmuştur. Bu, Türkiye'nin Afrika'da yeniden doğuşuna işaret etmiş ve uluslararası arenada ve Müslüman coğrafyada liderliğini pekiştirmiştir. (Akgün ve Özkan, 2010: 536).

Türkiye, Afrika'da büyükelçilikler kurarak ABD, Çin, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin arasına katılmıştır. Türkiye, Afrika'da en çok temsil edilen ülkeler arasında dördüncü sırada yer almaktadır. 2014 yılında Ekvator Ginesi'nde düzenlenen Afrika-Türkiye 2.Zirvesi'nin ardından ilişkilerin ilerletilmesi kararı alınmıştır. Türkiye bu zirvenin ardından Afrika'ya açılma tartışmalarına son noktayı koymuş ve Afrika ile ilişkilerin "inisiyatif"ten ziyade "ortaklığa" dayalı olması gerektiği görüşünü dile getirmiştir. Türkiye'nin yeni Afrika Politikası karşılıklı ortaklık temelinde geliştirilecektir (Demirtaş, 2020).

2015 yılında Türkiye temsilcilikleri artırmaya devam etmiştir. Türkiye, Afrika ile iş birliğini geliştirmek için Türk İş Birliği Ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü, Anadolu Ajansı (AA), Türk Hava Yolları (THY) ve Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) bursları gibi yumuşak güç unsurlarını artırmaktadır. Bununla birlikte, bölgedeki diğer güçlerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin yumuşak güç araçlarının gelişmesi gerekmektedir.

AK Parti iktidarı 2005 yılından bu yana Afrika'da Türkiye'nin yeni dış politikasını etkin bir şekilde uygulamaktadır. Bu, siyasi temsilin kayda değer bir şekilde genişlemesiyle sonuçlanmış ve ülkemizin diğer bölgelerdeki tutarlılığını da güçlendirmiştir. Türkiye, Afrika'da hem yumuşak güç araçlarını hem de kıta ile olan tarihi bağlarını etkin bir şekilde kullanmıştır (Demirtaş, 2020).

4.2.2. Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri, dış politikada öncelik ülke menfaatleri doğrultusunda belirlenen hedeflere doğru ilerlemek olmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan plan, program ve politikalar mevcuttur. Uluslararası barış, hukuk ve adalet; ekonomik ve siyasi mütekabiliyet; iç işlerine müdahalede bulunmama, devletlerarasında eşitlik gibi ilkeler bu politikaların temelini oluşturmuştur. Türkiye bağımsızlığından bu yana bu ilkelere her zaman bağlı kalmıştır (Oğurlu: 2017: 48).

15 ve 16. yüzyıllarda, Kuzey Afrika Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olduğu için bu bölge ile ilişkiler nispeten güçlü olmuştur. Sahra Altı Afrika ile olan ilişkiler ise daha zayıf kalmış; coğrafi konum olarak Türkiye'ye daha uzak olması, açlık, yoksulluk, hastalık ve iç çatışmalar gibi problemlere sahip olması gibi sebeplerle akademik çevrelerde ve politika alanlarında pek rağbet görmemiştir. Sahra Altı Afrika bölgesinin bu olumsuz imajı 2005 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Güney Afrika ve Etiyopya ziyaretine kadar sürmüştür (Özkan, 2010: 95), ziyaretten sonra bölge ile olan ilişkilerde ciddi boyutlarda mesafe kat edilmiştir. Tarihsel bir tema üzerine geliştirilen Türkiye-Afrika ilişkileri insani, siyasi, kıtasal ve küresel bir boyutta müzakere edilmeye başlanmıştır (T.C. Dışişleri Başkanlığı, "Türkiye-Afrika ilişkileri", t.y.).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte sömürgeci devletler etkilerini yitirmeye başlarken 1950'li yılların sonlarında Afrika ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmeye hazırlanmışlardır (Goudja, 2021: 119-120). 1960'li yılların başlarında Afrika ülkeleri bağımsızlıklarına kavuşmuş, Türkiye de bu ülkelerin bağımsızlıklarını tanımıştır.

Ancak Türkiye Kıta ile olan ilişkilerinde pasif bir tavır takınmış, ekonomik ve siyasi diyaloglarını geliştirmede yetersiz kalmıştır. Kıta ile olan ilişkiler uzun vadeli olarak planlanmamıştır. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı yanlısı politikalar izlemiş ve Kıtaya gerekli önemi vermeyerek arka plana atmıştır. Ancak zaman içerisinde yaşanan globalizasyon hareketleri ile Türkiye Batı ile olan ilişkilerinde denge sağlamak adına dış politikalarını tekrar revize etme gereği duymuştur. 1970'li yıllarda Afrika ile diyalog sağlanmış, ancak Kıta ile ilgili bilgi eksikliği nedeniyle stratejiler oluşturulamamasından dolayı ekonomik, politik ve ticari ilişkiler yeterince ilerletilememiştir (Oğurlu: 2017: 48). Türkiye'nin Kıta hakkında yeterli bilgi sahibi olmaması Kıtaya olan ilgisizliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel döneminde Gana'ya atanan Büyükelçi Mahmut Dikerdem'den aktarılan bir anekdotta şöyle bir bilgi yer almıştır: Dikerdem 1964 yılında Gana'ya atanırken, atama kararnamesini imzalamak üzere dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret esnasında Gürsel'in kendisine tropik bir ülke olan Gana ile ekonomik ilişkileri geliştirmek adına ticaret amacıyla halı ihracı imkânlarının araştırılmasından bahsettiğini belirtmiştir. Ancak Kıta ile olan ilişkilerde ilgisizliğe ve strateji eksikliğine rağmen Türkiye, bağımsızlıklarını ilan eden Kıta ülkelerinde politik temsilciliklerini açmıştır. Gana bağımsızlığını kazandıktan sonra 1957'de başkenti Akra'da, 1960 yılında Nijerya'da, daha sonraki süreçlerde Senegal, Kenya, Mısır, Libya, Tunus ve Fas'ta, 1963 yılında ise Cezayir'de büyükelçilikler açılmıştır (Aydın, 2014: 8).

1960'ların sonu ve 1970'lerde Türkiye bazı Sahra-Altı Afrika ülkelerine dış yardımlarda bulunmuş, birçok Afrika ülkesiyle diplomatik ilişkilerini başlatmış, Somali ve Sierra Leone ile ekonomik ve teknik iş birliği anlaşmaları imzalamıştır. Mısır, Etiyopya ve Tunus gibi ülkelere 1970'ler ve 1980'lerin başında bazı resmi ziyaretlerde bulunulmuş, ancak bu ziyaretler ilişkilerin yeterince gelişmesini sağlayamamıştır.

Türkiye, ekonomiyi libelleştirmeye çalışan Turgut Özal döneminde de dış politikada aktif olmaya çalışmıştır. Türkiyenin aktif dış politika tavrı 1980 ve 1990'larda sürmüş ve bağımsızlığına yeni kavuşan Güney Kafkasya ve Balkanlar'daki bazı ülkelerle olan ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa Birliğine üye olmak isteyen Türkiye'nin talebi 1989'da reddedilince, dış politikasında yeni döneme girmeye, yeni vizyonlar belirlemeye başlamıştır. Türkiye, çok yönlü dış politika adımları ile kendini sadece Batıya kabullendirmekten vazgeçmiş, bunun yerine Soğuk Savaşın da sona ermesiyle daha dinamik, daha çok yönlü dış politika stratejisi belirlemiştir.

Bütün bunların yanında Dünya siyaset sahnesindeki adımlarını Afrika'ya açılım politikası ile atmıştır. Bu adım, Batı'dan başka bir dünyanın da var olduğunu, daha yeni, daha büyük piyasaların anahtarlarının da Türkiye için mevcut olduğunu göstermiştir. Açılım politikası, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlık ve ekonomik kriz nedeni ile ancak 2002'de AK Parti hükümetinin kurulmasıyla uygulanmaya başlanmıştır. Nitekim proaktif bir dış politika ve ticaret anlayışını benimseyen yeni hükümet, ekonomik ilişkileri geliştirme stratejisi ile Afrika Açılım Eylem Planını pekiştirmiştir (Tepeciklioğlu, 2017: 3-5).

Afrika ile ilişkilerini yeniden gözden geçiren Türkiye, “Afrika Açılım Eylem Planı” ile Afrika'yla diyalogları üst seviyeye çıkarmanın adımını atmıştır. Kıta ile olan kültürel, siyasi ve tarihi bağların güçlendirilmesi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına 2005 yılı “Afrika Yılı” ilan edilmiştir (Oğurlu, 2017: 48).

Türkiye 1998'de “Afrika'ya Açılım Politikası” hamlesiyle sadece Batı ile işbirliği konumunda olmayıp, Afrika Kıtasında oyun kurucu olarak aktif bir ülke pozisyonunda da varlığını göstermiştir. 2008 yılında İstanbul'da ülke temsilcilerinin katılımı ile Türkiye–Afrika İşbirliği temalı bir zirve yapılmıştır. Türkiye, 1998 yılında “Afrika Açılım Eylem Planı”nı kabul ederken Kıta ile olan ekonomik ilişkilerinde “emperyal güçlerin etkisinden arınmış bir Afrika ile ortaklığı” amaçlamış, bu ortaklığın da eşitlik temelinde gelişmesi fikrini benimsemiştir. Nitekim Afrika Birliği, Türkiye ile olan ilişkilerini istikrarlı şekilde geliştirmek yönünde bir irade göstererek, 2008'de ülkemizi “Kıtanın stratejik ekonomik ortağı” olarak ilan etmiştir (Enwere ve Yılmaz, 2014: 223-224). Stratejik ortaklığın kurulmasının ardından, yine aynı yılda İstanbul'da Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Zirvede, Kıta ile sağlanacak işbirliği alanları belirlenmiştir. Zirvede varılan mutabakat yatırım, ticaret, tarımsal ürünler, su kaynakları, küçük orta ve büyük ölçekli işletmeler, barış, güvenlik, enerji, altyapı, ulaşım, telekomünikasyon, sağlık, iletişim, medya, basın, kültür ve turizm gibi geniş bir çerçevede hükümetler arasında dayanışma ve işbirliğini kapsamıştır. İlişkilerin hız kazandığı bu dönemde Kıta'nın stratejik ortağı olan Türkiye, bulduğu her fırsatta uluslararası arenada Afrika'nın sesi olmuştur (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, “Türkiye-AfB İlişkileri”, t.y.).

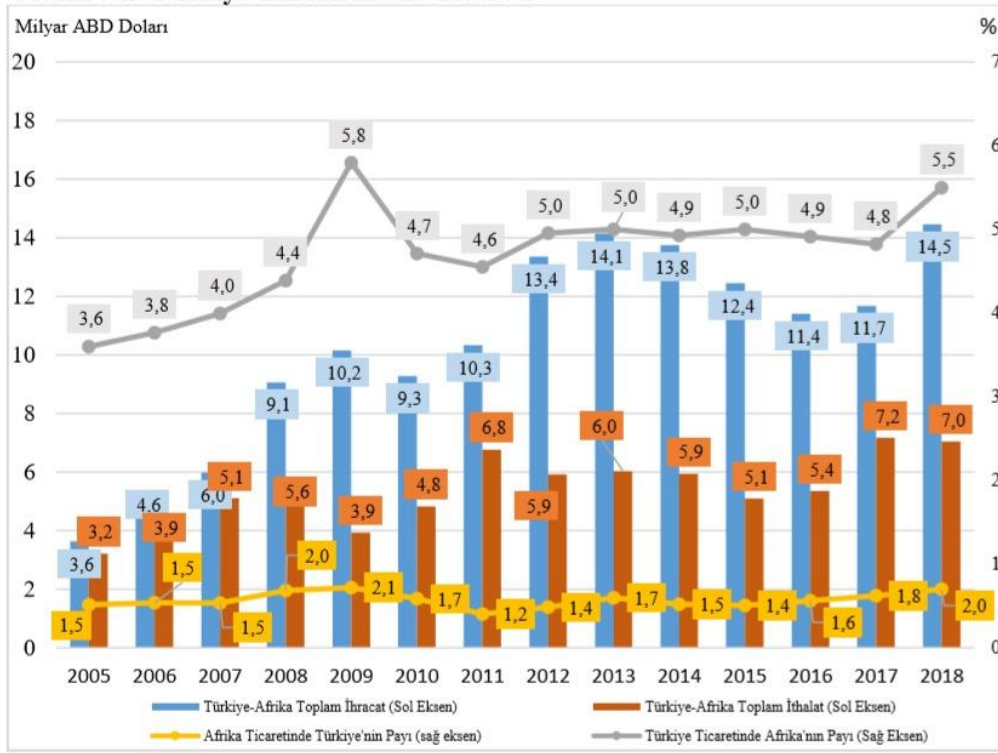
2008 yılında Türkiye'nin Afrika Kalkınma Bankası (AKB) ve Afrika Kalkınma Fonu (AKF) üyeliği için yapmış olduğu başvuru kabul edilmiş, TBMM onayı ile Türkiye 2013 yılından itibaren AKB'nin bölge dışındaki 26. üyesi olmuştur. Ayrıca Türkiye, Kıtadaki ekonomik amaçlı bölgesel oluşumlarla da irtibat halindedir (Oğurlu, 2017: 57).

2014 yılında 2. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi Ekvator Ginesi'nde başkent Malabo'da düzenlenmiştir. "Sürdürülebilir Bir Kalkınmanın ve Bütünleşmenin Güçlendirilmesi için Yeni Bir Ortaklık Modeli" teması altında toplanan zirvede, 2015-2019 yıllarını kapsayan Ortak Uygulama Planı Kabul edilmiştir. Bu zirvede, bir dahaki sefere düzenlenecek olan 2019 yılı zirvesinin Türkiye'de yapılması uygun görülmüştür. Ayrıca 2014 yılında kurumsal yapısında reform yapılan DEİK (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu) ile Ticaret Bakanlığı, 2016 yılında "Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu" toplantısını düzenlemiştir (Oruç, 2022: 111-112).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) gibi kurumların ve iş camiasının birlikte yürüttüğü çalışmaların kapsamı insani ve teknik destekler, uluslararası örgütler bünyesinde Kıta ülkeleriyle oluşturulacak ilişkiler, yüksek düzeyli ziyaretler, teknik, ekonomik, bilimsel programlar, insani yardım programları, ticaret ortaklığı anlaşmaları Türkiye-Afrika İşbirliği zirvelerinin istikrarlı şekilde devamı ve iş adamları ziyaretleri gibi etkinlikler olmuştur (Oğurlu, 2014: 54).

Afrika Kıtası, Türkiye Ekonomisi için yeni ve geniş bir pazar oluşturmaktadır. Kıta, aynı zamanda Türk dış politikası açısından çeşitli alternatifler sunmaktadır (Karagül ve Aslan: 2013: 22). Türkiye'nin Afrika dış politikası ekonomik ilişkilere ivme kazandırmış ve ticari ilişkileri istikrarlı bir şekilde geliştirmiştir. Türk iş adamlarının altyapı ve inşaat alanlarındaki projeleri Etiyopya ve Sudan'da vücut bulurken, mobilya ve bankacılık endüstrilerindeki yatırımları Senegal ve Nijerya'da, gıda işleme ve tekstil yatırımları ise Güney Afrika'da artış göstermiştir. 2000 yılında Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki ticaret hacmi 742 milyon ABD doları iken, 2005 yılında bu rakam 3 milyar dolara, 2008'de 5.5 milyar dolara yükselmiştir. Sırasıyla 2009 ve 2010 yıllarında 4.88 ve 4 milyar dolar olan ticaret hacmi 2011 yılında da 7.5 milyar dolara ulaşmıştır. Kıta geneliyle yapılan ticaret hacmi incelediğinde yıllar itibariyle rakamların artış gösterdiği gözlemlenmektedir. 2005 yılında 9 milyar dolar, 2009 da 15.87 milyar dolar, 2010 yılında 14.1 milyar dolar, 2011'de 17.1 milyar dolar ve 2012 yılında 17 milyar dolar olmuştur (Enwere ve Yılmaz, 2014: 224). Afrika Kıtası'nın, Türkiye'nin 2021 yılı ihracatındaki payı %9,4'tür. Türkiye'nin kıtayla olan dış ticaret hacmi 2021 yılında 29,4 milyar dolar civarında olmuştur (Palabıyık, 2022). Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre de 2022 yılında Türkiye'nin Afrika'ya gerçekleştirdiği ihracat 23,6 milyar dolardır ("Küresel ticaretin yeni gözdesi

Afrika'yı Türkler inşa ediyor", 2023). 2022 yılı dış ticaret hacmi ise 40,7 milyar dolardır (TRT Haber, 2023).

Şekil 4.1. Türkiye'nin Afrika ile Ticaret Hacmi

Kaynak: (Oruç, 2022: 114)

Şekil 4.1'de Türkiye'nin Kıta ile olan ticaret hacmindeki gelişmeler gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde Türkiye-Afrika arasındaki toplam ihracat, 2005 yılında 3,6 milyar ABD Doları iken bu rakam yıllar itibariyle artarak yükselişe geçmiş 2013 yılında 14,1 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. 2018 yılında ise 14,5 milyar ABD doları olmuştur. Afrika ticaretinde Türkiye'nin payındaki rakamlar 2005-2018 yılları arasında çok küçük miktarlarda değişime uğrasa da hemen hemen aynı seviyelerde devam etmiştir. Türkiye-Afrika arasındaki toplam ithalat 2005 yılında 3,2 milyar ABD Doları iken 2018'de 7,0 milyar ABD Dolarıdır. Türkiye ticaretinde Afrika'nın payı ise 2005 yılında yani Türkiye'nin Afrika Birliğine gözlemci ülke statüsü kazandığı yılda, 3,6 milyar ABD Doları civarındayken Kıta ile yapılan ve ilk işbirliği zirvesinin tarihi olan 2008 yılında 4,4 milyar dolar ABD Dolarına yükselmiştir. Ticaretteki bu gelişmelerin ardında, yıllar itibariyle Kıta ile sürdürülen olumlu ilişkilerin payı etkilidir. Bu yaşanan olumlu gelişmelerde, Türkiye'nin Afrika'ya yönelik belirlediği dış politika stratejisi, Kıta ile olan diplomatik ilişkilerde gösterdiği başarı, Kıta'nın gelecekte alacağı konumunun önemini

şimdiden kavrayarak buna yönelik attığı adımlar ve bu adımlardan biri olan Afrikaya Açılım Politikasının katkısı bulunmaktadır.

Tablo 4.1. Türkiye'nin En Çok Ticaret Yaptığı Afrika Ülkeleri

En Çok İhracat Yapılan Ülkeler (2018)		En Çok İthalat Yapılan Ülkeler (2018)	
Ülke	İhracat Tutarı (Milyon ABD Doları)	Ülke	İthalat Tutarı (Milyon ABD Doları)
Mısır	3.053	Mısır	2.190
Cezayir	2.031	Güney Afrika Cum.	1.381
Fas	1.989	Cezayir	1.138
Libya	1.498	Fas	715
Tunus	904	Libya	367
Güney Afrika Cumhuriyeti	534	Fildişi Sahili	203
Senegal	389	Tunus	182
Sudan	360	Nijerya	143
Nijerya	346	Mozambik	105
Etiyopya	320	Gana	79

Kaynak: (Oruç, 2022: 115)

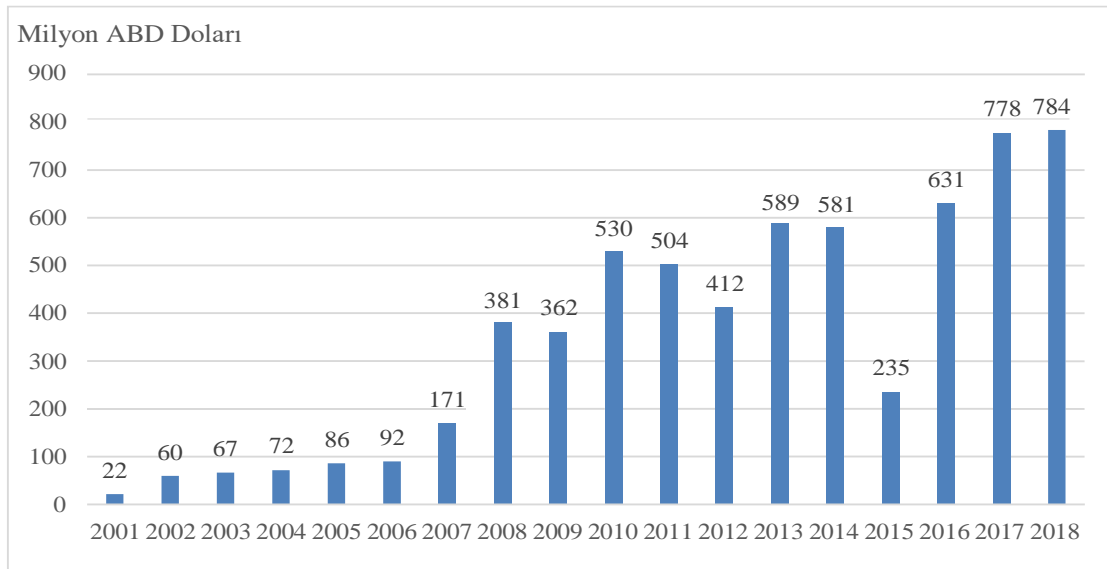
Tablodan, Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinin Kuzey Afrika'da daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kıta'nın stratejik ortağı olan Türkiye'nin, Sahra Altı Afrika'da cılız kaldığı görülen ilişkilerini bu ortalıklığın da gereği olarak daha çok geliştirmesi, toplam ticaretini Kıta geneline yayması gerektiği görülmektedir (Oruç, 2022: 113-115).

Kıta ile gelişen ekonomik ilişkilerimizin en güçlü örneğini ticarete yükselen rakamlar göstermektedir. Toplam ticaretimiz, 2003 de 5,4 milyar dolar iken bu rakam 2021 yılı sonunda 34,5 milyara ulaşmıştır. Afrika'da varlığı güçlenen Türk müteahhitlerinin projeleri artmış, iş hacimleri 77,8 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Kıtadaki 45 ülke ile "iş konseyleri" bulunmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika ilişkileri", t.y.). İş Konseyleri, Türk iş dünyasının dış ekonomik politikalarını tasarlamak, gerekli durumlarda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına görüş bildirmek, Türkiye ve diğer ülkelerin ticari ve iktisadi münasebetlerini güçlendirmek amacıyla kurulan Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından oluşturulmuştur. İş konseyleri, DEİK'in kurumsal olarak işbirliği yapma mekanizmasıdır. Sektörel İş Konseyleri, Özel Amaçlı İş Konseyleri ve Ülke İş Konseyleri olmak üzere farklı iş konseyleri mevcuttur. Ülke İş Konseyleri; Avrupa İş Konseyleri, Amerika İş Konseyleri, Avrasya İş Konseyleri, Orta Doğu İş Konseyleri, Körfez Ülkeleri İş Konseyleri, Asya-Pasifik İş Konseyleri, Güneydoğu Avrupa İş Konseyleri, Müstakil İş Konseyleri ve Afrika İş Konseylerinden

oluşmaktadır. Bunlara benzer şekilde Afrika Kıtadaki ülkeler ile de iş konseyleri bulunmaktadır (Özçelik, 2015).

Afrika ülkeleriyle olan ilişkileri geliştirip iş insanlarının birbirleri ile olan iletişimini güçlendirmek, yeni bağlantılar kurmasını sağlamak ve aynı zamanda Afrika insanının dünyaya açılan kapısı ve kavşak noktası olmak adına THY'nın da pay sahibi olması için uçuş sayılarının artırılması yönünde teşvikler sağlanmaktadır. COVID-19 öncesi 39 ülkeden 60 farklı noktaya sefer yapan THY, pandeminin bitmesi ve seyahat yasaklarının sona ermesiyle uçuş sayılarını giderek attırmaktadır (DEİK, “Erdoğan: Türk firmalarının Afrika genelinde üstlendiği projelerin toplam değeri yaklaşık 70 milyar dolara ulaştı.”, t.y.).

Türkiye Afrika ile olan ilişkilerinde son yıllarda yumuşak güç (soft power) kavramı öne çıkmaktadır (Özkan, 2010:98). Dış politika literatürüne 1980 yılları sonlarında Joseph Nye tarafından kazandırılan bu kavram, “askeri müdahale kullanılmadan yapılması gerekenleri yapma” olarak tanımlanmıştır (Sarikaya, 2019). Yumuşak güç aracı olarak Türkiye 1985 yılında Turgut Özal tarafından Sahra Altı Afrika’da yaşanan kuraklık sebebiyle 10 milyon dolarlık gıda yollayarak insani yardımlarda bulunmuştur. Ayrıca Türkiye’nin Kıtada kullandığı yumuşak güç, ABD, İngiltere ve Çin’in Afrika pazarlarındaki rekabet gücünü azaltmaktadır. Aynı zamanda Türkiye’nin Afrika ile ilişkilerinin amacı, Kıtaya ekonomik kazanç sağlayacak kaynak ve teknoloji aktarımını gerçekleştirmektir (Enwere ve Yılmaz, 2014: 226-27).

Şekil 4.2. Türkiye'nin Afrika'daki Yatırımları

Kaynak: (Oruç, 2022)

Türkiye'nin Kıtadaki yatırımlarını gösteren bu tablo Kıtada varlık gösteren diğer ülkelerle karşılaştırıldığında zayıf kalmasına rağmen, yaptığı yatırımların istihdam yaratma gücü bakımından önemlidir. 2014 yılında yayınlanan FDI Intelligence'ın *Afrika Yatırım Raporu*, Türkiye'nin Kıta'da yaptığı yatırımların sağladığı istihdam açısından 16.593 kişiyle birinci sırada yer alırken ardından gelen ülkelere Çin'in yaptığı yatırımların yarattığı istihdam 10.811 kişi, Hindistan'ın yaptığı yatırımlardaki istihdam sayısı da 6.193 kişi olmuştur (Oruç, 2022: 116).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) 1991'de dağılmasıyla birlikte, birçok yeni devlet ortaya çıkmış, devletler tarihi sahnesinde bazı değişimler yaşanmıştır. Bu ülkeler, serbest piyasa ekonomisinden bir hayli uzakta konumlandıklarından ve bir geçiş süreci yaşadıklarından IMF ve Dünya Bankası'nın yer aldığı Kalkınma İşbirliklerinden faydalanmak istemişlerdir.

Türkiye, kültür ve tarih bağlarının olduğu bu coğrafyada diğer ülkelerle güçlü işbirlikleri geliştirmek üzere 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nı (TİKA) kurmuştur. 2011 yılında, küresel ve bölgesel boyutta yaşanan değişimlere cevaben TİKA daha esnek ve daha hızlı kararlar alabilmek adına kendini yenilemiş ve güncellemiştir. Türkiye'nin dış politikasına bağlı olarak kardeş, akraba ve dost ülkeler diye gördüğü bölgelere yönelik çalışmaları gerçekleştirmek üzere TİKA 60 ülkede faaliyetlerine devam ederken, Afrika Kıtasında da varlık göstermektedir. (TİKA, "Tarihçe", t.y.)

İlk olarak Balkanlar, Orta Asya ve Kafkaslardaki devletlerin geçiş süreçlerinde yardımcı olmak amacıyla kurulan TİKA, sonraki yıllarda etki alanlarını genişleterek "yumuşak güç" rolüne bürünmüştür (Enwere ve Yılmaz, 2014: 228).

Afrika'da ilk olarak 2005 yılında Etiyopya'da faaliyetlerine başlayan TİKA, henüz yeni olmasına rağmen Kıta'da etkin şekilde faaliyetlerde bulunup farklı proje ve planlar yürütmektedir. TİKA, BM'in Binyıl Kalkınma Hedefleri doğrultusunda yıllık ortalama 400 civarında proje üretmektedir (Arpa ve Bayar: 211). Bu projeler sağlık, eğitim, tarım ve hayvancılık gibi geniş alanları kapsamaktadır. Tarım sektöründe yoksulluğu azaltma ve gıda güvenliğini sağlamaya yönelik destekler yoksulların gelirinin artırılması ve çiftçilere yöneliktir. Kıtanın en önemli sorunlarından olan temiz su sorununun çözümüne yönelik projeleri yürütmekte olan TİKA iklim değişikliği ile mücadelede Kıta'ya destek olmaktadır (TİKA, 2021).

4.3. AfCFTA Sonrasında Afrika-Türkiye İlişkileri

1990'lı yıllarda dünya siyaset sahnesinde meydana gelen değişimler Türkiye'nin iç ve dış politikasında dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi de iç politikasındaki değişimin sonucudur. Sadece Kıtaya değil diğer bölge ve kıtalara da daha geniş pencereden bakmaya başlayan Türkiye, diğer ülkelerle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmiştir. AB'ne girmek isteyen ve bu süreçte çeşitli sorunlarla karşılaşan Türkiye, çok yönlü politikada karar kılarak Latin Amerika, Uzakdoğu, Ortadoğu, Asya ve Afrika gibi bölgelerle diyaloglarını çeşitlendirip güçlendirmeye başlamıştır. Çok yönlü politikasında Afrika'ya ayrı bir önem verilmiştir (Karagül ve Arslan, 2013:27).

Özellikle de beş yılda bir düzenlenen Türkiye-Afrika Zirveleri, aradaki ilişkilerin daha da kurumsal bir çerçeveye oturmasına imkân tanımıştır. Malabo'da, Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'nin ikincisini gerçekleştiren, Türkiye burda bazı kararlar alarak Kıta ile yapılacak işbirliğini "2015-2019 Ortak Uygulama Planı" belgesiyle teyit etmiştir. Bu belge ile Afrika'da değişik alanlarda yapacağı projeleri belirleyerek altını çizmiştir. Bunlar genel hatlarıyla aşağıdaki konuları kapsamaktadır:

- Kıta ile olan ilişkilerin sürdürülebilir olması adına ticaret ve yatırımlara devam etme;
- Barış ve güvenlik konusunda ortak hareket etme;
- Eğitim ve kültür alanlarında dayanışma sağlama;
- Genç nesle destekler sunma, onları güçlendirme;
- Teknoloji transferinde bulunma;
- Tarımı canlandırarak kırsal ekonomiyi güçlendirme;
- Enerji ve ulaştırma alanlarında ortak hareket etme;
- Her beş yılda bir Kıta'da zirve toplantıları gerçekleştirmek için Afrika Birliği ile işbirliği yapma (Daban, 2021: 938).

Kıta içinde gelişmekte olan ilişkiler AfCFTA ile daha çok pekişerek işlerlik kazanmaya başlamıştır. Bu anlaşma, beraberinde Türkiye için bazı avantajlar getirecektir. Kıtada herhangi bir ülkede yapılacak yatırımlar ve hizmetler Kıtanın bir diğer ülkesine gümrük engeli ile karşılaşılmadan pazarlanabilecektir. *Uluslararası İnşaat Sektörü-ENR 2020* dergisi, 2019 yılında en fazla gelir elde eden 250 inşaat şirketinden 44'ünün Türk firması olduğunu açıklamıştır. Türk müteahhitleri Kıtadaki inşaat sektöründe önemli kapıları aralamışlardır (Gülmez, 2021).

AfCFTA, Kıta içi ticareti geliştirmenin yanı sıra Türkiye ile Afrika arasında ilişkileri güçlendirecek, ticaret ve yatırımı teşvik edecektir (Klomegah, 2021).

Ancak, AfCFTA sonrasında Türk firmalarının Kıtada gümrük engeline takılacak olmaları nedeniyle, Türk ürünlerinin Kıtadaki rekabet gücünün azalması ve Türkiye'nin Kıta'ya mal ve hizmet ihracatında bir düşüş meydana gelmesi beklenmektedir (Gülmez, 2021).

Tablo 4.2. AfCFTA ile Türkiye'nin Afrika'da İhracatının Düşmesi Beklenen Ülkeler

	AfCFTA Öncesi İhracat	AfCFTA Sonrası İhracat	Fark (Milyon USD)	Değişim (%)
Nijerya	596	587	-9,3	-1,6
Cezayir	2,016	2,009	-7,4	-0,4
Tunus	887	881	-5,7	-0,6
Moritanya	168	163	-5,1	-3
Gana	374	371	-3,8	-1
D. Kongo Cum.	54	51	-3,1	-5,7
Kenya	230	228	-2,6	-1,1
Kamerun	157	155	-2,1	-1,3
Angola	215	214	-1,4	-0,7
Etiyopya	381	380	-1	-0,3
<i>İlk 10 ülke toplamı</i>	<i>5,079</i>	<i>5,038</i>	<i>-41,7</i>	<i>-0,8</i>
<i>Genel Toplam</i>	<i>15,842</i>	<i>15,792</i>	<i>-50,3</i>	<i>-0,3</i>

Kaynak: (DEİK, 2021a)

AfCFTA sonrasında, Tablo 4.2'deki verilere göre, Türkiye'nin Kıta ile ihracat hacminin %0,3 azalacağı tahmin edilmektedir. İhracattaki gerilemenin Cezayir'le %0,4, Tunus'la %0,6, Nijerya'yla %1,6, ve Moritanya ile de %3 oranında olacağı öngörülmektedir. Kıta içi ticareti güçlendirecek olan AfCFTA, Cezayir'in Türkiye'den yaptığı demir-çelik ürünleri ithalatını azaltacak, diğer Kıta ülkelerinden Tunus, Güney Afrika, Mısır ve Fas gibi ülkelere kaydıracaktır. Nijerya ve Moritanya'nın Türkiye'den çimento, taş ve toprak mamüllerinin ithalatında gerileme olması tahmin edilmekte olup, Türkiye'nin ayrıca, Cezayir ve Tunus'a yaptığı otomotiv, cam ürünleri, tütün ihracatında da azalmalar meydana gelmesi beklenmektedir (DEİK, 2021a: 58).

Tablo 4. 3. AfCFTA ile Türkiye'nin Afrika'da Gerilemesi Beklenen İhracat Sektörleri

	AfCFTA Öncesi İhracat (Milyon Usd)	AfCFTA Sonrası İhracat (Milyon Usd)	Fark (Milyon Usd)	Değişme (%)
Çimento, Taş, Toprak Ürünleri	405	400	-5,4	-1,3
Demir-Çelik eşyaları	788	785	-3,7	-0,5
Unve Pasta Mamülleri	475	472	-3,2	-0,7
Çeşitli Mamül Eşya	142	139	-2,9	-2,0
Plastik	774	772	-2,1	-0,3
Pamuk, Pamuk İpliği	257	255	-1,9	-0,7
Elektrikli Cihazlar	822	821	-1,6	-0,2
Otomotiv	1,187	1,186	-1,3	-0,1
Tütün ve Tütün Ürünleri	60	58	-1,1	-1,9
Kağıt-Karton Yapımı Eşya	223	222	-0,7	-0,3
<i>İlk 10 Sektör Toplamı</i>	<i>5,133</i>	<i>5,110</i>	<i>-23,8</i>	<i>-0,5</i>
<i>Afrika Kıtası Toplamı</i>	<i>15,842</i>	<i>15,792</i>	<i>-50,3</i>	<i>-0,3</i>

Kaynak: (DEİK, 2021a)

Türkiye'nin Cezayir'e olan ihracatının yerini AfCFTA ile birlikte Tunus, Fas, Fildişi Sahili, Mısır ve Güney Afrika alacaktır. Kıta genelinde sektörler incelendiğinde Türkiye'nin ihracatını yaptığı taş, toprak, çimento, demir çelik ürünleri ve un ve pasta ürünlerinde ihracatın azalacağı beklenmektedir. Taş, toprak, çimento sektöründe Türkiye'nin Kıtaya olan ihracatı 5,4 milyon dolar azalacaktır. Demir-çelik eşya ürünlerinde 3,7 milyon dolar, un ve pastada ise 3,2 milyon dolar ihracat gerilemesinin meydana gelmesi beklenmektedir. Yani Afrika Kıtasına olan ihracatımızda, aşağıdaki on sektör toplamında 24 milyon dolara yakın bir kayıp yaşanması öngörülmektedir. (DEİK, 2021a: 58).

2003 yılında Türkiye'nin Kıta ile olan toplam ticaret hacmi 1.35 milyar dolar iken, bu rakam 2022 yılında 40.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2023 yılı sonrası Kıta ile olan toplam ticaret hacmi ilkin 50 milyar dolar olarak hedeflenmişken, daha sonra bu hedef 75 milyar dolara yükseltilmiştir. Kıta ile olan ilişkiler kazan-kazan ilkesi doğrultusunda ilerlemektedir (Türk, 2023).

Afrika'nın uluslararası ticaretteki başarısı bakımından AfCFTA, Kıta için çok büyük bir fırsattır (Tepebaş, 2021). Bu anlaşmanın yapıldığı tarihten bir yıl sonra, 2019 yılında, Kıta'nın 54 ülkesi dünyadan 568 milyar dolarlık ithalat gerçekleştirmiş olup, bu rakam küresel çapta ithalatın %2,97'sini oluşturmuştur. Kıta'nın Türkiye'den yaptığı ithalat, 2019'da 16.9 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve Türkiye, Kıta'nın en büyük tedarikçisi olarak %3 pay ile ilk ona girmiştir. Türkiye, Kıta ülkelerine elektrik-elektronik

ürünler, kimyevi mamüller ve otomotiv sektörü ürünleri ihraç etmektedir. Kıta'nın hali ihtiyacının yüzde 54'ünü Türkiye karşılamaktadır. Türkiye'nin, Afrika Kıtası dışındaki ülkelere ihraç edip henüz Afrika'ya ihraç etmediği 1.250'ye yakın ürün bulunmaktadır. Kıta, 50,2 milyar dolar tutarındaki ürünleri Türkiye dışındaki ülkelere ithal etmektedir. (Türkiye İhracatçıları Meclisi (TİM), *İhracat Raporu*, 2021)

DEİK Başkanı Nail Opak, AfCFTA ile Kıta'nın kendi iç ticaretinde koruma kalkanları oluşturacağını dile getirmektedir. Kıta, yaptığı ticarete dış sınırlarını kapatacak ve kendi içerisinde ticareti serbest hale getirecektir. Kıta, 80 milyar dolar olan kıta içi ticaretini 90 milyar dolara çıkarmayı düşünmektedir. Bu durumdan Türkiye minimum etkilenecek ülkelerden biridir. Bu yüzden Kıta'ya ihracatını artırma çabasının yanı sıra, Türkiye, yerel yatırımlarla da Afrika Kıtasındaki varlığını sürdürmeye devam ederek ordaki pazar payını kendi lehine çevirmeye çalışmalıdır. Uzun vadede ihracattaki gelişmelerin Türkiye aleyhine değişme riski bulunmaktadır. Türkiye'nin, bunun üstesinden gelmek için Kıta ile yapacağı karşılıklı serbest ticaret anlaşmaları yapması uygun olacaktır. Aynı zamanda, Türk yatırımcıların Kıta ülkelerinde yatırımlarını artırmaları da gerekecektir (Erdoğan, 2021)

Türkiye'nin 48 Afrika ülkesi ile Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, 32 ülke ile Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 16 ülke ile Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ve 5 Afrika ülkesi (Fas, Tunus, Mısır, Morityus, Sudan) ile Serbest Ticaret Anlaşması bulunmaktadır. Bu anlaşmalar, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasında karşılıklı yarar sağlayan ekonomik ilişkileri teşvik etmek için sağlam bir sözleşme çerçevesi oluşturulmasında etkili olmuştur (Palabıyık, 2022).

Afrika Kalkınma Bankası (AfDB) 1964 yılında kurulmuş ve başlangıçta 53 Afrika ülkesinden oluşmuştur. Yıllar içinde, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Afrika dışındaki ülkeler de sermaye yatırarak üye olmuşlardır. Türkiye, 2013 yılında bankanın toplam sermayesine kıyasla nispeten küçük olan 20 milyon dolarlık bir miktar ile katılmıştır. Mart 2020'de AK Parti hükümeti Türkiye'nin katkısını 803,3 milyon dolara çıkarmayı teklif etmiş ve bu teklif Meclis Dışişleri Komisyonu'nda tartışmalara yol açmıştır. Tartışmalar sonucunda Türkiye'nin Afrika Kalkınma Bankası'ndaki payının 800 milyon dolara (5 milyar TL) çıkarılması Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir (Yurtsever, 2020). Bankanın 91,1 milyar dolar kayıtlı sermayesi ve 6,8 milyar dolar ödenmiş sermayesi bulunmaktadır. 2019 yılı itibarıyla en büyük hissedarlar Afrika ülkelerinden Nijerya, Mısır, Güney Afrika, Cezayir ve Fildişi Sahili ile bölge dışından ABD, Japonya, Almanya, Kanada ve Fransa'dır. Türkiye, payını artırmayı ve en büyük hissedarlar arasında

yer almayı hedeflemektedir. Türk şirketleri, desteklenen çok sayıda proje ve verilen kredi ve hibelerle bankanın kaynaklarından yararlanmaktadır. Türkiye ayrıca Afrika ülkelerine ticari ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeleri için kredi sağlamıştır. Buna karşılık Çin, 2000 yılından bu yana Afrika ülkelerine 148 milyar doların üzerinde kredi sağlamıştır (Yeni Dünya İçin Çağrı, 2022).

Türkiye'nin dış politikasındaki değişim, Afrika ülkeleriyle ticari ve siyasi ilişkilerin genişlemesine yol açmıştır. AK Parti hükümetinin çok gruplu ortaklık ideolojisini benimsemesi, sadece Rusya veya Batılı devletlerle değil, çeşitli ortaklarla iş birliğine olan bağlılığını göstermektedir. Resmileştirilen anlaşmalar, siyasi stratejiye yönelik bu yeni yaklaşımın kanıtı niteliğindedir. Bu değişimin, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve pazarın artan ilgisiyle birleştiğinde, Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacminin artmasına katkıda bulunması beklenmektedir (Daily Sabah, 2021).

2008 yılında düzenlenen 1. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi, 49 Afrika ülkesi ve 11 uluslararası kuruluşu, ilişkileri görüşmek ve geliştirmek üzere bir araya getirmiştir. Zirve, Türkiye-Afrika ilişkilerini sağlamlaştıran “Türkiye-Afrika İşbirliği İstanbul Deklarasyonu: Ortak Bir Gelecek İçin İşbirliği ve Dayanışma” ve “Türkiye-Afrika Ortaklığı İçin İşbirliği Çerçevesi” başlıklı belgelerin taraflarca kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye, Sahra Altı Afrika ülkeleriyle ticaret, yatırımlar, siyasi ilişkiler, kültürel projeler ve güvenlik iş birliği de dâhil olmak üzere çeşitli alanlarda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Afrika Açılım Politikası, 2013 yılında yerini Afrika Ortaklık Politikası'na bırakmıştır (TABEF, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, 2023).

Türkiye, Afrika ülkelerine odaklanarak gelecekte 500 milyar dolar ihracat hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır. Hâlihazırda sadece birkaç Afrika ülkesiyle serbest ticaret anlaşması bulunan Türkiye Gana, Sudan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kamerun ve Libya gibi ülkeler ile yapılabilecek anlaşmalar üzerinde de aktif olarak çalışmaktadır. Türkiye'nin Afrika'ya yönelik Ticari ve Ekonomik İyileştirme Stratejisi bulunmaktadır. Bu strateji, Afrika ülkelerinde doğrudan yatırımları, yeni iş fırsatlarını ve ekonomik kalkınmayı artırmak amacıyla 2014 yılında güncellenmiştir (TABEF, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, 2023).

Tablo 4.4, Türkiye'nin Afrika'daki kurumsal kapasitesini göstermektedir.

Tablo 4.4. Kurumsal Kapasite

Büyükelçiliklerimiz	44 Büyükelçilik (Afrika’da yedi büyükelçilik daha açılması öngörülüyor)	
Ankara’daki Afrika Büyükelçilikleri	38 Büyükelçilik	
Maarif Vakfı Okulları	144 Eğitim Kurumu (129 okul, 17 yurt)	TMV, 24 Afrika ülkesinde 18.862 öğrenci ve 888 derslik kapasiteli 129 okulda toplam 12.725 öğrenciye eğitim vermektedir.
TİKA Koordinasyon Ofisleri	22 Program Koordinasyon Ofisi	
Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Ofisleri	8 adet	
Ticaret Müşavirlikleri	(Tüm Afrika’da) 7’si münhal 26 Ticaret Müşavirliği	Türkiye’nin İskenderiye’de bir Ataşelik ve Kazablanka’daki bir Ticaret Ofisi bulunmaktadır.
Askeri Ataşelikler	11 adet	
THY Uçuşları	39 ülkede 60 noktaya THY uçuşları	14 noktaya kargo uçuşları devam etmektedir.
DEİK/Türkiye-Afrika İş Konseyleri	45 İş Konseyi (40’ı Sahra-Altı Afrika Ülkesi)	50 muhatap kuruluş ile faaliyetler yürütülmektedir.

Kaynak: (TABEF, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, 2023).

Tablo 4.4’te Afrika’daki kurumsal kapasitemizi artırdığımızı dair bilgiler yer almaktadır. Buna göre, Türkiye’nin Afrika’daki büyükelçilik sayısında önemli artışlar olmuştur. Benzer şekilde, Afrika’nın da ülkemizde büyükelçilikleri bulunmaktadır. Türkiye Maarif Vakfı’nın Kıtadaki okul sayısının 144 ve bu okullardaki öğrenci sayısının 18.862 olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye’nin Afrika’da eğitim sektörüne verdiği önemi göstermektedir.

Türkiye’nin Afrika Ortaklık Politikası, güçlü ilişkiler sürdürme çabalarının temel taşı olan karşılıklı üst düzey ziyaretlere büyük ölçüde dayanmaktadır. Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bugüne kadar toplam 28 Afrika ülkesine önemli ziyaretler yapmıştır. Bu ziyaretlerin Sayın Cumhurbaşkanının daha Başbakanlığı döneminde başlamış olması dikkat çekicidir. Ziyaret edilen ülkeler arasında Cezayir, Cibuti, Çad, Ekvator Ginesi, Etiyopya, Fas, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Libya, Madagaskar, Mali, Mısır, Moritanya, Mozambik, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Sudan, Tanzanya, Tunus, Uganda, Zambiya bulunmaktadır.

Türk inşaat firmalarının Afrika’daki proje hacminde önemli bir artış yaşanmış ve toplam proje bedeli 2022 yılında 71,1 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakamın 19,5 milyar dolarının Sahra-Altı Afrika (SAA) ülkelerindeki yatırımlara ait olması dikkat çekicidir.

Doğrudan yatırımlar açısından, Türkiye'nin Afrika'daki varlığı 2003 yılında 100 milyon dolardan 2019 yılında 6,5 milyar doların üzerine çıkararak katlanarak büyümüştür.

Ülkemiz, 2013 yılından bu yana AfKB-(Afrika Kalkınma Bankası'na) katılarak Türk şirket ve gerçek kişilerin AfKB, Afrika Kalkınma Fonu ve Nijerya Güven Fonu tarafından finanse edilen proje ve programlara yönelik ihalelere katılmasına imkân tanımıştır.

Afrika ülkeleriyle ulaşım imkânlarını geliştirmek, iş bağlantılarını teşvik etmek, Türkiye'yi Afrika halkları için küresel bir merkez haline getirmek ve sosyal bağlantıları güçlendirmek için ülkemiz, THY'nin Afrika'ya uçuşlarının artırılmasını aktif olarak desteklemektedir. THY uçuşları, seyahatin kolaylaştırılması ve insanlar arasındaki bağlantıların güçlendirilmesinde hayati bir rol oynamış ve ülkemize gelen Afrikalı ziyaretçi sayısında önemli bir artışa neden olmuştur.

Dışişleri Bakanlığı Diplomasi Akademisi 1992 yılından bu yana Afrika ülkelerinden yaklaşık 200 diplomatın katıldığı "uluslararası genç diplomatlar eğitim programı" düzenlemektedir. İkili çabaların bir parçası olarak, Somali-Somaliland, Madagaskar, Lesotho, Güney Sudan, Sudan, Kenya, Nijerya ve Namibya olmak üzere çeşitli Afrika ülkelerinden diplomatlar kısa süreli eğitim programlarına katılmışlardır (TABEF, "Türkiye-Afrika İlişkileri", 2023).

Türkiye, Afrika'da barış ve istikrarı teşvik eden girişimlere katkıda bulunmanın önemini farkındadır. Sonuç olarak, Afrika'da devam etmekte olan 9 BM misyonundan 5'ine (MONUSCO/KDC, UNAMID/Darfur, UNMISS/Güney Sudan, UNOCI/Fildişi Sahili ve UNMIL/Liberya), nispeten az sayıda da olsa, başta polis kuvvetleri olmak üzere personel tahsis etmiştir. Türkiye, Afrika'da Demokratik Kongo Cumhuriyetinde Birleşmiş Milletler İstikrar Misyonu (MONUSCO) ile 2010 yılında 18 polis ile katılmıştır. Darfur'daki Birleşmiş Milletler-Afrika Hibrit Misyonu'nda (UNAMID) 2007-2020 yılları arasında 79 polis ve bir adet C-160 nakliye uçağı ile görev almıştır. Güney Sudan'daki Birleşmiş Milletler Misyonu'na (UNMISS) 35 polis ile 2011 yılında katılmıştır. Fildişi Sahili'ndeki Birleşmiş Milletler Misyonu'na (UNOCI) ise 2004-2016 yılları arasında 26 polis ile katılmıştır (Kumek, 2023:48). Önde gelen bir donör ülke olarak Türkiye, küresel sorumluluk duygusu ve gıda güvenliği, açlıkla mücadele, çevrenin korunması, eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçların bilinciyle hareket etmektedir.

Ayrıca Türkiye, özellikle sağlık sektörüne odaklanarak insani yardım ve kalkınma yardımları konusunda kapsamlı bir yaklaşım benimsemektedir. Nitekim Türkiye, yaklaşık

20 Afrika ülkesi ile sağlık alanında ikili iş birliği anlaşmaları imzalamıştır (TABEF, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, 2023).

Ticaret Bakanlığı 2022-2023 dönemi için Afrika'daki Hedef ve Öncelikli Ülkeleri belirlemiştir. Hedef ülkeler arasında Etiyopya, Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Libya ve Mısır yer almakta, öncelikli ülkeler ise Angola, Fildişi Sahili, Gana, Kenya, Mozambik, Senegal, Tanzanya ve Fas'tan oluşmaktadır.

“Yeni Ekonomik Program (Orta Vadeli Program) YEP 2020-2022” kapsamında, Türkiye'nin Afrika'ya ihracatını artırmak için bir eylem planı uygulama sorumluluğu Dışişleri Bakanlığı'na verilmiştir. Bu eylem planının, iş dünyası, diplomasi ve finansman ayaklarına odaklanarak kapsamlı bir yaklaşım benimseneceği belirtilmiştir. Türkiye'nin hedef ülkelerde güçlü rekabet avantajına sahip olduğu ürün ve sektörler belirlenecektir.

Bu eylem planının hedefleri aşağıdaki gibidir:

1. Türk bankaları, ihracat gelirlerinin transferini hızlandırmak ve güvence altına almak için Afrika ülkelerinde şube veya temsilcilikler açmalıdır. Bankacılık işlemlerinin kolaylaştırılması için diğer ilgili kurumlarla iş birliği yapılmalıdır.

2. Afrika ülkelerinin ihracat potansiyelinden azami ölçüde faydalanılması için diplomatik çabalar sürdürülmelidir.

3. Türkiye'nin Afrika ülkelerine ihracatı, hedef ürün stratejisi uygulanarak artırılmalıdır.

Bu tedbirleri uygulayarak Türkiye Afrika'ya yönelik ihracatı güçlendirmeyi ve bu bölgedeki potansiyel büyüme fırsatlarından yararlanmayı hedeflemektedir (TABEF, “Türkiye-Afrika İlişkileri”, 2023).

4.3.1. AfCFTA Sonrasında Afrika'nın Ticaret Ortaklarıyla İlişkileri

Dünya Bankası'nın kullandığı kısmi denge analiz yöntemi SMART ile yapılan etki analizi, AfCFTA'nın kurulmasıyla Kıta içi ticaretin %7,3 oranında artış göstereceğini ve 2019 rakamları ile birlikte Kıta ülkelerinde ticaret hacminin 5,5 milyar dolar civarında artacağını ortaya koymuştur (DEİK, 2021a: 51). Bu analiz yöntemi günümüzde performans yönetiminde, kişisel ve stratejik hedeflerin belirlenmesinde önemli bir araç olup, ulaşılmak istenen hedeflerin temel özelliklerini de sorgulayan bir yöntemdir (Bandırma, 2013).

AfCFTA'nın kurulması münasebeti ile DEİK tarafından 2021 yılında *Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) ve Türk Firmalarına Etkisi* adıyla yayımlanan raporda, Afrika'da ülkelerin kıta içi ihracat ve ithalat rakamları incelenmiştir. Buna göre, AfCFTA

sonrasında Afrika içi ithalatta Demokratik Kongo Cumhuriyeti 1,1 milyar dolarlık artış ile Kıta ülkeleri arasında birinci sırada yer alırken, ardından 378 milyon dolarlık ithalat ile Kamerun gelmektedir. Bu ülkeyi, sırasıyla 216 milyon dolarla Angola, 185 milyon dolarla Nijerya ve 158 milyon dolarla Cezayir takip etmektedir. Güney Afrika, Uganda ve Zambiya Kıta içi ithalattaki artıştan en yüksek payları alan ülkelerdir (DEİK, 2021a: 51).

Tablo 4.5. AfCFTA ile İthalatını En Fazla Artırması Beklenen Ülkeler

Ülke	AfCFTA Öncesi Afrika'dan İthalat (Milyon USD)	AfCFTA Sonrası Afrika'dan İthalat (Milyon USD)	Fark (Milyon USD)	Değişim %
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	3,318	4,385	1,079	32,2
Kamerun	651	760	378	16,8
Angola	1,907	2,698	216	41,5
Nijerya	1,299	1,485	185	14,3
Cezayir	1,287	1,514	158	17,7
Etiyopya	401	505	153	26
Gana	1,25	1,405	133	12,4
Kenya	2,033	2,154	85	5,9
Tunus	655	706	80	7,8
Uganda	1,388	1,46	68	5,1
İlk 10 ülke toplamı	14,188	17,073	2,884	20,3
Afrika Toplamı	73,97	79,4	5,43	7,3

Kaynak: (DEİK, 2021a)

Kıtadaki ülkelerden biri olan Güney Afrika'nın ticaretin üçte birini yaptığı göz önüne alındığında, bu ülkenin diğer Afrika ülkelerine 1,3 milyar dolarlık ihracat artışıyla en yüksek paya sahip olması beklenmektedir. Güney Afrika ihracatının öncelikle Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Angola, Nijerya, Kenya, Gana ve Etiyopya'yı etkilemesi öngörülmektedir. AfCFTA ile birlikte, Güney Afrika'nın ardından en fazla, Mısır, Fas, Fildişi Sahili ve Uganda ülkelerinde ihracatın artırması öngörülmektedir. Mısır'ın ihracat artışı ise en çok Tunus, Cezayir, Nijerya, Etiyopya ve Nijerya'ya yönelik olurken, Fas'taki ihracat artışında Moritanya, Tunus, Cezayir ve Nijerya ön plandadır. Fildişi Sahili'nin ihracat artışı Cezayir ve Kamerun'a, Uganda'daki ihracat artışı ise en çok Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ne yönelik olacaktır (DEİK, 2021a: 52).

Tablo 4.6. AfCFTA ile İhracatını En Fazla Artırması Beklenen Ülkeler

Ülke	AfCFTA öncesi Afrika'ya İhracat (Milyon USD)	AfCFTA sonrası Afrika'ya ihracat (Milyon USD)	Fark (Milyon USD)	Değişim
Güney Afrika	24,614	25,927	1,314	5,3
Mısır	4,747	5,381	634	13,4
Fas	2,293	2,635	342	14,9
Fildişi Sahili	2,852	3,173	321	11,2
Uganda	1,522	1,812	290	19,1
Tanzanya	1,124	1,363	238	21,2
Nijerya	6,995	7,193	198	2,8
Zambiya	1,814	1,959	146	8
Namibya	2,047	2,191	144	7
Tunus	788	850	63	8
İlk 10 ülke toplamı	48,796	52,485	3,689	7,6
Afrika Toplamı	77,555	83,217	5,662	7,3

Kaynak: (DEİK, 2021a)

4.3.2. Bir Ekonomik Birlik Olarak AfCFTA-Türkiye İlişkileri

Hem Türkiye hem de Afrika Birliği, *Afrika Birliği 2063 Gündemi ve Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi*'ni, ortaklıklarını güçlendirmek ve Afrika ülkelerinde kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için yol gösterici çerçeveler olarak önceliklendirmektedir (Şahin ve Beyhan, 2021: 227).

Uluslararası ilişkilerdeki güç dinamiklerinde sürekli olarak değişim yaşanmaktadır. Kültürel etki, artık Türkiye'nin yetkililerinin iletişim kurma biçiminde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, ticaret hacmi, planları yönlendiren tek faktör değildir; kıtadaki dış politikaların benimsenmesi de ticaret yapısında önemli bir rol oynamaktadır. Afrika'nın kalkınması büyük ölçüde dış aktörlere bağlı görülmekte, siyasi kırılganlıkları gidermek ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek için iç büyümeye duyulan gereksinim ortaya çıkmaktadır. Türkiye, on yıl öncesine kadar Afrika'yı açlık, yoksulluk ve çatışmalarla özdeşleştirirken bugün gelinen noktada ise Afrika'yı bir umut kıtası olarak görmekte, ekonomik ve siyasi iş birliği ve kalkınma için potansiyel bir ortak olarak kabul etmektedir (Özkan, 2012: 114). Afrika'nın ekonomik büyümesi ve siyasi ilişkileri, kıtayı yoksulluk, insani yardım, insan hakları gibi konularda daha etkili adımlar atma konusunda güçlendirecektir.

AfCFTA, tarife engellerinin kaldırılmasına rağmen işlem maliyetlerini büyük ölçüde artırarak Afrika içi ticareti engelleyen anormal uygulamalarla mücadele etmelidir. Batı Afrika Ekonomik ve Para Birliği (WAEMU), 2010 yılında bu anormal uygulamaların etkisini gösteren bir çalışma yürütmüştür. AfCFTA sadece mal ticaretini kolaylaştırmanın ötesine geçerek serbest dolaşım, yatırımların teşviki, gümrük kolaylığı ve ulaştırma

verimliliği, bölgesel ve kıtasal tedarik zincirinin geliştirilmesi, sosyo-ekonomik kalkınmanın hızlandırılması ve sanayileşme gibi çeşitli alanlarda iş birliği ve koordinasyonu da kapsamaktadır. AfCFTA sadece bir serbest ticaret anlaşması (STA) değil, kapsamlı bir anlaşmadır ve bir ortaklık anlaşması olarak tanımlanmalıdır. Anlaşma, katılımcı ülkelerin nihai hedefinin kıtasal bir gümrük birliği kurmak olduğunu öne sürmektedir. Tüm bu faydaları açısından, Türkiye-Afrika arasındaki ikili ticaret hacmine yapacağı katkıdan dolayı bir avantaj, olarak karşımıza çıkmaktadır (Küçük, 2019).

AfCFTA'nın önemli bir etkiye sahip olabilmesi için tek tip gümrük tarifelerine ihtiyacı vardır; bu da Afrika ülkelerinin kıta dışı aktörlere karşı birleşmelerini gerektirecektir. Günümüzde Afrika'nın ekonomik yapısı ve diğer bölgelerle olan ticari bağları, sadece Afrika ülkeleri arasındaki tarifeleri ortadan kaldırmayı amaçladığı için AfCFTA'nın potansiyelini sınırlamaktadır. Bu nedenle AfCFTA'nın başarısı, adı konulmamış gümrük birliği hedefine doğru ilerlemesine bağlıdır.

Ancak AfCFTA'yı geleneksel bir anlaşma olarak kategorize etmek zordur. Hâlihazırda yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, belirli protokoller ve ekler üzerindeki müzakereler halen devam etmektedir. Devam etmekte olan görüşmeler, tarife ayrıcalıkları, menşe kuralları, rekabet politikası, fikri mülkiyet ve yatırımları kapsayan müzakerelerin ikinci aşamasını içermektedir. Ayrıca, anlaşmanın tamamı her beş yılda bir gözden geçirilmektedir (Küçük, 2019).

Anlaşmanın hedefleri şüphesiz iddialı ve büyüktür, dolayısıyla bu hedeflere ulaşmak da aynı derecede zordur. Bu zorluklar ve riskler Türkiye için büyük önem taşımaktadır. Küreselleşen dünya ekonomisinde Türkiye'nin etkisini ve sahnedeki aktörlerden biri olduğunu göstermesi, dünya siyaset sahnesine adım atan Afrika ile yakın ilişkiler kurmasını gerektirmektedir. Nitekim Kıta ile derin ilişkilerin arkasında kültürel, siyasi ve dini faktörler de yer almaktadır. Bunun başlıcasını ekonomik sebepler oluşturmaktadır (Tepeciklioğlu, 2019: 237).

Türkiye basınında övülen ve muhteşem bir gelişme olarak gösterilen bu anlaşmanın (AfCFTA), dünya ekonomisine Kıta'nın entegre olması açısından inkâr edilemeyecek öneminin yanısıra, uygulanmasının ne şekilde olacağı nasıl olacağı gibi ayrıntıların henüz tam belirlenmeden, oluşturulan iyimser havanın Türkiye ekonomisinde yaratacağı etkiler göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiyede ki karar alıcılar ve firmalar açısından iyice analiz edilmelidir.

AfCFTA'nın etkinliğinin önündeki en büyük engellerden biri Bölgesel Ekonomik Toplulukların (REC's) varlığıdır. Afrika'da enerji, nehir ve göl yönetimi, güvenlik ve çevre

gibi alanlara odaklanan 24 örgüt dışında toplam 16 tane Bölgesel Ekonomik Topluluk (REC) bulunmaktadır. Afrika Birliği (AfB), ortak hedeflere ulaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla uyumlaştırma çabalarının bir parçası olarak bu Bölgesel Ekonomik Topluluklardan (REC) sadece 8'ini tanımaktadır.

Ancak zorluklar bununla da bitmemektedir. Afrika ülkelerinin yaklaşık dörtte üçü bu REC'lerden sekizinin en az ikisine üyeyken, 8 ülke üç farklı REC'de üyeliğe sahiptir. Bu durum sadece bu örgütlerin bölgesel ekonomik birlik hedeflerinin gerçekleşmesini engellemekle kalmamakta, aynı zamanda gümrük prosedürlerini karmaşıklaştırmakta ve şirketler için kafa karışıklığı oluşturmaktadır. Ayrıca, ülkeler bazen üyesi oldukları ekonomik topluluğun kurallarını uygulamakta başarısız olmaktadır.

AfCFTA'nın kıta genelinde tek tip bir serbest ticaret alanı ve gümrük birliği sağlama hedefi, REC'lerin mevcut ticaret rejimlerini tanınması nedeniyle engellenmektedir. Bu durum, yeni tarife düzenlemelerinin yalnızca aralarında önceden mevcut herhangi bir sözleşme düzenlemesi bulunmayan üye ülkeler için geçerli olacak olması nedeniyle bir zorluk teşkil etmektedir. Sonuç olarak, arzu edilen birleşik bir serbest ticaret anlaşması (STA) ve gümrük birliği hedefine ulaşmak daha zor hale gelmektedir.

Menşe kuralı anlaşmanın bir diğer karmaşık yönüdür. Anlaşmada belirtilen faydalardan yalnızca serbest ticaret bölgesi menşeli ürünlerin yararlanacağı teknik müzakereler aşamasında anlaşılrsa da, bölge dışında dönüştürülmüş veya işlenmiş ürünlerin menşenin belirlenmesi uygulamada önemli zorluklara yol açabilecektir. Menşe konusundaki anlaşmazlıklar yaygınlaşabilir ve potansiyel olarak AfCFTA'nın genel etkinliğini zayıflatabilir.

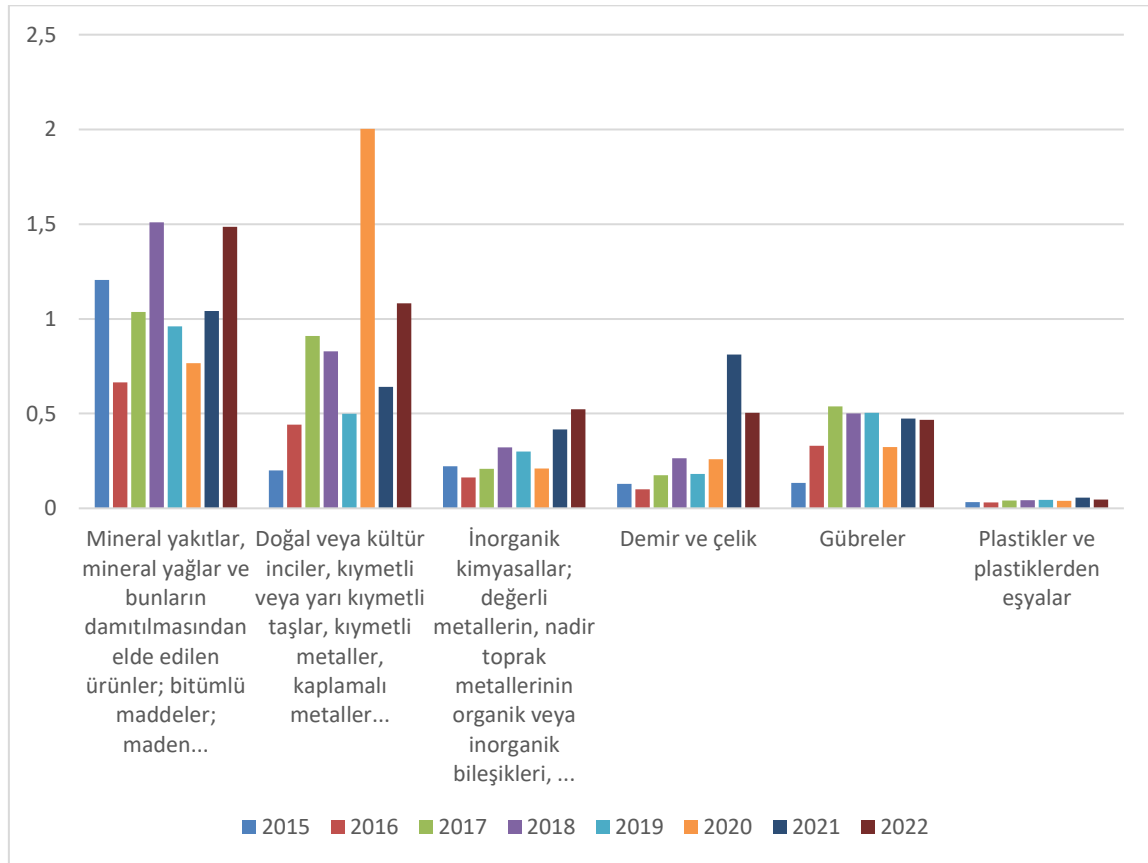
AfCFTA hükümlerinin başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için, özellikle menşe kuralıyla ilgili anlaşmazlıkların çözümüne yönelik etkili mekanizmaların oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bir kural oluşturmak önemli olsa da, kuralın uygulanmasını sağlamak tamamen başka bir zorluktur. Anlaşmanın 4. Maddesi ve "Uyuşmazlıkların Çözümü için Kurallar ve Süreçler Hakkında Protokol" kapsamında bir Uyuşmazlık Çözüm Organı kurulması öngörülmektedir. Bu organ, anlaşmanın yorumlanması ve uygulanmasının yanı sıra katılımcı ülkelerin hak ve yükümlülüklerini belirlemek için gerekli yetkiye sahip olmaktadır. Ancak, anlaşmazlıkların çözümü nihayetinde ilgili tarafların istekliliğine bağlıdır.

Tarife ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması, kıta içindeki ülkeler arasında sorunsuz ticareti garanti etmemektedir. Şirketler, nakliye maliyetleri ve etkin olmayan gümrük idarelerinin neden olduğu gecikmeler ve bürokratik karmaşıklıklar konusunda

tarifelerden daha fazla endişe duyabilir. Sınır ötesi ticaret kolaylığı sınıflandırmasında, Dünya Bankası'na göre Botsvana 100 üzerinden 86,65 puan alırken, Demokratik Kongo Cumhuriyeti sadece 3,45 puan almıştır. Bu veriler sadece ülkeler arasındaki farklılıkları vurgulamakla kalmamakta, aynı zamanda bazı Afrika ülkelerinde gümrüklerin işleyişindeki önemli eksikliklerin de altını çizmektedir (Küçük, 2019).

4.3.3. AfCFTA Sonrasında Afrika -Türkiye İlişkileri

Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinin değerlendirilmesinde TradeMap web sitesinden elde edilen 2015-2022 dönemine ilişkin veriler kullanılmaktadır. Şekil 4.3'te 2015-2022 yılları arasında Türkiye'nin Afrika'dan en çok ithal ettiği ilk altı ürünle ilgili bilgiler gösterilmektedir.

Şekil 4.3. Türkiye'nin 2015-2022 yılları arasında ürün etiketine göre en çok Afrika'dan ithalatı (Milyar Dolar)
Kaynak: (TradeMap, 2023).

Türkiye'nin 2015 -2022 yılları arasında Afrika'dan en çok ithal ettiği ürün grupları; mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler, doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller,

kaplamalı metallere, inorganik kimyasallar; değerli metallere, nadir toprak metallere organik veya inorganik bileşiklere, demir ve çelik, gübreler ve plastikler ve plastiklerden eşyalar şeklindedir.

Türkiye'nin 2015 -2022 yılları arasında Afrika'dan en çok ithal ettiği ürün grupları; mineral yakıtların ithalatı 2016 ve 2020 yılında düşüş yaşasa da diğer yıllarda yüksek seyretmiştir. 2018 ve 2022 yıllarında 1,5 milyar dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye'nin Afrika'dan doğal veya kültür incileri ithalatında en yüksek seviye 2020 yılında 2 milyar dolar ile yakalanmıştır. Bu rakam, 2022 yılında 1 milyar dolar civarında olmuştur.

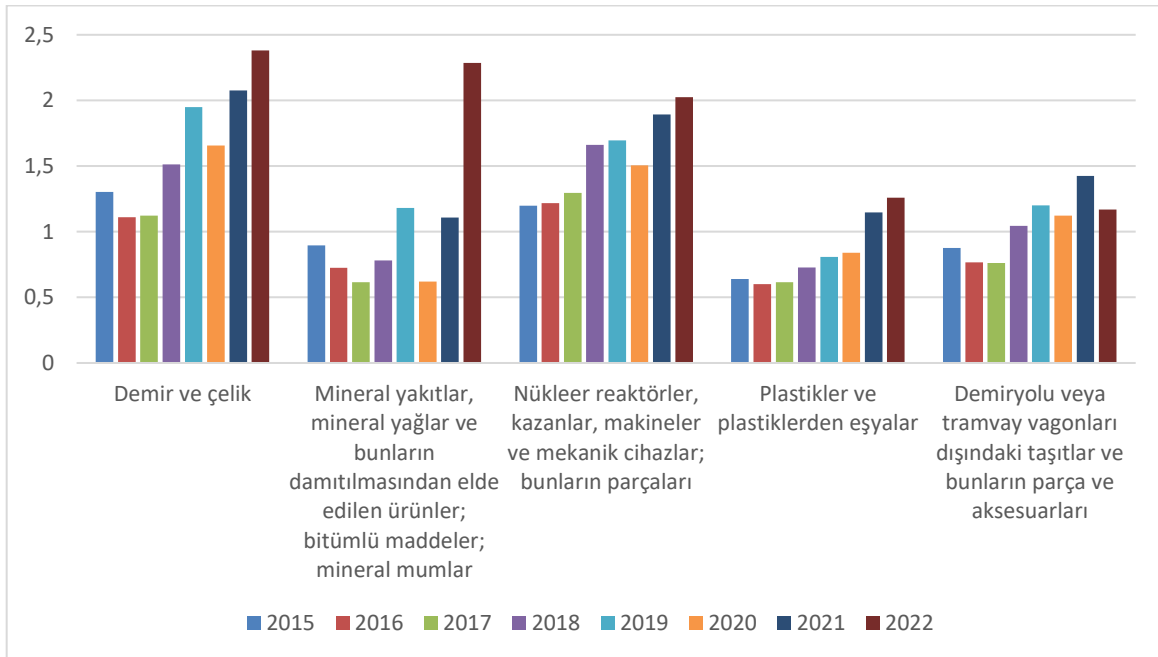
İnorganik kimyasalların ithalatında ise en yüksek seviye 500 milyon dolarla 2022 yılında yakalanmıştır. Ancak, önceki yıllarda çok daha düşük seviyelerin görülmüş olduğuna dikkat çekilmelidir.

Demir ve çelik ithalatında 2021 yılında 800 milyon dolar seviyeleri yakalanmış ve 2022 yılında ise 500 milyon dolar değerinde ithalat gerçekleşmiştir.

Gübre ithalatında ise 2015 yılından 2022 yılına kadar geçen sürede her yıl yaklaşık 500 milyon dolarlık seviye yakalanmıştır.

Plastikler ve plastikten eşyalar ithalatı ise en yüksek 2021 yılında 500 milyon dolar seviyesini geçmiştir. Diğer yıllar 500 milyon dolar seviyesine yakın seyretmiştir.

Şekil 4.4'te 2015-2022 yılları arasında Türkiye'nin Afrika'ya en çok ihraç ettiği ilk beş ürün çeşidi yer almaktadır.

Şekil 4.4. 2015-2022 yılları arasında Türkiye'nin ürün etiketine göre Afrika'ya en fazla ihracatı (Milyar Dolar) (TradeMap, 2023).

Şekil 4.4'te görüldüğü üzere, 2015-2022 yılları arasında Türkiye'nin Afrika'ya en fazla ihraç ettiği ürünler demir ve çelik, mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral mumlar, nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar; bunların parçaları, plastikler ve plastiklerden eşyalar, demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları şeklindedir.

Türkiye'nin Afrika'ya demir ve çelik ihracatında 2021 ve 2022 yıllarında 2 milyar dolar seviyesi aşılmıştır. 2019 yılında ise yine 2 milyar dolar seviyesine yaklaşılmıştır. Diğer yıllarda demir-çelik ihracatı 1,5 milyar civarında seyretmiştir.

Afrika'ya mineral yakıt ihracatında 2022 yılında 2 milyar dolar seviyesi aşılmıştır. Bu rakam önceki yıllarda 1 milyar dolar civarında olurken, 2020 yılında yaklaşık 500 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Nükleer reaktörler ve mekanik cihazlar ihracatında daha istikrarlı bir seyir görülmektedir. 2020 yılı hariç sürekli olarak her yıl artış olmuş, 2022 yılında son nokta olarak 2 milyar dolar seviyesi yakalanmıştır. En düşük 1 milyar 200 milyon dolar ihracat yapılmıştır.

Plastikler ve plasikten eşyalar ihracatında 1 milyar dolar seviyesi 2021 yılında aşılmış ve 2022 yılında da 1 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır. Bu ürün grubunda bir artış trendinin olduğu söylenebilir.

Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları ihracatında 1 milyar dolar seviyesi 2018 yılında yakalanmış ve sürekli olarak bu rakamın üzerinde kalınmıştır. 2021 yılında 1 milyar 424 milyon dolar seviyesine çıkmıştır. 2022 yılında ise bir düşüş yaşanmıştır.

TradeMap (2023) verilerine göre, Türkiye'nin Afrika ile ticaret dinamikleri son yirmi yılda önemli değişiklikler göstermiştir. 2000'li yılların başında Afrika'dan yapılan ithalat, kıtaya yapılan ihracatı aşarak 2002 yılında yaklaşık 1,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Ancak, ticareti güçlendirmeyi amaçlayan çeşitli girişimler sayesinde Türkiye bu eğilimi tersine çevirmeyi başarmıştır.

Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı, 2022 yılında 24,02 milyar ABD dolarına ulaşan değeriyle ticaret ilişkisinin arkasındaki itici güç olarak ortaya çıkmıştır. Buna karşılık, aynı dönemde Afrika'dan yapılan ithalat 9,51 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bu dönüşüm, Türkiye'nin Afrika pazarlarındaki varlığını genişletme çabalarının başarısına işaret etmektedir.

Ayrıca, Türkiye ile Afrika arasındaki genel ticaret hacmi 2002 yılında 4,3 milyar ABD doları iken 2022 yılında 33,53 milyar ABD doları gibi etkileyici bir rakama ulaşarak önemli bir büyüme kaydetmiştir. Bu kayda değer artış, her iki tarafın da çeşitli ürün kategorilerinin mübadelesinden yararlandığı ticari ortaklığın karşılıklı fayda sağlayan mahiyetini yansıtmaktadır.

Tablo 4.7’de 2015-2022 yılları arasında Türkiye-Afrika toplam ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi (milyar dolar) rakamları yer almaktadır.

Tablo 4.7. 2015-2022 Yılları Arası Türkiye-Afrika Toplam İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar) (TradeMap, 2023)

	Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı	Türkiye'nin Afrika'dan ithalatı	Türkiye ile Afrika arasındaki Ticaret Dengesi
2015	12,445	5,099	7,345
2016	11,405	5,355	6,049
2017	11,669	7,177	4,492
2018	14,444	7,048	7,396
2019	16,619	5,821	10,797
2020	15,234	7,310	7,925
2021	21,205	8,233	12,973
2022	24,022	9,511	14,511

Kaynak: (TradeMap, “List of products commercialized by Türkiye”, 2023)

Tablo 4.7’de görüldüğü üzere, Türkiye’nin ihracatı 2015 yılından sonra 2017 yılına kadar düşmüş, 2018 ve 2019 yılında artış göstermiştir. 2020 yılında tekrar bir düşüş yaşanmış ve 2021-2022 döneminde sürekli artış yakalanmıştır. 2020 yılındaki düşüşte Covid-19 pandemisinin etkisi bulunmaktadır.

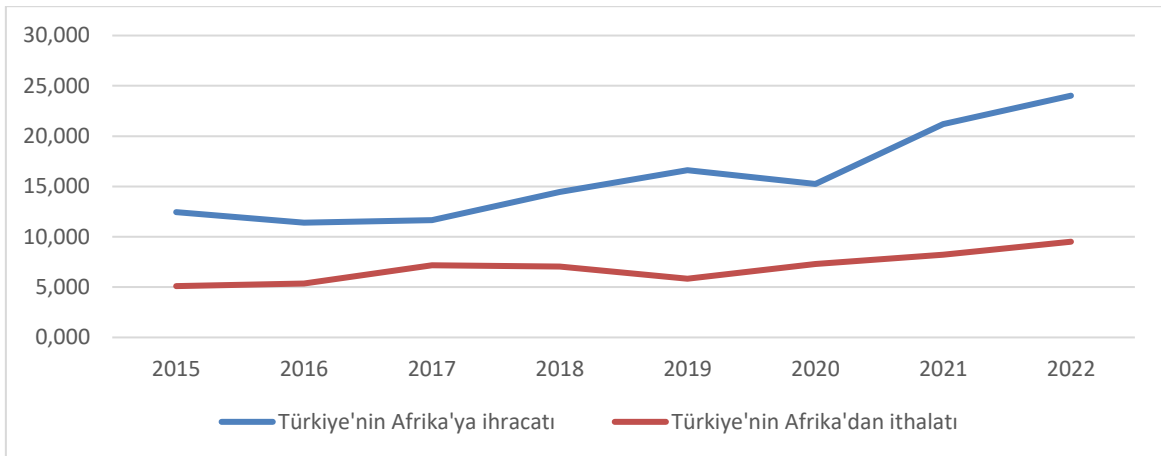
Türkiye’nin Afrika’dan ithalatı 2015 yılından 2017 yılına kadar artış ve 2018, 2019 yıllarında düşüş göstermiştir. 2019 yılından sonra sürekli olarak bir yükseliş görülmektedir.

Türkiye’nin Afrika ile olan dış ticaretine bakıldığında, Covid-19 pandemisinin yıkıcı etkisi göz önünde bulundurulmazsa sürekli olarak artış göstermiştir. Bu durum göz önüne alındığında Türkiye’nin 2019 yılından sonra Afrika ile olan ekonomik ilişkilerinde ciddi bir gelişme olduğu söylenebilir. 2019 yılı Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinde dönüm noktası olmuştur.

Türkiye ile Sahra Altı Afrika (SAA) ülkeleri arasındaki ticaret hacmi yıllar içinde önemli ölçüde artmıştır. Ticaret hacmi 2003'ten 2021'e kadar 1,35 milyar dolardan 10,7 milyar dolara çıkarak yaklaşık 8 kat artış göstermiştir. Ancak Türk liderler bu rakamların yeterli olmadığına inanmış ve 2012'den bu yana 50 milyar dolarlık bir ticaret hacmi

hedefini dile getirmişlerdir. Şimdilerde ise bu hedef 75 milyar dolara çıkarılmıştır. Özellikle, Türkiye'nin Afrika ile ticaret dengesi, 2021 yılında 13 milyar dolarlık bir fazlalıkla kendi lehine olmuştur. Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı, diğer bölgelere yapılan ihracattan farklı olarak teknoloji yoğun endüstrilere doğru bir kayma göstermiştir. Ayrıca Türkiye, Afrika'ya en çok ihracat yapan ülkeler arasında 16. sıradan 10. sıraya yükselmiştir. Çin, Afrika'nın ithalatındaki payını önemli ölçüde artırarak önde gelen Avrupa ülkelerini geride bırakmıştır. Türkiye'nin Afrika'nın ihracatındaki payı ise biraz azalmış, ancak Türkiye 14. sıradaki yerini korumuştur (Yeni Dünya İçin Çağrı, 2022).

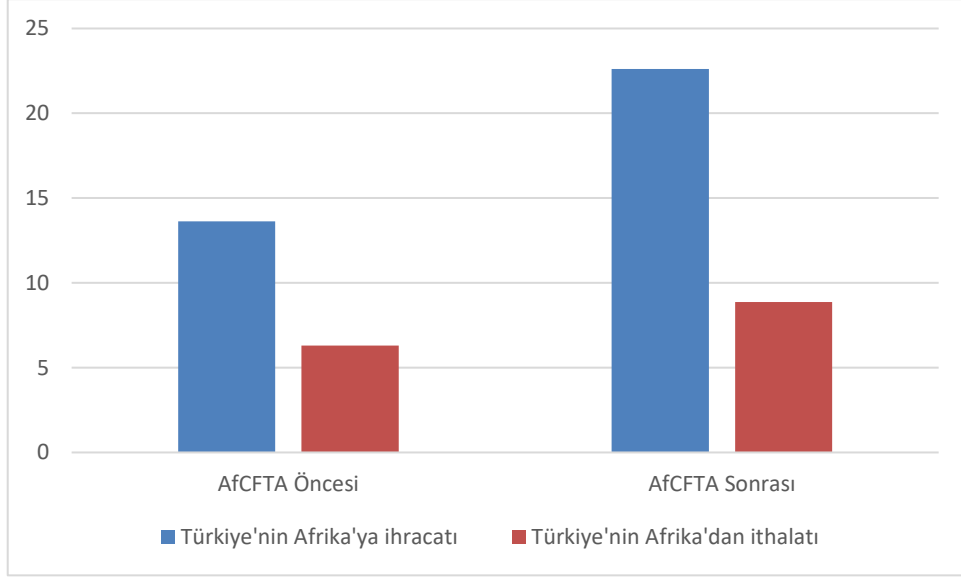
Şekil 4.5'te 2015-2022 yılları arasında Türkiye-Afrika dış ticaret rakamları (milyar dolar) gösterilmektedir. Buna göre, Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 2019'daki azalma dikkate alınmazsa 2017'den beri artmaktadır. Türkiye'nin Afrika'dan ithalatı ise 2019 yılından itibaren hafif bir artış eğilimine girmiştir. Bu artış verilerinde AfCFTA'nın etkisi doğrudan görülmesine de ikili ekonomik ilişkilerde bir gelişme görülmektedir.

Şekil 4.5. 2015-2022 Yılları Arası Türkiye'nin Afrika ile Dış Ticareti (Milyar Dolar) (TradeMap, 2023).

Türkiye ile Afrika ekonomik ilişkilerinde AfCFTA'nın etkisini görmek için, 2015-2020 dönemindeki toplam ihracat ve ithalat verileri, iki yıllık 2021-2022 dönemindeki toplam ihracat ve ithalat verileriyle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma, bahsi geçen yıllarda her yılın rakamlarının ortalaması alınarak yapılmıştır. Başka bir ifadeyle, AfCFTA öncesi dönemde ortalama yıllık ihracat veya ithalat rakamları, AfCFTA sonrası dönemde ortalama yıllık ihracat veya ithalat rakamlarıyla karşılaştırılmıştır. Veriler TradeMap sitesinden elde edilerek grafikler ve tablolar halinde sunulmuştur.

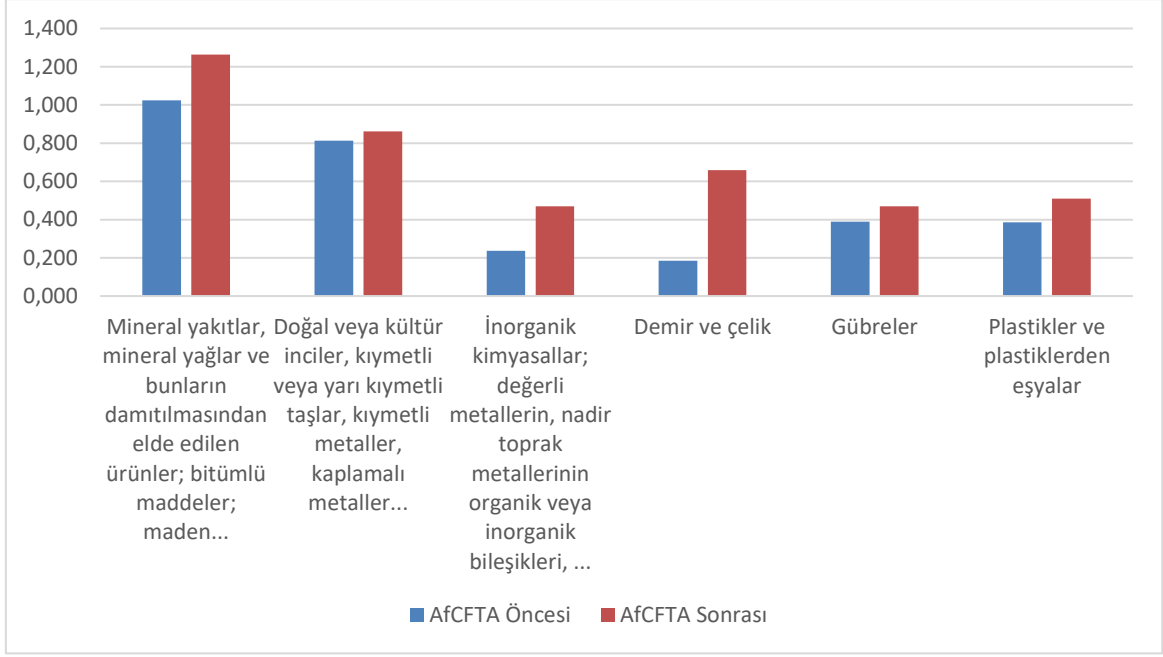
Şekil 4.6'da AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'ya toplam ihracat ve ithalatı verilmektedir.

Şekil 4.6. AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'ya Toplam İhracatı ve İthalatı

Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı AfCFTA öncesinde 13,64 milyar dolar iken, AfCFTA sonrasında 22,61 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Afrika'dan ithalatı ise, AfCFTA öncesinde 6,30 milyar dolar iken, AfCFTA sonrasında 8,87 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin Afrika ile dış ticaretinin iki bileşeni olan hem ihracat hem de ithalatında AfCFTA öncesine göre AfCFTA sonrasında artış görülmektedir. AfCFTA'nın Türkiye ile Afrika ekonomik ilişkileri için faydaları daha şimdiden görülmektedir. Fakat bu noktada Türkiye ile Afrika ekonomik ilişkilerindeki gelişmenin sebebi Covid-19 pandemisi sonrasındaki artış trendi olabilir. Bu gelişmenin Covid-19'dan bağımsız olduğunu ve süreklilik arz ettiğini anlamak için daha fazla zamana ihtiyaç bulunmaktadır.

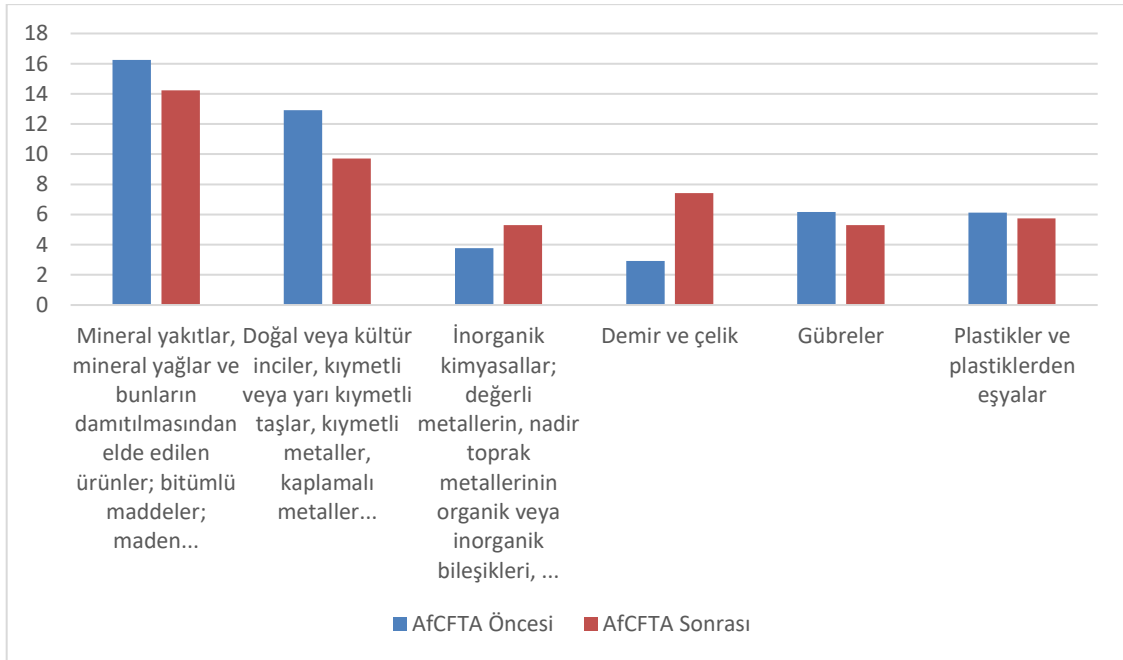
Şekil 4.7'de, Türkiye'nin Afrika'dan en çok ithal ettiği altı ürüne ait AfCFTA öncesi ve sonrasındaki rakamlar (milyar dolar) verilmektedir. AfCFTA'dan önce Türkiye'nin mineral yakıtlar ve mineral yağlar ithalatı 1 milyar dolar civarındadır ve ilgili endüstri öncü endüstridir. AfCFTA'dan önce Türkiye'nin ithalatının ikinci önemli bileşeni doğal veya kültür incileri, kıymetli veya yarı kıymetli taşlardır ve bu ürünlerin ithalatı 0.8 milyar dolar civarındadır. Ayrıca bütün ürün gruplarında AfCFTA sonrasında Türkiye'nin ithalatında artışlar olduğu görülmektedir.

Şekil 4.7. AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'dan Ürün Etiketlerine Göre İthalatı (Milyar Dolar)

Kaynak: (TradeMap, 2023)

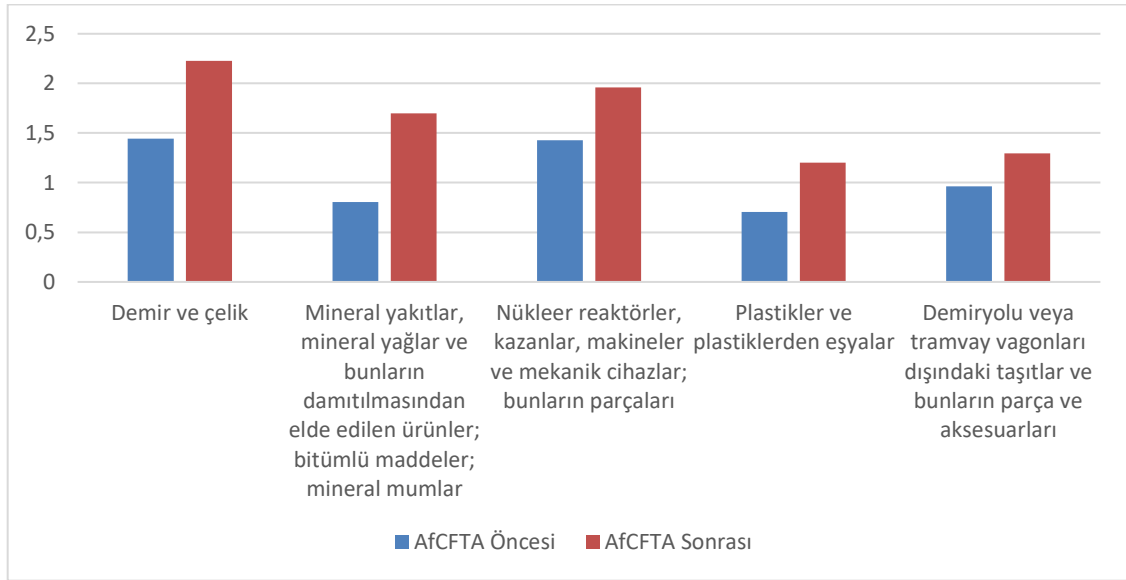
Adı geçen ürün gruplarının Türkiye'nin toplam ithalatı içerisindeki paylarındaki değişimler ise Şekil 4.8'de verilmektedir. Grafikler incelendiğinde, AfCFTA'dan sonra Türkiye'nin mineral yakıt ve mineral yağlar ile doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar ithalatında azalışlar olurken, inorganik kimyasallar ve demir ve çelik ithalatında artışlar olmuş, gübreler ve plastikler ve plastiklerden eşyalar ürünlerinde ise hafif azalışlar kaydedilmiştir.

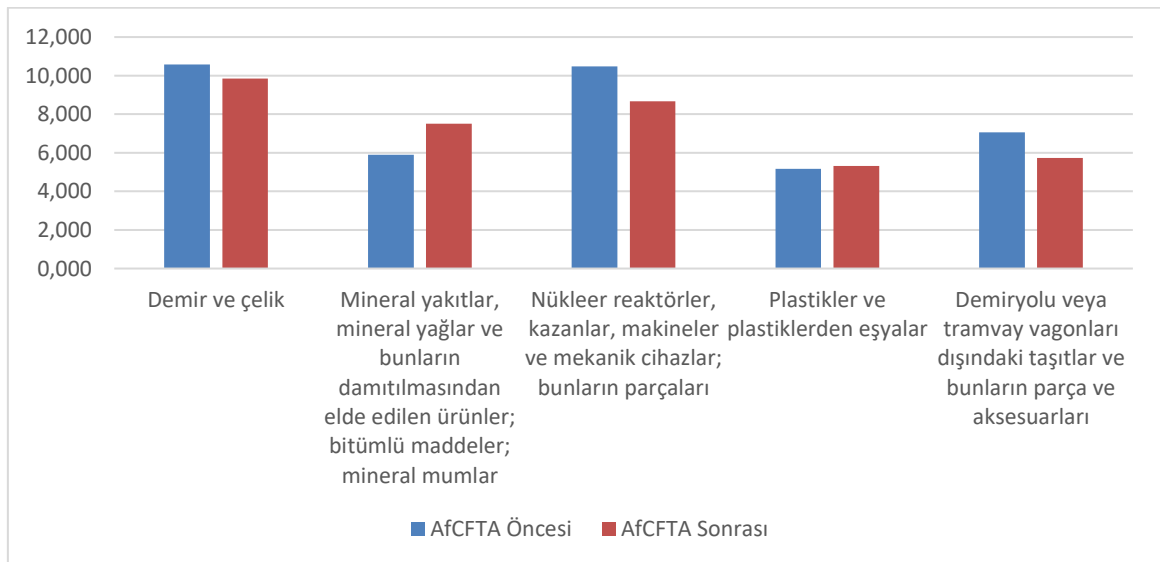
Şekil 4.8. AfCFTA öncesi ve sonrası Türkiye'nin Afrika'dan Ürün Etiketlerine Göre İthalatı Yüzdeleri

Kaynak: (TradeMap, 2023)

Şekil 4.9’da AfCFTA öncesi ve sonrasında Türkiye’nin Afrika’ya ihraç ettiği çeşitli ürün gruplarına ilişkin rakamlar yer almaktadır. AfCFTA’dan önce Türkiye’nin Afrika’ya demir ve çelik ihracatı 1.5 ve nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar ihracatı 1.5 milyar dolardır. AfCFTA sonrasında, Türkiye’nin ihracatının bütün ürün gruplarında önemli ölçülerde arttığı görülmektedir.

Şekil 4.9. AfCFTA Öncesi ve Sonrasında Türkiye’nin Afrika’ya Ürün Etiketlerine Göre İhracatı (Milyar Dolar) (TradeMap, 2023)

Şekil 4.10. AfCFTA Öncesi ve Sonrası Türkiye’nin Afrika’dan Ürün Etiketlerine Göre Toplam İhracat İçindeki Yüzdeleri (TradeMap, 2023)

Şekil 4.10'da, AfCFTA öncesi ve sonrasında Türkiye'nin Afrika'ya ihraç ettiği çeşitli ürün gruplarının toplam ihracat içindeki yüzdeleri yer almaktadır. AfCFTA'dan önce Türkiye'nin Afrika'ya mineral yakıt ihracatının toplam ihracat içindeki oranı %5,9 iken, AfCFTA sonrasında %7,5'e yükselmiştir. AfCFTA'dan önce Türkiye'nin Afrika'ya demir ve çelik ihracatı toplam ihracatın içindeki payı %10,6 iken AfCFTA'dan sonra bu oran %9,9'a düşmüştür. Nükleer reaktörler, kazanlar, makineler ve mekanik cihazlar ihracatı %10,478 iken AfCFTA sonrası %8,665'ye düşmüştür. AfCFTA sonrasında, Türkiye'nin ihracatının üç ürün grubunda düşüş görülmekte ve iki ürün grubunda önemli ölçülerde artışlar olduğu görülmektedir.

AfCFTA'dan önce Türkiye'nin ihracatının yüzde 10.5'i demir ve çelik ve yüzde 6'sı mineral yakıtlar ve mineral yağlar endüstrisinde. Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve plastikler ve plastiklerden eşyalar sektörlerinin ihracatının AfCFTA'dan sonra toplam ihracat içindeki payında artış görülmektedir. Diğer sektörlerde AfCFTA sonrası Türkiye'nin ihracatındaki payında düşüş görülmektedir.

4.3.3.1. Afrika ile Ekonomik İlişkilerde Potansiyel Rakipler

Afrika'daki birçok devlet ekonomik bakımdan halen Kıta dışındaki büyük ülkelerin etkisi altındadır. Zambiya ekonomisinde Çin, Gabon'da Fransa, Ekvator Ginesinde ise Amerika etkin konumdadır. Öyle ki, Amerika ve Ekvator Gine'si arasında doğrudan uçuşlar mevcuttur. Kıtada eski sömürgeci devletler ile “yükselen güçler” diye adlandırılan (Hindistan, Çin, Rusya) devletlerarasındaki rekabetten Afrika ülkeleri avantaj sağlamaktadır. Dış ticaret ilişkilerinde alternatif ülke sayısı artmıştır. Türkiye “ikincil yükselen orta ölçekli güç” grubunda yer almaktadır ve Rusya ve Hindistan ile birlikte Kıta pazarına henüz Çin gibi bir alternatif oluşturamamış olsalar da geleneksel kolonyal devletlere alternatif oluşturma yolunda ilerlemektedirler. Orta Afrika'da Rusya, Somali, Libya ve Etiyopya'da ise Türkiye bu potansiyellere sahiptir. Kıtada egemen kolonyalist etkileri olan Amerika, İngiltere ve Fransa aralarındaki rekabete rağmen diğer alternatif güçler söz konusu olunca birlikte hareket etmeyi tercih etmektedirler (Taştan, 2022: 125).

Çin her ne kadar Kıtada etkisini artıran bir güç olsa da, Kıta ülkelerinde yaptığı projelerde çevreci bir tutum sergilememesi ve projelerde çalışacak işgücünü kendi ülkesinden tedarik etmesi bu ülkenin Kıta nezdinde hâlihazırda bütünleştirici bir popüleriteye ulaşmasını engellemektedir. Kıtaya yaptığı yatırımlarda altyapı projelerini uygularken Kıta ülkelerini borç altına soktuğu iddiası tartışma yaratmaktadır. Ancak

özensiz ülke hükümetlerinin bu temelsiz iddialarda pay sahibi olabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir (Taştan, 2022: 126).

Soğuk savaş sonrası değişen Afrika algısı ile birlikte, bazı ülkeler menfaatleri doğrultusunda dış politikalarını yeniden şekillendirmeye başlamış, Kıta'ya yönelik yeni stratejiler geliştirmişlerdir. Bu ülkelerin stratejileri ekonomik, siyasi, ideolojik ve güvenlikçi temele dayanmaktadır. Rusya, ABD ve Çin Kıtada rekabet halindedir. Kıtanın barındırdığı doğal kaynaklara sahip olma düşüncesi bu ülkelerin, özellikle Fransa, İngiltere ve ABD 'nin güvenlikçi yaklaşımından ileri gelmekte, diğer ülkeler de Kıtadaki ticari yatırımlarını ve kendi ülke vatandaşlarını koruma iddiasıyla bu yaklaşımı desteklemektedirler. Kıta ülkelerinin BM'deki oy potansiyeli düşünüldüğünde, bunun, Çin'in Kıtaya yönelik dış politikasının siyasi nedenini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ağırlığı en çok olan ve Çin ve ABD'nin Kıtadaki varlıklarında ve Kıta ülkeleri ile ilişkilerinde önem arzeden ekonomik yaklaşım, diğerleri nezdinde en geç ortaya çıkan yaklaşımdır. Ancak Kıtada daha aktif olarak bulunan Çin diğer ülkelere nazaran ticaret ve yatırım alanında daha hızlı hamleler yapmakta, devlet sermayeli firmaların ve finans kuruluşlarının sayesinde bu alanlarda daha koordineli davranmaktadır. Çin, 2009 yılında Kıtanın en büyük ticaret ortağı olmuştur. Çin gibi hızlı hareket etmeyen ABD 2000 yıllarına kadar Kıta ile olan ilişkilerinde yardım eksenli hareket etmiş, daha sonraki yıllarda Kıtanın ekonomik önemini anlayarak AGOA'yı oluşturmuştur. 2008 yılına kadar planlanan bu yasa 2025'e uzatılmıştır. Fransa ve İngiltere'nin Kıtada uzun sömürge dönemlerinden dolayı kültürel ve siyasi nüfuzları bulunmaktadır; ancak Çin karşısında yeterli ilerleme kaydedememişlerdir. Güney Kore ise Kıta ile ekonomik ilişkilerini 2000'li yılların başında kurmuştur.

Tablo 4.8. Ülkelerin Afrika Stratejilerine İlişkin Özet Tablo

	İngiltere	Fransa	Güney Kore	ABD	Çin
Temel Yaklaşımlar	Güvenlik Kalkınma Ekonomik	Güvenlik Ekonomi Kültür	1. Kalkınma İşbirliği 2. Ekonomik	1. Güvenlik 2. Yardım Temelli Yaklaşım 3. İdeolojik 4. Ekonomik	1. Ekonomik 2. Politik 3. Güvenlik 4. İdeolojik
Yönetim ve Koordinasyon	Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Kalkınma Bakanlığı, Savunma Bakanlığı	Avrupa ve Dış İlişkiler Bakanlığı CICID	CIDC Ekonomi Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı	Dışişleri Bakanlığı USAID	Ticaret Bakanlığı Dışişleri Bakanlığı
Uygulama Aktörleri/ Araçları	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası Kalkınma Bakanlığı • CDC • Askeri Operasyonlar ve Savunma İşbirliği • Kültürel Araçlar • BBC World Service British Council 	<ul style="list-style-type: none"> • AFD • Askeri Operasyonlar ve Savunma İşbirliği • Kültürel Araçlar (AEFE) • Afrika Başkanlık Konseyi 	<ul style="list-style-type: none"> • KOAFEC • EDCF • KOICA • KSP • Kore-Afrika Fonu 	<ul style="list-style-type: none"> • USAID • AFRICOM • MCC • AGOA • US Eximbank • USTDA • USADF • Müreffeh Afrika Girişim 	<ul style="list-style-type: none"> • Çin-Afrika İşbirliği Forumu • Kamu Şirketleri • Çin Eximbank • Devlet Destekli Yurt Dışı Yatırım Projeleri Mekanizması • Çin Kalkınma Bankası • Çin-Afrika Kalkınma Fonu • CIDCA

Kaynak: Oruç, 2022: 103

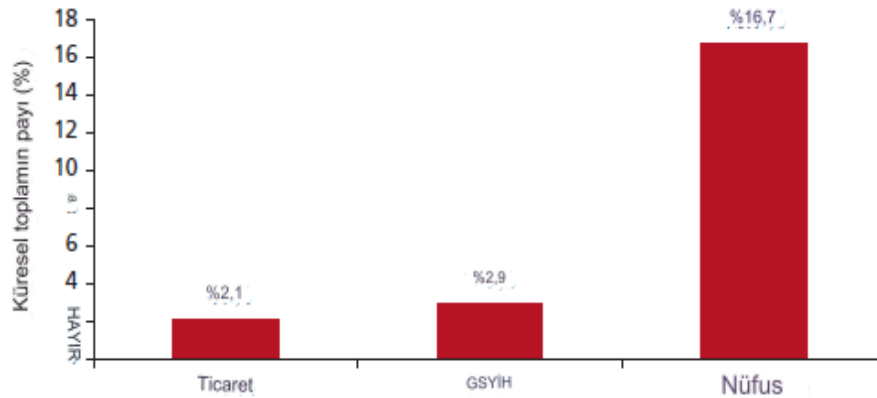
Tablo 4.8’de, ilgili ülkelerin Afrika’ya yönelik olarak belirledikleri stratejik yaklaşımları, bunlara ilişkin yönetim, koordinasyon ve uygulamada öne çıkan aktörler ile araçları gösterilmiştir. Her ülkenin kendi menfaatine ve Kıta ihtiyacına göre farklı yaklaşımlarının bulunduğu, bu tabloda yer almaktadır. Tabloya dikkatlice baktığımızda Amerika, İngiltere ve Fransa’nın Afrika’ya dönük dış politika stratejisinde güvenlikçi yaklaşımlar ön planda iken, Çin ve Güney Kore’nin daha çok ekonomik menfaatlere dayalı yaklaşımları olduğu görülmektedir. Yine tabloda uygulama araçları ve aktörlere baktığımızda Çin’in finansman kuruluşları ve devlet sermayeli şirketleri ile ticaret alanında daha organize olduğu görülmektedir (Oruç, 2022: 101-103).

4.3.3.2. AfCFTA Sonrasında Türkiye’nin Yeni Stratejileri

Aşağıda, Şekil 4.11’de, Afrika Kıtasının küresel düzeyde ticaret, GSYH ve nüfusa ilişkin payları gösterilmektedir. Buna göre, Afrika, küresel nüfusun yüzde 16,7’sine ev sahipliği yapmasına rağmen, küresel ticaret ve GSYH içindeki payları sırayla %2.1 ve

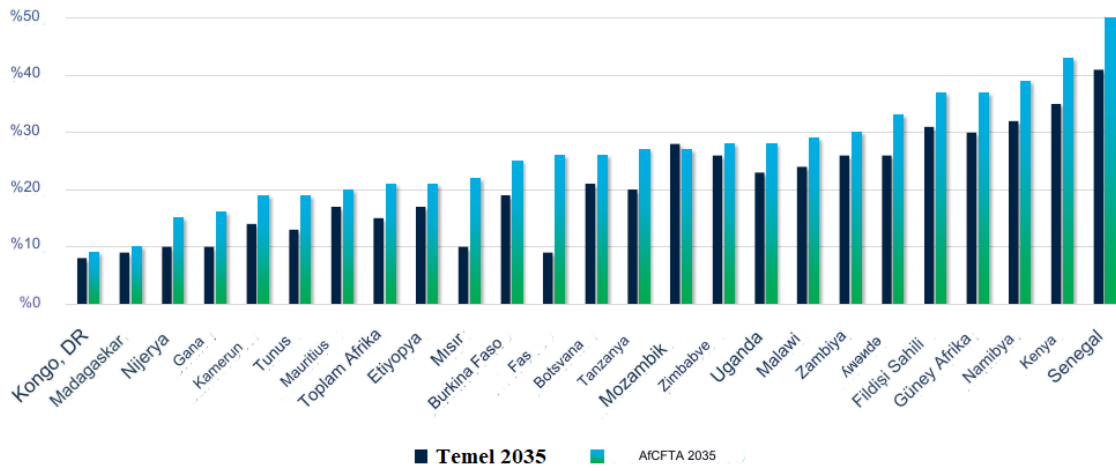
2.9'dur. İlginç bir şekilde, Afrika'daki ülkeler birbirleriyle sınırlı bir ticarete sahiptirler ve ihracatlarının yüzde 8'inden azı potansiyel üye ülkelere gitmektedir. Bu durum, Afrika'da yüzde 11 civarında olan genel bölge içi ticaretle kıyaslandığında bile bölgesel ticaretin büyümesinin önünde önemli engeller olduğunu göstermektedir. AfCFTA ülkelerinde günde 1,90 ABD doları olan yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun yüzdesi olarak tanımlanan yoksulluk oranı yüksektir ve ortalama yüzde 32,2'dir. Oranlar Madagaskar için yüzde 77,8 ile Cezayir ve Mauritius için yüzde 0,5 arasında değişmektedir (World Bank, 2020).

Buradan da, yoksulluğun azaltılmasının Afrika'da çok önemli bir öncelik olması gerektiği görülebilir. AfCFTA'nın yürürlüğe girmesi, özellikle imalat sektöründe olmak üzere Afrika ticareti üzerinde önemli bir olumlu etki oluşturacaktır. 2035 yılına gelindiğinde toplam ihracat hacmi, başlangıç seviyesine kıyasla yaklaşık %29'luk önemli bir artış gösterecektir. Kıta içi ihracatta %81'in üzerinde kayda değer bir büyüme yaşanırken, Afrika dışındaki ülkelere yapılan ihracat %19 oranında artacaktır. Özellikle Kamerun, Mısır Arap Cumhuriyeti, Gana, Fas ve Tunus gibi ülkeler AfCFTA ortaklarına yapılan ihracatta hızlı bir artışa şahit olacak ve rakamlar referans seviyeye kıyasla ikiye hatta üçe katlanacaktır. Sektörler açısından bakıldığında, imalat ihracatı %62'lik genel artışla en fazla fayda sağlayan sektör olmaktadır. İmalat sanayinde Afrika içi ticaret %110 gibi etkileyici bir büyüme gösterirken, dünyanın geri kalanına yapılan ihracat %46 oranında artacaktır. Öte yandan tarım, Afrika içi ticarete %49'luk ve Afrika dışı ticarete %10'luk bir artışla daha ılımlı kazanımlar elde edecektir. Hizmet ticareti, yaklaşık %4'lük bir artış ve Afrika kıtası içinde %14'lük bir artışla genel olarak daha mütevazı kazanımlar elde edecektir (World Bank, 2020)

Şekil 4.11. Afrika Kıtası Ticareti, GSYH'si ve Nüfusunun Küresel Toplam İçindeki Payı (World Bank, 2020)

Şekil 4.12’de World Bank tarafından Afrika ülkelerinin ihracatına ilişkin olarak yapılan 2035 yılı simülasyonu sonucu gösterilmektedir. Simülasyonda, mevcut ihracat rakamlarının 2035 yılındaki tahminleri ile AfCFTA ile 2035 yılı tahminleri karşılaştırılmaktadır. Buna göre, Afrika’daki tüm ülkeler, AfCFTA olmaksızın gerçekleşecek olana kıyasla AfCFTA ile birlikte ciddi ihracat artışları gerçekleştireceklerdir. Sadece Zimbabwe’de AfCFTA’nın olumlu etkisinin görülmeyeceği öngörülmektedir.

Şekil 4.12. AfCFTA İçi İhracatın Toplam İhracat İçindeki Payı (World Bank, 2021)

Tablo 4.9’da AfCFTA’nın Afrika ekonomisine etkilerine ilişkin senaryoların test sonuçları verilmektedir. Mevcut çalışmalar öncelikle tarifelerin, tarife dışı engellerin (TDE’ler) azaltılmasının ve ticareti kolaylaştırma önlemlerinin uygulanmasının Afrika ülkelerinin ekonomik refahı üzerindeki etkilerini değerlendirmeye odaklanmışlardır. 2021 yılında uygulamaya başlanan AfCFTA sebebiyle gerçekleşen veriler üzerinden bir analiz yapmak mümkün değildir. Bu sebeple literatürde senaryolar üzerinden AfCFTA’nın etkisini inceleyen çalışmalar tablolatırılmıştır

Tablo 4.9. Afrika Ekonomisine AfCFTA'nın Etkisine İlişkin Senaryoların Test Sonuçları

Çalışmalar	Yöntem	Sonuç
Fusacchia vd. (2022)	Uyarlanmış küresel hesaplanabilir bir genel denge modeli	Anlaşmanın katma değerli yapı ve bölge dışı veya bölge içi destinasyonlar açısından ticaret modelleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.
Arreyndip (2021)	Hareketli ortalamalar yöntemi, zaman serisi verilerini analizi	Sonuçlar; yıllık ortalama sıcaklıktaki bir artışın, yüksek enlem ve rakım bölgelerine kıyasla düşük enlem ve rakım bölgelerinin ekonomik büyümesini önemli ölçüde etkileyeceğini göstermektedir.
DEİK (2021)	Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI) ve kısmi denge analizi (SMART) yöntemi	AfCFTA'nın yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye'nin Afrika'ya ihracatında düşüş yaşanacağı öngörülmektedir. Düşüşün ağırlıklı olarak Mısır ve Güney Afrika gibi benzer ihracat profiline sahip ülkeler tarafından telafi edilmesi beklenmektedir.
Fofack ve Mold (2021)	UNCTADStat verileri	AfCFTA'nın, proaktif bir değişim gücü ve küresel gelir yaklaşması olarak Afrika'nın dünya ekonomisine daha derin entegrasyonunun etkin bir şekilde fırlatma rampası haline gelmesi için, dış ortakları tek bir ticaret bloğu olarak bir araya getirerek bölgesel koordinasyon mekanizmalarını güçlendirmek kritik olacaktır. Bu, özellikle ekonomik ve ticari çıkarlarına çok taraflı ticaret anlaşmalarından ziyade ikili ticaret anlaşmalarında daha iyi hizmet eden büyük ticaret ortaklarını kapsamalıdır.
Oyelami (2021)	Dünya Ticareti Entegre Çözüm-Tek Pazar Kısmi Denge Simülasyon Aracı (SMART) modeli	AfCFTA'nın Afrika'da ticaret yaratan bir Serbest Ticaret Anlaşması olduğunu ve Nijerya'da petrokimya endüstrileri, tekstil ve denizcilik ürünleri gibi sektörlerin ticaret yaratan sektörlerin başında geldiğini göstermiştir.
Fofack (2020)	Dünya Kalkınma Göstergeleri (Dünya Bankası) ve Harvard Ekonomik Karmaşıklık Atlası verileri	Bu çalışma, AfCFTA sonrası riskleri azaltmak ve ticaret entegrasyonu sürecinin bölgeyi ekonomik entegrasyonun son aşamasına (tam para birliği ve maliye politikasının uyumlaştırılması) doğru yönlendirmesini sağlamak için bir dizi politika seçeneğinin ana hatlarını çizmektedir.
Geda ve Yimer (2019)	Ticaret ve yerçekimine dayalı modeller	1993-2017 dönemine ait verileri kullanan çekim modeli yaklaşımı, AfCFTA'nın pozitif net ticaret yaratma etkisine işaret etmektedir.
Abrego vd. (2019)	Geleneksel hesaplanabilir genel denge modelleri	Bölge içi ticaretteki genişlemenin yaklaşık yüzde 80'lik büyüme olacağı öngörülmektedir.
Saygılı vd. (2018)	Geleneksel hesaplanabilir genel denge modelleri	Uzun vadede refah, istihdam ve Afrika içi ticarete önemli gelişmeler olacağı öngörülmektedir.
Chauvin vd. (2016)	Dinamik hesaplanabilir genel denge modelleri	Her bir Afrika ülkesi için bir CFTA'nın uygulanmasından kaynaklanan ticaret, büyüme ve refah faydalarının, ticaretin serbestleştirilmesinin belirli yöntemlerine bağlı olarak değişeceğini göstermektedir.

Fusacchia vd. (2022) çalışması, bölgesel ticaretin serbestleştirilmesinin üretim parçalanması ve ağlar üzerindeki etkilerini, uluslararası ticaretin katma değerli yapısını dikkate alacak şekilde uyarlanmış küresel hesaplanabilir bir genel denge modeli kullanarak analiz etmiştir. Bu, küresel yukarı ve aşağı yönlü bağlantıların varlığında ticaret politikalarının etkisinin karşı-olgusal bir analiz yoluyla analiz edilmesine imkân vermektedir. Analiz, üye ülkelerin tarım ve gıdanın bölgesel ve küresel değer zincirlerinde ileri ve geri bağlantılar yoluyla entegrasyonuna odaklanarak önceki çalışmaların ötesine geçmiştir. Simülasyon sonuçları, anlaşmanın katma değerli yapı ve bölge dışı veya bölge içi destinasyonlar açısından ticaret modelleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir. Bölge içindeki ticaret maliyetlerindeki azalmanın, tarım ve gıdanın bölge içi geriye doğru entegrasyonunda ileri katılıma göre daha yüksek bir etkisi vardır, ancak bu model ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Sadece brüt ihracatı hesaba katmak yerine her bir sektörde elde edilen geliri (katma değer) dikkate aldığımızda, kıtasal anlaşmanın sektörler arasında daha yaygın faydalar sağladığını görülmüştür.

Arreyndip (2021), AfCFTA bölgesinde yıllık ortalama sıcaklıktaki bir artışın ekonomik büyümeyi önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermiştir. Araştırmacılar ayrıca Sahraaltı Afrika gibi düşük gelirli ülkelerin ekonomilerinin, yıllık ortalama sıcaklık ve günlük sıcaklık dalgalanmalarında öngörülen artıştan ciddi şekilde etkileneceğini de bulmuştur. Bu durum, bu düşük gelirli Afrika ülkelerinin ekonomik toparlanma konusunda cesaretini daha da kıracaktır. Gelecekteki ısınmanın bölgesel ekonomik büyümeye vereceği zararı tahmin etmek için, 1979'dan 2100'e kadar toplam tarihsel CFSR/NCEP verilerindeki ve CMIP6 (GFDL-ESM4) iklim projeksiyonu verilerindeki eğilimler, bazı önemli kıtasal ekonomik merkezler üzerindeki çeşitli emisyon yolları açısından inceleniyor. Artan yüzey sıcaklığının kişi başına gayri safi bölgesel hâsılının (GRP) büyüme oranları üzerindeki etkisi, günlük ve yıllık ortalama sıcaklıkların log-polinom regresyon modeline uyarlanmasıyla incelenmiştir. Analizden, yıllık ortalama sıcaklıktaki artışın, yüksek enlem ve yüksek rakımlı bölgelere kıyasla alçak enlem ve yüksek rakımlı bölgelerin ekonomik büyümesini önemli ölçüde etkilediği bulunmuştur. Nijerya, Kenya, Gana, Fildişi Sahili, Kamerun, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Somali gibi ekvator ülkelerinin ekonomik büyümesi, Cezayir, Güney Afrika, Fas, Mısır, Tunus gibi yüksek enlem ülkelerine kıyasla gelecekteki ısınmadan daha fazla zarar görebilir. Bu alçak enlem ülkeleri, toplam GSYH'leri ile AfCFTA'nın temelini oluşturmaktadır. Gelecekte küresel ortalama yüzey sıcaklığındaki bir artış, yeni oluşturulan AfCFTA ekonomilerini önemli ölçüde etkileyecektir. Ticaret engellerinin kaldırılmasının gelişmekte olan ülkelerin ekonomik

kırılganlığını azalttığı gösterilmiştir. Üstelik son araştırmalar, bir ticaret anlaşmasındaki daha küçük bir tarafın, ticaret engellerinin kaldırılmasından, bu engellerin getirilmesinden kaybettiğinden daha fazlasını kazandığını göstermiştir. Bu nedenle, iklim değişikliği nedeniyle bölgesel ekonomik büyümede gelecekte meydana gelebilecek düşüşleri azaltmak için, uluslararası sınırları aşan mallarda düşük tarifelere izin veren ikili ticaret politikaları önerilmektedir.

DEİK (2021) çalışmasında, Ticaret Tamamlayıcılık Endeksi (TCI) Türkiye'nin ihracatının diğer ülkelerle uyumluluğunu ölçmektedir. Endeks 0 ile 100 arasında değişmekte olup, yüksek puanlar daha fazla uyumluluğa işaret etmektedir. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle ortalama TCI değeri 53 olup, Mısır ve Güney Afrika sırasıyla 48 ve 47 puanla başlıca rakiplerdir. Bu çalışmada Türkiye'nin Afrika kıtasındaki potansiyel rakiplerini incelenmekte ve AfCFTA sonrasında Türkiye'nin ihracatında bir düşüş öngörülmektedir. Çalışma, ihracatın en çok azalacağı sektörleri belirlemek için kısmi denge analizi (SMART) kullanmaktadır. Türkiye'nin Cezayir, Tunus, Nijerya ve Moritanya'ya ihracatının sırasıyla %0,4, %0,6, %1,6 ve %3 oranında azalacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'nin ihracatındaki düşüş, Cezayir'in diğer ülkelere demir ve çelik ürünleri ithalatının artmasına bağlanmaktadır. Ayrıca Cezayir ve Tunus'a tütün, pamuk, otomotiv, cam ve cam eşya gibi sektörlerde ihracatın azalması beklenmektedir. Çimento, taş ve toprak ürünleri, Türkiye'nin Nijerya ve Moritanya'ya ihracatında etkilenen ana sektörler olmaktadır. Genel olarak, Türkiye'nin Afrika'ya ihracatında ilk on sektörde toplamda yaklaşık 24 milyon dolarlık bir kayıp yaşanması beklenmektedir.

Fofack ve Mold (2021) makalesi, 'AfCFTA ve Afrika Ticaretini' tanıtmakta ve mevcut literatüre genel bir bakış sağlamaktadır. Dönüm noktası niteliğindeki anlaşmanın Afrika ticareti ve ekonomik kalkınması üzerindeki etkilerini araştırmakta ve operasyonel hale getirilmesiyle ilgili bazı potansiyel zorlukların altını çizmektedir. Afrika'daki bölgesel entegrasyonun tarihine genel bir bakışla açılmakta ve ardından entegrasyon ile ekonomik kalkınma arasındaki bağlantıları araştırılmaktadır. AfCFTA'nın politika sonuçlarına odaklanmakta ve bunun siyasi yönlerinin yanı sıra uygulanmasıyla ilgili zorlukları da gözden geçirmektedir.

Oyelami (2021) çalışması, AfCFTA'nın Nijerya ekonomisi üzerindeki gelir, refah ve ticaret etkisini, Dünya Ticareti Entegre Çözüm-Tek Pazar Kısmi Denge Simülasyon Aracı (SMART) modelini kullanarak Kısmi Denge Analizi yaklaşımıyla araştırmıştır. SMART, Dünya Bankası ve UNCTAD tarafından Ticaret Analizi ve Bilgi Sistemleri, Dünya Ticaret Örgütü Entegre Veri Tabanı ve Konsolide Tarife Çizelgesi'nden alınan

ticaret akışı verileri ve tarife verileri kullanılarak geliştirilen bir ticaret simülasyon modelidir. Çalışmadan elde edilen bulgular, AfCFTA'nın Afrika'da ticaret yaratan bir Serbest Ticaret Anlaşması olduğunu ve Nijerya'da petrokimya endüstrileri, tekstil ve denizcilik ürünleri gibi sektörlerin ticaret yaratan sektörlerin başında geldiğini göstermiştir. Öte yandan sıhhi tesisat, kâğıt, elektronik ve otomobil üretimindeki imalat faaliyetleri Nijerya'da ticareti saptırıyor. Genel olarak, Nijerya'daki toplam ticaret etkisi 145 milyon ABD dolarıdır ve buna eşlik eden 13 milyon ABD doları tutarındaki refah etkisi de bulunmaktadır. Ancak Nijerya hükümeti tarifelerin kaldırılması sonucunda 104 milyon ABD doları tutarında gelir kaybı yaşayabilir. Dolayısıyla bu çalışma, AfCFTA'nın ticaret yaratıcı ve genişletici bir politika olduğu, ancak Nijerya hükümeti açısından büyük bir gelir kaybına yol açtığı ve bunun daha kapsamlı tüketim vergisi sisteminin getirilmesiyle iyileştirilebileceği sonucuna varmaktadır.

Fofack (2020), çalışmasında, AfCFTA'nın potansiyel kalkınma etkisini gözden geçirmekte ve anlaşmanın başarılı bir şekilde uygulanmasını sağlamak için gereken reformların ve programların kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Bu çalışmada, AfCFTA'nın temelini oluşturan menşe kurallarının, büyüme ve ihracatın çeşitlendirilmesinde bir kısıtlama olarak değil, sanayileşmeyi hızlandırıcı olarak işlev görmesini sağlamak amacıyla, arz yönlü kısıtlamaları ele alacak politika reformlarını açıkça ifade etmektedir. Çalışmada ayrıca Afrika içi ticareti yapılan mallara uygulanan gümrük vergilerinin kaldırılmasının ardından ani büyük gelir kaybı riskinin azaltılmasına yönelik politikaların ana hatları da verilmektedir. Menşe kurallarının güvenilir bir şekilde uygulanması ve rekabeti düzenlemeye ve anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmaya yönelik araçların güçlendirilmesi, pazarda güven oluşturacak ve AfCFTA'yı küresel ölçekte oyunun kurallarını değiştiren bir konuma getirecektir. Ancak hiçbir kural, bölgesel blokların küresel ekonomik ve finansal sisteme hâkim olduğu daha parlak bir geleceğe yönelik ortak vizyona üye devletlerin gerçek bağlılığı ve bu vizyona sürekli yatırım yapması kadar güçlü olamamaktadır.

Abrego vd. (2019) çalışmasında geleneksel hesaplanabilir genel denge (CGE) modelleri kullanılmıştır. Tarife dışı engellerdeki azalmalar da hesaba katıldığında, uzun vadeli refah kazanımları yüzde 1,3 ila 2,2'ye yükselmektedir. Çalışmanın tahminleri uzun vadeli refah kazanımlarının artacağı yönündedir. Bu çalışmada bölge içi ticaretteki genişlemenin yaklaşık yüzde 80'lik büyüme olacağı yönündedir. Mali gelir üzerindeki etki açısından, CGE modellerini kullanan önceki çalışmalar, AfCFTA'nın uygulanmasının

kıtanın GSYİH'sinin yüzde 0,14 ila 0,22'si arasında değişen vergi geliri kayıplarına yol açacağını göstermiştir.

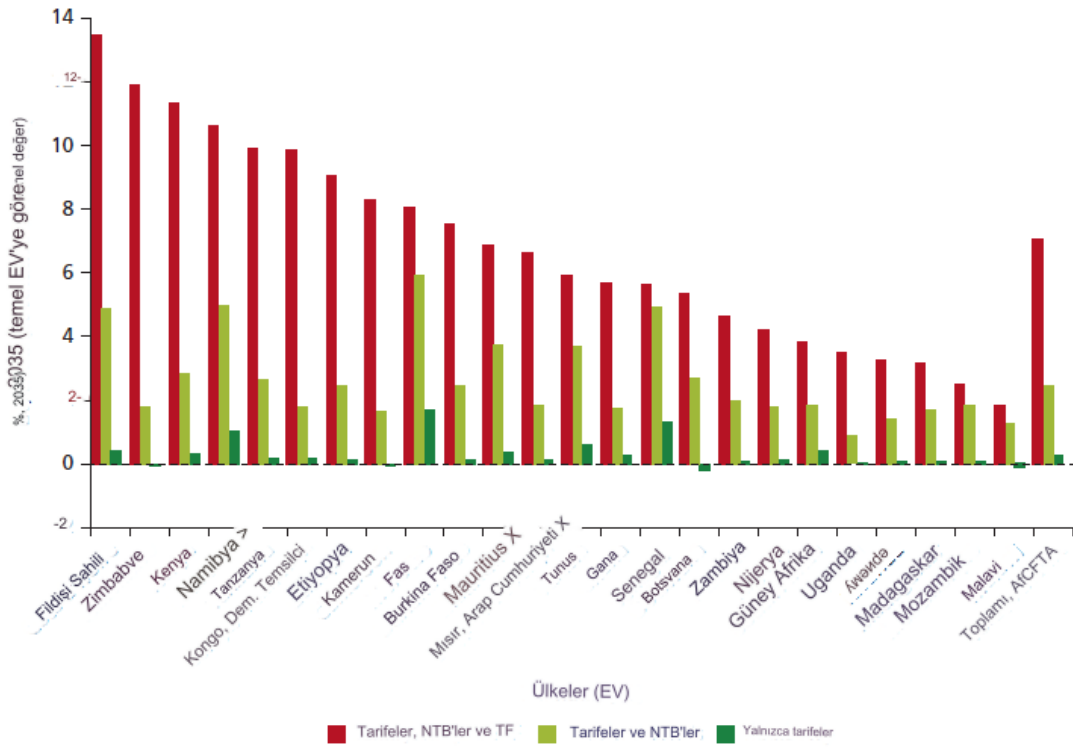
Geda ve Yimer (2019) çalışması, AfCFTA anlaşması tarife indirim protokolünün, ticaret ve yerçekimine dayalı modeller olmak üzere iki yaklaşım kullanarak Afrika içi mal ticareti üzerindeki olası etkilerini incelemektedir. Her iki yaklaşımda da önerilen AfCFTA'nın ticaret yaratıcı ve saptırıcı etkilerini belirlemeye yönelik bir girişimde bulunmaktadır. Ticaret endeksleri, AfCFTA'nın ticaret yaratma konusundaki sınırlı etkilerini ve ticaretin saptırılması olasılığının güçlü olduğunu gösteriyor. Öte yandan, 1993-2017 dönemine ait verileri kullanan çekim modeli yaklaşımı, AfCFTA'nın pozitif net ticaret yaratma etkisine işaret etmektedir. Bu iki yaklaşımın birleşimi, AfCFTA'nın Afrika içi ticareti (ihracat) 2015-2017 yılları arasında yıllık ortalama 72,7 milyar ABD dolarından yaklaşık 13,7 milyar ABD dolarına (yaklaşık yüzde 19) artırabileceğini öne sürüyor. Ancak ticaret endekslerine dayalı sonuçlar göz önüne alındığında, bu olumlu sonucun ihtiyatlı bir şekilde ele alınması gerekiyor. Bu nedenle, AfCFTA'nın etkisini en üst düzeye çıkarmak için, siyasi aktivizmini ve kazanımlarını kapsamlı bir kıtasal sanayi planı ile birleştirmenin çok önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bu plan, kıta genelinde gelişmekte olan endüstrilerin korunmasını ve aynı zamanda liberalleşmenin teşvik edilmesini kapsamalıdır. Bu şekilde, ticaret dengesizliklerinden ve Afrika'nın mamul mal ihracatındaki kırılgan konumundan kaynaklanan potansiyel sınırlamaları ele alabilir.

Saygılı vd. (2018) çalışmasında Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (CFTA) kurmak için çalışmaların sonuçlarını dört senaryoda incelemektedir. Öncelikli hedef, Afrika içindeki ticarete tarifelerin kaldırılmasıdır. Bu çalışma, dört farklı senaryoda tarifelerin azaltılmasının maliyet ve avantajlarını değerlendirmektedir. Bulgular, uzun vadede refah, istihdam ve Afrika içi ticarete önemli gelişmeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak kazanımlar üye ülkeler arasında eşit olarak dağılmamaktadır. Başlangıçta ülkeler tarife gelirlerinde bazı kayıplar yaşayabilir ve Afrika kıtası genelinde değişiklik gösterebilecek uyum maliyetleriyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Belirli ürünlerin serbestleştirmeden muaf tutulması halinde hem maliyetler hem de faydalar azalmaktadır. Maliyet ve faydaların eşitsiz paylaşımı müzakere süreçlerini sekteye uğratabilmektedir. Bu nedenle, üye ülkeler için uyum maliyetlerini en aza indirecek ek tedbirlerin ve esnekliklerin uygulanması çok önemlidir.

Chauvin vd. (2016) çalışmasında yeni dengeye geçişi belirleyen dinamik CGE modellerini kullanmaktadır. Bu araştırma, altı Afrika ülkesinde bir Kıtasal Serbest Ticaret Anlaşmasının (CFTA) potansiyel sonuçlarının kapsamlı ve birleşik bir incelemesini

sunmaktadır. CFTA'nın Afrika ülkeleri arasında ve tek tek ülkelerin sektörleri içinde ticaret kalıplarında eşit olmayan değişikliklere yol açacağını gözlemlenmiştir. Son olarak, CFTA'nın kısa vadeli etkilerinin genellikle asgari düzeyde olduğu, uzun vadeli etkilerinin ise olumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, belirli bir ülke içinde ve farklı ülkeler arasında refah etkilerinde değişkenlik olduğu bildirilmektedir. Bu çalışmada, AfCFTA aracılığıyla Afrika içi tarifelerin kaldırılmasından kaynaklanan uzun vadeli refah kazanımlarının yüzde 0,1 ila 0,5 arasında değiştiği bildirilmiştir. Bu çalışma Afrika'da bir CFTA'nın ticaret, büyüme ve refah üzerindeki etkisini incelemektedir. Fiyat ve ücret değişikliklerini kullanarak, altı Afrika ülkesinde CFTA'nın hane halkı düzeyindeki refah etkileri analiz edilmiştir. Kısa vadeli etkiler asgari düzeyde seyrederken, ancak uzun vadeli etkiler tüm senaryolar ve haneler için olumlu olmuştur. Daha iddialı senaryolarda daha büyük etkilerle birlikte Afrika bir bütün olarak CFTA'dan fayda sağlamıştır. Ancak, ülkeler ve demografik gruplar arasında refah etkileri açısından heterojenlik söz konusudur. Bu heterojenliğin nedenleri bu çalışmada araştırılmamıştır.

AfCFTA'nın tam olarak uygulanmasıyla, 2035 yılına kadar reel gelirden yüzde 7'lik bir artış potansiyeli vardır ve bu da yaklaşık 450 milyar ABD dolarına denk gelmektedir. Ancak bu rakamlar, Şekil 4.13'te görüleceği üzere, farklı ülkeler ve sektörler arasındaki etki farklılıklarını yansıtmamaktadır. Fildişi Sahili ve Zimbabve yüzde 14'erlik gelir artışlarıyla öne çıkarken Madagaskar, Malavi ve Mozambik gibi birkaç ülkenin yüzde 2 gibi daha düşük oranlı kazançlar elde edeceği öngörülmektedir. Sadece tarifelerin kaldırılması, kıta genelinde yaklaşık yüzde 0,2'lik minimum reel gelir kazancıyla sonuçlanacaktır; ancak bazı ülkelerde bu oran yüzde 1'i aşabilecektir. Afrika içi ticaretin önündeki başlıca engeller, ticaretle ilişkili yüksek maliyetlerde yatmaktadır. Sonuç olarak, en önemli kazanımlar tarife dışı engellerin (TDE'ler) azaltılması ve Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması'nın (TKA) uygulanmasıyla elde edilecektir. Tarife liberalizasyonu ve TDE'lerin azaltılması kombinasyonu sayesinde 2035 yılına kadar kıta genelinde yüzde 2,4 oranında reel gelir artışı sağlanabilmektedir. Ancak en büyük kazancın, AfCFTA üyeleri için gelir kazanımlarını yüzde 7'ye çıkaracak olan TKA'nın uygulanmasından geleceği öngörülmektedir (World Bank, 2020).

Not: Eşdeğer değişim (EV), baz yıl fiyatları kullanılarak herhangi bir simülasyonda t yılında fayda elde etmek için yapılan harcamadır. TDE = tarife dışı engel; TKA = ticaretin kolaylaştırılması antlaşması.

Şekil 4.13. Ülkelere ve Politika Reformlarına Göre Gerçek Gelir Kazanımları

Kaynak: (World Bank, 2020b).

AfCFTA'nın işlemesi, özellikle imalat sektöründe olmak üzere Afrika ticareti üzerinde önemli etkiye sahip olacaktır. 2035 yılına kadar toplam ihracat hacmi mevcut duruma kıyasla yaklaşık %29 oranında artacaktır. AfCFTA'nın çoğu ülkede vergi gelirleri üzerindeki etkisi kısa vadede asgari düzeydedir. Tarife gelirleri 54 ülkenin 49'unda yüzde 1,5'ten daha az azalırken, toplam vergi gelirleri 54 ülkenin 50'sinde yüzde 0,3'ten daha az azalacaktır. Bu küçük gelir etkilerine iki faktör katkıda bulunmaktadır. İlk olarak, tarife gelirlerinin küçük bir kısmı Afrika ülkelerinden yapılan ithalattan elde edilmektedir ve bu oran ortalama yüzde 10'dan azdır. İkinci olarak, bu gelirler az sayıda tarife satırında yoğunlaştığı için, hariç tutma listeleri çoğu tarife gelirini serbestleşmeden koruyabilir. Aslında, tarife hatlarının yüzde 1'i neredeyse tüm Afrika ülkelerinde tarife gelirlerinin dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, orta ve uzun vadede, tarife gelirlerinin 2035 yılına kadar başlangıç seviyesine kıyasla yüzde 3 oranında artması beklenmektedir. Bu büyüme, ithalattaki artışa, tarife dışı engellerin azaltılmasına ve ticareti kolaylaştırma önlemlerinin uygulanmasına bağlanmaktadır (World Bank, 2020).

Dünya Bankası'nın SMART yöntemini kullanarak yaptığı analize göre, Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi'nin (AfCFTA) kurulması, Türkiye'nin Afrika'daki ticari faaliyetleri üzerinde olumsuz bir etki yaratacaktır. Türkiye'nin kıtaya ihracatının %3'lük bir düşüşle 46 milyon dolar azalması ve en fazla kayıp yaşayan 6. ülke olması beklenmektedir. Genel olarak, Afrika dışındaki ülkelerden Afrika'ya yapılan ihracatın yaklaşık 1 milyar dolar azalacağı, kıta içi ticaretin ise 5,5 milyar dolar artacağı tahmin edilmektedir. Ancak, düşüş beklentilerine rağmen, Türkiye'nin Afrika'ya ihracatı 2021 yılında artarak 21,22 milyar dolara ulaşmıştır. Türk makamları, ihracattaki potansiyel düşüşü dengelemek ve artık birleşmiş olan Afrika pazarından yararlanmak için Afrika'daki doğrudan yatırımların artırılmasını önermektedir. Türk müteahhitlik şirketleri, kıtada 71,1 milyar dolar değerinde proje üstlenmiştir ve Türkiye'nin Afrika'daki doğrudan yatırımları 6,7 milyar dolara ulaşmıştır. Afrika'daki Türk yatırımları yerel halk için istihdam fırsatları yaratmasıyla da dikkat çekmektedir. Ayrıca Türkiye, Sudan ve Nijer'den arazi kiralayarak tarımsal üretim yapmaktadır (Yeni Dünya İçin Çağrı, 2022). Bu stratejik adımlar ile Afrika'daki yatırımlarda 25 bin kişi istihdam edilmiş, 1.686 proje tamamlanmıştır. Türkiye Kıta ile olan samimiyetini ortaya koymak için AfCFTA'yı destekleyerek yardım etme niyetini göstermiştir (Boutalbi, 2022).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Serbest Ticaret Bölgesinin oluştuğu bölgelerde, Kıta da, gelişmişlik artar ve o bölge ekonomide büyük başarılar yakalar, Kıta da bulunan ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetlerde uzmanlaşma meydana gelir. Bilgi ve teknolojinin yayılması kolaylaşarak daha yeni ürünlerin ortaya çıkması sağlanır. Afrika Kıtasında serbest ticaret bölgesinin kurulması, Kıta'nın ekonomik bütünleşmesini sağlayacak olan bir hamledir. Bölgesel ekonomik Toplulukların oluşması bu hamlenin atılmasındaki adımlardan biri olmuştur.

Bu tezin konusunu oluşturan Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (AfCFTA) Afrika Kıtası ülkelerini kapsamakla beraber oluşturacağı küresel ekonomik etkiler sebebiyle Dünya ülkelerini ve dolayısıyla Türkiye'ye de ilgilendirmektedir.

Zengin kültür mirasına sahip olan Afrika Kıtası'nın Türkiye olan ilişkileri de tarihsel açıdan önemli bir derinlik arz etmektedir. 16.yy'da, coğrafi keşiflerin hız kazandığı dönemde sömürgeci ülkelerden olan Portekiz'in Afrika kıyılarına yayılmak istemesi, Doğu Afrika'daki emirliklerin Osmanlı Devletinden yardım istemesi, Osmanlı bakiyesi olan Türkiye ve Afrika ilişkilerinin günümüze dek gelen tarihsel bağlarının tohumlarını atmıştır. Osmanlı ile Afrika ilişkileri doğrudan doğruya 16. yüzyıldan 20.yüzyıl'a kadar devam etmiştir

Günümüz Türkiye'si, Cumhuriyetten sonra, ülkenin muhasır bir medeniyet seviyesine yükselmesi için ivedilikle yönünü Batı medeniyetine çevirmiş, ülkenin o zamanki gereklerinden olan bir takım inkılapları meydana getirmekle meşgul olmuş ve Afrika Kıtası ile ilgilenememiştir.

1960'larda Afrika ülkelerinin sömürge devletlerine karşı başlattığı bağımsızlık hareketleri ile birlikte Kıta, dünya ekonomi sahnesinde yerini almaya hazır hale gelmiştir. Barındırdığı doğal kaynakları, zengin yeraltı kaynakları ile tarih boyunca güçlü devletlerin iştahını kabartan Afrika bu yüzyılda da yine dikkatleri üzerine toplamayı başarmıştır. Ancak bu defa sömürülen, yoksul, muhtaç bir Afrika olarak değil, dünya ekonomi sahnesine çıkmaya hazır, dünya ticaretine sahip olduğu kaynaklar ve genç nüfusu ile cansuyu görevini görecektir önemli bir aktör olarak karşımıza çıkacaktır.

Günümüzde Brezilya, Hindistan, İran, İsrail, Japonya, Tayvan, Güney Kore, Endonezya, Malezya, Körfez'deki Arap ülkeleri içinde Türkiye de dâhil olmak üzere Afrika ile dostluk kurmak istemektedir. Avrupa Birliği ülkeleri, Çin, Rusya ve ABD'nin ise Kıtada büyük bir rekabet halinde olduğu görülmektedir. Kıta'nın zenginliğinin sadece

yeraltı kaynakları ile sınırlı olmadığı, Kıtada keşfedilen petrol ve gaz rezervlerinin dünya enerji piyasasına büyük bir katkı sunacağı bilinmektedir. Avrupa ülkelerinin de Kıta'da yenilenebilir enerji projeleri mevcut bulunmaktadır.

Son yıllarda küresel aktörlerden olan Çin, Rusya, ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin Afrika'ya yönelik siyasetleri, yoğun ilgileri ve aralarındaki rekabet Kıta'nın daha çok parlamasına, dikkat çekmesine ve burada başka ülkelerinde nüfus sahibi olmak istemesine neden olmaktadır. Kıta sahip olduğu nüfus ile küresel şirketler için dev bir pazar haline gelmektedir.

Ülkelerin, uyguladığı dış politikalar ekonomik ve siyasi ilişkilerinin akıbeti konusunda, oldukça etkilidir. Sosyal ve kültürel ilişkiler de bu çerçevede şekillenmektedir. Ülkeler arasında istikrarlı ilişkilerin temelinde kamu diplomasisi yer almaktadır. Bu diplomasiyi sağlayacak ve yönlendirecek olan da elbette seçilmiş hükümetlerdir. Gelişen ve değişen dünyada Afrika'nın potansiyel gücünü farkederek Türkiye, Kıta ile olan ilişkilerine işlerlik kazandırmayı amaçlayarak bu bağlamda 1998 yılında Afrika Açılım Politikasıyla adım atmıştır. Türkiye-Afrika ilişkileri 2000'li yıllarda Ak Parti hükümetinin iktidara gelmesiyle geniş bir çerçeveden değerlendirilmiş ve yeniden dizayn edilen Türkiye dış politikası ile Afrika Kıtası farklı bir anlam kazanmıştır. Kıta ile olan siyasi ilişkiler bu dönemde yoğunlaşmış, yıllarca ihmal edilen Afrika ile son yirmi yılda yapılan zirve toplantıları, Kıtaya yapılan yatırımlar ve insani yardımlar ile geciken ilgi telafi edilmeye çalışılmıştır. 2002 yılında Afrika Birliği'nin düzenlediği toplantılara misafir olarak katılım sunmuş ve daha sonraki yıllarda gözlemci ülke statüsü alarak 2008 yılında Kıta'nın stratejik ortağı seçilmiştir. Bu gelişmeler Türk dış politikasının Afrika ilişkileri konusunda ki başarısını göstermektedir.

Afrika'yı gelecekte küresel güç merkezine dönüştürmeyi amaçlayan Gündem 2063 ajandası'nın planladığı başarıya ulaşmasının yollarından biride Türkiye ile aralarındaki ticaret hacminin artmasına, serbest ticaret bölgesinin gelişmesine bağlanmaktadır. Aynı zamanda Türkiyeninde Afrika Birliğini'nin Gündem 2063 ajandasındaki hedeflerine uyumlu hareket etmesi gerekmekte, stratejik ortaklığın gerekleri doğrultusunda hareket etmesi lazım gelmektedir.

Dünyayı etkileyen Covid-19 salgını AfCFTA'nın, gecikmeli olarak 1 Ocak 2021'de yürürlüğe girmesine neden olmuştur. Bu anlaşma, Afrika dışındaki ülkelerin Kıta'daki karşılaştırmalı üstünlüklerini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu durum elbette ki Türk yatırımcılarını da etkileyecektir. Türkiye, Afrika'da, üstün olduğu ekonomik sektör ve endüstrilerde Kıta ülkeleriyle iş birliğini geliştirmeyi düşünmektedir. Kıtada, Sahra Altı

Afrika ve Kuzey Afrika bölgelerinde yapacağı ikili anlaşmalar ve bazı gümrük ayrıcalıkları ile Kıta ile olan ortaklığı devamının sağlanması, AfCFTA'nın Türkiye-Afrika ekonomik ilişkileri üzerindeki olumsuz etkilerini azaltacaktır.

Pandemi nedeni ile Türkiye'nin Afrika ile yapacağı bazı toplantıları ertelemesi Kıta ile olan ilişkilerin zayıflamasına neden olmamış bilakis önemli aktörler teknolojinin bir avantajı gereği internet ortamında gerçekleşmiştir. 2020 "Afrika yılı" seçilerek Türkiye-Afrika III. Ekonomi ve İş Forumu (TABEF) ve 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi gerçekleşmiştir. Yapılan görüşmeleri DEİK koordine etmiştir.

Bu görüşmeler sonucunda Pandeminin etkilerinin azaltılması için Türkiye Kıta'ya ekonomik destekler verilmesini sağlamıştır. Afrika Kıtasal Serbest Bölge Ticaret Anlaşması, Türkiye ile Afrikanın ilişkilerinin daha çok derinleşmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Türkiye Kıtadaki ticaretini yoğunlaştırmak için lojistik çalışmalara ağırlık vermiştir.

Türkiye'nin Kıtada çok güçlü rakipleri olan ABD, Çin, Rusya, Hindistan ve İngiltere gibi ülkeler aynı zamanda dünya ekonomisine yön veren küresel aktörlerdendir. Ancak bu ülkelerin bazılarının Kıtada sömürge geçmişi bulunmakta ve şuan ki varlıkları da yine ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Türkiye bu durumda diğer güçlü ülkelere karşı avantajlıdır. Osmanlı Devleti'nden gelen dostane tarihsel geçmişi bulunmaktadır. Ancak bu yüzyılın da gereği olarak ekonomik menfaatlerini göz önünde bulundurmaktadır. Kıta ile olan ilişkilerini Kazan-Kazan ortaklığına dayandırmakta ve bu sebeple oradaki yatırımlarını artırmaktadır. Türkiye- Afrika zirvesinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın stratejik bir söylemi bulunmaktadır bu söylem Kıtada Türklerin yaptığı yatırımlarda kendi yerel para birimlerini kullanmalarını söylemesi çok ince bir hamle olmuş Afrika Birliği ile kalıcı ve güçlü bir işbirliğinin temelini bir kez daha oluşturmuştur.

Kıta ile olan ilişkilerimizi kültürel, sosyal ve siyasal olarak olarak geliştirmek istememizin yanısıra bir diğer neden de elbetteki Türkiye'nin ekonomik menfaatleridir. Türkiye'nin özel sektörüne cansuyu olacak, genç ve geniş pazar kitlesine sahip olan Afrika aynı zamanda Türkiye'nin stratejik yaklaşımlarının olduğu bir arenadır. Nitekim 2003 yılında Ekonomi Bakanlığı'nın hazırladığı "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" bu yaklaşımın somut adımlardan birini oluşturmaktadır. Kıta ile olan ilişkilerin gelişmesi ile Başbakanlık tarafından 2010 yılında hazırlanan ve yürürlüğe

giren “Afrika Stratejisi” konulu genelge, Türkiye’nin bir Afrika Stratejisine sahip olması gerektiğinin hukuki açıklamasını oluşturmaktadır.

Bu tez çalışmasının bulguları; yapılan literatür taraması sonucunda yapılan önceki çalışmalarda geleceğe yönelik senaryoların test edildiği görülmüştür. Senaryoların sonuçlarında AfCFTA’nın ekonomik açıdan etkili olacağı görülmektedir. Fakat bu ekonomik etki tüm ülkelere eşit olmayacaktır. Bazı ülkelerde ekonomik olarak artış olacakken bazı ülkeler açısından düşüş yaşanacaktır. Çalışmamız bulgularına göre, AfCFTA Türkiye-Afrika ekonomik ilişkilerinde olumlu etki göstermiştir.

1963 yılında Afrikalı liderlerin kurduğu Afrika Birliği Teşkilatı Kıta’da şuan bulunan Bölgesel Ekonomik Toplulukların kurulmasında öncülük etmiş ve bugün Kıta’nın ekonomik bütünleşmesine giden yolun açılmasına zemin hazırlamıştır. Birlik, Kıtanın kalkınmasının bir serbest ticaret bölgesinin kurulmasına bağlı olduğunu öngörmüştür. Bu nedenle 2018 yılında Afrika Kıtası Serbest Ticaret Antlaşmasını imzalamışlardır. Kıta ülkelerinden 25’inin bu anlaşmayı kendi meclislerinde 2019 yılında onaylamasıyla yürürlüğe girmiş ancak Covid-19 Pandemisi nedeniyle söz konusu anlaşma 2021’de yürürlüğe girmiştir.

AfCFTA, Kıta genelinde yoksulluğu azalmayı vaad etmektedir. Anlaşmanın İki milyon’a yakın bir istihdam yaratacağı, bu istihdamda özellikle kadın iş gücünün yer alacağı, işçi ücretlerini artıracacağı ve 2035 yılına kadar 30 milyon’a yakın kişiyi yoksulluk sınırından kurtaracağı öngörülmüştür.

Ancak AfCFTA’nın etkili olabilmesi için Kıtadaki ülkelerin tek tip gümrük tarifesine geçmesi gerekmektedir. Kıta’nın oluşturacağı bir gümrük birliği AfCFTA’nın uygulanabilirliğini artıracaktır. Kıta içi ticareti %50’ye kadar artırmayı öngören bu anlaşma Afrika içi pazarda dolaşan ürünlerin %90’ından fazlasının gümrük vergisini, Afrika menşeli olmak şartıyla kaldırmayı taahhüd etmektedir. Aynı zamanda Kıtadaki insanların serbest dolaşımını mümkün kılacaktır. Kıta içerisinde ki bir insanın diğer bir Afrika ülkesine seyahat etmesi gümrük vergileri, yasal prosedürler, bilet ücretlerinin yüksek olması ve ülkelere girişteki sıkı kontroller nedeniyle oldukça maliyetlidir. Keza Kıta’nın eğitimli gençlerinin, kendi mesleki yeteneklerini, bilgi ve becerilerini ve aldıkları eğitimi kullanıp sunabilecekleri alanların kısıtlı olması Kıta’nın gelişmesinin önündeki engellerden bazılarıdır. AfCFTA ile bu engeller ortadan kalkacaktır. Ancak AfCFTA’nın sağlıklı işleminin önünde de birtakım engeller vardır.

Bu engeller öncelikle Afrika’nın istikrarını tehdit eden iç çatışmalardır. Kıtadaki terör eylemleri ve barajlar konusundaki uyuşmazlıklar da bir diğer sorunları

oluşturmaktadır. Öncelikle bu sorunların çözülmesi ve Kıta'ya yatırım yapacak olan yabancı yatırımcılara bir güven ortamının sunulması gerekmektedir. Zira Afrika Birliği Kıtada barış ve güvenliğin önemine vurgu yapmak maksadıyla 2020 yılı teması olarak “Afrika’da Silahların Susturulması”nı belirlemiştir.

AfCFTA'nın uygulanmasındaki bir diğer engel de Bölgesel Ekonomik topluluklardır. Kıtada bulunan ülkelerin bu oluşumlara çoklu üyelikleri mevcuttur. Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın uygulayacağı tarife sistemi, aralarında farklı bir düzenleme ve sözleşme bulunmayan Kıta ülkelerini kapsayacaktır böyle bir durumda AfCFTA'nın Kıta bütününde belirlenen hedeflere ulaşmasını güçleştirecektir. Bu durum, Anlaşma'nın Kıta düzeyinde yeteri alana yayılması için öncelikle Bölgesel Ekonomik Anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesini ve ülkelerin üyeliklerinin AfCFTA'ya göre yeniden dizayn edilmesinin gereğini düşündürmektedir.

Türkiye'nin bazı Afrika ülkeleri ile imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları Türkiye-Afrika arasındaki ikili ticaret hacmine olumlu etki edecektir, ancak AfCFTA'nın orta vadede Türkiye'ye yapacağı olumsuz etkilerin ortada olduğu gözlemlenmektedir. Kıta'ya bazı sektörlerde (beyaz eşya, tarım, tekstil ve demir-çelik) ihracatı bulunan Türkiye, Afrikalı şirketlerin de bu endüstrilerde orta vadede varlıklarını göstermesi ihtimali ile karşı karşıyadır. Bu sorun Türkiye'nin ihracatında düşüş göstermesini beraberinde getireceğinden, Türkiye'nin buna karşı doğru stratejiler oluşturması beklenmektedir. Türkiye Afrika'daki yatırımlarını Afrika menşeli göstererek serbest ticaret alanına girişte sorun yaşamayacaktır. Kıtadaki altyapı yatırımlarının, ulaşım olanaklarının, tedarik zincirinin uygun olduğu bölgelerde serbest veya özel ekonomik bölgelerin kurulması Türk yatırımcılar için AfCFTA ile birlikte oluşacak yeni Afrika pazarına girişi kolaylaştıracaktır. Bu nedenle stratejik olarak Cibuti ve Mısır ülkelerindeki ekonomik bölgelerin Kıta'nın Batısına ve Güneyine de kurulması düşünülmektedir. En az gelişmiş birçok ülkeyi bünyesinde barından Afrika'ya, basit sanayi-yoğun ürünleri ihraç etmek AfCFTA ile birlikte zorlaşacaktır. Bilinen bu husus üzerine, Türk ekonomisi ürün yelpazesi konusunda çıtayı yükselterek teknoloji yoğun mallara odaklanmaktadır. Türkiye'nin ürünlerinde seviye artırması AfCFTA'nın Afrika ile Türkiye arasında ticareti kolaylaştırıcı bir etki oluşturmasına neden olabilecektir (Küçük, 2019).

KAYNAKÇA

- “25 Mayıs Afrika Günü” (2020, 24 Mayıs). Afrika Sağlık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. <https://masam.medeniyet.edu.tr/tr/duyurular/25-mayis-afrika-gunu> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “7 serbest ticaret anlaşması” (2021, 1 Ağustos). <https://www.gzt.com/z-raporu/7-serbest-ticaret-anlasmasi-3648727>
- “Africa Construction Market Size” (2022). <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/africa-construction-market>
- “Africa population” (t.y.). <https://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>
- “African countries spending the most on health.” (2020, 13 juillet) <https://africakitoko.com/african-countries-spending-the-most-on-health/>
- “Afrika Doğal Kaynaklar Haritası” (2017, 26 Temmuz). *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/6573>
- “Afrika enerji sorununa çözüm arıyor,” (t.y.). https://tasam.org/Files/Icerik/File/AFRICOM_Enerji.pdf_49d8636b-41e3-46ee-b602-9eae2ec19b8e.pdf (09.12.2022).
- “Afrika ve Tarım” (t.y.) <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/afrika%20ve%20tar%C4%B1m.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Afrika'nın Kalkınması İçin Yeni Ortaklık (NEPAD)” (t.y.). <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/nepad.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “COMESA Objectives and Priorities” (2023). <https://www.comesa.int/what-is-comesa/> (Erişim tarihi: 21.09.2023)
- “Common Market of Eastern and Southern Africa, COMESA” (t.y.). https://training.itcilo.org/actrav_cdrom1/english/global/blokit/comesa.htm (16.12.2022)
- “Çin Afrika’da Batı’yı ikiye katladı”. (2022, 10 Şubat). <https://www.yenisafak.com/dunya/cin-afrikada-batiyi-ikiye-katladi-3744222> (Erişim Tarihi: 22.12.2022)
- “East African Community” (t.y.). <https://ustr.gov/countries-regions/africa/regional-economic-communities-rec/east-african-community> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Eccas in Brief” (2023, 23 Mayıs). The Economic Community of Central African States in Brief. <https://ceeac-eccas.org/en/2023/05/28/eccas-in-brief/> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Economic Community of Central African States (ECCAS)” (t.y.). <https://www.devex.com/organizations/communaute-economique-des-etats-de-l-afrique-centrale-economic-community-of-central-african-states-ceeac-eccas-52141>
- “Economic Community of Central African States (ECCAS)” (t.y.). <https://au.int/en/recs/eccas> (Erişim tarihi: 03.10.2022)

- “Economic Community of Central African States -ECCAS” (t.y.). <https://www.pacci.org/economic-community-of-central-african-states-eccas/>
- “Free Trade Deal Boosts Africa's Economic Development”. (2022, 30 June). <https://www.worldbank.org/en/topic/trade/publication/free-trade-deal-boosts-africa-economic-development>(Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “History and Treaty” (t.y.). <https://www.sadc.int/pages/history-and-treaty> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Küresel ticaretin yeni gözdesi Afrika’yı Türkler inşa ediyor”, (2023, 11 Ekim). <https://www.ekonomim.com/ekonomi/kuresel-ticaretin-yeni-gozdesi-afrikayi-turkler-insa-ediyor-haberi-711262>(Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Le secteur bancaire en Afrique: entre relance économique et nouvelles stratégies” (t.y.). <https://www.morganphilips.com/fr-fra/conseils-et-actus/le-secteur-bancaire-en-afrique-entre-relance-economique-et-nouvelles-strategies>(Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Leather From Africa In Demand” (t.y.). <https://www.africa-business.com/features/leather-business-africa.html>(Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Mining in Africa” (t.y.). <https://projectsiq.co.za/mining-in-africa.htm> (Erişim tarihi: 01.03.2022)
- “Mission to unlock Africa's services sector.” (2019, 1 February). <https://unctad.org/news/mission-unlock-africas-services-sector> (01.03.2022)
- “Opinion: The African Continental Free Trade Agreement & Why You Should Care” (t.y.). <https://breakbulk.news/opinion-the-african-continental-free-trade-agreement-why-you-should-care/>(01.03.2022)
- “Overview of Africa’s Financial Sector” (2021). https://www.mfw4a.org/sites/default/files/resources/overview_of_africas_financial_sector_mfw4a_amenet.pdf(01.03.2022)
- “Overview of EAC” (t.y.). The East African Community. <https://www.eac.int/overview-of-eac>(Erişim tarihi: 01.03.2022)
- “Putting Africa’s food industry on the map” (2017). https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Generic-Documents/FoodCuisine_Africa.pdf(Erişim tarihi: 01.03.2022)
- “The Community of Sahel-Saharan States- CEN-SAD” (t.y.). <https://www.pacci.org/the-community-of-sahel-saharan-states-cen-sad/> (Erişim tarihi: 01.03.2022)
- “The Dynamics of the African construction market”. (2022, 10 October). <https://www.mantracgroup.com/en-lr/media/news/the-dynamics-of-the-african-construction-market/#:~:text=The%20construction%20industry%20is%20the,%2C%20consortiums%2C%20and%20private%20investors.> (Erişim tarihi: 01.03.2022)
- “The Market in Africa for construction equipment & heavy machinery.” (t.y.). https://www.africa-business.com/features/construction_machinery.html (Erişim tarihi: 01.03.2022)
- “The servis sector in Africa”. (t.y.) <https://www.africabusinessportal.com/the-service-sector-in-africa/> (Erişim tarihi: 01.03.2022)

- “Türkiye-AfB İlişkileri” (t.y.).
<https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Belgeler/Uluslararası%C4%B1%20Kurulu%C5%9Flar/4-%20T%C3%BCrkiye%20ile%20Afrika%20Birli%C4%9Fi%20%20%C4%B0li%C5%9Fkileri.pdf> (Erişim tarihi: 03.10.2022)
- “Türkiye'nin Afrika açılımı Lesotho'ya yapılacak sağlık yatırımı ile genişliyor.” (2022, 30 Ağustos). <https://www.saglikaktuel.com/haber/turkiyenin-afrika-acilimi-lesothoya-yapilacak-saglik-yatirimi-ile-genisliyor-85577.htm>(Erişim tarihi: 21.04.2023)
- “Ülke Profilleri” (t.y.). *İnsamer*. <https://insamer.com/tr/ulkeprofilleri> (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Abidin, A. F. (2017). Sektörler hakkında. <https://afrikadanismani.com/index.php/sectorler> (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Abrego, L., Amado, M. A., Gursoy, T., Nicholls, G. and Perez-Saiz, H. (2019). *The African continental free trade agreement: welfare gains estimates from a general equilibrium model*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/06/07/The-African-Continental-Free-Trade-Agreement-Welfare-Gains-Estimates-from-a-General-46881>.
- Abrego, M. L., de Zamaroczy, M. M., Gursoy, T., Nicholls, G. P., Perez-Saiz, H., & Rosas, J. N. (2020). *The African Continental Free Trade Area: Potential Economic Impact and Challenges*. International Monetary Fund.
- ADB (African Development Bank). (2019). *African Economic Outlook 2019*. Abidjan, Côte d'Ivoire: ADB.
- Adeoye, B. (2020, 23 Eylül). Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık (NEPAD). <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/56685/afrikanin-kalkinmasi-icin-yeni-ortaklik-nepad>
- AfDB (2019). African Economic Outlook 2019. <https://www.afdb.org/en/news-keywords/african-economic-outlook-2019>
- Africa Automotive Market Size & Share Analysis - Growth Trends & Forecasts (2023 - 2028). <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/africa-automotive-industry-outlook> (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Africa Kitoko (2020, 13 Temmuz). African countries spending the most on health. <https://africakitoko.com/african-countries-spending-the-most-on-health/> (Erişim tarihi: 19.05.2023)
- African Development Bank [AfDB]. (2019). *African Economic Outlook 2019*. https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Publications/2019AEO/AEO_2019-EN.pdf
- African Development Bank Group (Afrika Kalkınma Bankası-AfDB) (2018). *Annual Report 2018*. [https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Generic-Documents/AFDB Annual Report 2018 and Appendices -English.pdf](https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Generic-Documents/AFDB%20Annual%20Report%202018%20and%20Appendices%20-English.pdf)
- African *Economic Outlook 2020* (2020, 30 Jan). <https://www.afdb.org/en/documents/african-economic-outlook-2020>
- African Union (t.y.). Economic Community of West African States (ECOWAS). <https://au.int/en/recs/ecowas>
- African Union (t.y.). Union du Maghreb Arabe (UMA). <https://au.int/en/recs/uma>

- African Union Commission ve United Nations. (2012). *Financing of PIDA*. Addis Ababa.
- African Union Commission, African Development Bank ve NEPAD. (2012). *PIDA: Interconnecting, Integrating and Transforming a Continent*.
- African Union. (t.y.). Cen Sad.- <https://au.int/en/recs/censad>
- Afrika Birliği (t.y.). External partnerships between the AU and organisations, regions or countries. <http://www.au.int/en/partnerships>
- Afrika Birliği. (2004). Solemn Declaration on a Common African Defence and Security Policy *Sirte, Libya, 27–28 February 2004*.
- Afrikan Union. (2012). Agreement Establishing The African Continental Free Trade Area / Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması'nın Kuruluş Metni. https://au.int/sites/default/files/treaties/36437-treaty-consolidated_text_on_cfta_-_en.pdf (Erişim tarihi: 04.04.2022)
- Ahar, A. (2018). Bilişim suçları, iletişim ve sosyal medya. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10 (3), 1-36.
- Akgün, B., & Özkan, M. (2012). Turkey's opening to Africa. *J. of Modern African Studies*. 48(4), 525-546.
- Akmal H. ve Akmal, S.A. (2023). The Evolving Dynamics Of China - Africa Relations: A Comprehensive Analysis. Yeni Dönem ve Afrika'nın Yükseliş Kongresi (Ankara-21-22 Haziran 2023)
- Aksu, L. (2011). Dünya'da ve Türkiye'de nüfus analizleri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (25), 219-311.
- Aktaş, T. (2017, 26 Temmuz). Afrika kaynaklarıyla gelecek vadediyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrika-kaynaklariyla-gelecek-vadediyor/869659> (Erişim tarihi: 02.12.2022).
- Ali Sara, A. A., & Dellal, İ. (2018). Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile tarım ürünleri ticareti. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 46-57.
- Anga, J. M. (2014). The world cocoa economy: current status, challenges and prospects. Multi-Year Expert Meeting On Commodities And Development, 9-10 April 2014.
- Arıkanlı, Z. (2018). Sessizin payı: Afrika tarihini bağımsızlaştırmak. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 230-254.
- ARISE (2022, 29 September). Top 10 Fastest Growing Industries in Africa. <https://www.ariseip.com/top-10-fastest-growing-industries-in-africa/> (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Arpa, E. & Bayar, M. (2019). Türkiye'nin Afrika'ya yönelik kalkınma yardımlarının yardım etkinliği açısından değerlendirilmesi. *Bilge Strateji*, 11(21), 201-229.
- Arreyndip, N.A. (2021). African continental free trade area (AfCFTA): projected economic impact assessment under future warming in CMIP6. *Environmental Research Letters*, 16(9), 094046. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/ac1fbd/meta> (Erişim tarihi: 05.09.2022)
- Arslan, F. E. (2023, 31 Ocak). 9 milyar insanı besleme potansiyeline sahip Afrika'da 278 milyon kişi aç. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/9-milyar-insani-besleme-potansiyeline-sahip-afrikada-278-milyon-kisi-ac/2802123>

- Arslan, İ.K. & Palacıoğlu, T. (2020). Afrika'da yabancı yatırımlar ve Türkiye. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(63), 3818-3833.
- Arslan, K. (2018). Türkiye'nin yeni pazar arayışları içinde Afrika ülkelerinin yeri ve önemi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 133-162.
- Aybar, S. ve Dikici Bilgin, H. (2022). Yeni Türk-Afrika Ekonomik İlişkileri ve Eski Engelleyici Söylem: Afro-Pesimizm. *TASAM: Afrika Enstitüsü*. <https://www.afrika.tasam.org/index.php/belgelik/i-uluslararası-tuerk-afrika-kongresi/makaleler/154-yeni-tuerk-afrika-ekonomik-likileri-ve-eski-engelleyici-soeylem-afro-pesizm-sedat-aybar> (Erişim tarihi: 04.04.2022).
- Aydın, H. (2014). Sosyal inşacı değişim: Türkiye ve Afrika ilişkileri. Kırklareli Üniversitesi Afrika Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, *Analiz*, (4), 3-13.
- Bahar, A. (2018). Bilişim suçları, iletişim ve sosyal medya. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(3), 1-36.
- Bakers, M. (2009). *Eski ve çağdaş Afrika'da kölelik* (Vol. 2). Cambridge Stanford Books.
- Bakırcı, Ç. M. (2016, 27 Ekim). *Afrika'nın Kaynakları: Sömürülmenin Kalbi Afrika*. Evrim Ağacı. <https://evrimagaci.org/s/4647> (Erişim tarihi: 06.04.2023).
- Balcı, M. (2022). *Çağdaş siyasal sistemler*. Nobel Yayın.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric analysis of panel data* (Third John Wiley and Sons.
- Bandırma, C. (2013, 2 Ekim). SMART Analizi. <https://cerenbandirma.wordpress.com/2013/10/02/hedefleri-gercege-donustururken-nelere-dikkat-edilmeli/> (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Baoua, M. M. A. (2016). Afrika ülkelerinde ekonomi ve kalkınma: iyileşme, sanayileşme ve dünya ekonomisine entegrasyonu, *V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı II*.
- Basardi, S. (2022). *Turkey's Strategic Trading Partner: Africa*. University of Wroclaw, Poland. https://www.researchgate.net/publication/364388258_Turkey's_Strategic_Trading_Partner_Africa (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Bashimov, G. (2016). Doğu Afrika'da süt sektörünün dış ticaret yapısı: Uganda örneği. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi*, 2(2), 66-74. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijaws/issue/26975/283541> (Erişim tarihi: 21.04.2023)
- Baydemir, M. (2018, 2 Nisan). Doğu Afrika Topluluğu (EAC) – Türkiye İlişkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. <https://afam.org.tr/dogu-afrika-toplulugu-eac-turkiye-iliskileri-uzerine-genel-bir-degerlendirme/> (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- Bayram, A. (2021, 2 Ağustos). Afrika'da kölelik gerçeği üzerinden sömürgecilik ve yeni sömürgecilik değerlendirmesi. *Afrika Araştırmaları Derneği*. <https://afam.org.tr/afrikada-kolelik-gercegi-uzerinden-somurgecilik-ve-yeni-somurgecilik-degerlendirmesi/>(Erişim tarihi: 05.05.2023)
- Bayram, M., Toker, Ö. ve Özdemir, H. Ö. (2016). Ekonomik gelişme-etnik çatışma ilişkisine dair nitel bir analiz. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 1-16.
- Belgin, Ö. (2010). Hizmet sektöründe verimlilik. *Bilişim Kültürü Dergisi*, 127, 113-114.

- Beresford, A. (2016). Afrika yükseliyor mu? *Review of African Political Economy*,43, 147, 1-7, Doi: 10.1080/03056244.2016.1149369
- Bıçakçı, H. (2018). Sömürge öncesi dönemden günümüze afrika'da kentler ve kentleşme hareketleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 58-88.
- Birleşmiş Milletler (2021). Afrika'da ekonomik gelişme raporu 2021, Kapsayıcı büyüme için afrika kıtası serbest ticaret bölgesinin potansiyel faydalarından yararlanma. *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı*.
- Boutalbi, A. (2022, 26 Mayıs). Türkiye ve Afrika iş birliği kazan kazan modeliyle geliyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-ve-afrika-is-birligi-kazan-kazan-modeliyle-gelisiyor/2598132> (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- Bush R. J. (2013). Making the twenty first century its own: janus faced African (under) development. *Africa Focus*. 36(1), 51-65.
- Ceeac-Eccas (2023). Presentation. <https://ceeac-eccas.org/en/#presentation>
- Chauvin, N. D., Ramos, M. P., and Porto, G. (2016). Trade, Growth and Welfare Impacts of the CFTA in Africa. <https://www.africannewspage.net/wp-content/uploads/2021/03/Trade-Growth-and-Welfare-Impacts-of-the-CFTA-in-Africa.pdf> (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- Cilliers, J. (2021). *The future of Africa: challenges and opportunities*. Springer Nature.
- Cilliers, J., Schünemann J. and Moyer, J. D. (2015). Power and influence in Africa: Algeria, Egypt, Ethiopia, Nigeria and South Africa. *African Futures paper 14*. <https://media.africaportal.org/documents/AfricanFuturesNo14-V2.pdf> (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- COMESA. (2020). *Annual Report 2020*. Common Market for Eastern and Southern Africa (COMESA) Secretariat Lusaka, <https://www.comesa.int/wp-content/uploads/2021/10/COMESA-Annual-Report-2020-English.pdf> Erişim tarihi 12.06. 2022.
- Cooper, C. (1994). *Science and technology in Africa under conditions of economic crisis and structural adjustment* (No. 50.003 UNI-04). United Nations University, Institute for New Technologies.
- Çakan, M., (2012). Sömürge sonrası dönemde Afrika'da bütünleşme hareketleri (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi). Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 331847.)
- Çamuka, S., Gön, E. & Çoban, U. (2021). Yoksulluk kıskacındaki Afrika'da tarım politikalarının geliştirilmesinde Selem'in rolü. *Africana*, 1 (2), 16-27.
- Çolak, F. G. (2022). Afrika Birliği'nin barış ve güvenlik politikasının sınırları: burundi müdahalesi örneği. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 5(2), 173-186.
- Daban, C. (2021). 21. yüzyılda Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile siyasi ve diplomatik ilişkileri. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 925-944. doi: 10.11616/asbi.961224
- Dahir, A. (2021). The Turkey-Africa Bromance: Key drivers, agency, and prospects. *Insight Turkey*, 23(4), 27-38.

- Daily Sabah (2021). *Turkish exporters aim for \$50B annual trade with Africa*. <https://www.dailysabah.com/business/economy/turkish-exporters-aim-for-50b-annual-trade-with-africa> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- DEİK (2019). *Afrika Bölgesi Aylık Bülteni Ocak-Şubat-Mart 2019*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu.
- DEİK (2021a). Afrika Bilgi Notu. Ekonomik Araştırmalar. 1-10. <http://tabef.org/assets/files/2021-Afrika-Notu.pdf> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- DEİK (2021b). Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) Ve Türk Firmalarına Etkisi. https://www.google.com/url?esrc=s&q=&rct=j&sa=U&url=https://www.deik.org.tr/contents-fileaction-27120&ved=2ahUKEwix55X5gfGBAxXJR_EDHQ-DDIEQFnoECAkQAg&usg=AOvVaw0WCg24Qo9LbIT8Q1LQd7xS (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- DEİK (t.y.). Erdoğan: “Türk firmalarının Afrika genelinde üstlendiği projelerin toplam değeri yaklaşık 70 milyar dolara ulaştı.” <https://www.deik.org.tr/etkinlikler-erdogan-turk-firmalarinin-afrika-genelinde-ustlendigi-projelerin-toplam-degeri-yaklasik-70-milyar-dolara-ulasti>
- Deloitte (2018). *Africa construction trends report 2018*. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ug/Documents/energy-resources/EA_africa_construction_trends_2018_report_122018.pdf (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- Demirtaş, K. (2020). *AK Parti dönemi Afrika politikası: politika yapım süreci ve misyon kuruluşlar* (Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi). Ankara.
- Demirtaş, M.S. (2019, 15 Ağustos). Afrika Sağlık Sektörü Pazarı ve Sağlık Turizmi. <https://afam.org.tr/afrika-saglik-sektoru-pazari-ve-saglik-turizmi/> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- Deniz, İ. (2020). *Afrika’da İş Birliği Ve Rekabet Türkiye ve Çin*, Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı /Seta Raporu, Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.
- Deniz, T. (2014). Yükselen güç çin halk Cumhuriyeti'nin stratejik hamleleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50), 188-212.
- Devarajan, S. & Kasekande, L. A. (2011). Africa and the Global Economic Crisis: Impacts, Policy Responses, and Political Economy. *African Development Review*, 23. 4.
- Doğan, T. & Sarı, V. İ. (2013). Afrika'nın Coğrafı Özelliklerinin Ekonomik Kalkınmasına Etkileri. https://www.researchgate.net/publication/271208359_Afrika'nin_Cografii_Ozellikle_rinin_Ekonomik_Kalkinmasına_Etkileri (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- Doğan, T. & Sarı, V. İ. (2014). Afrika'nın coğrafı özelliklerinin ekonomik kalkınmasına etkileri. *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss.760-768). 4-6 Haziran 2014, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla.
- Doğru, A. (2019, 9 Temmuz). Afrika'da ticarete sınırlar kalkıyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/afrikada-ticarete-sinirlar-kalkiyor-/1526719>

- Doutoum, N.M. A. (2018, 3 Aralık). Analiz | Afrika'da tarım ekonomisi. *AKEM Afrika Bülteni*. <https://www.akem.org.tr/post/analiz-afrika-da-tar%C4%B1m-ekonomisi> (Erişim tarihi:19.06.2022)
- Doutoum, N.M.A. (2019, 1 Aralık). Afrika'nın sanayileşmesi meselesi: enerji sektörü ve petrol rafinerileri. <https://afam.org.tr/afrikanin-sanayilesmesi-meselesi-enerji-sektoru-ve-petrol-rafinerileri/> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- Dursun, D. (1988). Afrika Birliği Teşkilâtı, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/afrika-birligi-teskilati> (Erişim tarihi: 12.11.2022).
- Dursun, H.R. (2020, 16 Eylül). Dünden bugüne Kuzey Afrika'da otonomi arayışı: Mağrip Arap Birliği. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dunden-bugune-kuzey-afrika-da-otonomi-arayisi-magrip-arap-birligi/1975070> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- DW (2019), Making Chinese investment in African ports work, dw.com/en/making-chinese-investment-in-african-ports-work-despite-risks/a-49282176.
- Elboustati, S. (2021). *OCP Agriculture Africa Report 2021*. <https://www.scribd.com/document/634386454/OCP-Agriculture-Africa-Report-2021-https://oxfordbusinessgroup.com/wp-content/uploads/files/blog/specialreports/960469/OCP-Agriculture-Africa-Report-2021.pdf> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- Engwa, G. A. (2014). Science and technology in africa: the key elements and measures for sustainable development. *Global Journal of Science Frontier Research: G Bio-Tech & Genetics*, 14(2), 16-28.
- Enwere, C., & Yılmaz, M. (2014). Turkey's strategic economic relations with Africa: Trends and challenges. *Journal of Economics and Political Economy*, 1(2), 216-230.
- Erasmus, G. (2019, 17 May). What happens to the RECs once the AfCFTA is in force? <https://www.tralac.org/blog/article/14051-what-happens-to-the-recs-once-the-afcfata-is-in-force.html> (Erişim tarihi: 17.09.2022)
- Erata, M. (2018). *Sahra altı Afrika'da enerji: Türkiye-Afrika ortaklığı* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi). Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Erdoğan, M.F. (2021, 16 Ekim). Türk iş dünyası yoğun Afrika mesaisi ile yatırımlarını artırmaya odaklandı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-is-dunyasi-yogun-afrika-mesaisi-ile-yatirimlerini-artirmaya-odaklandi/2393984> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Ertin, G. (2020). *Dünya Bölgeleri: Afrika*. Coğrafya Lisans Programı, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Ders Notları.
- Eshnazarova, A. (2018). Afrika'nın demografik yapısı ve sorunları (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi). Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- EUROSTAT. (2022). Africa-EU - international trade in goods statistics. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Africa-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Manufactured_goods_dominated_exports_to_Africa (Erişim tarihi: 06.05.2022)
- fDiIntelligence, *Africa Investment Report* (London, 2015)

- Federici, S. (2002). War, globalization, and reproduction. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 1(4), 254-267.
- Fofack, H. (2020). Making the AfCFTA work for 'The Africa We Want'. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/12/20.12.28-AfCFTA_Fofack.pdf (06.06.2023)
- Fofack, H., Mold, A. (2021). The AfCFTA and African trade: An introduction to the special issue, *Journal of African Trade*, 8(2), 1-11, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/267548/1/125966585.pdf>, <https://doi.org/10.2991/jat.k.211206.001> (Erişim tarihi: 12.12.2022)
- Fusacchia, I., Balié, J., Salvatici, L. (2022). The AfCFTA impact on agricultural and food trade: a value added perspective. *European Review of Agricultural Economics*, 49(1), 237–284. doi: 10.1093/erae/jbab046 <https://academic.oup.com/erae/article/49/1/237/6398758> (Erişim tarihi:01.01.2023)
- Galal, S. (2023, 14 Nov). Employment in agriculture by region in Africa 2021. <https://www.statista.com/statistics/1230033/employment-in-agriculture-by-region-in-africa/> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Galal, S. (2023, 27 Jun). Employment in agriculture in Southern Africa 2020, by country. <https://www.statista.com/statistics/1230595/employment-in-agriculture-as-a-share-of-total-employment-in-southern-africa-by-country/>(Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Galal, S. (2023,15 Nov). Adult literacy rate in Africa 2018-2022, by country. <https://www.statista.com/statistics/1321961/adult-literacy-rate-in-africa-by-country/> Erişim Tarihi:12.01.2023).
- Gall, M. D., Borg, W. R., Gall, J. P. (1996). *Education research: An introduction* (6th ed.). White Plains, NY: Longman.
- Gash, S. (1999). *Effective Literature Searching for Research* (2nd edn). Aldershot: Gower Publishing Ltd.
- Geda, A., & Yimer, A. (2019). *The trade effects of the african continental free trade area (AfCFTA): an empirical analysis*. Addis Ababa University, Department of Economics. https://www.researchgate.net/profile/Alemayehu-Geda/publication/365605473_The_Trade_Effects_of_the_African_Continental_Free_Trade_Area_An_Empirical_Analysis/links/63832dda554def6193791024/The-Trade-Effects-of-the-African-Continental-Free-Trade-Area-An-Empirical-Analysis.pdf (Erişim tarihi: 25.07.2023)
- Gondwe, M. (1998). From PTA to Comesa: the quest for sub-regional economic integration in eastern and southern Africa. *African Yearbook of International Law*. 6, 3-22. <https://www.africanbib.org/rec.php?RID=189587199> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Gonzalez, A. (2019, 31 Mayıs). The African Continental Free Trade Area Is Coming into Force. Is It Really? <https://www.piie.com/blogs/trade-and-investment-policy-watch/african-continental-free-trade-area-coming-force-it-really> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Goudja, O. Y. (2021). Afrika'nın Değişen Jeopolitiğinde Türkiye'nin Rolü. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 3(2), 115-123.

- Guensburg, C. (2019). <https://www.voaturkce.com/a/koleligin-aci-kokleri-ilk-afrikalilar-in-amerika-ya-ayak-basisinin-400-yildonumu/5051576.html> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Gül, M. ve Bayram, M. (2018). Afrika Kıtası'nın uluslararası ekonomi-politik konumundaki değişime tarihsel bir bakış. (Ed. M. Çetinkaya). *Afrika ekonomi politiği kalkınma potansiyel ve politikalar* içinde (ss. 35-70). Gazi Kitabevi.
- Gülmez, S. (2021). Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi, Neleri Beraberinde Getirecek? <https://businessdiplomacy.net/tr/afrika-kitasal-serbest-ticaret-bolgesi-neleri-beraberinde-getirecek/> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Gümüşçü, G. & Gümüşçü, A. (2016). Afrika'da tarımsal ve kırsal kalkınma. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 3(6):1-10.
- Güner, İ ve Ertürk, M. (2020). *Kitalar ve Ülkeler Coğrafyası*. Pegem.
- Güngör, E. (2020, 22 Temmuz). Türkiye'nin Afrika'daki Potansiyel Dostu: Etiyopya. <https://stratejikortak.com/2020/07/turkiye-etiyopya-iliskileri-baraj.html> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Gürcan, E. C. (2019). BRICS ülkelerinin Afrika'daki yükselişine jeopolitik ekonomi penceresinden bir bakış. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 556-569.
- Habiyaremye, A. (2012). Afrika'nın Doğal Kaynakları ve Sino-Amerikan Jeostrateji Rekabeti. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 4(46), 39-51. https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/4alexis_46.pdf (Erişim tarihi: 21.07.2023)
- Husmann, C., & Kubik, Z. (2019). *Foreign direct investment in the African food and agriculture sector: trends, determinants and impacts* (No. 1546-2019-1582).
- IATC (2021). Construction Sector in Africa IATC Report 2021. *Istanbul Africa Trade Company*. <https://www.istanbulafrika.com/wp-content/uploads/2021/01/-Construction-Sector-in-Africa-IATC-Report-2021.pdf>(Erişim tarihi: 25.03.2023)
- IATC. (2019). *Afrika ülkeleri ile ticaret*. İstanbul Africa Trade Company. <https://www.istanbulafrika.com/tr/afrika-ulkeleri-ile-ticaret/> Erişim tarihi: 04.04.2022
- IGAD (2016). *Regional Strategy Volume 2 Implementation Plan (2016 – 2020)* <https://igad.int/download/igad-regional-strategy-and-implementation-plan/>
- International Energy Agency [IEA] (2019). *Africa Energy Outlook 2019*. <https://www.iea.org/reports/africa-energy-outlook-2019> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Investing (2023), Çin ile Afrika arasındaki ticaret hacmi 282 milyar dolara ulaştı, <https://tr.investing.com/news/economic-indicators/in-ile-afrika-arasndaki-ticaret-hacmi-282-milyar-dolara-ulast-2475472#:~:text=%C3%87in%20G%C3%BCmr%C3%BCk%20Dairesinden%20a%C3%A7%C4%B1klanan%20verilere,282%20milyar%20dolara%20ula%C5%9Fm%C4%B1%C5%9F%20bulunuyor>
- IRENA (2021). The Renewable Energy Transition in Africa <https://www.irena.org/publications/2021/March/The-Renewable-Energy-Transition-in-Africa> (Erişim tarihi: 25.03.2023)

- IRENA (Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı) (2020), Yenilenebilir enerji ve istihdam, www.irena.org/publications/2020/Sep/Renewable-Energy-and-Jobs-Annual-Inceleme-2020.(Erişim tarihi: 11.08.2023).
- İpek, C.D. (2012). Afrika Birliği örgütü ve kıtada işbirliği arayışları. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 111-130.
- İstikbal, D. (2022, 26 Şubat). Türkiye'nin Afrika Politikası. *Seta*. <https://www.setav.org/turkiyenin-afrika-politikasi/> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Jensen, H. G., and Sandrey, R. (2015). *The Continental Free Trade Area: A GTAP Assessment*. South Africa: Trade Law Centre.
- Joof, M. L. (2018). Gambiya'da tarım ve gıda üretimi: politikalar, zorluklar ve ilerisi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(12), 28-33. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/gusbd/issue/39724/470511>. (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Kakışım, C. (2021). Tarihsel perspektiften hareketle irak, suriye ve libya'da yaşanan enerji savaşlarının analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 191-228. doi: 10.26513/tocd.751410
- Kalmychek, P. (2023). "Novosti. Ministerstvo Ekonomicheskogo Razvitiya Rossiyskoy Federatsii", https://www.economy.gov.ru/material/news/minekonomrazvitiya_d_2030_tovarooborot_mezhdu_rossiey_i_afrikoy_mozhet_uelichitsya_vdvoe.html (Erişim tarihi: 16.06.2023).
- Kamer, L. (2022, 15 Dec.). Employment in agriculture in East African countries 2020. <https://www.statista.com/statistics/1230271/employment-in-agriculture-as-a-share-of-total-employment-in-east-africa-by-country/> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Kanos, D. and Heitzig, C. (2020, 30 July). Figures of the week: Regional heterogeneity in Africa's economic growth predicted to subside. <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2020/07/30/figures-of-the-week-regional-heterogeneity-in-africas-economic-growth-predicted-to-subside/> (Erişim tarihi:19.09.2023)
- Kantarıcı, K. (2007). Kuzey Afrika ve Asya ülkeleri için stratejik bir sektör: Turizm. 38. *ICANAS*.
- Kanyimbo, P. and Calvin M. (2013). *Trade facilitation in the Bali Package: what's in it for Africa?* <http://www.afdb.org/blogs/integratingafrica/post/trade-facilitation-in-the-balipackage-whats-in-it-for-africa-12698/> (Erişim tarihi: 05.02.2022)
- Karaağaçlı, A. (2019). Afrika'da tarihin yazılış aşamaları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(4), 2425-2437.
- Karabul, Ö. F. (1996). Bölgesel işbirliği teşkilatı olarak Arap Mağrip birliği, (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi). Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 53612)
- Karagül, S. ve Arslan, İ. (2013). Türkiye'nin afrika açılım politikası: tarihsel arka plan, stratejik ortaklık ve geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(35), 21 - 55.
- Karagül, S. ve Arslan, İ. (2014). Afrika'da barış ve güvenliğin inşasında kıtasal yaklaşım: Afrika barış ve güvenlik mimarisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 10(19), 0-98.
- Karagül, S., & Arslan, İ. (2013). Türkiye'nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel arka plan, stratejik ortaklık ve geleceği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(35), 21.

- Karagül, S., & Arslan, İ. (2014). Afrika'da barış ve güvenliğin inşasında kıtasal yaklaşım: Afrika barış ve güvenlik mimarisi. *Security Strategies Journal*, 10(19), 57-98.
- Kavak, G. (2022, 21 Şubat). 3 ülkede kriz çıkararak Hedasi Barajı sorununda yeni dönem başladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/3-ulkede-kriz-cikaran-hedasi-baraji-sorununda-yeni-donem-basladi/2508317>(Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Kavas, A. (2006, 17 Nisan). Osmanlı - Afrika İlişkileri. <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/383/osmanli-afrika-iliskileri>(Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Kavas, A. (2021). Afrika'da yüzde 80'in bankayla teması yok! Afrika Araştırmaları Merkezi <https://afam.org.tr/afrikada-yuzde-80in-bankayla-temasi-yok/> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Kaya, K. (2014). *Türkiye'nin Afrika açılım stratejisinde uluslararası öğrenci hareketliliğinin rolü* [Uzmanlık tezi]. T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Kertiou, B. (2019). Kuzey Afrika ülkelerinin bilim ve teknoloji alanındaki araştırma performanslarının bilimmetrik bir analizi. *Bilgi ve Belge Araştırmaları*, 12, 80-100.
- Kılıç, S. (2013). Çin-Afrika ilişkilerinin gelişmesinde baraj inşaatlarının rolü. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(52).
- Kıraso, B. (2008). *Doğu Afrika Topluluğu (EAC)*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. 27 Kasım 2008. <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3642/dogu-afrika-toplulugu-eac> (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Klomegah, K.K. (2021, 9 Oct.). Africa-Turkey forum to promote investment and trade under AfCFTA. <https://www.bilaterals.org/?africa-turkey-forum-to-promote&lang=en> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Klomegah, K.K. (2021, 9 Oct.). Africa-Turkey forum to promote investment and trade under AfCFTA. <https://www.bilaterals.org/?africa-turkey-forum-to-promote&lang=en> (Erişim tarihi: 25.03.2023)
- Koç, M. (2012). Küresel çikolata. *Turkish Society of Canada TELVE Dergisi*. 6(41), 13-19. <http://www.turkishcanada.org/> (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Kumek, İ. (2023). Yükselen Bir Orta Gücün Statü Arayışı: Türkiye ve Birleşmiş Milletler Barışı Koruma. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(44), 35-65.
- Kuzey Kalkınma Ajansı (2016). Afrika enerji sorununa çözüm arıyor. 16.12.2016 tarihinde http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/AFRICOM_Enerji.pdf_49d8636b-41e3-46ee-b602-9eae2ec19b8e.pdf (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Küçük, Y.K. (2019,12 Haziran). Afrika Serbest Ticaret Anlaşması; nedir, ne değildir? <https://www.indyturk.com/node/40986/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika-serbest-ticaret-anla%C5%9Fmas%C4%B1-nedir-ne-de%C4%9Fildir> (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Leroueil, J. (2012, 4 Aralık). L'Union du Maghreb Arabe dans l'impasse. <https://www.lafriquedesidees.org/limpasse-de-lunion-du-maghreb-arabe/> (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Lewis M. W. (t.y.). Article-Grid. <http://www.geocurrents.info/blog/category/article-grid/page/4/> (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Making Finance Work for Africa <https://www.mfw4a.org/> (Erişim tarihi 23.11. 2022).

- Mevel, S., and Karingi, S. (2012). *Deepening Regional Integration in Africa: A Computer General Equilibrium Assessment of the Establishment of a Continental Free Trade Area Followed by a Continental Customs Union*. United Nations Economic Commission for Africa, Addis Ababa, Ethiopia.
- Mızrak, B. (2022). Afrika'daki devletleşme süreçlerinde yaşanan sorunlar: sömürge öncesi ve sonrası döneme dair bir değerlendirme. *Bölge Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 50-77.
- Michael, G. (1998). From PTA to Comesa: the quest for sub-regional economic integration in eastern and southern Africa. *African Yearbook of International Law*. 6, 3-22. <https://www.africabib.org/rec.php?RID=189587199> (Erişim tarihi 23.11. 2022).
- Mlambo, A. (2018). *African economic history and historiography*, Oxford Research Encyclopedia of African History.
- Morbi, J. (2011, 26 Ekim). Is NEPAD an effective development organisation? <https://www.e-ir.info/2011/10/26/is-nepad-an-effective-development-organisation/> (Erişim tarihi 23.04. 2023).
- Motema, J. İ. (2007, 1 Eylül). LE CAS DE LA R. D. CONGO: Les Problèmes de santé en Afrique Centrale et L'aide au developpement: le cas de La R. D. Congo
- Moussa, M. A. (2016). Afrika Ülkelerindeki Yoksulluk Nedenleri. *Bişkek İnsani Bilimler Üniversitesi Haber Bülteni*, (3-4), 288-291.
- Moussa, M. H. (2020). Afrika'nın ekonomik bütünleşmesine giden yol: Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Antlaşması. *Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 2(2), 37-50.
- Moussa, M. H. (2021, 21 Mayıs). Afrika'nın Ekonomik Bütünleşme Stratejisi: Afrika Kıtası Serbest Ticaret Anlaşması. <https://afam.org.tr/afrikanin-ekonomik-butunlesme-stratejisi-afrika-kitasi-serbest-ticaret-anlasmasi/> (Erişim tarihi 23.04. 2023).
- Munyati, C. (2022, 25 Mayıs). How Africa's free trade area is an opportunity for recovery and development. <https://www.weforum.org/agenda/2022/05/africa-free-trade-recovery-development/> (Erişim tarihi 23.04. 2023).
- Musa, H. M. (2021). Afrika'nın ekonomik bütünleşme stratejisi: Afrika kıtası serbest ticaret anlaşması. *AFAM: Afrika Araştırmacıları Derneği*. <https://afam.org.tr/afrikanin-ekonomik-butunlesme-stratejisi-afrika-kitasi-serbest-ticaret-anlasmasi/> (Erişim tarihi: 04.04.2022).
- Mustafalı, A. (2023). Rusya'nın Afrika'daki Faaliyetleri. *Yeni Dönem ve Afrika'nın Yükselişi Kongresi*, 21-22 Haziran 2023, Ankara.
- Nabil, S.S. (2023). Afrika'da Ekonomi Üzerinden Nüfuzu Yükselen Güç: Çin Halk Cumhuriyeti. *Yeni Dönem ve Afrika'nın Yükselişi Kongresi*, 21-22 Haziran 2023, Ankara.
- Nagar, D. ve Paterson, M. (2012). Güney Afrika Güney Afrika'da
- ND (t.y.). Community of Sahel-Saharan. <https://www3.nd.edu/~ggoertz/rei/reidevon.dtBase2/Files.noindex/webarchive/3/Community%20of%20Sahel-Saharan%20States.webarchive> (Erişim tarihi 23.04. 2023).

- Nwafor, A. (2023, 23 March). Investment for Resilience in African Food Systems. <https://farmingfirst.org/2023/03/investment-for-resilience-in-african-food-systems/>(Erişim tarihi 06.05.2023).
- OBG (2021). Agriculture Africa Report 2021. <https://www.scribd.com/document/634386454/OCP-Agriculture-Africa-Report-2021> (Erişim tarihi 23.04. 2023).
- OBG (2021). Agriculture in Africa 2021: Focus Report. <https://oxfordbusinessgroup.com/reports/agriculture-in-africa-2021-focus-report-crr> (Erişim tarihi 23.04. 2023).
- Oğurlu, E. (2017). Türk dış politikası'nda Afrika açılımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 47-62.
- Oğurlu, E. (2017). Türk Dış Politikası'nda Afrika Açılımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 47-62.
- Omar, M. S. (2008). *Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD)*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 26 Kasım 2008. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3646/hukümetler_arası_kalkınma_otoritesi_igad. (Erişim tarihi: 01.07.2022).
- Omar, M.S. (2008, 26 Kasım). Hükümetler Arası Kalkınma Otoritesi (IGAD). https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3646/hukümetler_arası_kalkınma_otoritesi_igad (Erişim tarihi 01.07. 2022).
- Orakçı, S. (2011). Afrika'da küresel rekabet ve Türkiye. *Avrasya Etüdüleri*, 40(2), 73-96.
- Orakçı, S. (2017, 6 Ekim). Afrika'nın geleceği: bir nüfus analizi. İnsamer. https://www.insamer.com/tr/afrikanin-geleceği-bir-nufus-analizi_860.html(Erişim tarihi 01.07. 2022).
- Orakçı, S. (2020). Afrika Kıtası'nda Küresel Rekabet. İNSAMER: *Araştırma 114: Afrika*. https://insamer.com/tr/afrika-kitasında-küresel-rekabet_2808.html (Erişim tarihi: 04.04.2022)
- Orakçı, S.(2020, 16 Ocak).Afrika'da Yeni Yatırım Alanları: Özel Ekonomik Bölgeler. İNSAMER. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-afrika-da-yeni-yatırım-alanları-özel-ekonomik-bölgeler.pdf> (Erişim tarihi: 04.04.2022)
- Orhun, F. Ç. (2019). Sevakin Adası ve Türkiye'nin Afrika Politikası, *International Social Sciences Studies Journal*, 2019. 5(35):2500-2511.
- Oruç, A. (2022). *Türkiye'nin Afrika stratejisinin dış ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi ve öneriler* [Uzmanlık tezi]. T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/05/Turkiyenin-Afrika-Stratejisinin-Dis-Ekonomik-Iliskiler-Baglaminda-Degerlendirilmesi-ve-Oneriler_Ali-Oruc.pdf (Erişim tarihi: 04.04.2022)
- Osaretin, I. & Mary, U.E.E. (2013). Africa and the International Political Economy. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 2, 2.
- Ouedraogo, T.R. (2013). *Sahra altı Afrika ülkelerinin ekonomik entegrasyon politikaları ve perspektifleri: Ecowas örneğinde bölgesel entegrasyonların etkileri* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 350115)

- Sander, O. (1982). Türk dış politikasında sürekliliğin nedenleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 37(3).
- Sarı, S. (2019). Turizm talebinin belirleyicileri: Afrika ülkeleri üzerine panel data analizi. *Journal of Tourism And Research*, 8(1), 4-19.
- Sarıkaya, M. (2019). Yumuşak güç nedir? (tanımı ve unsurları). *Akademik Kaynak*. <https://www.akademikkaynak.com/yumusak-guc-nedir-tanimi-ve-unsurlari.html> (Erişim tarihi: 03.03.2022)
- Saygılı, M. & Peters, R. & Knebel, C. (2018). African Continental Free Trade Area: Challenges and Opportunities of Tariff Reductions, UNCTAD Blue Series Papers 82, United Nations Conference on Trade and Development. https://unctad.org/system/files/official-document/ser-rp-2017d15_en.pdf?Repec (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- Saygili, M., Peters, R. and Knebel, C. (2018). *African continental free trade area: challenges and opportunities of tariff reductions*. Research Paper No. 15, United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), Geneva, Switzerland.
- Sender J. (1999). Africa's economic performance: limitations of the current consensus. *The Journal of Economic Perspectives*, 13(3), 89- 114.
- Senyagwa, J. (2022). *Africa Energy Outlook 2022*.
- SETA (2023). Asya Yüzyılında Çin'in Afrika Yatırımları. [https://www.setav.org/asya-yuzyilinda-cinin-afrika-yatirimlari/#:~:text=Yat%C4%B1r%C4%B1m%20yap%C4%B1lan%20sekt%C3%B6rlerin%20enerji%20\(791,tarihi%20bir%20ba%C5%9Far%C4%B1ya%20imza%20att%C4%B1..](https://www.setav.org/asya-yuzyilinda-cinin-afrika-yatirimlari/#:~:text=Yat%C4%B1r%C4%B1m%20yap%C4%B1lan%20sekt%C3%B6rlerin%20enerji%20(791,tarihi%20bir%20ba%C5%9Far%C4%B1ya%20imza%20att%C4%B1..)
- SETA. (2011). *Türkiye – Afrika İlişkileri*. M. Özkan (Ed.) içinde, SETA TDP 2009 Yıllığı. Ankara: SETA.
- Sındanı, M. S. (2022). Afrika birliği'nin barış ve güvenlik yaklaşımı: teorik bakıştan gerçekliğe doğru bir inceleme. *Africana*, 2 (2), 109-127.
- Signé, L. (2022, 17 Mayıs). *Understanding the African Continental Free Trade Area and how the US can promote its success*. <https://www.brookings.edu/testimonies/understanding-the-african-continental-free-trade-area-and-how-the-us-can-promote-its-success/> (Erişim Tarihi: 02.01.2023)
- Sindani, M. S. (2022). Afrika Birliği'nin barış ve güvenlik yaklaşımı: teorik bakıştan gerçekliğe doğru bir inceleme. *Africana*, 2(2), 109-127.
- Sodhi, N. S. (2020, 30 July). African Cotton & Textile value chain A contemporary focus and emerging trends. https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/dg_cons_30720_e/i6_gherzi_e.pdf (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- SWAC. (2019). Afrika kıta serbest ticaret bölgesi. *West Africa Brief: Maps and Facts*. http://www.west-africa-brief.org/sites/default/files/82-AfCFTA_1.pdf (Erişim tarihi: 04.04.2022).
- Şahin, G. & Beyhan, O. R. (2021). Afrika Birliği'nin küresel sistemde güç merkezi olma hedefi ve "Gündem 2063" vizyonu. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 2 (40) , 201-244.
- Şahin, G. (2018). Afrika'nın sömürgeleştirilme sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika basımına yansımaları. *History Studies*, 10(1), 247 – 268.

- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2023). Türkiye'nin Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi Adaylığı. https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-birlesmis-milletler_guvenlik-konseyi-adayligi.tr.mfa(Erişim tarihi: 05.05.2023)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Afrika Birliği (AfB) Uluslararası Örgüt Künyesi. <https://www.mfa.gov.tr/afrika-birligi.tr.mfa>(Erişim tarihi: 05.05.2023)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu - (Economic Community of West African States-ECOWAS). <https://www.mfa.gov.tr/ecowas.tr.mfa> (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Doğu Afrika Topluluğu (EAC). <https://www.mfa.gov.tr/dogu-afrika-toplulugu.tr.mfa>(Erişim tarihi: 05.05.2023)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ). https://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu_dto.tr.mfa (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (t.y.). *Mağrip Arap Birliği (MAB)*. <https://www.mfa.gov.tr/magrip-arap-birligi.tr.mfa#:~:text=%C3%96rg%C3%BCt%C3%BCn%20Amac%C4%B1%3A&text=%C3%9Cye%20%C3%BClkeler%20aras%C4%B1nda%20ki%C5%9Filerin%2C%20mallar%C4%B1n%20ve%20sermayenin%20serbest%20dola%C5%9F%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n%20sa%C4%9Flanmas%C4%B1%2C&text=%C3%9Cye%20%C3%BClkeler%20aras%C4%B1nda%20g%C3%BCmr%C3%BCk%20birli%C4%9Finin%20sa%C4%9Flanmas%C4%B1%2C&text=Ortak%20ekonomi%2C%20tar%C4%B1m%2C%20ticaret%20ve%20sanayi%20politikas%C4%B1n%C4%B1n%20tesis%20edilmesi>. (Erişim tarihi: 05.05.2023)
- T.C. Dışişleri Başkanlığı (t.y.). *Türkiye-Afrika ilişkileri*. <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>(Erişim tarihi: 25.07.2023)
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2023, 17 Şubat). *Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği*. <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi#:~:text=AB%2C%20yakla%C5%9F%C4%B1k%20448%20milyonluk%20t%C3%BCketici,d%C3%BCnyan%C4%B1n%20en%20b%C3%BCy%C3%BCk%20ikinci%20ekonomisidi> (Erişim Tarihi: 31.12.2022)
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021, 1 Mart). AfCFTA, Afrika'yı 29 trilyon dolarlık bir pazar haline getirmesi beklenilmektedir. <https://dybs.ticaret.gov.tr/blog/post/3222/>(Erişim tarihi: 25.07.2023)
- TABEF (2023). "Türkiye-Afrika İlişkileri". <http://tabef.org/tr/bilateral-relations.html>
- Tahtakıran, C. (2016, 17 Nisan). *Afrika'nın sömürgeleşme süreçleri*. <http://www.tahtakiran.net/afrikanin-somurgelesme-surecleri>(Erişim tarihi: 25.07.2023)
- Tandoğan (2018). <https://afam.org.tr/afrika-kitasal-serbest-ticaret-bolgesi-anlasmasi-uzerine-bazi-mulahazalar/> (Erişim: 25.07.2023)
- Taştan, S. (2022). Türkiye'nin Afrika'daki söylem ve eylem etkinliği: Türkiye'nin Afrika açılımının ekonomik ve ticari analizi. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 115-132.
- Telli, A. (2012). Mısır devrimi'nde sosyal medyanın rolü. *Bilge Strateji*, 4(7), 65-91.

- Tepebaş, U. (2014, 10 Şubat). Türkiye ile Afrika arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler. <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5200/turkiye-ile-afrika-arasindaki-ekonomik-ve-ticari-iliskiler> (Erişim: 25.07.2023)
- Tepebaş, U. (2021, 14 Ocak). Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Alanı (AfCFTA): Fırsatlar ve Sorunlar. Tasam Atratejik Araştırmalar Merkezi. <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/61771/afrika-kitasal-serbest-ticaret-alani-afcfta-firsatlar-ve-sorunlar>(Erişim: 25.07.2023)
- Tepeciklioğlu, E.E. (2017). Türkiye ve Afrika ekonomik ilişkileri: zorluklar ve beklentiler. *Sürdürülebilir Kalkınma Hukuku ve Politikası Dergisi (The)*, 8(1), 1-33.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2012). Afrika kıtasının dünya politikasında artan önemi ve Türkiye-Afrika ilişkileri. *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 59-94.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2019). *Afrika'ya açılım kararından yirmi sene sonra Türkiye-Afrika ilişkileri nerede?* Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi (BİLGESAM) No 1395. Ocak 2019. İstanbul.
- Tepeciklioğlu, E. E. (2019). Dünya siyasetinde Afrika. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121(238), 237-240.
- Tepeciklioğlu, E., Tepeciklioğlu, A. O., & Aydoğan Ünal, B. (2018). Türkiye'nin Sahra-Altı Afrika'da yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri. *Ege Academic Review*, 18(4), 605-618.
- The Diplomat (2022). China's tech outreach in the Middle East and North Africa, <https://thediplomat.com/2022/11/chinas-tech-outreach-in-the-middle-east-and-north-africa/>.(Erişim tarihi: 20.06.2023)
- The World Bank (2020). The African Continental Free Trade Area Economic and Distributional Effects. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/ef1aa41f-60de-5bd2-a63e-75f2c3ff0f43/content> (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- Thomas, D. (2022, 18 Mayıs). “What you need to know about the African Continental Free Trade Area” <https://african.business/2022/02/trade-investment/what-you-need-to-know-about-the-african-continental-free-trade-area/>(Erişim tarihi: 20.06.2023)
- TİKA (2021). TİKA, Afrika'da son 5 yılda 1884 projeyi hayata geçirdi. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_afrika_da_son_5_yilda_1884_projeyi_hayata_gecirdi-70009(Erişim tarihi: 20.06.2023)
- TİKA (t.y.). Tarihçe. <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222> (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- Tjønneland, E. N. (2005). SADC: establishment, and changing objectives. In *WHICH WAY SADC?: Advancing co-operation and integration in southern Africa* (pp. 9–16). Institute for Global Dialogue. <http://www.jstor.org/stable/resrep07749.5>
- Touray, O. A. (2005). *The common african defence and security policy: african affairs* 104(417), 635-656. Oxford University Press.
- TradeMap (2023). “List of products commercialized by Türkiye” https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7c7%7cT%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c3%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1(Erişim tarihi: 20.06.2023)

- TRT Haber (2023, 12 Ekim). Bakan Bolat: Afrika ile ticaret hacmimiz 40,7 milyar dolara ulaştı. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/bakan-bolat-afrika-ile-ticaret-hacmimiz-407-milyar-dolara-ulasti-802997.html> (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- Türk, Y. (2023, 20 Eylül). Türk ve Afrikalı girişimciler ekimde İstanbul'da buluşuyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/fr/%C3%A9conomie/les-entrepreneurs-turcs-et-africains-se-r%C3%A9unissent-%C3%A0-istanbul-en-octobre/2996476> (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2021). İhracat 2021 Raporu. https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/TIM_Ihracat_2021_Raporu.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- Uludağ İhracatçılar Birliği (2020). Güney Afrika Ülke Raporu (Otomotiv Sektörü Açısından). <https://uib.org.tr/tr/kbfile/guney-afrika-ulke-raporu-2020>(Erişim tarihi: 20.06.2023)
- UNCTAD Veri tabanı (2019 verileri 2020 *World Investment Report*, s. 242-243)-
file:///C:/Users/Hp/Downloads/AfrikadayabancyatrmrlarveTrkiye.pdf
- UNDP. (2018). *UNDP 2018 Human development statistical update*.
- UNECA (2016). CEN-SAD - The Community of Sahel-Saharan States. <https://archive.uneca.org/oria/pages/cen-sad-community-sahel-saharan-states> (Erişim tarihi: 20.06.2023)
- UNICEF (2020). Transformer L'éducation En Afrique. (<https://www.unicef.org/media/106911/file/Africa%20Education%20Report%20Summary%20FR%20.pdf>) (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- Union of International Associations [UIA] (t.y.). Southern African Development Coordination Conference (SADCC). <https://uia.org/s/or/en/1100055569> (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- Union, A. (2015). *Programme for infrastructure development in Africa*. Addis Ababa: African Union.
- United Nations. (t.y.). New Partnership for Africa's Development – NEPAD. <https://www.un.org/development/desa/socialperspectiveondevelopment/issues/new-partnership-for-africas-development-nepad.html> (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- UNWTO World Tourism Organisation (2017). *Tourism Highlights Edition 2017*. <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>
- Vimard, P. (2008). *Africa and its demographic challenges: an uncertain future*. Agence Française de Développement (Working Paper 62).
- Walaza, S. (2014). *South Africa: Between Regional Integration and Trade Multilateralism*. Institute for Global Dialogue Issue 106/June 2014.
- Walaza, S. (2014). South Africa: Between regional integration and trade multilateralism. *Global Insight: A focus on Current Issues*. 106,
- Wandimi, J. (2022, 22 April). Slide of the month (SOTM) April. Demand for heavy machinery in Africa. <https://www.africon.de/en/demand-for-heavy-machinery-in-africa-sotm/> (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- Westerlund, J. (2007). Testing for an error correction for panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 69(6), 709-748.

- Wolf, A. W.M. (2021, 4 Mart) DDG Wolff: AfCFTA and WTO can help “knit together” Africa in peace and prosperity. *World Trade Organization*. https://www.wto.org/english/news_e/news21_e/ddgaw_04mar21_e.htm (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- Wolff A.Wm. (2021, 29 June). Africa and the AfCFTA in the World Trading System. <https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/africa-and-afcfta-world-trading-system>(Erişim tarihi: 19.02.2022)
- World Bank. (2020). The African Continental Free Trade Area: Economic and Distributional Effects. <http://hdl.handle.net/10986/34139> (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- World Economic Outlook. (2019). *Global manufacturing downturn, rising trade barriers*. IMF, October 2019.
- Yamak, T. (2020). Bölünmenin kurumsal ekonomi politiği: Sudan örneği, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 499-524.
- Yeni Dünya İçin Çağrı (2022, 3 Eylül). “Türk sermayesinin Afrika’daki yayılcılığı” <https://ydicagri.org/turk-sermayesinin-afrikadaki-yayilmaciligi/> (Erişim tarihi: 19.02.2022)
- Yıldırım, A. (2021). “Angola Modeli” İran’da Çin&İran RFI-kaynak karşılığı altyapı anlaşması. <https://vergialgi.com/angola-modeli-iranda-cin-iran-rfi-kaynak-karsiligi-altyapi-anlasmasi/> (Erişim tarihi: 30.10.2022)
- Yıldırım, E. (2019, 8 Mayıs). Afrika ve yeni sömürgecilik. *İNSAMER*. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-afrika-ve-yeni-somurgecilik.pdf>
- Yiğit, M. A. (2022, 21 Şubat). “3 ülkede kriz çıkaran Hedasi Barajı sorununda yeni dönem başladı”. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/26970> (Erişim tarihi: 21.09.2022)
- Yiğit, M.A. (2018, 20 Kasım). Sanayileşmede geç kalan kıta: Afrika. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/12251>(Erişim tarihi: 21.09.2022)
- Yurtsever (2020, 21 Mart). Afrika Kalkınma Bankası’na 20 milyar liralık yatırım!. <https://yurtsever.org.tr/2020/afrika-kalkinma-bankasina-20-milyar-liralik-yatirim-344591/>(Erişim tarihi: 21.09.2022)
- Yücel, (2018). Ekonomik entegrasyondan askeri müdahaleciliğe Ecowas. <https://afam.org.tr/ekonomik-entegrasyondan-askeri-mudahalecilige-ecowas/>(Erişim tarihi: 21.09.2022)
- Yücel, O.K. (2020, 1 Eylül). Afrika’nın Kalkınmasında Baraj Faktörü: Fırsat mı Tehlike mi? *Akem*. <https://www.akem.org.tr/post/analiz-afrika-n%C4%B1n-kalk%C4%B1nmas%C4%B1nda-baraj-fakt%C3%B6r%C3%BC-f%C4%B1rsat-m%C4%B1-tehlike-mi>(Erişim tarihi: 21.09.2022)
- Yüceşahin, M. M. (2016). Afrika: demografik yapı, mekân, sorunlar ve gelecek? *Nüfusbilim Dergisi*, 35(1), 31-61.
- Zengin, E., & Erdal, A. (2000). Hizmet sektöründe toplam kalite yönetimi. *Journal of Qafqaz University*, 3(1), 43-56.
- Zhang, X. (2022, 7 September). DDG Zhang: Both AfCFTA and WTO are important to support Africa’s growth and prosperity. *World Trade Organization*. https://www.wto.org/english/news_e/news22_e/ddgxz_07sep22_e.htm (Erişim tarihi: 21.09.2022)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Vildan DERİNCE
Uyruğu : T.C.

EĞİTİM

Derece	Adı	Bitirme Yılı
Üniversite	: Anadolu Üniversitesi / İktisat Fakültesi / Kamu Yönetimi	2011
Yüksek Lisans	: Hasan Kalyoncu Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / İktisat Anabilim Dalı	2024

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2013-2017	Özel Sektör	Stajyer Mali Müşavir
2017-	Özel Sektör	Mali Müşavir

UZMANLIK ALANI : Muhasebe

YABANCI DİLLER : İngilizce